

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA

Historický ústav

JOSEF KADERÁBEK

Nerovný boj o víru? Město Slaný a Martinicové v letech
1602-1665

Unequal struggle for religion? Town Slaný and The House of Martinic in years 1602-1665

Disertační práce

Školitel: prof. PhDr. Václav Bůžek, CSc.

Historický ústav Filozofické fakulty Jihočeské univerzity

České Budějovice 2013

Prohlášení

Prohlašuji, že v souladu s § 47 b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své disertační práce, a to v nezkrácené podobě, Filozofickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Prohlašuji, že svoji disertační práci jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

V Českých Budějovicích dne 13. ledna 2013

.....

Chtěl bych poděkovat svému školiteli prof. PhDr. Václavu Bůžkovi, CSc., za podnětné připomínky a několikeré pečlivé pročtení celého textu, dále doc. PhDr. Josefu Hrdličkovi, Ph.D, který mě přivedl ke studiu městského prostředí. Můj dík patří také prof. Dr. Antonu Schindlingovi, prof. PhDr. Lence Bobkové, CSc., doc. PhDr. Josefu Grulichovi, Ph.D, PhDr. Olze Fejtové, Ph.D a PhDr. Rostislavu Smíškovi, Ph.D, kteří mi svými konzultacemi pomohli zejména s teoretickým uchopením práce. Dále děkuji pracovníkům všech archivů, z jejichž fondů jsem čerpal, za ochotu a vstřícnost, zejména při zpřístupňování dosud nezpracovaných archivních materiálů. V neposlední řadě děkuji své rodině a přátelům za podporu při zpracovávání této rozpravy.

Anotace

Předkládaná práce se pokusila formou mikroanalytické studie, která vycházela z přístupů historické antropologie a nových sociálních dějin, ukázat proměnu kolektivní identity a především konfesijní identifikace slánských měšťanů v letech 1602-1665. S využitím pramenů městské provenience, církevních matrik, šlechtické korespondence a písemností smečenského velkostatku se zaměřila na protireformační a rekatolizační činnost pánů z Martinic, jejichž prvotním cílem bylo dosud nekatolické měšťany přivést ke katolické víře. Autor se snažil ukázat, jakými postupy se snažili Martinicové ve Slaném působit na měšťanské elity, slánskou kolektivní paměť, komunikační techniky uvnitř městské obce či základní prvky měšťanské konfesijní identifikace. Na druhé straně zohlednil postoje, které měšťané k naznačenému tlaku zaujívali. Všiml si, zda se mu pokoušeli čelit, a jakým způsobem docházelo k postupné proměně jejich identity. Tento proces zachytil zejména na proměně vnímání slánských uprchlíků, kteří před protireformací odcházeli do saského exilu.

Summary

The present study tried to show the change of a collective identity and first the confessional identification of Slaný burgesses in years 1602-1665 in the form of a microanalysis based on approaches of historical anthropology and new social studies. Using the sources of the town provenance, church registers, correspondence of aristocrats and Smečno estate documentation the research focused on counter-reformation and recatholization activities of Lords of Martinic whose primary aim was to convert the non-Catholic burgesses to Catholic religion. The author endeavoured to show the ways of Martinics' appealing to town elites in Slaný, collective memory, communicational techniques within the burgess society and basic elements of their confessional identification. On the other hand the author considered the attitudes which the burgesses took towards the discussed power. He analyzed a question if they tried to face the compulsion and in which way their identity gradually changed. This process was interpreted especially on the change of thinking of Slaný refugees who left to Saxon exile because of counter-reformation.

OBSAH

<i>1. SLÁNŠTÍ MĚŠŤANÉ A SMEČENSKÁ VRCHNOST – STŘET DVOU SVĚTŮ</i>	9
<i>2. OD PROTIREFORMACE KE ŠLECHTICKÉ KONFESIONALIZACI. DOSAVADNÍ VÝVOJ BĀDÁNÍ O STŘETU KATOLICKÉ VÍRY A REFORMACE</i>	23
<i>3. NA CESTĚ KE VZÁJEMNĚMU STŘETU (1602-1621)</i>	43
3. 1. Aktĕři	43
3. 2. Sociální hodnoty a konfesijní sebeidentifikace Jaroslava Bořity z Martinic a slánských měšťanů	47
3. 3. Konflikty mezi městskou radou a slánskými děkany.....	57
3. 4. Konfesijní konflikty uvnitř měšťanské obce.....	62
3. 5. Konflikty s Jaroslavem Bořitou z Martinic a členy jeho sociálního okruhu	66
3. 6. Shrnutí	72
<i>4. LĚTA NÁSILNÉ PROTIREFORMACE (1621-1631)</i>	74
4. 1. Mučedník katolické víry – sebezprezentace smečenského vladaře ve dvacátých letech	76
4. 2. Konverze slánských měšťanů	79
4. 3. Individualizace administrativního tlaku – tvorba seznamů, patenty, přístup úředníků..	84
4. 4. Útok na elity - snaha o narušení slánské kolektivní identity	88
4. 5. Vizualizace katolické víry.....	91
4. 6. Kolektivní rezistence.....	94
4. 7. Exulanti.....	97
4. 8. Proces s Jiřikem Balcarem z Tmánĕ	103
4. 9. Shrnutí	112

5. OD SASKÉHO VPÁDU K PODDANSTVÍ (1631-1638)	114
5. 1. Společenské změny během saského vpádu.....	115
5. 2. Hledání viníka	117
5. 3. „Nová“ protireformace.....	123
5. 4. Vojenská hrozba – nový prvek disciplinačních snah	129
5. 5. Proměna elit a celospolečenské identity	132
5. 6. Od integrace navrátilců ke sporům o majetek po exulantech.....	135
5. 7. Komunikace.....	142
5. 8. Shrnutí	151
6. PODDANÝMI JAROSLAVA BOŘITY Z MARTINIC (1638-1649)	152
6. 1. Sžívání se s novým statutem.....	154
6. 2. Strach ze zrady	157
6. 3. Nová paměť na exulanty.....	160
6. 4. Nová zbožnost.....	169
6. 5. Nevhodné suplikování – změny v komunikaci mezi měšťany a Martinici.....	177
6. 6. Soupeření center moci – vrchnost v poměru k slánským děkanům	184
6. 7. Shrnutí	188
7. POD NOVOU VRCHNOSTÍ (1649-1665)	189
7. 1. Přejícné období – snahy o mocenskou emancipaci?	193
7. 2. Nové normy Bernarda Ignáce z Martinic	196
7. 3. Odchod poslední slánských nekatolíků	200
7. 4. Proměna slánské krajiny – vrchol snah o vizualizaci katolické víry a konfesijní proměnu slánské společnosti.....	206
7. 5. Shrnutí	211

ZÁVĚR.....	213
<i>Soupis pramenů a literatury.....</i>	225
<i>Biogramy slánských měšťanů a měšťanek.....</i>	258

1. SLÁNŠTÍ MĚŠŤANÉ A SMEČENSKÁ VRCHNOST – STŘET DVOU SVĚTŮ

Jakékoliv pojednání týkající se českých dějin 17. století se dosud neobešlo a patrně dále neobejde bez vyrovnání se s fenoménem Bílé hory. Z hlediska celkového průběhu třicetileté války nepříliš významný střet určil na dlouhou dobu směřování vývoje v českých zemích a také zásadním způsobem ovlivnil vývoj české historiografie, která se již od svého počátku snažila důsledky bělohorské bitvy pochopit a interpretovat.¹ Postupem času se rozprava o Bílé hoře přenesla i do roviny filozofických úvah o vlastním smyslu a směřování českých dějin. Na konci 19. století se na základě těchto diskusí, které do sebe jako druhý stěžejní bod zahrnuly otázku českého husitství, vyhranily dva protikladné, do jisté míry konfesijně podmíněné názorové proudy, které považovaly Bílou horu za zásadní zlom českých dějin. Lišily se však v interpretaci jejího dopadu. Zatímco první okruh, tradičně prezentovaný Tomášem Garriguem Masarykem a jeho příznivci, považoval porážku husitského odkazu a následný dějinný vývoj za veskrze negativní, druhý okruh se dovolával prospěšnosti pobělohorského vývoje, a to nejhlásitěji ústy Václava Vladivoje Tomka a Antonína Rezka. Celý spor se rozrostl na další otázky, ať již filozofické, či týkající se vlastní úlohy historické vědy ve společnosti, jejichž rozbor nebyl smyslem této rozpravy.²

Neustálým přehodnocováním, reinterpetacemi a spory o dopadu bělohorské bitvy na české dějiny byla nakonec celá událost obestřena takřka mýtickým nádechem. V praktickém ohledu pak rozdělila periodizaci českých dějin raného novověku na předbělohorské a pobělohorské období.³ Jednou z otázek, které při studiu vývoje po Bílé hoře vyvstaly, byla také problematika změny vyznání všech obyvatel českých zemí, kterou podnítila vítězná katolická strana.⁴ Přestože tento složitý proces měl mnohem delší trvání, dostávalo se nejširší pozornosti badatelů dvacátým letům 17. století, které patřily v otázce prosazování katolické konfese k nejintenzivnějším. Vývoj v dalších desetiletích byl spíše

---

¹ K tomu srov. František KAVKA, *Bílá hora a české dějiny*, Praha 1962, s. 5-16.

² Srov. Miloš HAVELKA, *Spor o smysl českých dějin*, in: týž (ed.), *Spor o smysl českých dějin I. 1895-1938*, Praha 1995, s. 7-43.

³ Josef PETRÁŇ, *Na téma mýtu Bílé hory*, in: Zdeňka Hledíková (ed.), *Tradito et Cultus. Miscellanea historica bohemia Miloslao Vlk archiepiscopo Pragensi ab eius collegis amicisque ad annum sexagesimum dedicata*, Praha 1993, s. 141-262; Zdeněk HOJDA – Jiří POKORNÝ, *Pomníky a zapomníky*, Praha-Litomyšl 1996, s. 17-126.

⁴ Josef HRDLIČKA, *Víra a moc. Politika, komunikace a protireformace v předmoderním městě (Jindřichův Hraec 1590-1630)*, České Budějovice 2009 (= Habilitační práce), s. 5-8.

opomíjen. Svou roli sehrála i čtyřicetiletá proluka marxistického dějepisectví, která nepřála výzkumům, které se přímo týkaly náboženského života.⁵ Dosud vydané práce se soustředily na jednotlivá opatření, která si změnu vyznání měla vynutit, ať už šlo o nařízení vydaná panovníkem, královskými místodržícími, rekatolizačními komisemi a katolickými vrchnostmi, nebo na násilná obsazování rekatolizovaných panství vojskem, tzv. dragonády.⁶ Většina studií zabývajících se konfesijními proměnami v (po)bělohorské době navíc svůj pohled omezila na církevní řády a nověji také na šlechtu.⁷

Opomíjeným sociálním prostředím se stala pobělohorská města, která po dlouhou dobu zůstávala stranou historického bádání. Toto opomenutí bylo z velké části způsobeno vnímáním pobělohorské doby jako období hlubokého národního a kulturního úpadku. Pohled představený českou pozitivistickou historiografií, na niž navázali v pozdější době i marxisté, byl pro přístup k pobělohorskému vývoji po dlouhou dobu určující.⁸ První ucelené práce o pobělohorské konfesijní proměně měst pocházely z první poloviny 20. století, přičemž

---

⁵ Srov. Josef KADERÁBEK, *Protireformace Slaného v letech 1610-1635 a její dopad na sociální vazby radních*, *Historická demografie* 33, 2009, s. 9-44, zde s. 9-14; Zdeněk VYBÍRAL, *Dějiny stavovství v pohledu poválečného českého marxismu a následný „velký obrat“*, in: Bohumil Jiroušek a kol., *Proměny diskursu české marxistické historiografie*, České Budějovice 2008, s. 427-446, zde s. 429-430.

⁶ Eliška ČÁŇOVÁ, *Vývoj pražské arcidiecéze v době násilné rekatolizace Čech (1620-1671)*, *Sborník archivních prací* 35, 1958, s. 486-667. Pro zkoumanou oblast též, *Rekatolizace ve Středočeském kraji*, *Středočeský sborník historický* 11, 1976, s. 65-85.

⁷ Tomáš Václav BÍLEK, *Tovaryšstvo Ježíšovo a působení jeho vůbec a v zemích království Českého zvláště*, Praha 1896; Ivana ČORNEJOVÁ, *Tovaryšstvo Ježíšovo. Jezuité v Čechách*, Praha 1995; též (ed.), *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci*, Praha 2003; též (ed.), *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci*, Praha 2003; též – Hedvika KUCHAROVÁ – Kateřina VALENTOVÁ (edd.), *Locus pietatis et vitae*, Praha 2008; Thomas WINKELBAUER, *Konfese a konverze. Šlechtické proměny vyznání v českých a rakouských zemích od sklonku 16. do poloviny 17. století*, *Český časopis historický* 98, 2000, s. 476-540; Michaela NEUDERTOVÁ, *Jiří Popel z Lobkovic a prostředky rekatolizace na sklonku 16. století (Příspěvek k dějinám rekatolizace severozápadních Čech)*, *Ústecký sborník historický* 2000, s. 132-144; Jiří MIKULEC, *31. 7. 1627. Rekatolizace šlechty v Čechách. Či je země, toho je i náboženství*, Praha 2005.

⁸ Josef HRDLIČKA, *Politika, komunikace a protireformace v předmoderním městě: Jindřichův Hradec 1590-1630. Teze habilitační práce*, in: Václav Bůžek (ed.), *Šlechta raného novověku pohledem českých, francouzských a španělských historiků*, České Budějovice 2009 (= *Opera historica* 13), s. 399-426, zde s. 400-401.

v první zachytil Václav Líva poměry panující na Starém Městě pražském, ve druhé se Vladimír Burian zaměřil na situaci v Brně.⁹ V průběhu dalších let se sice objevovaly studie o náboženském vývoji v jednotlivých městech, ať královských či vrchnostenských, vždy však šlo o pouhé popisy, které ve své většině nepřekročily rámec dvacátých let.¹⁰ Obnovení zájmu o studium náboženského života v raně novověkých městech s sebou přinesla až poslední léta, v nichž vznikly tři práce, jež bylo možné označit za stěžejní pro daný výzkum. V monografii o Uherském Brodě se Petr Zemek zabýval střetem Jednoty bratrské a utrakvistů,¹¹ který v pozdější době nahradila cílená rekatolizace města.¹² Olga Fejtová se ve své disertaci, již předcházela řada přípravných studií, věnovala situaci na Novém Městě pražském.¹³ Josef

---

⁹ Václav LÍVA, *Studie o Praze pobělohorské II. Rekatolisace*, Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy 7, 1933, s. 1-71; Vladimír BURIAN, *Vývoj náboženských poměrů v Brně 1570-1618*, Brno 1948.

¹⁰ Bohumír ROEDL, *Huertova mise v Lounech*, in: Jindřich Francek (ed.), *Rekatolizace v českých zemích*, Pardubice 1995, s. 111-117; Václav STARÝ, *Rekatolizace Prachatic v letech 1622-1626*, in: tamtéž, s. 125-130; Martin ŠTINDL, *Patrimoniální péče o duchovní tvář poddanského města (Velké Meziříčí 1592-1676)*, in: Marie Macková (ed.), *Poddanská města v systému patrimoniální správy*, Ústí nad Orlicí 1996, s. 163-172; Jan KILIÁN, *Mělnická rekatolizace a náboženská emigrace*, in: týž (ed.), *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova*, Mělník 2004, s. 71-96; Petr KOPIČKA, *Rebelie aneb pozdvižení v Roudnici nad Labem 1619-1620*, *Porta Bohemica* 4, 2007, s. 9-53.

¹¹ K vymezení utrakvismu srov. Zdeněk V. DAVID, *Celistvost církve pod obojí a otázka novoutrakvismu*, *Český časopis historický* 101, 2003, s. 882-910, zde s. 889-890.

¹² Petr ZEMEK, *Reformace, protireformace a rozvinutí protireformačního katolictví v Uherském Brodě – křesťanská víra v proměnách času*, Uherský Brod 2006.

¹³ Olga FEJTOVÁ– Jiří PEŠEK, *Recepce díla Martina Luthera v pražských a lounských měšťanských knihovnách doby předbělohorské*, *Documenta Pragensia* 15, 1997, s. 83-123; O. FEJTOVÁ, *Několik poznámek k ekonomickým důsledkům pobělohorské emigrace na Novém Městě pražském*, in: Michaela Hrubá (ed.), *Víra nebo vlast? Exil v českých dějinách raného novověku*, Ústí nad Labem 2001, s. 273-281; táž, *Odras rekatolizačního procesu ve skladbě náboženské a moralistní literatury v knihovnách novoměstských měšťanských elit v době pobělohorské*, *Documenta Pragensia* 20, 2002, s. 101-113; táž, *Rekatolizace v městech pražských v době pobělohorské – úspěch, nebo fiasko? Příspěvek k důsledkům pobělohorské rekatolizace na Novém Městě pražském*, in: Olga Fejtová – Václav Ledvinka – Jiří Pešek – Vít Vlnas (edd.), *Barokní Praha – Barokní Čechie 1620-1740*, Praha 2004, s. 457-471; táž, *Rekatolizace v městech pražských v době pobělohorské. Nové Město pražské v kontextu procesu katolické konfesionalizace*, Praha 2011 (= Disertační práce). Její tištěná verze, která byla publikována

Hrdlička ve své habilitační práci dovršil svůj výzkum konfesijních proměn v Jindřichově Hradci, kde se zaměřil na otázky související s konfliktem katolické vrchnostenské správy a nekatolického městského živlu.¹⁴

I přes nespornou kvalitu všech tří výše představených prací musel autor této rozpravy připustit, že bez vzniku dalších lokálních případových studií nebude možné dále interpretovat dopad různých opatření, církevních, „státních“, vrchnostenských, která měla vést obyvatele pobělohorských měst ke změně jejich náboženského cítění.¹⁵ Prozatím se jen velmi málo zjistilo o tom, jak v dlouhodobém horizontu měšťané taková opatření vnímali a jak jim byla sdělována. Co skutečně věděli o své původní konfesi i nové katolické víře? Jaké motivy je vedly ke konverzím? Měli k dispozici rezistenční techniky, kterými se více či méně úspěšně snažili změně svého vyznání bránit? Dopad protireformace přitom nebylo možné oddělit od sociálních poměrů ve městech, neboť jejich praktickými vykonavateli měly být často městské rady jako nejvyšší instituce městské samosprávy, jejichž členové s ostatními měšťany udržovali velmi četné neformální vztahy.¹⁶

Bez důkladných analýz, které by se zaměřily na výše představené otázky a poznání situace ve městech přísným pohledem zdola, na překročení časového horizontu třicátých let 17. století a na proměnu hodnotového systému měšťanů v delším časovém úseku, nebude možné v bádání dále pokročit ani přistoupit k žádoucí komparaci. Autor se v předkládané práci, která se věnovala královskému a posléze vrchnostenskému městu Slaný, o takto

---

pod názvem „*Já pevně věřím a vyznávám.*“ *Rekatolizace na Novém Městě pražském*, Praha 2013, vyšla až po konečné redakci této práce, autor proto citoval z rukopisu disertace.

¹⁴ Josef HRDLIČKA, *Die (Re-)Katholisierung lokaler Amtsträger in Böhmen: Konfession oder Disziplin?*, in: Rudolf Leeb – Sabine Claudin Pils – Thomas Winkelbauer (Hgg.), *Staatsmacht und Seelenheil. Gegenreformation und Geheimprotestantismus in der Habsburgermonarchie*, München 2007, s. 357-366; též, *Konflikt jindřichohradeckých měšťanů s Vilémem Slavatou v pamětech Jiříka ze Kře*, Jihočeský sborník historický 69-70, 2000-2001, s. 188-208; též, *Selbstverwaltung unter adeliger Herrschaft: Die Stadt Jindřichův Hradec (Neuhaus) nach der Revolte gegen Wilhelm Slavata (1620-1626)*, in: Stefan Haas – Mark Hengerer (Hgg.), *Im Schatten der Macht. Kommunikationskulturen in Politik und Verwaltung 1600-1950*, Frankfurt – New York 2008, s. 51-74; též, *Slavatova obrana jezuitského řádu a jeho představy o konfesijním uspořádání Čech z počátku dvacátých let 17. století*, *Folia Historica Bohemica* 23, 2008, s. 225-248; též, *Víra*.

¹⁵ Srov. též, *Víra*, s. 615-629.

¹⁶ Srov. Josef KADEŘÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit v době protireformace (1610-1635)*, České Budějovice 2012 (= Rigorózní práce).

naznačený pohled pokusil, když celou disertaci pojal jako mikrohistorickou případovou studii.¹⁷ Většinou se snažil situaci ve městě nahlížet historickoantropologickou optikou.¹⁸ Pro zachycení dlouhodobých trendů, jimiž bylo například budování sociálních sítí vztahů, využil i některé metody historické demografie a sociálních dějin.¹⁹

V autorově pojetí se stal střet nekatolického a katolického okruhu v první řadě konfliktem dvou hodnotových systémů, které sestávaly z rozličných souborů významů.²⁰ V lokálních podmínkách města Slaný a smečenského panství, na něž se výzkum zaměřil, vystupovali jako jejich nositelé slánští měšťané, Martinicové a jejich úředníci. Oba hodnotové systémy zásadním způsobem určovaly kolektivní identitu obou sociálních celků a v ní obsaženou konfesijní identifikaci. Zároveň individuální prožívání a vnímání těchto kolektivních hodnot vytvářelo jedinečnou sebeidentifikaci jejich jednotlivých členů.²¹ V tomto pojetí autor vnímal

---

¹⁷ Josef GRULICH, *Zkoumání „maličností“*. *Okolnosti vzniku mikrohistorie*, Český časopis historický 99, 2001, s. 519-547; Giovanni LEVI, *On Microhistory*, in: Peter Burke (ed.), *New perspectives on historical writing*, Pennsylvania 2001, s. 97-119. Na potřebu mikrohistoricky pojatých dějin protireformace v městském prostředí upozornil zejména J. HRDLÍČKA, *Víra*, s. 26-29.

¹⁸ Obecně k problematice historické antropologie a roli individua v dějinách Aloys WINTERLING (Hrsg.), *Historische Anthropologie. Basistexte*, München 2006; Richard van DÜLMEN, *Historická antropologie. Vývoj, problémy, úkoly*, Praha 2002; Martin NODL – Daniela TINKOVÁ (edd.), *Antropologické přístupy v historickém bádání*, Praha 2007; Martin NODL, *Dějepisectví mezi vědou a politikou. Úvahy o historiografii 19. a 20. století*, Brno 2007, s. 203-218. K historickoantropologickému pohledu na konfesionalitu srov. Jan HORSKÝ, *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním. Úvahy o povaze, postupech a mezích historické vědy*, Praha 2009, s. 139-142, 154-157, 173-179.

¹⁹ K tomu srov. Josef GRULICH, *Populační vývoj a životní cyklus venkovského obyvatelstva na jihu Čech v 16. až 18. století*, České Budějovice 2008, s. 56-72; Miloš HAVELKA, *Ideje – dějiny – společnost. Studie k historické sociologii vědění*, Brno 2010, zejména s. 136-150.

²⁰ V české historiografii představila podobný přístup práce Václava BŮŽKA a kol., *Společnost v českých zemích raného novověku. Struktury, identity, konflikty*, Praha 2010, zejména s. 457-458.

²¹ K tomu srov. práci Frauke VOLKLAND, *Konfession und Selbverständnis. Reformierte Rituale in der gemischtkonfessionelles Kleinstadt Bischofszell im 17. Jahrhunderts*, Göttingen 2005, zejména s. 55-97, 139-175, kde podrobnou analýzou rituálního jednání a konverzí v městečku Bischofszell nabourala tradiční představy o přesně definované „konfesijní identitě“ raně novověkého člověka. Na základě jejích závěrů a s přihlédnutím k pracem Ludí Klusákové se autor této rozpravy nadále přidržel označení konfesijní indentifikace/sebeidentifikace, jehož podrobnější rozbor provedl dále v textu. Srov. Luďa KLUSÁKOVÁ – Markéta KRŽIŽOVÁ – Karel KUBIŠ – Miloš ŘEZNÍK – Daniela

konfesijní vývoj ve Slaném a na statech Martiniců jako konflikt dvou sociálních okruhů, který pramenil z rozdílné konfesijní sebeidentifikace jejich zástupců a jí nadřazené kolektivní identity. Rozhodl se proto popsat královské město Slaný a smečenskou vrchnostenskou správu Jaroslava Bořity z Martinic jako dva sociální systémy, které se určitým způsobem reflektovaly (thematize themselves) a vytvářely si tak vlastní identitu (Systemidentität).²² Tato identita se zakládala na sdílení a prezentaci společných hodnot a postojů²³ a provázanosti jednotlivých členů systému vzájemnými formálními a neformálními vazbami.²⁴ Oba okruhy představovaly i oddělené mocenské systémy.²⁵

TINKOVÁ, „My“ a „oni“ – náčrt teoretické reflexe problematiky, in: Luďa Klosáková a kol., *Obraz druhého v historické perspektivě II. Identity a stereotypy při formování moderní společnosti*, Praha 2003 (= Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et Historica 5, Studia Historica 52), s. 11-28.

²² Niklas LUHMANN, *The Differentiation of Society*, New York 1982, s. 327-329; André KIESERLING, *Kommunikation unter Anwesenden. Studie über Interaktionssysteme*, Frankfurt am Main 1999, s. 258.

²³ K tomu srov. Peter MARSH, *Identity: An Ethogenic Perspective*, in: Richard C. Trexler (ed.), *Persons in Groups. Social Behavior as Identity Formation in Medieval and Renaissance Europe*, Binghamton-New York 1985, s. 17-30, zejména s. 21. P. Marsh ukázal, že „personal identity can be seen as deriving not so much from the occupation of institutional or social roles as from the manner in which such roles are expressed through an individual's performances and from the manner in which he develops his moral career“. K prezentaci identity prostřednictvím symbolického jednání srov. Sydel SILVERMAN, *At the Intersection of Anthropology and History: Teritorial Festivity in Sienna*, in: tamtéž, s. 31-37.

²⁴ N. LUHMANN, *The Differentiation*, s. 237. Vedle různých forem pokrevní a nepokrevní příbuznosti lze hovořit o „dobrém přátelství“, na které ve své studii upozornil Václav BŮŽEK, „Páni a přátelé“ v myšlení a každodenním životě české a moravské šlechty na prahu novověku, *Český časopis historický* 2002, s. 229-264. Různé formy vztahu patron-klient, jak je uchopila Karin J. MacHARDY, *War, Religion and Court Patronage in Habsburg Austria. The Social and Cultural Dimensions of Political Interaction 1521-1622*, New York 2003. Ve vztahu k prostoru jde o „dobré sousedství“, na něž poukázal Jaroslav MILLER, *Uzavřená společnost a její nepřátelé. Město středovýchodní Evropy (1500-1700)*, Praha 2006, s. 76-79. Dále vztahy založené na principu makléřství (brokerage), které popsala Sharon KETTERING, *Patrons, Brokers, and Clients in Seventeenth-Century France*, New York-Oxford 1986, zejména s. 40-67. Ve vztahu měšťanů a úřednictva srov. Stefan BRAKENSIEK, *Staatliche Amtsträger und städtische Bürger*, in: Peter Lundgreen (Hrsg.), *Bürgertum – Bürgerlichkeit – Bürgerliche Gesellschaft. Eine Bilanz des Bielefelder Sonderforschungsbereichs zur Sozialgeschichte des neuzeitlichen Bürgertums*, Göttingen

Bylo by však nesprávné pojímat oba sociální světy jako homogenní celky. I v jejich rámci docházelo k dílčím sociálním či mocenským konfliktům, které byly způsobeny odlišným vnímáním sdílených hodnot a odrážely se především v rovině osobní konfesijní sebeidentifikace.²⁶ Mezi jednotlivci probíhala živá komunikace, která se mezi oběma systémy lišila svou formou a použitím jazyka (binare Codierung von Sprache),²⁷ v němž hrál klíčovou úlohu pohled na druhý systém (thematize others).²⁸ V případě rodu pánů z Martinic a slánské městské obce představovala nejdůležitější identifikační prvek konfesijní příslušnost. Společný byl městské obci a Jaroslavu Bořitovi z Martinic s okruhem jeho úředníků i služebnictva prostor, který musely obě společnosti sdílet.²⁹ V tomto prostoru docházelo mezi oběma celky ke komunikaci, která v sobě měla silný konfliktní potenciál (Konfliktpotenzial).³⁰ V obecné rovině šlo o odlišný výklad a vnímání stejných skutečností.³¹

2000, s. 136–170, zde s. 158-162; týž, *Communication between Authorities and Subject in Bohemia, Hungary and the Holy Roman Empire, 1650-1800, The Three Case Studies*, in: Wim Blockmans - André Holenstein - Jon Mathieu (eds.), *Empowering Interactions. Political Cultures and the Emergence of the State in Europe 1300–1900*, Aldershot 2009, s. 149–162.

²⁵ Arno STROHMEYER, *Theorie der Interaktion. Der europäische Gleichgewicht der Kräfte in der frühen Neuzeit*, Wien – Köln – Weimar 1994, zejména s. 213-217.

²⁶ „It cannot be assumed that every group is permeated by solidarity; communities have to be constructed and reconstructed. It cannot be assumed that a community is homogeneous in attitudes or free from conflicts“; Peter BURKE, *History and Social Theory*, Cambridge-Malden 2005, s. 56-60, zde s. 60.

²⁷ A. KIESERLING, *Kommunikation*, s. 266. Zajímavý je i postřeh Janet E. Halleyové, která ukázala, že užívání určitého jazyka představuje ochotu se identifikovat se společností a pomáhá ochraňovat stávající identitu či vytvářet novou. K tomu srov. Janet E. HALLEY, *Identity and Censored Language. The Case of the Familists*, in: R. C. Trexler (ed.), *Persons*, s. 221-230, zde s. 222, 227.

²⁸ N. LUHMANN, *The Differentiation*, s. 259, 329.

²⁹ Ke vztahu prostoru a konfliktu Marian FÜSSEL – Stefanie RÜTHER, *Einleitung*, in: Christoph Dartmann – Marian Füssel – Stefanie Rüter (Hgg.), *Raum und Konflikt. Zur symbolischen Konstituierung gesellschaftlicher Ordnung in Mittelalter und Früher Neuzeit*, Münster 2004, s. 9-18, zejména s. 11-14.

³⁰ A. KIESERLING, *Kommunikation*, s. 258.

³¹ K tomu Jean-Claude SCHMITT, *Welche Geschichte der Werte?*, in: Barbara Stollberg-Rilinger – Thomas Weller (Hgg.), *Wertekonflikte – Deutungskonflikte. Internationales Kolloquium des Sonderforschungsbereichs 496 an der Westfälischen Wilhelms-Universität Münster*, 19.-20. Mai 2005, Münster 2007, s. 21-36; Carl A. HOFFMANN, *Konfessionell motivierte und gewandelte Konflikte*

V předbělohorské době docházelo ke kontaktům mezi oběma sociálními okruhy v omezené míře. Po porážce stavovského povstání v roce 1620, jež se slánští měšťané aktivně účastnili, ztratilo město svá královská privilegia a v průběhu dalších tří let připadlo Jaroslavu Bořitovi z Martinic. Došlo ke splynutí obou sociálních systémů, přičemž se martinický okruh nadřadil slánské měšťanské společnosti. Jaroslav Bořita z Martinic okamžitě započal s prosazováním katolické víry a jejích hodnot vůči nově začleněným slánským měšťanům. Vzniklo tím podhoubí, na kterém se začaly rozvíjet nové formy komunikace.³² Měšťané a martiníčtí úředníci navazovali nové sociální sítě formálních a neformálních vztahů. Docházelo mezi nimi ke konfliktům.³³ Autor chtěl na následujících stranách prokázat, jakým způsobem Jaroslav Bořita z Martinic sděloval katolickou víru jako důležitý významový systém svým novým poddaným a jakým způsobem se snažil narušit jejich stávající systém hodnot a významů.

Tento proces se neobešel bez využití rozličných způsobů interakce. Do popředí autorova zájmu se proto dostaly otázky komunikace včetně jejích symbolických forem či vrchnostenské snahy o vizualizaci katolické víry. V této rovině vycházel autor z předpokladů Niklase Luhmanna, který ukázal, že umělecky zpracovaný předmět představoval způsob komunikace mezi jeho zadavatelem a divákem.³⁴ Předměty uměleckého charakteru mohly

---

in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts – Versuch eines mentalitätsgeschichtlichen Ansatzes am Beispiel der bikonfessionellen Reichsstadt Augsburg, in: Peer Frieß – Rolf Kießling (Hgs.), *Konfessionalisierung und Region*, Konstanz 1999, s. 99-120, zejména s. 104-107.

³² K různým formám komunikace srov. Maximilian LANZINNER – Arno STROHMEYER (Hgs.), *Der Reichstag 1486-1613. Kommunikation – Wahrnehmung – Öffentlichkeiten*, Göttingen 2006. Za velmi inspirativní považuji studii Christine Pflügerové o fyzické přítomnosti jako formě souhlasné či nesouhlasné komunikace. Srov. Christine PFLÜGER, *Die Kommunikation von Herrschaftsansprüchen durch Präsenz. Zu Aufgaben und Funktionen königlicher Kommissare in der politischen Kommunikation im Reich zwischen 1552 und 1558*, in: tamtéž, s. 195-220.

³³ K neformálním vazbám v lokálních podmínkách srov. James LEE, *Political Intermediaries, Political Engagement and Politics of Everyday Life in Urban Tudor England*, in: Rudolf Schlögl (ed.), *Urban Elections and Decision-Making in Early Modern Europe 1500-1800*, Newcastle upon Tyne 2009, s. 179-195.

³⁴ Niklas LUHMANN, *Art as a Social System*, Stanford 2000, s. 22. Na zásadní vliv stavebníků a zadavatelů na podobu uměleckého díla upozornili Petr FIDLER, *Über den Urheber eines Architekturwerks*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740)*, České Budějovice 2006 (= Opera historica 11), s. 167-174;

vzniknout jen v místě, kde daný komunikační rámec dovolil divákovi pochopit jejich obsah. V komunikačním procesu hrály umělecké předměty dvojí roli. V první řadě to bylo tím, co skutečně představovaly (actuality). Na druhé straně se nabízelo široké pole toho, co mohli diváci z konkrétního uměleckého díla odvodit (potentiality).³⁵ Zvláštní místo vyhradil Luhmann uměleckým dílům, která nesla náboženské sdělení. Důraz kladl na to, že se v očích diváka nacházela na pomezí mezi skutečností a fikcí.³⁶ Inspirativní byl i přístup Jense Baumgartena, který prokázal, že umění v potridentské době získalo nový náboj. Jeho hlavním úkolem se stala propagace katolické věrouky a disciplinace diváka.³⁷ V českém prostředí podobné úvahy rozvinul Ondřej Jakubec, který již v úvodu své disertační práce prohlásil, že „*tvůrčí čin a umělecké dílo samy o sobě nevyprávějí téměř o ničem. [Umělecká díla byla vytvářena] do specifického prostředí, v určitém okamžiku a se zvláštní funkcí.*“³⁸

Stranou nezůstaly ani rozdíly mezi metodami používanými Jaroslavem Bořitou z Martinic a jeho nástupci Maxmiliánem Valentinem a Bernardem Ignácem z Martinic.³⁹ Dále chtěl autor ukázat, jak se slánští měšťané stavěli ke své nové katolické konfesijní sebeidentifikaci. Zda se snažili vyvíjet rezistentní techniky, kterými se pokoušeli své inkorporaci čelit a udržet si svůj stávající soubor hodnot či zda nové podněty přijímali. Dalším bodem by měl být rozbor toho, jak proces přijímání nové víry působil na sociální vazby slánských měšťanů. V této

---

Milada VILÍMKOVÁ, *Význam osobnosti stavebníka pro interpretaci barokní architektury*, Umění 29, 1981, s. 540-542.

³⁵ N. LUHMANN, *Art*, s. 22-24, s. 146.

³⁶ „*Religious communication is concerned with what is essentially imperceptible and it's marked by this concern.*“; tamtéž s. 142.

³⁷ Jens BAUMGARTEN, *Konfession, Bild und Macht. Visualisierung als katholisches Herrschafts- und Disziplinierungskonzept in Rom und im habsburgischen Schlesien (1560-1740)*, Hamburg-München 2004.

³⁸ Ondřej JAKUBEC, *Kulturní prostředí a mecenát olomouckých biskupů potridentské doby*, Olomouc 2003, s. 9.

³⁹ Přínosná je v tomto ohledu studie Klause NEITMANN, *Die Publikation von Staatsverträgen und Landesordnungen in Deutschordensland Preußen*, in: Heinz-Dietrich Heimann – Ivan Hlaváček (Hgg.), *Kommunikationpraxis und Korrespondenzwesen in Mittelalter und in der Renaissance*, Paderborn-München-Wien-Zürich 1998, s. 113-126.

souvislosti byla položena otázka, zda se vyvinuly nové typy neformálních vztahů a kdo se na nich podílel.⁴⁰

Na druhé straně se autor pokusil zachytit reakci měšťanů na snahu o proměnu jejich myšlenkového světa.⁴¹ Bránili se nejprve takovému postupu? Jakým způsobem se pokoušeli zachovat si svůj původní pohled na svět? Jak v konečné fázi došlo k proměně jejich konfesijní identifikace a kolektivní identity? Nejširším polem, které autorovi umožnilo ukázat postupnou proměnu hodnot slánských měšťanů, se stal jejich přístup k pobělohorským exulantům. Oba systémy přitom nebyly přísně heterogenní, ba ani odtržené od vnějšího světa. Další snahou této práce tedy bylo naznačit, jakým způsobem probíhala vnitřní soupeření v obou systémech či snahy konkurenčních institucí o zásahy do slánské měšťanské společnosti. Do popředí vystupovaly celozemské a církevní úřady a jejich jednotliví představitelé, kteří spolu s pány z Martinic sdíleli stejnou konfesijní identifikaci.

Časově autor zkoumané období vymezil rokem 1602, v němž vydal Jaroslav Bořita z Martinic první protireformační patent pro své panství, a rokem 1665, v kterém Bernard Ignác z Martinic dovršil rekatolizaci Slaného.⁴² K zachycení výše zmiňovaných procesů mu posloužil bohatý archivní materiál. Jeho největší část byla uložena ve Státním okresním archivu Kladno. Nejdůležitější pramennou řadu představoval soubor radních manuálů z let 1600-1682. Odrazily se v ní myšlenkový svět slánských měšťanů i způsoby komunikace nejdůležitějšího samosprávného celku, městské rady,⁴³ ať šlo o popis jejího rituálního jednání při svém obnovování či přijímání panovnických rozhodnutí. V letech vrchnostenské správy se

---

⁴⁰ Dílčí pohled autor představil ve studii J. KADERÁBEK, *Protireformace*, s. 9-44. K navazování neformálních vazeb Kerstin SEIDEL, *Freunde und Verwandte. Soziale Beziehungen in einer spätmittelalterlichen Stadt*, Frankfurt am Main-New York 2009, zejména s. 277-309.

⁴¹ Myšlenkovým světem rozumím soubor nejvýznamnějších diskurzivních praktik a kategorií, které spoluvytvářely základ každodenního myšlení a uvažování jednotlivce (popř. společenství), a především jeho osobní vztahování se k těmto praktikám a kategoriím. Srov. J. HORSKÝ, *Dějepisectví*, s. 178-179.

⁴² Antonín RYBIČKA, *Pan Jaroslav Bořita z Martinic a město jeho Munciffaj v letech 1600-1612*, in: *Zprávy o zasedání Královské české společnosti nauk v Praze 1882*, Praha 1883, s. 94-101.

⁴³ Za komunikační akt považuji výměnu informací mezi dvěma a více stranami, která se děje prostřednictvím vzájemné interakce a je uskutečňována pomocí verbálních, nonverbálních, ikonografických, písemných a hmotných prostředků. Srov. Barbara STOLLBERG-RILLINGER, *Symbolische Kommunikation in der Vormoderne. Begriffe - Thesen - Forschungsperspektiven*, *Zeitschrift für historische Forschung* 31, 2004, s. 489-527, zde s. 492-496.

na jejich stránky dostaly jinde nedochované přepisy martinických výnosů a nařízení se záznamy o způsobu jejich komunikace.⁴⁴ Obsah radních manuálů autor doplnil korespondencí, kterou městská rada vedla se sousedními městy, šlechtici a v pozdějších letech s martinickou vrchnostenskou kanceláří.⁴⁵ Dalším vodítkem se staly dvě sbírky patentů vydávaných Jaroslavem Bořitou z Martinic a jeho synem Bernardem Ignácem. Výjimečné byly obě knihy v tom, že radní písař neopomněl ke každému patentu poznamenat, kdo a jak jej do města doručil. Pozornost věnoval i tomu, jak byl patent vyhlášen. Všiml si dokonce toho, v jakém jazyce patent zazněl a zda jej bylo nutné překládat. Stranou neponechával ani popis příležitostí, při kterých byl záznam do knih vepsán.⁴⁶ Pasáže týkající se přijímání nového systému významů vedle již zmíněných městských knih doplnily výpovědi trestně právních pramenů a pamětních knih.⁴⁷ Stejně zdroje autor použil i pro popis vztahu konfesijní a disciplinační roviny protireformačního snažení obou šlechticů. Okrajově se mu podařilo některé z pasáží doplnit písemnostmi z exulantských fondů drážďanského archivu či jednotlivinami dochovanými ve fondech a sbírkách Apelačního soudu či Staré manipulace.⁴⁸

Při rekonstrukci formálních a neformálních vazeb mu výrazně pomohla slánská matrika.⁴⁹ Šlo o jednu z prvních dochovaných utrakvistických matrik, která byla vedena ve Slaném od roku 1597, a to formou větných zápisů.⁵⁰ Na ni od roku 1623 navázala matrika katolická.⁵¹

---

⁴⁴ SOkA Kladno, Archiv města Slaný (dále AM), nezprac., kniha č. 55 manuál radní 1595-1604; kniha č. 56 manuál radní 1605-1613; kniha č. 57 manuál radní 1613-1624; kniha č. 58 manuál radní 1625-1638; kniha č. 59 manuál radní 1638-1661.

⁴⁵ Tamtéž, kniha č. 62, kniha misivů 1607-1617; kniha č. 69, notulář listů 1610-1626; kniha č. 70, kniha misivů-posílací 1622-1636, kniha č. 71, kniha misivů 1635-1642; kniha č. 78, kniha misivů 1629-1638; František VACEK, *Rada Velvarská pánům Slanským v letech 1622-1631*, Slánský obzor 2, 1894, s. 22-28.

⁴⁶ SOkA Kladno, AM Slaný, kniha č. 3, kniha patentů 1622-1630; kniha č. 4, kniha patentů 1648-1651.

⁴⁷ Tamtéž, kniha č. 1, pamětní kniha 1638-1685; kniha č. 2, pamětní kniha 1641-1652; kniha č. 88, kniha soudní 1611-1660; kniha č. 90, kniha soudní 1612-1676; kniha č. 96, kniha svědomí 1629-1656.

⁴⁸ Sächsisches Hauptstaatsarchiv Dresden (dále SächsHStA), Geh. Archiv, Geh. Kriegsratkollegium.

⁴⁹ SOA Praha, Sběrka matrik a průvodního listinného materiálu, Středočeský kraj, farní úřad Slaný, inv. č. 1, inv. č. 2. Matrice se již dostalo pozornosti ve studii Marie MAREŠOVÉ, *Předbělohorské matriky ze Středočeského kraje*, Středočeský sborník historický 7, 1972, s. 91-108. Autorka se v ní soustředila spíše na diplomatický rozbor pramene.

⁵⁰ Ludmila FIALOVÁ a kol., *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1996, s. 78-79.

Její záznamy autor srovnával se zápisky v radních manuálech a knihami testamentů.⁵² Pohled městských pramenů šlo doplnit jen s obtížemi, protože archiv smečenských pánů podlehl v 19. století požáru. V plamenech navždy zmizel i deník Jaroslava Bořity z Martinic, svědectví jistě vysoké vypovídací hodnoty.⁵³ Autor pracoval jen s torzem pramenů.⁵⁴ Některé listy a patenty Jaroslava Bořity z Martinic se zachovaly díky „dlouhodobé výpůjčce“ clam-martinického archiváře Jana Bohuslava Miltnera, který měl na jejich základě vypracovat rodové dějiny svých zaměstnavatelů. Tato Miltnerova sbírka se stala dalším východiskem předkládaných úvah. Soubor šlechticovy korespondence, patentů, listů vydávaných slánskou městskou radou, osobních archivářových výpisků a jiných typů písemností byl rozčleněn do pěti kartonů, které se nedočkaly další inventarizace. I přes některé nesnáze spojené s jejich zpracováváním byly prameny uložené v Miltnerově sbírce nedocenitelným pomocníkem při psaní této práce.⁵⁵

Sám Jan Bohuslav Miltner stačil ještě před svou smrtí editovat neúplné paměti slánského měšťana Daniela Vepřka z let 1600-1635, které se v 18. století dostaly do smečenského archivu.⁵⁶ Edici doplnil o zápisky anonymního smečenského úředníka z let 1643-1645.⁵⁷ K vydání připravoval také paměti slánského měšťana Václava Kněžovského, nestačil však

---

⁵¹ Ačkoliv od roku 1614 existovala normovaná forma matričního zápisu, která měla obsahovat datum narození, křtu, jméno kněze, jméno dítěte a jméno i farnost rodičů a kmotrů, docházelo s přechodem protestantských far, a tedy i matrik, pod správu katolických duchovních ke značnému zjednodušení matričních zápisů. Ve Slaném se větný zápis udržel až do roku 1623. Blíže Eduard MAUR, *Vývoj matričního zápisu v Čechách*, Historická demografie 6, 1972, s. 42-43.

⁵² SOKA Kladno, AM Slaný, kniha č. 82, kniha kšaftů 1572-1682.

⁵³ Naposledy se o nalezení šlechticova deníku pokusil Petr Mařa, který představil i možnosti využití takového typu pramene. Srov. Petr MAŘA, *Nejstarší české a moravské deníky. Kultura každodenního života v raném novověku a některé nové perspektivní prameny*, Folia Historica Bohemica 18, 1997, s. 99-120, k Martinicově deníku s. 103; týž, *Tagebücher*, in: Josef Pauser – Martin Scheutz – Thomas Winkelbauer (Hg.), *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.-18. Jahrhundert)*. Ein exemplarisches Handbuch, Wien-München 2004, s. 767-780.

⁵⁴ SOA Praha, Velkostatek Smečno, inv. č. 97, 985, 1003, 1031, 1114,

⁵⁵ SOKA Kladno, AM Slaný, Miltnerova sbírka, nezprac. V průběhu studia se autor několikrát setkal s tím, že se prameny „stěhovaly“ z kartonu do kartonu či jednoduše zcela zmizely.

⁵⁶ Jan Bohuslav MILTNER (ed.), *Kalendář historický Daniele Vepřka, měštěnína slánského*, in: Výroční zpráva gymnasia v Hradci Králové 1883, s. 1-15.

⁵⁷ Týž, *Zlomek pamětí slánských z r. 1643-1645 od hr. Martinického úředníka*, in: tamtéž, s. 15-19.

svůj počin dovést do konce.⁵⁸ Paměti po archivářově smrti vydal Jan Peters, který se nevyvaroval některých paleografických nepřesností a vynechávek.⁵⁹ Všechny tři vydané prameny autor ve své disertaci zohlednil. Ostatní editované dokumenty mu sloužily jako doplňující materiály k představené pramenné základně.⁶⁰ Nejvíce vycházel z edic první a druhé stavovské apologie z roku 1618 a děl Pavla Skály ze Zhoře a Jana Amose Komenského, kde se snažil zachytit hlavní prvky nekatolické konfesijní sebeidentifikace a jejich vnímání ve slánském měšťanském prostředí.⁶¹

Výčet pramenné základny by nebyl úplný bez zmínky o korespondenci, kterou smečenský šlechtic vedl s Vilémem Slavatou z Chlumu a Košumberka. V jeho případě se staly cenným podkladem k rekonstrukci hodnotového systému Jaroslava Bořity z Martinic také Slavatovy paměti.⁶² Stejným způsobem si šlechtic vyměňoval listy se Zdeňkem Vojtěchem Popelem

---

⁵⁸ Srov. SOkA Kladno, AM Slaný, Miltnerova sbírka, nezprac., přepis paměti Václava Kněžovského.

⁵⁹ Jan PETERS, *Václav Kněžoveský a jeho paměti*, Slánský obzor 6, 1898, s. 13-56. Edici jsem srovnával s originálem, který je uložený v Národní knihovně. Srov. Národní knihovna Praha, sign. 54A61, Paměti Václava Kněžovského.

⁶⁰ Kliment BOROVIČ (ed.), *Jednání a dopisy konsistoře katolické a utrakvistické I-II*, Praha 1868-1869; Antonín PODLAHA (ed.), *Dopisy reformační komise v Čechách z let 1627-1629*, Praha 1908; František TISCHER (ed.), *Dopisy konsistoře podobojí z let 1610-1619 I-III*, Praha 1917-1925; Soupis poddaných podle víry z roku 1651 a berní rula z roku 1654 se pro Slánský kraj nedochovaly. Srov. Václav ČERVENÝ – Jarmila ČERVENÁ (edd.), *Berní rula. Generální rejstřík ke všem svazkům (vydaným i dosud nevydaným) berní ruly z roku 1654 doplněný (tam, kde se nedochovaly) o soupis poddaných z roku 1651 I*, Praha 2003.

⁶¹ Václav ŠUBERT (ed.), *Apologie druhá stavův Království českého, tělo a krev Pána Ježíše Krista pod obojí spůsobou přijímajících, která roku 1618 na ospravedlnění Čechův před Evropou od týchž pánův stavův v českém i německém jazyku tiskem vydaná, nyní opět poučení a oslavení milého národa našeho na světlo vychází*, Praha 1862; Josef JANÁČEK (ed.), *Pavel Skála ze Zhoře. Historie česká*, Praha 1984; František Michálek BARTOŠ (ed.), *Jan Amos Komenský. Historie o těžkých protivenstvích církve české*, Praha 1912.

⁶² Josef JIREČEK, *Paměti nejvyššího kancléře království Českého Viléma hraběte Slavaty I-II.*, Praha 1866-1868; František TISCHER (ed.), *Dopisy Viléma hraběte Slavaty psané Jaroslavu Bořitovi z Martinic z let 1631 a 1632*, Sborník historický 1, 1883, s. 305-322; týž, *Dopisy Viléma hraběte Slavaty psané Jaroslavu Bořitovi z Martinic z léta 1632*, Sborník historický 2, 1884, s. 32-37, 92-97. Tischerovu edici jsem srovnával s originály korespondence obou šlechticů uložené v SOA Třeboň, oddělení Jindřichův Hradec, Rodinný archiv Slavatů, inv. č. 103, kniha č. 20 (1631-1648).

z Lobkovic.⁶³ Korespondence obou šlechticů zůstala neúplná, protože velké množství ožehavých či kompromitujících listů si posílali zpět či je svěřovali plamenům.⁶⁴ Jediným dalším zachovaným pramenem z pera smečenského šlechtice byl český popis jeho defenestrace z roku 1618. Pramen se nedochoval v originále, takže autor pracoval s německým opisem.⁶⁵ Dobový obraz doplnila výpověď deníkových záznamů kardinála Arnošta Vojtěcha z Harrachu.⁶⁶

---

⁶³ Lobkovické sbírky Nelahozeves, Lobkovicové roudničtí – Rodinný archiv, B 214, korespondence Jaroslava Bořity z Martinic se Zdeňkem Vojtěchem Popelem z Lobkovic; Pavel MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa. Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna*, České Budějovice 2005 (= Prameny k českým dějinám 16.-18. století, sv. B/1)

⁶⁴ Srov. Lobkovické sbírky Nelahozeves, Lobkovicové roudničtí – Rodinný archiv, B 214, fol. 63. „Všechny psaní kterýkoliv sem pro paměť, jiný na prach spálivše, zachoval, příležitostně odsílám, i budoucně kdykoliv slovy poručiti ráčíte, odeslati nepominu. Služebně děkuji jako i za poslání mi spátkem zase (dle žádosti mý) některých listů mých.“

⁶⁵ Za jazykově český označil originál Miloslav Volf. Srov. Miloslav VOLF, *Jaroslav Bořita z Martinic po defenestraci*, Střeďočekský sborník historický 7, 1972, s. 76-90, zde s. s. 77. Popis defenestrace se dochoval ve dvou opisech uložených v knihovně Národního muzea v Praze. Pracoval jsem s rukopisem VIII A 18, který je prepisem původní německé verze (rkp. VI G 2) doplněným o další prameny. Srov. Knihovna Národního muzea, oddělení rukopisů a starých tisků, rkp. VI G 2 Beschreibung der böhm. Rebellion a. 1618; rkp. VIII A 18.

⁶⁶ Katrin KELLER – Alessandro CATALANO (edd.), *Die Diarien und Tagzettel des Kardinals Ernst Adalbert von Harrach (1598-1667)* I-VII, Wien-Köln-Weimar 2010. Srov. též přípravné studie Alessandro CATALANO, *Die Tagebücher und Tagzettel des Kardinals Ernst Adalbert von Harrach*, in: J. Pauser – M. Scheutz – T. Winkelbauer (Hgs.), *Quellenkunde*, s. 781-789; týž, *Italský deník kardinála Arnošta Vojtěcha z Harrachu a bouřlivý rok 1638*, *Souvislosti* 13, 2002, s. 29-33; týž, *Kardinal Ernst Adalbert von Harrach (1598-1667) und sein Tagebuch. Ein Dissertationsprojekt*, *Frühneuzeit-Info* 12, 2001, s. 71-77; týž, *Italský deník Arnošta Vojtěcha z Harrachu (1598-1667)*, in: Vilém Herold – Jaroslav Pánek (ed.), *Baroko v Itálii – baroko v Čechách. Setkávání osobností, idejí a uměleckých forem*, Praha 2003, s. 333-353.

2. OD PROTIREFORMACE KE ŠLECHTICKÉ KONFESIONALIZACI. DOSAVADNÍ VÝVOJ BĀDÁNÍ O STŘETU KATOLICKÉ VÍRY A REFORMACE

Přistoupit k představeným pramenům a provést naznačenou analýzu by nebylo možné bez vyrovnání se s dosavadním pohledem na střet mezi katolickou vírou a reformací. Ten se v historiografii dočkal mnoha pojmenování. Poprvé se pokusil celý problém tematicky uchopit Albert Elkan, když shrnul ve své studii dosavadní bĀdání o dané problematice a použil pro snahy katolické církve vyrovnat se s postupujícím protestantstvím souhrnný pojem „*Gegenreformation*“ (protireformace).⁶⁷ Článek vyvolal bouřlivou reakci katolických autorů. Spor se částečně podařilo rozřešit ve čtyřicátých letech 20. století Hubertu Jedinovi.⁶⁸ S novým konceptem přišel koncem padesátých let Ernst Walter Zeeden, jenž ukázal, že jednotlivé konfese vznikaly ve vzájemném soupeření. Konkurenční boj je nutil přesně formulovat vlastní věroučné otázky, rituály či vybudovat správní organizaci. Takto vytvořený soubor znaků je pak odlišoval od ostatních soupeřů. Pro daný jev použil termín „*Entstehung der Konfessionen*“, později „*Konfessionsbildung*“ (utváření konfesí).⁶⁹ Za okamžik, který byl klíčový pro zrození dané konfese, považoval Zeeden vznik textu (konfese, vyznání), který uchovával závaznou formu daného učení a vysvětloval je. Pokud náboženská skupina zpísenněné vyznání postrádala, nešlo v pravém slova smyslu o konfesi.⁷⁰

Na počátku osmdesátých let 20. století vystoupili se svým pojetím náboženského vývoje v Evropě Wolfgang Reinhard a Heinz Schilling. Zatímco první věnoval svou studii katolíkům v Římě a Francii, druhý se zabýval střety mezi kalvíny a luterány.⁷¹ Svou tezi založili na již

---

⁶⁷ Albert ELKAN, *Entstehung und Entwicklung des Begriffs „Gegenreformation“*, *Historische Zeitschrift* 112, 1914, s. 473-493.

⁶⁸ Povaha diskuse a Jedinovy závěry jsou vysvětleny dále v textu.

⁶⁹ Ernst Walter ZEEEDEN, *Die Entstehung der Konfessionen. Grundlagen und Formen der Konfessionsbildung im Zeitalter der Glaubenskämpfe*, München-Wien 1965; též, *Konfessionsbildung. Studien zur Reformation, Gegenreformation und katholischen Reform*, Klett-Cotta 1985.

⁷⁰ Týž, *Die Entstehung*, s. 34-35. Na danou skutečnost upozornil i Anton SCHINDLING, *Utváření konfesí, konfesionalizace a multikonfesionalita jako základní problém evropských dějin v 16. a 17. století. Nová německá literatura k problematice*, *Český časopis historický* 106, 2008, s. 80-108, zde s. 89.

⁷¹ Heinz SCHILLING, *Konfessionskonflikt und Staatsbildung. Eine Fallstudie über das Verhältnis von religiösem und sozialem Wandel in der Frühneuzeit am Beispiel der Grafschaft Lippe*, Gütersloh 1981; Wolfgang REINHARD, *Konfession und Konfessionalisierung in Europa*, in: týž (Hrsg.),

zmiňovaném konceptu utváření konfesí Ernsta Waltera Zeedena, ale nechali se inspirovat i pracemi sociologů Maxe Webera o sociologii náboženství,⁷² Norberta Eliase o civilizačním procesu⁷³ a tezemi historika Gerharda Oestreicha o sociální disciplinaci.⁷⁴ Nejvíce si oba badatelé vypůjčili z Oestreichova modelu sociální disciplinace. Oestreich označoval tímto pojmem snahu panovníka, resp. předmoderního státu, o podmanění veškerých ostatních složek společnosti, které by mu mohly mocensky konkurovat. Tento proces podle německého historika zasáhl veškeré oblasti lidského života, ať už šlo o ekonomiku, správu či každodenní život. Jako o předstupni sociální disciplinace hovořil Oestreich o sociální regulaci, která spočívala v lokálním usměrňování společenských poměrů. Sociální regulace se prosazovala prostřednictvím normativních nařízení, která určovala obecná pravidla lidského chování v daném regionu.

Wolfgang Reinhard a Heinz Schilling tvrdili, že víra v raném novověku nebyla záležitostí oddělenou od společnosti a každodenního života, ale tvořila s nimi nedílnou jednotu. Předmoderní stát podle jejich koncepce využíval jednotlivých konfesí k upevnění své moci a sociální disciplinaci obyvatelstva. Pro tento společenský proces, který se dotkl veřejného i soukromého života v raně novověké Evropě a který napomohl vzniku moderního státu, začali ve svých pracích používat pojem „*Konfessionalisierung*“ (konfesionalizace). Konfesionalizace na rozdíl od Zeedenova utváření konfesí nesouvisela pouze s vlastním vznikem jednotlivých vyznání, ale zasáhla celou sféru lidského života a byla organizována tak, aby plánovaně změnila chování poddaných.⁷⁵ Celý proces navíc přinesl podle Wolfganga

---

Bekenntnis und Geschichte. Die Confessio Augustana im historischen Zusammenhang, München 1981, s. 165-189.

⁷² Max WEBER, *Sociologie náboženství*, Praha 1998; též, *Metodologie, sociologie a politika*, Praha 2009. Zprostředkovaně též v knize Marka LOUŽKA, *Max Weber. Život a dílo weberovské interpretace*, Praha 2005, s. 171-197.

⁷³ Norbert ELIAS, *O procesu civilizace. Sociogenetická a psychogenetická zkoumání. Proměny chování světských horních vrstev na Západě I-II*, Praha 2006-2007.

⁷⁴ K sociální disciplinaci přehledně Winfried SCHULZE, *Gerhard Oestreichs Begriff „Sozialdisziplinierung in der Frühen Neuzeit“*, Zeitschrift für historische Forschung 14, 1987, s. 265-302. Nejnověji představil přehled disciplinačních teorií ve své práci Pavel MATLAS, *Shovívavá vrchnost a neukáznění poddaní? Hranice trestní disciplinace poddaného obyvatelstva na panství Hluboká nad Vltavou v 17.-18. století*, Praha 2011, s. 21-36.

⁷⁵ „„*Konfessionalisierung*“ meint einen gesellschaftlichen Fundamentalvorgang, der das öffentliche und private Leben in Europa tiefgreifend umpflügte, und zwar in meist gleichlaufender, bisweilen

Reinharda modernímu státu tři výhody, a to posílení národní a teritoriální identity, kontrolu nad církví a jejím majetkem jako možným rivalem státní moci a úplnou disciplinaci i homogenizaci poddaných. Reinhard v tomto případě hovořil o konfesionalizaci jako první fázi disciplinace.⁷⁶

Oba badatelé se pak v rámci svého konceptu vydali každý poněkud odlišnou cestou. Heinz Schilling se vrátil k výzkumu tzv. druhé reformace. Přejít luteránských území ke kalvinismu nadále označoval jako „*reformierte Konfessionalisierung*“ a stanovil periodizaci tohoto procesu do tří etap probíhajících v letech 1540-1570, 1570-1580 a 1580-1619.⁷⁷ Dále obrátil svou pozornost k říšskému prostředí, v němž rozpoznal čtyři časové fáze konfesionalizace. Od sklonku čtyřicátých do šedesátých let 16. století hovořil o zahájení konfesionalizace, sedmdesátá léta 16. století označil za předstupeň konfesijních konfliktů. V období od osmdesátých let 16. století do dvacátých let 17. století spatřoval vrchol konfesionalizace. Poté se tento proces uzavřel událostmi třicetileté války. Po ní docházelo k vleklému oslabování církevních vazeb uvnitř státu, které vyvrcholilo sekularizací v 18. století.⁷⁸ Postupem času začala v jeho pojetí převažovat myšlenka užší provázanosti konfesionalizace se vznikem moderního státu. V jeho podání napomohla konfesionalizace vzniku disciplinovaných a na státní moci závislých poddaných. Ti byli tlakem celostátních institucí donuceni ke změně svých ekonomických návyků. Vše vedlo k přechodu na kapitalistický hospodářský systém, který ve všech ohledech proměnil tvář evropské společnosti. Konfesionalizace narušila tradiční sociální i hospodářské vazby, které byly

---

auch gegenläufiger Verzahnung mit der Herausbildung des frühmodernen Staates und mit der Formierung einer neuzeitlich disziplinierten Untertanengesellschaft, die anders als die mittelalterlichen Gessellschaft nich personal und fragmentiert, sondern institutionell und flächenmäßig organisiert war.“; Heinz SCHILLING, Die Konfessionalisierung im Reich. Religiöser und gesellschaftlicher Wandel in Deutschland zwischen 1555 und 1620, Historische Zeitschrift 246, 1988, s. 1-45, zde s. 6.

⁷⁶ Wolfgang REINHARD, *Zwang zur Konfessionalisierung? Prolegomena zu einer Theorie des konfessionelen Zeitalters*, Zeitschrift für historische Forschung 10, 1983, s. 257-277, zde s. 268.

⁷⁷ Heinz SCHILLING, *Die „Zweite Reformation“ als Kategorie der Geschichtswissenschaft*, in: Týž (Hrsg.), *Die reformierte Konfessionalisierung in Deutschland. Das Problem der „Zweiten Reformation“*, Güterloh 1986, s. 387-438, periodizace se týká s. 401-408.

⁷⁸ Týž, *Die Konfessionalisierung im Reich*, s. 13-30.

typické pro „starou“ Evropu, a za přispění náboženských, politických, hospodářských a sociálních sil přetvořila tradiční zemědělské zřízení v moderní industriální společnost.⁷⁹

Wolfgang Reinhard se soustředil na vznik jednotlivých konfesí. Nejprve přesvědčivě ukázal, že reformace a protireformace spolu sdílely velké množství shodných prvků, a proto by bylo nesprávné hovořit o nich jako o oddělených procesech.⁸⁰ Dále vymezil sedm kroků, které jednotlivé církve používaly k prosazování své víry a upevnění své existence uvnitř i navenek. Šlo o vymezení jasných teoretických východisek své konfese, zejména vznik závazného vyznání víry (Confessio, konfese). Následovalo vytvoření a prosazování nových norem, které z dané konfese čerpaly, a s ním související vznik vrstev těch, kteří o toto prosazování dbali (teologové, učitelé atd.). Proces pokračoval zavedením propagandy na jedné straně (knihtisk), na straně druhé přísné potírání textů, které nesouhlasily s oficiálním učením nebo byly přímo namířeny proti němu (censura). V neposlední řadě šlo o prosazování nových pořádků za pomoci vzdělávacího systému, přísnou disciplinaci následovníků, prohlubování rozdílností v rituálu, které měly sloužit k upevnování soudržnosti celé skupiny a změny v používání jazyka.⁸¹

Myšlenka konfesionalizace si velmi rychle našla cestu do teoretické výbavy německých historiků. Vedle již zmiňovaných sborníků o prosazování kalvínské konfese⁸² a katolické konfesionalizaci⁸³ vznikl ještě další o konfesi luterské.⁸⁴ Z hlediska českých dějin byla velmi zajímavá snaha Winfrieda Eberharda o konceptualizaci husitské konfesionalizace.⁸⁵ Eberhard se zabíral náboženským vývojem v Čechách i v předchozích letech, vždy ale označoval

---

⁷⁹ Týž, *Die Konfessionalisierung von Kirche, Staat und Gesellschaft – Profil, Leistung Defizite und Perspektiven eines geschichtswissenschaftlichen Paradigmas*, in: Wolfgang Reinhard – Heinz Schilling (Hgs.), *Die katholische Konfessionalisierung*, Münster 1995, s. 1-49, zde s. 4-5.

⁸⁰ W. REINHARD, *Zwang*, s. 258.

⁸¹ Tamtéž, s. 263. Jednotlivé body jsou rozpracovány na s. 263-267.

⁸² H. SCHILLING, *Die reformierte Konfessionalisierung*.

⁸³ W. REINHARD – H. SCHILLING (Hgs.), *Die katholische Konfessionalisierung*.

⁸⁴ Hans-Christopher RUBLACK (Hrsg.), *Die lutherische Konfessionalisierung in Deutschland*, Heidelberg 1992.

⁸⁵ Winfried EBERHARD, *Zur reformatorischen Qualität und Konfessionalisierung des nachrevolutionären Hussitismus*, in: František Šmahel (Hrsg.), *Häresin und vorzeitige Reformation in Spätmittelalter*, München 1998, s. 213-239.

utrakvismus jako „*die Böhmische Reformation*“ (českou reformaci).⁸⁶ S myšlenkou utrakvistické konfesionalizace přišel v roce 1998. Podle Eberharda k husitské konfesionalizaci docházelo od roku 1436 a ukončily ji zahraniční vlivy protestantských církví kolem roku 1520. Prosazování husitství státní mocí, které mělo sloužit k disciplinaci obyvatelstva, považoval německý badatel za českou zvláštnost, která se nikde jinde neopakovala.⁸⁷ Eberhard měl v mnoha ohledech pravdu – působila kališnická propaganda, vznikla vrstva katolických kněží i učitelů, utrakvisté pronikli do školství (dokonce obsadili univerzitu). Nepovšimnul si ale skutečnosti, že utrakvismus neměl žádný dogmatický text,⁸⁸ který by bylo možné označit za vyznání (Confessio).⁸⁹

Přes prvotní nadšené přijetí nového konceptu velké množství badatelů nesouhlasilo s tím, jakým způsobem byla konfesionalizace vymezena, a své výhrady vyjádřilo ve studiích reagujících na Reinhardovy a Schillingovy práce. Kritika směřovala ke třem hlavním námitkám proti konfesionalizaci. Šlo o problematiku souběžnosti luterské, kalvínské a katolické konfesionalizace, opomenutí zvláštností jednotlivých konfesí v rovině teologie, zbožnosti i kultury a kritiku související s přílišným zdůrazňováním role státu a makrohistorickým přístupem.⁹⁰

Nejvýraznějším zástupcem prvního okruhu kritiků se stal Anton Schindling. Ukázal, že každá ze tří hlavních konfesí se vyvíjela odlišným tempem a sledovala svými aktivitami jiné cíle. Ve svých pracech hovořil o „hranicích konfesionalizace“ („*Grenzen von Konfessionalisierung*“). Tímto termínem chtěl upozornit na to, že jednotlivé konfese nepronikly do všech oblastí Římsko-německé říše ve stejné míře a nezasáhly v daných

---

⁸⁶ Týž, *Entwicklungsphasen und Probleme der Gegenreformation und katholischen Erneuerung in Böhmen*, *Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte* 84, 1989, s. 235-237, zde s. 235.

⁸⁷ Týž, *Zur reformatorischen Qualität*, s. 231-234.

⁸⁸ O jeho nutnosti pro vznik konfese hovořili Ernst Walter Zeeden, Wolfgang Reinhard a Anton Schindling. Srov. poznámky č. 70 a č. 75.

⁸⁹ Zatímco basilejská kompaktáta neměla formu dogmatického vyznání víry, Česká konfese již tuto podmínku splňovala. V tomto případě se však jednalo o kompromisní politický dokument několika věroučně odlišných konfesí, který o utrakvistu jako takovém nic blíže nevyprávěl. K tomu blíže srov. Zdeněk V. DAVID, *Religious Toleration in Utraquist Bohemia*, in: Petr Hlaváček et al., (In)tolerance v evropských dějinách, Praha 2011, s. 101-115, zde s. 109-112.

⁹⁰ Stefan EHRENPREIS – Ute LOTZ-HEUMANN, *Reformation und konfessionelles Zeitalter*, Darmstadt 2002, s. 66-71.

oblastech ani veškeré složky společnosti. K jeho dalším důležitým postřehům patřil poukaz na smíšené formy konfesí v určitých regionech, konfesijní nevyhraněnost a klíčovou roli, kterou hrála při prosazování nových vyznání tradice.⁹¹

K druhému okruhu kritiků patřil protestantský historik Thomas Kauffmann. Tvrdil, že křesťanská víra se utvářela na základě rozličných sociálních kontextů a vždy s jinou intenzitou. Ve své práci hovořil o geografických, mentálních a kulturních zónách, které určovaly zvláštní rysy jednotlivých konfesí.⁹² Ve svém odporu vůči konfesionalizaci zašel tak daleko, že navrhl vlastní koncepci, která ji měla nahradit. Jeho „*Konfessionkulturen*“ (konfesijní kultury) měly zahrnout nejen bádání o společnosti, ale i náboženské, sociální a kulturní zvláštnosti jednotlivých církví.⁹³ Ve stejném duchu vedl svou polemiku i Walter Ziegler. Upozornil na to, že každá konfese se vyvíjela v jiných geografických podmínkách, navazovala na jinou politickou i náboženskou tradici. Důležité pro něj byly otázky kontinuity a konkrétních projevů reformy.⁹⁴ Ve vztahu k území Římsko-německé říše hovořil o nutnosti zkoumat prolínání jednotlivých konfesí („*Mischformen*“) a okrajové náboženské skupiny („*Dissidenten der Konfessionen*“).⁹⁵

Nejsilnější kritika se pozvedla proti makrohistorickému přístupu k nahlížení celé problematiky. Proti přílišnému přeceňování role státu v rámci paradigmatu konfesionalizace se postavil Heinrich Richard Schmidt ve své práci o reformační výchově v městečkách

---

⁹¹ Anton SCHINDLING, *Konfessionalisierung und Grenzen von Konfessionalisierbarkeit*, in: Týž – Walter Ziegler (Hgg.), *Die Territorien der Reich im Zeitalter der Reformation und Konfessionalisierung. Land und Konfession 1500-1650, Band 7, Bilanz – Forschungsperspektiven – Register*, Münster 1997, s. 9-44, zejména s. 24 a 29.

⁹² Thomas KAUFFMANN, *Einleitung: Interkonfessionalität, Transkonfessionalität – binnenkonfessionelle Pluralität. Neue Forschung zur Konfessionalisierungsthese*, in: Kaspar von Greyerz – Manfred Jakobowski-Tiessen – Thomas Kaufmann – Hubert Lehmann (Hgg.), *Interkonfessionalität, Transkonfessionalität – binnenkonfessionelle Pluralität. Neue Forschung zur Konfessionalisierungsthese*, Heidelberg 2003, s. 9-16.

⁹³ S. EHRENPREIS – U. LOTZ-HEUMANN, *Reformation*, s. 68.

⁹⁴ Walter ZIEGLER, *Typen der Konfessionalisierung in katholischen Territorien Deutschlands*, in: W. Reinhard – H. Schilling (Hgf.), *Die katholische Konfessionalisierung*, s. 405-418.

⁹⁵ Týž, *Kritisches zur Konfessionalisierungsthese*, in: Peer Frieß – Rolf Kießling (Hgg.), *Konfessionalisierung und Region*, Konstanz 1999, s. 41-53, zejména s. 49.

a vesnicích v okolí Bernu.⁹⁶ Studium každodenního života v rovinách výchovy, přístupu k sexualitě, sousedství či sňatkové politiky měšťanů a vesničanů vytvořil obraz společnosti, který se zcela odlišoval od „shora“ řízeného modelu, jak jej prosazovali Schilling s Reinhardem. Rozhodující byl v tomto pohledu „zdola“ tlak okolních členů obce na chování jednotlivce. Obyvatel tradičního a mnoha pravidly sešněrovaného společenství si vytvářel vlastní způsoby jednání, které mu pomáhaly vyvarovat se nežádoucího chování. Schmidt je označil za „seberegulační mechanismy“ („*Selbstregulationsmechanismen*“).⁹⁷ Dále upozornil na to, že v takto sociálně uspořádaném světě hrály při konfesionalizaci nezastupitelnou roli místní podmínky. Projevil-li se v bernském okolí tlak státních mechanismů, bylo to jen díky tomu, že normy našly v dané oblasti živnou půdu. Bez součinnosti vrchností, které měly samy zájem na prosazování nového vyznání či norem, by byla snaha státu marná.⁹⁸ Místní mocenské skupiny používaly náboženství jako prostředek, který jim pomáhal přesvědčit poddané o nezbytnosti vrchnostenské vlády. Moderní stát podle Schmidta vzešel ze vzájemného střetávání se vrchností a poddaných. Pro toto potýkání použil výrazu „*Interaktionsmodell*“, aby zdůraznil roli jednotlivých konkurenčních uskupení, která se snažila prosadit své vlastní zájmy v konkrétních místních podmínkách.⁹⁹

Dalším historikem, který nesouhlasil s pohledem „shora“ byl Stefan Ehrenpreis. Prosazoval, aby se historici zaměřili na zkoumání místních podmínek a zohlednili ve svých pracích nejen náboženské, ale i sociální a ekonomické motivace dějinných aktérů.¹⁰⁰ Jeho doporučení si vzala k srdci Frauke Volkland. Ve svých mikrohistorických pracích nabourala

---

⁹⁶ Heinrich Richard SCHMIDT, *Dorf und Religion. Reformierte Sittenzucht in Berner Landgemeinden der Frühen Neuzeit*, Stuttgart-Jena-New York 1995.

⁹⁷ Tamtéž, s. 373.

⁹⁸ „*Die Normen haben aber nur eine Realisierungschance, wenn sie am Ort von allen oder von Gruppen oder Individuen mit einem gewissen Einfluß aufgenommen und umgesetzt werden*“; tamtéž, s. 376.

⁹⁹ Heinrich Richard SCHMIDT, *Sozialdisziplinierung? Ein Plädoyer für das Ende des Etatismus in der Konfessionalisierungsforschung*, *Historische Zeitschrift* 265, 1997, s. 639-682; též, *Perspektiven der Konfessionalisierungsforschung*, in: R. Leeb – S. C. Pils – T. Winkelbauer (Hgg.), *Staatsmacht*, s. 28-37.

¹⁰⁰ Stefan EHRENPREIS, *Konfessionalisierung von unten. Konzeption und Thematik eines bergischen Modells?*, in: Berthold Dietz – Stefan Ehrenpreis (Hgg.), *Drei Konfessionen in einer Region. Beiträge zur Geschichte der Konfessionalisierung in Herzogtum Berg om 16. bis zum 18. Jahrhundert*, Köln 1999, s. 3-15, zejména s. 11.

tradiční chápání silně vymezené konfesijní identity a ukázala sociální a hospodářské pozadí konverzí konkrétních německých měšťanů.¹⁰¹ Své teze dále rozpracovala ve vynikající mikrohistorické sondě založené na historickoantropologickém rozboru konfesionalizace ve švýcarském Bischofszellu.¹⁰²

Rakouský historik Thomas Winkelbauer se věnoval klíčové roli, již při konfesionalizaci hrály pozemkové vrchnosti. Jejich úloha byla v jeho pohledu mnohem aktivnější než přístup předmoderního státu. Vrchnosti používaly jako nástroje konfesijního tlaku farní a školní patronáty, ekonomické prostředky (např. přímus, skupování zásob, kontrola místních trhů atd.). Svou pozornost upřel k Čechám, kde ve druhé polovině 16. století popsal náboženské změny na pozemcích protestantských šlechticů. Za hlavní motiv náboženských změn a disciplinace poddaných považoval Winkelbauer snahu o maximalizaci výnosů panství a přetvoření obyvatelstva v poslušnou kupní sílu – tzv. komercionalizaci panství. Jeho „*Adelskonfessionalisierung*“ (šlechtická konfesionalizace) se stala dalším podnětným impulsem pro bádání o proměnách náboženského vyznání v raném novověku.¹⁰³

Heinz Schilling i Wolfgang Reinhard se kritice postavili čelem. Prvně jmenovaný souhlasil s potřebou vzniku nových případových studií, které by objasnily situaci v místních podmínkách a propojily tak makrohistorický i mikrohistorický přístup.¹⁰⁴ Zároveň se přiklonil k použití metod, které by na konfesionalizaci pohlédly z psychologické a antropologické perspektivy. Nové výzkumy by měly směřovat k poznání duše jednotlivce, jeho místa v konfesionalizované společnosti, jeho postojů. Podle Schillinga nebylo třeba stávající

---

¹⁰¹ Frauke VOLKLAND, *Konfession, Konversion und soziales Drama. Ein Plädoyer für die Ablösung des Paradigmas der „konfessionellen Identität*, in: K. von Greyerz – M. Jakobowski-Tiessen – T. Kauffmann – H. Lehmann (Hgg.), *Interkonfessionalität*, s. 91-105.

¹⁰² Táž, *Konfession und Selbverständnis. Reformierte Rituale in der gemischtkonfessionellen Kleinstadt Bischofszell im 17. Jahrhundert*, Göttingen 2005.

¹⁰³ Thomas WINKELBAUER, *Sozialdisziplinierung und Konfessionalisierung durch Grundherren in den österreichischen und böhmischen Ländern im 16. und 17. Jahrhundert*, *Zeitschrift für historische Forschung* 19. 1992, s. 317-339; též, *Grundherrschaft, Sozialdisziplinierung und Konfessionalisierung in Böhmen, Mähren und Österreich unter der Enns im 16. und 17. Jahrhundert*, in: Joachim Bahlcke – Arno Strohmeier (Hgg.), *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa. Wirkungen des Religiösen Wandels im 16. und 17. Jahrhundert im Staat, Gesellschaft und Kultur*, Stuttgart 1999, s. 307-338.

¹⁰⁴ H. SCHILLING, *Die Konfessionalisierung von Kirche*, s. 8.

paradigma rušit, ale odpovídajícím způsobem je rozšířit a korigovat.¹⁰⁵ Nadále se držel teze, že konfesionalizaci prosazoval předmoderní stát.¹⁰⁶

Wolfgang Reinhard s jeho postojem týkajícím se korekce paradigmatu souhlasil, ale netrval na rozhodující roli státu při prosazování konfesionalizace.¹⁰⁷ Prohlásil, že konfesionalizace byla určována i lokálními podmínkami, které se případ od případu lišily.¹⁰⁸ Dále poukázal na důležité okruhy, které by měly příští výzkumy sledovat. Upozornil, že bádání by se mělo v dalších letech ptát po příčinách konfesionalizace, přičemž jako hlavní tři stanovil náboženské inovace, vznik nových církví, které si činily nárok na vlastnictví jediné věroučné pravdy, a vzájemné konkurenční boje nově vznikajících konfesí.¹⁰⁹ Za klíčové označil studium forem, které jednotlivé konfese používaly ke svému prosazení uvnitř a navenek.¹¹⁰ Poukázal i na roli věroučných institucí, které rozdělil do čtyř hlavních skupin.¹¹¹

V rámci katolické konfesionalizace se Reinhard zabýval jedenácti okruhy, které považoval za důležité pro pochopení tohoto jevu v celé jeho šíři. Šlo v první řadě o spojení víry s institucemi katolické církve, spojení víry a každodenního života, posouzení vlivu tradice na konfesionalitu a popis vlastního institucionálního zakotvení katolické církve, její hierarchie a tradice kanonického práva. Dále německý historik doporučoval věnovat se výzkumu role kněžstva jako stavu ve vztahu k vnějšímu světu, ale i jeho vnitřním strukturám a popisu misijní a vzdělávací činnosti kněží. V neposlední řadě se měla pozornost badatelů obrátit ke sledování úlohy žen v procesu konfesionalizace, studiu latiny jako liturgického jazyka, poznání vztahů jednotlivých částí katolické církve v rámci její nadnárodní organizace, popisu

---

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 31.

¹⁰⁶ Heinz SCHILLING, *Konfessionalisierung und Staatsinteressen. Internationale Beziehungen 1559-1660*, Paderborn 2007.

¹⁰⁷ Wolfgang REINHARD, „*Konfessionalisierung*“ *auf dem Prüfstand*, in: J. Bahlcke – A. Strohmayer (Hgg.), *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa*, s. 79-88.

¹⁰⁸ „*In Wirklichkeit handelte es [der Konstrukt] sich um eine ziemlich komplizierte und von Fall zu Fall anders gewichtete Interaktion von Individuen, Familien, Gemeinden, kirchlichen und weltlichen Obrigkeiten*“; tamtéž, s. 84.

¹⁰⁹ Týž, *Was is katholische Konfessionalisierung?*, in: týž – H. Schilling (Hgg.), *Die katholische Konfessionalisierung*, s. 425.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 428.

¹¹¹ Šlo o církevní organizace, vzdělávání, konfesijní specifika a represivní aparát a spolupráci se státní mocí; tamtéž, s. 427.

vzájemného vztahu katolické církve a státu, roli mimoevropských misí a studiu lidového náboženství.¹¹² Některé z naznačených tezí začal sám rozpracovávat.¹¹³

V poslední době se k otázkám dalšího vývoje paradigmatu vrátil ve svém příspěvku Heinrich Richard Schmidt a v komentáři k němu Robert Bireley.¹¹⁴ Schmidt ve zkratce shrnul dosavadní vývoj debaty a vytyčil osm bodů, jež by měl brát další výzkum v potaz. Jejich společnou podstatou se stala antropologizace bádání o konfesionalizaci a poukaz na nesouměřitelnost cílů a vlastního vývoje jednotlivých církví. Dále Schmidt poukázal na skutečnost, že všechny konfesionalizace probíhaly ve dvou fázích a nastínil jejich průběh.¹¹⁵ Neopomněl zdůraznit svůj postoj k sepětí konfesionalizace a vzniku moderního státu.¹¹⁶ Bireley se pozastavil nad tím, zda lze hovořit o konfesionalizaci i mimo území habsburské monarchie. Poukazoval přitom především na velkou autonomii, kterou měly v rámci Římsko-německé říše jednotliví místní vladaři, kteří se podíleli na změně konfesijních poměrů na spravovaném území. Poté navrhoval obrátit pozornost badatelů k otázkám role spolupráce papežství a státu. Dotkl se i role spirituality a kultu světců, kdy jej překvapilo, že církev na území raně novověkých rakouských a českých zemí „nevytvořila“ žádného velkého zemského světce či mystika.¹¹⁷ Bireley svou tezi nijak dále nerozvíjel, takže zůstalo nevysloveno, zda např. případ českého světce Jana Nepomuckého nepovažoval za dostatečně „velký“ a reprezentativní či zda jej zcela opomněl.¹¹⁸

V německé historiografii se stal koncept konfesionalizace pevně ukotveným paradigmatem. Dočkal se dílčích změn, ale prokázal svou užitečnost a životaschopnost. Ostatní velká evropská dějepisectví se vydala jinou cestou. Ve Francii se udržel především pohled Jeana Delumeaua. Historik ve své práci prokázal, že francouzské venkovské obyvatelstvo sdílelo ještě hluboko v 16. století pověrečné a pohanské představy, které se

---

¹¹² Tamtéž, s. 439-448.

¹¹³ Wolfgang REINHARD, *Glaube und Macht. Kirche und Politik im Zeitalter der Konfessionalisierung*, Freiburg-Basel-Wien 2004.

¹¹⁴ H. R. SCHMIDT, *Perspektiven*, s.29-37; Robert BIRELEY, *Kommentar: Einführung – Forschungsstand – Begriffsklärung*, in: R. Leeb – S. C. Pils – T. Winkelbauer (Hgs.), *Staatsmacht*, s. 38-42.

¹¹⁵ H. R. SCHMIDT, *Perspektiven*, s. 37.

¹¹⁶ „*Staatsbildung ist ein Akzidenz, kein Essenziale der Konfessionalisierung, kann sich aber erfolgreich damit verbinden*“; tamtéž.

¹¹⁷ R. BIRELEY, *Kommentar*, s. 42.

¹¹⁸ K nepomucenské účtě vynikající kniha Víta VLNASE, *Jan Nepomucký, česká legenda*, Praha 1993.

neslučovaly s křesťanským učením. Venkované běžně praktikovali magické obřady související s kulty božstev plodnosti a úrody. Až s pronikáním místních forem luterství a kalvinismu, které proti těmto postojům uplatňovaly tvrdá opatření, přestupovalo venkovské obyvatelstvo ke křesťanství. Delumeau hovořil o „pozdní christianizaci“ Evropy.¹¹⁹

Anglická historiografie začala pracovat s konceptem Elkanovy protireformace, přičemž pro pojem „*Gegenreformation*“ se stal zástupným termínem anglický výraz „*Counter-Reformation*“ (protireformace). Jednotlivé studie a knihy se věnovaly konfesijním poměrům na území kontinentální západní Evropy a dnešní Velké Británie, tedy Anglie, Skotska, Walesu a Severního Irska. Badatelé, kteří se zabývali situací na kontinentě, se zajímali o prosazování reformace a tlaku katolické církve proti ní. Ti, kteří se zaobírali „ostrov“, se zaměřili na jejich anglikanizaci a soustavné potírání katolíků. Toto vesměs popisné bádání dosáhlo svého vrcholu v obsáhlém sborníku, jehož editorem se stal John Bossy.¹²⁰ Oproti pojmu „*Counter-Reformation*“ se prosadila i označení „*Catholic Reform*“ či „*Catholic Reformation*“ (katolická reforma, katolická reformace). Začali je ve svých pracích uplatňovat katolicky orientovaní historici, kteří považovali termín „*Counter-Reformation*“ za hanlivý.¹²¹

Pozornost anglických historiků se postupně začala obracet k popisu prosazování jednotlivých konfesí v mimoevropských oblastech. Důraz přitom kladli na zobrazení dějů jednak v perspektivě dlouhého trvání, jednak jako střetu dvou odlišných kulturních okruhů.¹²² Patrné byly i impulsy francouzské historiografie, které obrátily pozornost badatelů k dějinám konfesijní každodennosti.¹²³ Stále však zůstával nevyjasněný problém, jak lze používat označení „*Counter-Reformation*“ a „*Catholic Reform*“. S řešením se snažil přijít Erich W.

---

¹¹⁹ Jean DELUMEAU, *Catholicism Between Luther and Voltaire: a New View of the Counter-Reformation*, London 1977; A. SCHINDLING, *Utváření*, s. 91-92. U nás podobný pohled představil Josef VÁLKA, *Myšlení a obraz v dějinách kultury. Studie, eseje, reflexe*, Brno 2009, s. 110-128, 272-274.

¹²⁰ John BOSSY (ed.), *The Spirit of the Counter Reformation*, Cambridge 1968. V češtině vyšla Bossyho práce o změnách, které přinesla reformace v oblastech církevních rituálů, liturgie atp. Srov. týž, *Křesťanství na Západě 1400-1700*, Praha 2008.

¹²¹ Diskuzi o používání termínů shrnul David Martin LUEBKE, *Battles Over Definitions*, in: týž (ed.), *The Counter Reformation*, Oxford 1999, s. 1-15, zde s. 1.

¹²² Především Anthony D. WRIGHT, *The Counter-Reformation. Catholic Europe and Non-Christian World*, London 1982.

¹²³ O každodenním soužití různých konfesí v městském prostředí Joachim WHALEY, *Religious Toleration and Social Change in Hamburg 1529-1819*, Cambridge 1985.

Cochrane, který navrhnul, aby se zavedl termín „*Tridentine Catholicism*“ (tridentský katolicismus).¹²⁴ Pojem se neujal a terminologii dále zkomplikoval Michael A. Mullet, který začal hovořit o období husitství jako o „*Pre-Reformation*“ (pre-reformaci).¹²⁵ Posledním pokusem o ujednocení termínů se stala práce Ronnieho Po-Chia Hsia, který sloučil termín „*Catholic Reform*“ a „*Counter-Reformation*“ do jednotného označení „*Catholic-Renewal*“ (katolická obnova).¹²⁶ Přes všechny snahy o nové vymezení pojmů „*Counter-Reformation*“ a „*Catholic Reform/Reformation*“ zůstalo dosud v tomto ohledu nejnosičtější členění německého historika Huberta Jedina, autora monumentálního díla o koncilu v Tridentu. Ten výrazem protireformace označoval snahy katolické církve o potlačení reformace a svého znovuprosazení navenek. Pojem katolická reforma používal pro vnitřní obrodný proces uvnitř katolické církve.¹²⁷

Novější podněty německé historiografie týkající se konfesijních otázek sice anglicky píšící autoři znali, ale odkazovali na ně spíše jako na kuriozní záležitost německých akademických debat a nijak je ve svých pracích blíže nereflektovali. Odrazoval je především přísný pohled shora, který za hlavního původce konfesijních změn dlouho považoval nově se rodící stát. V anglo-americké historii badatelé přistoupili mnohem dříve k mikrohistoricky orientovaným případovým studiím, které se zaměřovaly na jednu danou lokalitu.¹²⁸ Jejich zkoumáním nalézali velké množství mnohdy protichůdně působících jevů, které byly ekonomicky, politicky či sociálně podmíněny. Snahu o nalezení jednoho zastřešujícího procesu proto vnímali jako metodologické pochybení a výrazný krok zpět.¹²⁹ Svou úlohu

---

¹²⁴ Erich W. COCHRANE, *Counter-Reformation or Tridentine Reformation? Italy in the Age of Carlo Borromeo*, in: John M. Headly – John B. Tomaro (eds.), *San Carlo Borromeo: Catholic Reform and Ecclesiastical Politics in the Second Half of the Sixteenth Century*, Washington 1988, s. 31-46.

¹²⁵ Michael A. MULLET, *The Catholic Reformation*, Oxford 1999, s. 186.

¹²⁶ Ronnie PO-CHIA HSIA, *The World of Catholic Renewal 1540-1770*, Cambridge 2005², s. 7.

¹²⁷ Studie z roku 1946, ve které Jedin s tímto členěním přišel, byla znovu vydána více než o padesát let později v anglickém překladu. Srov. Hubert JEDIN, *Catholic Reformation or Counter-Reformation?*, in: D. M. Luebke, *The Counter-Reformation*, s. 19-47.

¹²⁸ Srov. např. mikrohistorickou studii Marca R. FOERSTERA, *The Counter-Reformation in the Villages. Religion and Reform in the Bishopric of Speyer*, London 1992.

¹²⁹ Jako ilustrativní příklad srov. skutečnost, že metoda výzkumu, kterou zvolila pro svou klíčovou práci o konverzích z roku 2005 Frauke Volkland, byla velkou měrou založena na práci amerického historika Petera G. WALLACE, *Communities and Conflict in Early Modern Colmar 1550-1730*, New Jersey 1995. Ten ve své práci mikrohistorický přístup označoval za zavedený pohled na konfesijní

hrála i jazyková bariéra, když se jen těžko orientovali v německé terminologii, která jim připadala nesrozumitelná a těžkopádná. Někteří se dokonce dopustili značného zkreslení, když považovali za zcela shodné Zeedenův pojem „*Konfessionsbildung*“ a Reinhardův a Schillingův pojem „*Konfessionalisierung*“. Pro oba ve svých pracích použili termín „*Confessionalization*“ (konfesionalizace).¹³⁰

Podrobněji se zabývala německým bádáním o konfesionalizaci Regina Pörtner.¹³¹ V úvodu své práce o rekatolizaci Štýrska poukázala na přílišné zdůrazňování role státu v Reinhardově a Schillingově konceptu, a přidržela se proto pro anglo-americkou historickou vědu tradičnějšího označení „*Counter-Reformation*“. Prosazování katolického vyznání na územích spravovaných Habsburky považovala za soubor politické nutnosti, dynastických zájmů a osobní zbožnosti.¹³² Nositele náboženské změny pro ní nepředstavoval stát, ale vrchnost, místní církevní instituce a městské elity. Přínos její práce spočíval právě v tomto pohledu, který se zaměřil na soupeření lokálních mocenských institucí. Pörtner popsala, jak se jednotlivé mocenské složky ovlivňovaly. Poukázala na skutečnost, že se při prosazování katolické víry snažili místní nositelé moci prosadit i své vlastní zájmy, které s konfesijním bojem vůbec nesouvisely. I přes výhrady, které vznesla proti Reinhardově a Schillingově konceptu, nevyvarovala se Pörtner v určitých pasážích pohledu shora. Její velmi zajímavý přístup tak byl na mnoha místech ochuzen přílišným zobecněním.¹³³

Prvním anglicky psaným dílem, které se vyrovnalo s problémem konfesionalizace, aniž by jeho přispěvatelé zkreslili podstatu problému či nesprávně použili samotný termín konfesionalizace, zůstal sborník vydaný ve spolupráci německých a anglických autorů v roce

---

dějiny. V témže roce vydanou práci Heinricha Schmidta, která byla založena na přísném pohledu zdola, přitom německojazyčná historiografie vítala jako inovativní kritiku zavedeného konfesionalizačního paradigmatu. Za stejně průkopnickou byla považována práce Frauke Volkland, která přišla až po deseti letech od prvního vydání Wallacovy knihy. Foersterova práce vyšla ještě tři roky před Wallacem.

¹³⁰ R. PO-CHIA HSIA, *The World*, s. 6; D. M. LUEBKE, *Battles*, s. 11.

¹³¹ Regina PÖRTNER, *The Counter-Reformation in Central Europe. Styria 1580-1630*, Oxford 2001.

¹³² „*The main thesis put forward here is that Habsburg religion policy was generally a kind of resultant of the forces of political necessity, dynastic interest and individual piety.*“; tamtéž, s. 8.

¹³³ Tamtéž, s. 144-180.

2004.¹³⁴ V úvodní studii prokázal Thomas Brady vynikající znalost německé literatury vztahující se k tématu a poprvé celý koncept představil anglicky píšící vědecké veřejnosti v jeho úplnosti. Brady se navíc neomezil na pouhou reflexi paradigmatických děl Wolfganga Reinharda a Heinze Schillinga, ale neopomněl uvést námitky odpůrců konceptu a přehledně shrnul celou diskusi týkající se procesu konfesionalizace.¹³⁵

Česká historiografie se problematice konfesijního vývoje věnovala od konce 19. století. První práce vznikající v devadesátých letech předminulého století se zabývaly popisem náboženské situace po roce 1620. Mezi nejvýznamnější z nich patřily monografie Tomáše V. Bílka a Antona Gindelyho a studie Hynka Kollmanna.¹³⁶ Zatímco Bílek vymezil svou práci o protireformaci lety 1620 až 1781, Gindely do nejmenších podrobností popsal dvacátá a třicátá léta 17. století. Hynek Kollman ve svých studiích představil do té doby neznámé písemnosti vatikánských archivů. Předbělohorský vývoj se dostal do centra zájmu v prvních desetiletích 20. století. O tuto pozornost se zasloužil Kamil Krofta, který se zajímal o vývoj dolní konsistoře mezi lety 1561 až 1575.¹³⁷ Na jeho práci navázal Ferdinand Hrejsa, který se ve svém spise o České konfesi zabýval vznikem tzv. novoutrakvismu.¹³⁸ Podle Hrejsy se v průběhu 16. století od tradičního utrakvismu (staroutrakvismu) odštěpilo názorové křídlo (nououtrakvismus), jež čerpalo z některých prvků radikálního táborského hnutí a silně se inspirovalo německým luterstvím.¹³⁹ Na Hrejsův názor reagoval ve třicátých letech historik František Hrubý. Souhlasil s koncepcí novoutrakvismu, ale tvrdil, že na Moravě bylo

---

¹³⁴ John M. HEADLY – Hans Joachim HILLERBRAND – Anthony J. PAPALAS, *Confessionalization in Europe 1555-1700. Essays on Honor and Memory of Bodo Nischan*, London-Hampshire 2004.

¹³⁵ Thomas A. BRADY Jr., *Confessionalization: The Career of a Concept*, in: tamtéž, s. 1-27.

¹³⁶ Tomáš V. BÍLEK, *Reformace katolická neboli Obnovení náboženství katolického v Království českém po bitvě bělohorské*, Praha 1892; týž, *Dějiny řádu Tovaryšstva Ježíšova a působení jeho vůbec a v zemích království Českého zvláště*, Praha 1896, Anton GINDELY, *Geschichte der Gegenreformation in Böhmen*, Leipzig 1894; Hynek KOLLMANN, *O archivu Sv. Kongregace de propadanda fide*, Časopis musea království Českého 66, 1892, s. 423-442; týž, *O vlivu Propagandy na vznik tak řečené pokladny solní (cassa salis)*, Časopis musea království Českého 72, 1898, s. 139-157.

¹³⁷ Kamil KROFTA, *Boj o konsistoř pod obojí v letech 1562-1575 a jeho historický základ*, Český časopis historický 17, 1911, s. 28-57, 178-199, 283-303, 383-420.

¹³⁸ Ferdinand HREJSA, *Česká konfesse: její vznik, podstata a dějiny*, Praha 1912.

¹³⁹ Tamtéž, s. 4.

kališnictví pohlceno luterstvím a až poté znovu ožilo v nové podobě. Jejich diskuse vedená na stránkách Českého časopisu historického patřila k zajímavým příspěvkům k poznání vzájemného vlivu německé reformace a českého husitsví.¹⁴⁰ Výzkum věnovaný pobělohorské době nadále pokračoval ve svém snažení a promítl se do práce Hanuše Opočenského vydané roku 1921.¹⁴¹ Vedle těchto seriózních studií a monografií vznikaly i práce vysloveně tendenční, ovlivněné postojem a náboženským přesvědčením autora. Sympatizant Jednoty bratrské Josef Hanuš například neváhal označit toto náboženské hnutí za vrchol reformace či prohlásit, že „*Protireformace a její představitelé s Řádem jezuitským v čele nesou hlavní vinu na nesmírném úpadku kulturním, národním, jazykovém a literárním, jehož se zemím Českým dostalo.*“¹⁴²

Nástup komunismu v roce 1948 prakticky znemožnil veškeré konfesijně orientované bádání. Obrat nastal až koncem šedesátých let. V roce 1969 vyšla monografie Františka Kavky a Anny Skýbové popisující okolnosti obnovení pražského arcibiskupství.¹⁴³ V sedmdesátých letech uveřejnila Eliška Čáňová řadu studií, které se týkaly rekatolizace středních Čech a správní problematiky. Upozornila na roli tzv. rekatolizačních komisí a problém nastínila především v jeho institucionální rovině.¹⁴⁴ Na samém sklonku osmdesátých let vystoupil Josef Válka se studií, v níž přehledně shrnul svou koncepci nadkonfesijního křesťanství. Pro vzájemný bezkonfliktní respekt, který mezi jednotlivými vyznáními panoval,

---

¹⁴⁰ František HRUBÝ, *Luterství a kalvinismus na Moravě před Bílou horou*, Český časopis historický 40, 1934, s. 265-309; 41, 1935, s. 1-40, 237-268; Ferdinand HREJSA, *Luterství, kalvinismus a podobojí na Moravě před Bílou horou*, Český časopis historický 44, 1938, s. 296-326, 474-485; František HRUBÝ, *Luterství a novotraktivismus v českých zemích v 16. a 17. stol.*, Český časopis historický 45, 1939, s. 31-44.

¹⁴¹ Hanuš OPOČENSKÝ, *Protireformace v Čechách po bitvě na Bílé hoře*, Praha 1921.

¹⁴² Josef HANUŠ, *O pobělohorské protireformaci*, Bratislava 1926, s. 8.

¹⁴³ František KAVKA – Anna SKÝBOVÁ, *Husitský epilog na koncilu tridentském a původní koncepcí habsburské rekatolizace Čech. Počátky obnoveného pražského arcibiskupství 1561-1580*, Praha 1969.

¹⁴⁴ Eliška ČÁŇOVÁ, *Počátky rekatolizace ve středočeském kraji*, Středočeský sborník historický 7, 1972, s. 61-75; táž, *Rekatolizace ve Středočeském kraji*; táž, *Rekatolizace severních Čech*, in: Marie Vojtíšková (ed.), *Sborník příspěvků k době poddanského povstání r. 1680 v severních Čechách*, Praha 1980, s. 9-42; táž, *Vývoj*.

použil termín koexistence.¹⁴⁵ Jaroslav Mezník o dané problematice hovořil později dokonce jako o toleranci.¹⁴⁶

Pád komunistického režimu a příliv nových zahraničních podnětů otevřely další pole badatelských možností. Na jedné straně se domácí bádání začalo zajímat o možnosti aplikace některých zahraničních paradigmat na české a moravské prostředí, na straně druhé se kriticky přehodnotily stávající koncepty české historiografie. V německém bádání pevně zakotvenou tezí o konfesionalizaci se u nás podrobněji zabývala Anna Ohlidal.¹⁴⁷ Kromě stručného zhodnocení dosavadního vývoje paradigmatu spočíval přínos jejích studií především v upozornění na možnosti jeho aplikace na české prostředí. Zdůraznila, že v Čechách byly konfesionalizační snahy nesené šlechtou, a proto by se badatelé měli zaměřit na výzkum místních podmínek. Položila si také nové otázky ohledně časového vymezení tohoto procesu na území Království českého, přičemž vzala v potaz i Eberhardovu teorii o husitské konfesionalizaci.¹⁴⁸ Stručně se o dané problematice koncem devadesátých let zmínil Jiří Pešek, když zhodnotil výsledky projektu „*Die Territorien des Reiches im Zeitalter der Reformation und Konfessionalisierung*“ a porovnal je se sborníkem z roku 1995 vztahujícím se ke katolické konfesionalizaci.¹⁴⁹ Vedle něj se k německému konceptu vyjádřila Ivana Čornejová, která ve své stati poukázala na skutečnost, že termíny protireformace a rekatolizace získaly v českém dějinném povědomí zcela jasné sémantické určení. Termín reformace nabyl jednoznačně pozitivního náboje, zatímco na termínu rekatolizace utkvěl negativní příděch. S odkazy na práce Heinze Schillinga se přiklonila k používání pojmu konfesionalizace ve smyslu procesu, který zasáhl celou společnost a při němž věroučné a

---

¹⁴⁵ Josef VÁLKA, *Tolerance, nebo koexistence? (K povaze soužití různých náboženských vyznání v českých zemích v 15. až 17. století)*, *Studia Comeniana et historica* 18, 1988, s. 63-75.

¹⁴⁶ Jaroslav MEZNÍK, *Tolerance na Moravě v 16. století*, in: Milan Machovec (ed.), *Problém tolerance v dějinách a perspektivě*, Praha 1995, s. 76-85.

¹⁴⁷ Anna OHLIDAL, *Konfessionalisierung: ein Paradigma der historischen Frühneuezeitforschung und die Frage seiner Anwendbarkeit auf Böhmen*, *Studia Rudolphina* 3, 2003, s. 19-28; též, „*Konfessionalisierung*“: *Ein historisches Paradigma auf dem Weg von der Sozialgeschichte zur Kulturwissenschaft?*, *Acta Comeniana* 15-16, 2002, s. 327-342.

¹⁴⁸ Táž, *Konfessionalisierung: ein Paradigma*, s. 25-27.

¹⁴⁹ Jiří PEŠEK, *Reformační konfesionalizace v Německu 16. a 17. století. Publikace a diskuze 80. a 90. let*, *Český časopis historický* 96, 1998, s. 602-610.

institucionální upevnění církve působilo jako vzor pro širší politické a společenské formování. Navzdory tomuto závěru pracovala ve svém textu s termínem rekatolizace.¹⁵⁰

Nejnověji se paradigma konfesionalizace na české prostředí snažili uplatnit Josef Hrdlička a Olga Fejtová. Prvně jmenovaný předně v celistvosti představil německou diskusi, která mezi zastánci a odpůrci konceptu konfesionalizace probíhala. S přihlédnutím ke studiím Anny Ohlidal a vzhledem k rozložení mocenských poměrů v Království českém pak jako nejvhodnější přístup k výzkumu českého prostředí, a to zejména měst, zvolil tezi Thomase Winkelbauera o „šlechtické“ konfesionalizaci. S vědomím, že pozemkovými vlastníky byl v daném období také vznikající stát, města či církve, pracoval Hrdlička s pojmem vrchnostenská konfesionalizace. Podle ní byla v Čechách snaha o změny vyznání především v rukou pozemkových vrchností, které se snažily o přivedení svých poddaných ke shodnému vyznání, jež samy praktikovaly. Dále Hrdlička ukázal sedm přístupů, které pozemkové vrchnosti mohly využívat při prosazování nové víry na svém panství. Ačkoliv v jeho pracech byla patrná inspirace uvedeným konceptem, terminologicky se přidržel tradičních označení protireformace a rekatolizace.¹⁵¹

Olga Fejtová nejprve ukázala postup, kterým se po Bílé hoře ve městech prosazovala katolická víra,¹⁵² aby posléze prohlásila, že termín konfesionalizace, resp. katolická konfesionalizace lze v Čechách použít pro pobělohorský vývoj.¹⁵³ Nejnověji ve své studii, která vzešla z úvodu její disertační práce, představila vyčerpávající shrnutí dosavadního

---

¹⁵⁰ Ivana ČORNEJOVÁ, *Pobělohorská rekatolizace v českých zemích. Pokus o zasazení fenoménu do střeoevropských souvislostí*, in: táž (ed.), *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci*, Praha 2003, s. 14-18.

¹⁵¹ Josef HRDLIČKA, *Konfesijní politika šlechtických vrchností a šlechtická konfesionalizace v Čechách a na Moravě v 16. a 17. století*, *Český časopis historický* 108, 2010, s. 406-442; též, *Víra a moc*.

¹⁵² Olga Fejtová shrnula postup protireformace ve městech do sedmi následných kroků: odstranění nekatolíků z míst úředníků, profesní přísahy úředníků, učitelů a graduovaných osob na zásady Tridentina, vyhnání protestantských kazatelů, povolení působení „zkoušených“ katolických kněží, zabavování protestantských knih a zákaz nekatolických bohoslužeb, vizitace, vykázání zatvrzelých protestantů. Srov. O. FEJTOVÁ, *Rekatolizace v městech pražských v době pobělohorské - úspěch*, s. 458.

¹⁵³ „Pokud je proces konfesionalizace chápán jako institucionalizace konfese, její upevnění, prosazení a formování, pobělohorský vývoj plně splňoval kritéria definice procesu konfesionalizace.“; tamtéž, s. 469.

německého bádání, přičemž za zásadní pro příští výzkum označila splynutí konceptu konfesionalizace s přístupy nových kulturních dějin, konkrétně dějinami každodennosti. V této rovině by se měli příští badatelé přiklonit k výzkumu celospolečenské zbožnosti a jejích jednotlivých forem, které měly nalézt svůj odraz především ve studiu testamentů a sklady raně novověkých knihoven.¹⁵⁴ Na následně vzniklé disertační práci Olgy Fejtové, ve které svou tezi rozpracovala na konkrétním případě Nového Města pražského, bylo zarážející, že v ní nereflektovala žádné z Hrdličkových prací týkající se změny náboženského vyznání v městském prostředí. Dotkla-li se Fejtová Hrdličkova výzkumu, bylo to pouze okrajově u některých kolektivních prací, na nichž se autorsky podílel, a vždy šlo pouze o kritické připomínky.¹⁵⁵

Bylo s podivem, že se Petr Zemek ve své práci o Uherském Brodě, která vedle děl Fejtové a Hrdličky patřila k nejvýraznějším pracem o konfesijních proměnách v městském prostředí, podobných metodologických rozborů zdržel. Stranou nechal i hlubší rozbor zahraniční literatury. Ve své práci se přihlásil spíše k obecnému pojetí víry a jejích jednotlivých podob. Spíše než o zdůraznění odlišností mezi jednotlivými konfesemi mu šlo o poukaz na jejich fundamentální prvky, které by v budoucnosti mohly stát na prahu smíření jednotlivých křesťanských vyznání. Autorův vynikající vhled do problematiky tak byl do jisté míry ovlivněn jeho vlastním konfesijním směřováním.¹⁵⁶

Jako příklady dalších přehodnocovaných paradigmat domácího výzkumu týkajících se konfesijních dějin by mohly sloužit koncepty nadkonfesijního křesťanství a novoutrakvismu. V prvním případě vystoupil Tomáš Malý s námitkou, že Josef Válka i Jaroslav Mezník směřovali své bádání především do šlechtického prostředí. Opomněli situaci ve městech, v nichž docházelo mnohem častěji k náboženským střetům. Na příkladech Olomouce a Brna ukázal, že jejich obyvatelstvo se vůči sobě silně konfesijně vyhraňovalo již v době, kdy oba badatelé hovořili o smírném soužití. Malý též přesvědčivě popsal nejednoznačnost, s níž měšťané přistupovali ke své víře, a dokázal, že přechod od nadkonfesionality ke konfesijně vyhraněné společnosti nebyl přímočarý. Mezi jednotlivými vyznáními docházelo v určitých

---

¹⁵⁴ Olga FEJTOVÁ, *Německá diskuse ke konfesionalizaci v evropském kontextu*, Český časopis historický 109, 2011, s. 739-785, zde s. 776-784.

¹⁵⁵ Táž, *Rekatolizace v městech pražských v době pobělohorské. Nové Město pražské*, s. 76-77.

¹⁵⁶ Srov. P. ZEMEK, *Reformace*, s. 17-20.

ohledech k výpůjčkám jednotlivých konfesijních prvků a jejich vzájemnému prolínání.¹⁵⁷ Tomáš Malý se nepostavil proti konceptu jako celku. Zdůraznil, že pokud si badatelé uvědomili jeho limity, je možné jej nadále používat.¹⁵⁸

Ve druhém případě vystoupili historici proti stávajícímu konceptu s větší razancí. Zdeněk V. David a David R. Holeton ve svých pracích zcela popřeli existenci novoutrakvismu. David R. Holeton se zaměřil na studie věnované vývoji kališnické bohoslužby (zejména fázi svatého přijímání), kterou striktně oddělil od ostatních protestantských tradic.¹⁵⁹ Zdeněk V. David se obrátil k obecným teologickým otázkám.¹⁶⁰ Označil za zarážející jakoukoliv absenci novoutrakvistických teologických spisů a vymezil deset hlavních okruhů, v nichž se obě vyznání (kališnictví a luterství) odlišovala.¹⁶¹ Koncept novoutrakvismu podle Zdeňka V. Davida zkreslil bádání o českém luterství a potažmo i kališnictví.¹⁶²

Ze zhodnocení dosavadní zahraniční i domácí literatury týkající se proměn náboženského života v Evropě a potažmo v Čechách vyplynulo několik závěrů, které autor této rozpravy zohlednil v jejím dalším textu. Především šlo o přidržení se tradičních označení protireformace a rekatolizace. První termín používal autor v souvislosti s postupem proti nekatolickým vyznáním, které bylo zacíleno na odstranění jejich původního hodnotového systému a přijetí souboru vnějších znaků katolické víry. V textu označoval jako

---

¹⁵⁷ Tomáš MALÝ, „Confessional Identity“ in *Moravian Royal Towns in the 16th and 17th Centuries?*, in: Milena Bartlová – Michal Šroněk (eds.), *Public Communication in European Reformation*, Praha 2007, s. 323-335.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 329.

¹⁵⁹ David R. HOLETON, *The Evolution of Utraquist Eucharistic Liturgy: a textual study*, *The Bohemian Reformation and Religious Practice* 2, 1998, s. 97-126; týž, „All Manner of Wonder Under the Sun“: *A Curious Development in the Evolution of Utraquist Eucharistic Liturgy*, *The Bohemian Reformation and Religious Practice* 3, 2000, s. 161-172

¹⁶⁰ Zdeněk V. DAVID, *The Plebeianization of Utraquism? The Controversy over the Bohemian Confession of 1575*, *The Bohemian Reformation and Religious Practice* 2, 1998, s. 127-158; týž, *A Cohabitation of Convenience: The Utraquists and the Lutherans Under the Letter of Majesty, 1609-1620*, *The Bohemian Reformation and Religious Practice* 3, 2000, s. 173-214; týž, *Celistvost*, s. 882-910.

¹⁶¹ Šlo o svátostné řady kněží, adoraci svátosti oltářní, průběh mše, přijímání nemluvnaty, naplňování zákona Božího, uctívání svátostí, úctu ke světcům, uctívání obrazů, uznání západní církevní tradice a poměr ke kanonickému právu; týž, *Celistvost*, s. 889.

¹⁶² Tamtéž, s. 907-908.

protireformační především snahy Jaroslava Bořity z Martinic. O rekatolizaci autor mluvil v souvislosti s činností, která již měla za cíl úplné přijetí katolického souboru hodnot, jeho prohlubování a zniternění. Tyto prvky spatřoval ve snahách Bernarda Ignáce z Martinic, který usiloval o to, aby byli jeho poddaní v nových hodnotách vzděláváni a plně se s nimi ztotožnili ve svém každodenním životě.

Rozbor předchozího výzkumu o střetávání jednotlivých konfesí prokázal správnost rozhodnutí zaměřit se na lokální podmínky a sledovat je v jejich dynamice optikou historickoantropologických přístupů v rovině krátkodobého výkladu, v dlouhodobém časovém horizontu i za pomoci na historické demografii založených metodách sociálních dějin. Za důležitou považoval autor této práce připomínku některých badatelů, že při výzkumu proměny konfesijní identifikace je zapotřebí vzít v potaz nenáboženské, především ekonomické a mocenskopolitické prvky ovlivňující přístup jednotlivce k víře. V neposlední řadě si uvědomil vzájemné prolínání jednotlivých konfesí, konfesijní nejednoznačnost a synkrezi, které se odrážely v přístupu jednotlivce k jeho vlastnímu prožívání své víry a pohledu na sdílené významové rámce.

3. NA CESTĚ KE VZÁJEMNÉMU STŘETU (1602-1621)

V této kapitole se snažil autor představit oba sociální okruhy, tedy slánskou měšťanskou obec a osobnost Jaroslava Bořity z Martinic. Vzhledem k nedochovaným pramenům smečenského velkostatku nemohl blíže postihnout hierarchii jeho úředníků a služebnictva. Věnoval se především sebeidentifikaci obou systémů, kde se pokusil ukázat, které hodnoty a znaky mezi nimi vytvářely nejširší konfliktní potenciál, přičemž nejpodrobněji se zaměřil na konfesijní sebeidentifikaci. Stranou nezůstaly ani konflikty v rámci slánské měšťanské obce. Vedle těchto dvou sociálních okruhů, které zároveň představovaly oddělené mocenské systémy, popsala tato část rozpravy také postavení místních církevních správců, kteří v pozdější době působili jako významní představitelé dalšího centra moci, které se postupně emancipovalo z područí slánské měšťanské obce.¹⁶³

3. 1. Aktéři

Patrně nejdůležitějším z aktérů této rozpravy byl smečenský velmož Jaroslav Bořita z Martinic. Narodil se po smrti svého otce v roce 1582, takže dětství strávil v péči poručníků.¹⁶⁴ Ze jeden z nejdůležitějších okamžiků jeho raného života považovala většina autorů studium na jezuitských školách, kde se mu mělo dostat jeho nesmířlivého postoje vůči nekatolíkům.¹⁶⁵ Jaroslav Bořita z Martinic se svých statků ujal po sporech s opatrovníky v roce 1602 a započal na nich s okamžitou protireformací. Svým smečenským poddaným mladý šlechtic odňal právo svobodného převodu majetku a zabavil veškerá privilegia. Silně také omezil činnost cechů. Uchylovat se měl i k násilí a vypovídání nekatolíkům ze svého panství.¹⁶⁶ Autoři Druhé apologie stavů jej obviňovali i z toho, že na své nekatolické poddané

---

¹⁶³ A. STROHMEYER, *Theorie*, s. 213-217.

¹⁶⁴ Srov. Petr MAŤA, *Svět české aristokracie (1500-1700)*, Praha 2004, s. 305-306.

¹⁶⁵ August SEDLÁČEK, z *Martinic*, in: *Ottův slovník naučný XVI*, Praha 1900, s. 919.

¹⁶⁶ „[...] odňal svým akatolickým obyvatelům munciffajským právo svobodného kšaftování, zastavil jim provozování jich živností a řemesel, odebral jim staré výsady od předešlých králů a vrchností jim propůjčené, stíhal, týral a násilně vypovídal z města a z panství svého všechny ty, kdož nechtěli přistoupiti k víře katolické, a vůbec činil a působil svým evangelickým poddaným všeliká možná protivenství.“ Pramen přetiskl A. RYBIČKA, *Pan Jaroslav Bořita z Martinic*, s. 95.

pořádal štvance a podroboval je fyzickému trýznění.¹⁶⁷ Naznačené skutečnosti však nebylo možné kvůli zlomkovitému dochování pramenů doložit.

Příslušnost ke katolické straně vynesla smečenského pána již v mladém věku do řady zemských a dvorských úřadů. Nejprve se stal roku 1603 královským radou. V pozdější době dosáhl také na místo dvorského maršálka (1609) a karlštejnského purkrabího (1616).¹⁶⁸ Na lokální úrovni stál Jaroslav Bořita z Martinic na vrcholu vrchnostenského mocenského systému. Jeho bližší rekonstrukci nedovolilo řídké dochování pramenů. Podařilo se pouze zjistit, že v čele vrchnostenské správy stál regent všech panství, kterého jmenoval Jaroslav Bořita z Martinic osobně.¹⁶⁹ Vedle něj bylo z pramenů účetního charakteru možné vysledovat ještě funkce obilního a důchodního písaře.¹⁷⁰ Svě panství smečenský urozenec nadále rozšiřoval vhodnými nákupy. Roku 1611 se mu například podařilo od pánů z Donína získat tvrz Bílý Újezd.¹⁷¹

Město Slaný bylo vysazeno jako královské město Václavem II. mezi lety 1295-1305.¹⁷² Jeho vzhled byl v raném novověku dán postavením jeho bran – Lounské, Velvarské, Pražské a Fortny. Ulice, které z nich vedly, rozdělovaly vnitřní město do čtyř nestejně velkých čtvrtí. Největší část tvořila se čtyřiceti domy čtvrt mezi Pražskou branou a Fortnou, nejméně domů stálo mezi Velvarskou branou a Lounskou branou, pouhých třicet dva. Čtvrti mezi Lounskou a Velvarskou branou a mezi Lounskou branou a Fortnou byly stejně velké, v obou bylo

---

¹⁶⁷ „*Nad to výše pak Smečanský, i hned po ujetí správy statkův svých, ještě před majestátem, všecky lidi poddané své divnými nástroji, až i štváním na ně psův englických, a mocí rozdíráním úst k náboženství a přijímání pod jednou nutil, a na to sobě jisté psaní pod jmenem J. M. C. z kanceláře české, kterýmž se mu to schvaluje, a aby v tom tak dále postupoval, napomenutí činí, vypracitiroval.*“; V. ŠUBERT (ed.), *Apologie druhá*, s. 38.

¹⁶⁸ A. SEDLÁČEK, z *Martinic*, s. 920; František PALACKÝ, *Přehled současný nejvyšších důstojníků a úředníků*, in: Jaroslav Charvát (ed.), *Dílo Františka Palackého I*, Praha 1941, s. 325-416, zde s. 381, 383.

¹⁶⁹ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 55, fol. 439.

¹⁷⁰ SOA Praha, Vs Smečno, inv. č. 1031, sign. II. 13, kart. 2.

¹⁷¹ Antonín GRUND (ed.), *Cestopis Bedřicha z Donína*, Praha 1940, s. 7-14.

¹⁷² Josef ŽEMLIČKA, *Slaný – pozdní vznik jednoho královského města*, in: Josef Žemlička – Vladimír Příbýl (edd.), *Slaný: české město ve středověku. Sborník příspěvků z kolokvia k 700. výročí královského města Slaného*, Kladno 1997, s. 7-23.

postaveno třicet pět domů.¹⁷³ Předbělohorský Slaný měl vedle vlastního jádra města ještě čtyři předměstí, která byla pojmenována podle bran, jimiž se na ně vcházelo. Šlo o Lounské, Pražské, Velvarské a Záfortenské předměstí. Na Pražské předměstí ještě navazovala lokalita, v dobových pramenech nazývána „*Pod horou*“, která se nacházela v místě dnešní Ouvalovy ulice pod Slánskou horou.¹⁷⁴ Lidé žijící na předměstích byli v pramenech místně určováni jako „*sousedé za [Lounskou, Pražskou, Velvarskou] branou*“ nebo jako „*záfortenští*“.¹⁷⁵

Podle výzkumů Karla Křesadla stálo uvnitř hradeb 174 měšťanských domů a 33 dalších na předměstích. Dále bylo na předměstích 260 až 270 zemědělských usedlostí. Křesadlo odhadoval počet všech obyvatel města na 2 400.¹⁷⁶ Novější výzkum Eduarda Maura však ukázal, že berní rula nezapočetla do celkového souhrnu 70 domů na předměstích. Maur s ohledem na tuto skutečnost zařadil Slaný do skupiny obcí s 301 až 400 domy.¹⁷⁷ Bylo možné odhadovat, že ve Slaném žilo ve sledovaném období přes 3 000 obyvatel. Slanému také patřilo dalších deset vesnic, k nimž měšťané přistupovali v úloze vrchnosti. Šlo o Drnov, Kutrovice, Lotouš, Luníkov, Malou Kvíc, Netovice, Trpoměchy, Velkou Kvíc, Votruby a Želenice. Měšťanská obec je spravovala pomocí rychtářů volených ze středu jednotlivých obcí.¹⁷⁸ Na jejich práci dohlíželi „*venkovští*“ konšelé volení městskou radou z řad měšťanů.¹⁷⁹

Ve sledovaném období bylo možné v pramenech městské provenience rozpoznat skupinu měšťanů, která se ve společnosti těšila zvláštní vážnosti. Tvořili ji měšťané, jejichž společenské postavení bylo vyjádřené označením „*slovutný pán*“.¹⁸⁰ Vedle této titulatury

---

¹⁷³ Josef LACINA, *Paměti královského města Slaného I. Za svobody i v porobě*, Slaný 1885, s. 234-276.

¹⁷⁴ SOA Praha, Sběrka matrik a průvodní listinný materiál, Středočeský kraj, farní úřad Slaný, matrika Slaný, inv. č. 1, fol. 248; Eva SEMOTANOVÁ (ed.), *Slaný. Historický atlas měst České republiky VI*, Praha 1998, list č. 4.

¹⁷⁵ SOA Praha, Sběrka matrik, f. ú. Slaný, inv. č. 1, fol. 179-183.

¹⁷⁶ Karel KŘESADLO, *Slaný od prvních zpráv do Bílé hory*, in: *Kniha o Slaném*, Slaný 1994, s. 43-64, zde s. 61-62.

¹⁷⁷ Eduard MAUR, *Urbanizace Čech v raném novověku*, *Historická demografie* 25, 2001, s. 5-64, zde s. 19-20.

¹⁷⁸ K venkovským rychtářům srov. Josef GRULICH, *Venkovan*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s. 166-189, zde s. 177-178.

¹⁷⁹ Srov. SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 57, fol. 86', 137, 248.

¹⁸⁰ SOA Praha, Sběrka matrik, inv. č. 1, fol. 201, 266, 288, 305, 349. K sémantickému rozboru srov. Josef MACEK, *Česká středověká šlechta*, Praha 1997, s. 26-49, pro městské prostředí s. 40-41.

náležela „*slovutným pánům*“ také čestná přední místa v kostelních lavicích, kde společně sedali „*v lavicích dolních, kteréž u kůru jsou.*“¹⁸¹ Tato skupina, již bylo možno ztotožnit se slánskými měšťanskými elitami,¹⁸² sestávala ze členů městské rady, prvního radního písaře, představených nejbohatších slánských cechů, tedy cechu řeznického, pivovarnického a sladovnického, rektora místní latinské školy, erbovních měšťanů, královského rychtáře a osob, které mohly vystupovat v pozici prostředníků ve vztahu k nižší místní šlechtě i šlechticům přespolním. Všechny zmiňované osoby spolu byly provázány řadou formálních a neformálních svazků, které byly založeny na pokrevním a nepokrevním příbuzenství a svazcích založených na vztazích patron-klient, přičemž dominantní vazbou, která sloužila k aktivaci vzájemného příbuzenství, bylo kmotrovství.¹⁸³

Ačkoliv se slánští měšťané začleňovali mezi místní elity na základě různých sociálně přijatelných kvalit, nejvyšším možným dosaženým cílem pro ně bylo působení v městské radě.¹⁸⁴ Všichni „*slovutní páni*“ v určitém okamžiku svého života obrátili svou pozornost k nejvyššímu samosprávnému celku a snažili se do něj proniknout. Městská rada sestávala z dvanácti členů střídajících se v roli purkmistra.¹⁸⁵ Konšelé byli jmenováni v pořadí, v němž se střídali ve funkci purkmistra, který byl nejvyšším představitelem městské samosprávy. Jeho úkol spočíval v uvádění usnesených závěrů v platnost a předsedání radě. První čtyři týdny úřadoval první z nich, jenž se nazýval primasem. Ten pak vedl purkmistrovský úřad ještě

---

¹⁸¹ SOKA Kladno, pracoviště Slaný, AM Slaný, nezprac., kniha č. 57, fol. 406. K tomu srov. Hans-Werner GOETZ, *Der „rechte“ Sitz. Die Symbolik von Rang und Herrschaft im Hohen Mittelalter im Spiegel der Sitzordnung*, in: Gertrud Blaschitz – Helmut Hundbichler – Gerhard Jaritz – Elisabeth Vavra (edd.), *Symbolle des Alltags – Alltag der Symbole*, Graz 1992, s. 22-48.

¹⁸² K vymezení pojmu srov. Josef KADERÁBEK, *Horní vrstva měšťanské společnosti v domácí historiografii pozdního středověku a raného novověku. Nástin vývoje terminologie a dalších směrů bádání*, *Historická demografie* 36, 2012, s. 25-40, zde s. 35-37.

¹⁸³ K tomu srov. týž, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 33-61, 125-145, zde i příslušná literatura k teorii sociálních sítí. K aktivačním technikám při budování vzájemných vztahů srov. Lenka BUŠTÍKOVÁ, *Analýza sociálních sítí*, *Sociologický časopis* 35, 1999, s. 193-206, zde s. 200-201.

¹⁸⁴ J. KADERÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 58-61.

¹⁸⁵ To zjevně odkazovalo na Bibli, kde bylo číslo dvanáct spojováno s dobrou správou obce. Dvanáct tak bylo nejen apoštolů, ale i andělů strážících brány nebeského Jeruzaléma. Srov. Josef HRDLIČKA, *Měšťan*, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), *Člověk českého raného novověku*, s. 139-165, zde s. 147.

jednou po „*obejítí*“ rady.¹⁸⁶ Právě městská rada stála na vrcholu slánského mocenského systému a představovala nejvyšší správní a politický orgán slánské měšťanské obce.

Třetí mocenské centrum tvořila slánská farnost, která byla součástí stejnojmenného děkanátu. Ten vedl ve Slaném usídlený děkan, který se staral o farní kostel sv. Gotharda a dva městské kostely filiální - kostel sv. Trojice a kostel sv. Vavřince.¹⁸⁷ V předbělohorské době byla patrná snaha městských rad podřídit místního duchovního správce svému mocenskému vlivu. Josef Hrdlička hovořil v tomto ohledu o snahách městských rad vytvářet si v půdorysu hradeb mocenský monopol a přebudovávat farnosti na komunální městské instituce.¹⁸⁸ Nejinak tomu bylo i ve Slaném. Místní konšelé získali v průběhu 16. a 17. století takřka neomezenou pravomoc nad farou a jejím osazováním. V průběhu let 1602-1621 se vystřídali na slánském děkanství čtyři duchovní správci – Jiří Tesák, Jan Knechtelius, Kašpar Artopei Pardubský a Jan Koupil (Kaupilius).¹⁸⁹ Jejich mocenské postavení bylo v daném období výrazným způsobem potlačeno. Důvody tohoto stavu a konflikty pramenící ze snahy o emancipaci jednotlivých děkanů z moci městské rady byly rozpracovány v dalších kapitolách.

3. 2. Sociální hodnoty a konfesijní sebeidentifikace Jaroslava Bořity z Martinic a slánských měšťanů

Hodnotový systém Jaroslava Bořity z Martinic úzce souvisel s jeho příslušností k šlechtickému stavu. V době překotných společenských změn počátku 17. století, které s sebou přinášely také postupné proměny vnímání urozenosti, se smečenskému urození vedle důrazu kladenému na starobylost jeho rodu, paměť rodové tradice či lpění na rodové cti staly zásadními hodnotami také věrná služba panovníkovi a jeho rodu a s ním související shodná

---

¹⁸⁶ Vedle městské rady působily ve městě ještě dva správní sbory – obecní starší a volenci. K vývoji samosprávy a činnosti všech správních celků srov. J. KADERÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 33-48; též, *Vrcholné orgány slánské samosprávy v letech 1610-1635*, Středočeský sborník historický 36, 2010, s. 3-21

¹⁸⁷ Václav FIALA, *Slaný v letech 1618-1632. České město za třicetileté války*, *Rozpravy Královské české společnosti nauk*, Třída filosoficko - historicko jazykozpytná, Nová řada VIII/1, Praha 1925, s. 101.

¹⁸⁸ J. HRDLIČKA, *Víra*, s. 24.

¹⁸⁹ Srov. SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 55, fol. 587', 591; kniha č. 56, fol. 4', 46; Miltnerova sbírka.

konfesijní sebeidentifikace.¹⁹⁰ To, jakým způsobem smečenský urozenec tyto hodnoty v předbělohorské době vnímal, uchovával či předával dalším generacím svého rodu se kvůli několika požárům smečenského archivu i zámku nepodařilo pro dané období rekonstruovat.¹⁹¹ Pravděpodobně se odrazily ve výzdobě smečenského zámku, v oblasti uměleckých výkonů duchovní i hmotné kultury.¹⁹² Z dochovaných pramenů bylo možné nahlédnout jeho osobní postoj k prožívání katolické víry.¹⁹³

Na ten měla velmi silný dopad jeho cesta do Říma z roku 1600. Šlechtic se jí zúčastnil u příležitosti svátku Svatého roku. V jeho rámci věřící, kteří navštívili baziliku sv. Petra v Římě a prošli do té doby zazděnou Svatou branou, dosáhli odpuštění svých hříchů.¹⁹⁴ Vedle této události se Jaroslavu Bořitovi z Martinic dostalo milosti audience u papeže Klimenta VIII. Svatý otec při této příležitosti povolil vystavět šlechtici v jeho rodové kapli nacházející se v chrámu sv. Víta vedle svatováclavské kaple oltář sv. Ondřeje, který nadal plnomocnými odpustky.¹⁹⁵ Papež toto gesto učinil ve snaze podpořit katolickou víru v Čechách a upevnit její místo v tehdejší společnosti.¹⁹⁶

Jaroslav Bořita z Martinic chápal celou událost především jako potvrzení své výlučnosti a věrnosti katolické církvi, kterou dokládal tím, že „*tak hojných svatých odpustkův zde v Čechách zřídka komu propůjčených [jest]*“.¹⁹⁷ Zbudováním nového oltáře se dále hlásil k pokračování rodové cti.¹⁹⁸ V jeho reflexi udělených milostí se plně odrazily základní prvky jeho katolické sebeidentifikace, které pro šlechtice představovaly víra v posmrtný očištec, samospasitelnost katolické církve skrze Ježíše Krista a víra v přímluvnou moc Panny Marie a svatých („[...] *za dušičku kteréhokoliv mrtvého věrného katolického člověka, který by však bez hříchu smrtedlného v milosti Boží z tohoto světa vykročil, sloužiti se bude, aby ta každá*

---

¹⁹⁰ Václav BŮŽEK, *Urozenec*, in: týž – P. Král (edd.), *Člověk českého raného novověku*, s. 79-110, zejména s. 94-95.

¹⁹¹ P. MAŤA, *Nejstarší české a moravské deníky*, s. 103.

¹⁹² V. BŮŽEK, *Urozenec*, s. 94.

¹⁹³ Šlo zejména o písemnosti uložené v SOA Praha, Vs Smečno, inv. č. 97, 985, 1003, 1001, 1031.

¹⁹⁴ *Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona (ekumenický překlad)*, Praha 1997, Lv 25, 8-16.

¹⁹⁵ SOA Praha, Vs Smečno, inv. č. 985, sign. I. 111, kart. 1.

¹⁹⁶ K postupům katolické církve srov. Alessandro CATALANO, *Zápas o svědomí. Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598-1667) a protireformace v Čechách*, Praha 2008, s. 58-68.

¹⁹⁷ SOA Praha, VS Smečno, inv. č. 985, sign. I. 111, kart. 1.

¹⁹⁸ Srov. Pavel MAREK, *Úloha rodové paměti v životě prvních lobkovických knížat*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2008, s. 134-156.

*dušička z nákladu církevního takových odpustků užila a zásluhou Pána a Spasitele našeho, Ježíše Krista, též přímluvami Blahoslavené Panny Marie a všech milých Božích svatých z očištcových muk vysvobozena byla“).*¹⁹⁹

Právě mariánská úcta se stala hlavním prvkem jeho vztahu ke katolické víře. Jaroslav Bořita z Martinic již v roce 1610 vykonal spolu s Vilémem Slavatou z Chlumu a Košumberka pouť do Staré Boleslavi, kde se společně poklonili Paládiu Země české, proslulému mariánskému reliéfu.²⁰⁰ Své aktivity neomezoval smečenský urozenec pouze na svou osobu, ale snažil se mariánský kult šířit i v prostředí svých pokrevních a nepokrevních příbuzných. V blízkosti svého zámku na Smečně, na tvrzi Bílý Újezd, podnítil smečenský velmož manžela své sestry Izoldy Bedřicha z Donína ke stavbě lorety. Kopii domnělého domu Panny Marie, kterou navštívil Martinicův švagr v zimě 1608-1609, pomáhal svému příbuznému spolufinancovat a poté, co mu újezdský velmož v nouzi Bílý Újezd roku 1611 odprodal, dále ji zveleboval.²⁰¹

V plné míře se Martinicův postoj projevil v roce 1609. Šlechtic v této době vystupoval proti možnosti náboženského porovnání mezi katolíky a ostatními nekatolickými vyznáními. V okruhu katolických šlechticů, který se vytvořil okolo Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic, se zasazoval o to, aby požadavky nekatolíků nedosáhly svého písemného ukotvení a aktivně se stavěl proti vydání Rudolfova Majestátu na náboženské svobody. V okamžiku, kdy jednání skutečně došla konce a zmiňovaná listina spatřila světlo světa, spolu s Vilémem Slavatou z Chlumu a Košumberka a Zdeňkem Vojtěchem Popem z Lobkovic ji odmítl stvrdit svým podpisem se společným odůvodněním, že „víra jest dar Boží [...] k níž žádněj nucen býti nemá.“²⁰²

Ve Slaném bylo možné stejným způsobem postihnout kolektivní identitu měšťanské obce. Ačkoliv byl každý z měšťanů nositelem své vlastní, svébytné identity, která nalézala svůj odraz ve vztazích k rodině, jednotlivým městským korporacím či prožívání osobní víry, bylo

---

¹⁹⁹ SOA Praha, Vs Smečno, inv. č. 985, sign. I. 111, kart. 1

²⁰⁰ Jan ŠTOVÍČEK, *Loretánská idea a barokní historismus u Martiniců v době pobělohorské*, in: Jana Petráková – Dana Příbylová (edd.), *Rozpravy o baroku. Umění baroka na území severozápadně od Prahy*, Kladno 1993, s. 14-21, zde s. 14. K palladiu srov. Jan ROYT, *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*, Praha 2011², s. 479, ze starších prací Václav RYNEŠ, *Palladium země České*, Praha 1948.

²⁰¹ J. ŠTOVÍČEK, *Loretánská idea*, s. 15.

²⁰² Jiří JUST, *9. 7. 1609. Rudolfův Majestát. Světla a stíny náboženské svobody*, Praha 2009, s. 54, 78-79.

možné hovořit o obecní identitě, která vyjadřovala přináležitost měšťana k jeho domovské obci.²⁰³ Základní prvky, o něž se tato kolektivní identita ve Slaném opírala, představovalo lpění na osobní cti, která znamenala pokračování dobrého jména rodiny, hlášení se k víře otců či silné pouto k předmětům každodenního života, jež se dědily z generace na generaci.²⁰⁴ Tyto hodnoty společně vytvářely obraz pospolitě obce složené ze ctných měšťanů, kteří dbali panovnických nařízení a pociťovali hrdost na své výlučné místo ve svazku českých měst, jež jim skýtala držba práv královského města.²⁰⁵

Nezanedbatelnou úlohu hrálo povědomí o konfesijní sounáležitosti měšťanů. Nebylo by však správné v tomto případě hovořit o jednotné konfesijní identitě. Jaroslav Mezník pro předbělohorské období přesvědčivě prokázal, že běžní laici nebyli schopni porozumět většině věroučných rozdílů.²⁰⁶ Stejným způsobem vedl svou rozpravu také Tomáš Malý, který na příkladu Olomouce a Brna ukázal prolínání jednotlivých konfesijních prvků.²⁰⁷ Jeho závěry potvrdil Josef Hrdlička, který na základě metodologických podnětů z prací Michaely Hrubé provedl rozbor testamentů jindřichohradeckých měšťanů.²⁰⁸ V zahraničí se ke stejnému názoru přiklání Frauke Volkland, která spíše než celospolečenskou konfesijní identitu zdůrazňovala osobní přístup jednotlivce k prožívání dané víry.²⁰⁹ Na základě těchto skutečností se autor rozpravy v dalším textu přidržel označení konfesijní sebeidentifikace.²¹⁰

---

²⁰³ Petr HLAVÁČEK – Josef HRDLIČKA – Zdeněk VYBÍRAL, *Města a měšťané*, in: V. Bůžek a kol., *Společnost*, s. 356-402, zde s. 357.

²⁰⁴ Srov. J. B. MILTNER (ed.), *Kalendář*, s. 1, 6. Obecně k hodnotovému systému měšťanů J. HRDLIČKA, *Měšťan*, s. 145-146.

²⁰⁵ Tento postoj odpovídal dobové ideální představě o podobě měšťanské společnosti. Srov. J. HRDLIČKA, *Měšťan*, s. 143-146; J. MILLER, *Uzavřená společnost*, s. 77-79, 84-85.

²⁰⁶ J. MEZNÍK, *Tolerance*, s. 83.

²⁰⁷ T. MALÝ, „*Confessional Identity*“, s. 323-335.

²⁰⁸ J. HRDLIČKA, *Víra*, s. 149-151; Michaela HRUBÁ, „*Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle*“. *Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, Ústí nad Labem 2002, s. 119.

²⁰⁹ F. VOLKLAND, *Konfession*, s. 12-13, 23.

²¹⁰ Sebeidentifikací rozumím ztotožnění jednotlivce se systémy hodnot, symboly, sociálními rolami a vzorci chování dané sociální skupiny. Srov. L. KLUSÁKOVÁ – M. KŘÍŽOVÁ – K. KUBIŠ – M. ŘEZNÍK – D. TINKOVÁ, „*My*“ a „*oni*“, s. 18.

Nezbytnou součástí procesu sebeidentifikace tvořilo vnímání vzájemné odlišnosti.²¹¹ Stejný model bylo možné postřehnout u slánských měšťanů, kteří byli většinou nekatolíky. Ke své víře se velkou měrou vztahovali pomocí negativní reflexe významů, které sdílel katolický sociální okruh. Odlišnost, již slánští měšťané pociťovali nejvýrazněji, představoval rozdíl v eucharistii.²¹² Do jaké míry mohli porozumět všem věroučným rozporům, které z odlišného pohledu na svátost přijímání plynuly, se nepodařilo z dochovaných pramenů zjistit. Bylo však zřejmé, že rozdíl slánští měšťané silně vnímali při srovnání přijímání pod jednou či pod obojí. V jazykové rovině se odrazil pohled na katolíky v používání hanlivého označení „jednuška“, které odkazovalo právě ke skutečnosti, že přijímali pouze tělo Kristovo. Označení „jednuška“ bylo většinou posilováno dalšími přívlastky jako „zrádcovská“ či „hromská“.²¹³

Dalším důležitým vymežujícím prvkem bylo určení hodnoty vyznávané víry. Ta spočívala v její kontinuitě a tradici, kterou bylo možné odvozovat od prvotní církve, jejího souladu s obecnými křesťanskými hodnotami a svatým Písmem. Nekatolické vyznání bylo v tomto kontextu slánskými měšťany vnímáno jako „opravdové“ či „jediné pravé“ na rozdíl od „nepravé“ či „falešné“ víry katolické.²¹⁴ V neposlední řadě sloužil slánským měšťanům za identifikační znak katolické konfese obraz jejich „nejhorlivějších“ prosazovatelů a zastánců, za které byli považováni jezuité. Tento obraz získali členové Tovaryšstva Ježíšova zejména díky své misijní činnosti.²¹⁵ Navíc vlastnosti, za které byli v rámci katolického sociálního okruhu oceňováni, jako pevnost ve víře a oddanost spojená s poslušností papežskému stolci, naopak nekatolická strana odsuzovala. Vedle jiného byli

---

²¹¹ Luďa KLUSÁKOVÁ, *Prostředí a identita*, in: Luďa Klusáková a kol., *Obraz druhého v historické perspektivě II*, s. 59-78, zde s. 62.

²¹² K tomu srov. Pavel KŮRKA, *(Staro-) utrakvismus 16. století – konfese měst?*, in: Zdeněk Víšek – Blažena Hrabánková (edd.), *Česká husitská reformace. Slánské rozhovory 2010, Slaný 2011*, s. 29-31.

²¹³ SOKA Kladno, pracoviště Slaný, AM Slaný, nezprac., Miltnerova sbírka, dopis Jaroslava Bořity z Martinic slánské městské radě z června 1604. K tematizaci rozdílné sebeidentifikace za použití jazyka srov. A. KIESERLING, *Kommunikation*, s. 266; J. E. HALLEY, *Identity*, s. 222, 227.

²¹⁴ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 55, fol. 426. K vytváření xenostereotypů srov. L. KLUSÁKOVÁ, *Prostředí*, s. 75.

²¹⁵ I. ČORNEJOVÁ, *Tovaryšstvo Ježíšovo*, s. 123-132.

jezuité obviňováni také z touhy po moci a majetku.²¹⁶ Katolická víra byla ve Slaném vnímána jako „*jehovítská*“ a její stoupenci označováni za „*jehovity*“, popř. „*jezovity*“.²¹⁷

V rámci nekatolické sebeidentifikace již bylo obtížnější určit, ke které z konfesí se jednotliví slánští měšťané hlásili. Obecně bylo možné hovořit o příslušnosti k utrakvismu. Slánští nekatolíci se ve svých záležitostech obraceli k dolní konzistoři ještě před rokem 1609, kdy se otevřela i luteránům a členům Jednoty bratrské.²¹⁸ Do města pravidelně přicházely zprávy o činnosti konzistoře a měšťané se aktivně zajímali o její personální obsazení.²¹⁹ Místní děkan také často ubytovával „*kněžstvo pod obojí*“, které si při obnovách konzistoře vybíralo Slaný jako pohostinské město, protože jim svou blízkostí Praze a jistotou stejného konfesijního prostředí nejlépe vyhovovalo.²²⁰

Pro tezi o většinově kališnické slánské měšťanské společnosti by hovořily i další doklady. Slánský měšťan Daniel Vepřek si například do svého kalendáře pečlivě zaznamenal pamětní zápisy („*památky*“) související s významnými daty spojenými s utrakvistickou konfesí. Za zmínku mu stálo přistoupení Slaného k nově vytvořenému městskému vojenskému svazu v roce 1420 či zaznamenání dne památky upálení Mistra Jana Husa. Ve všech zápisech zdůrazňoval Daniel Vepřek především za hrob jdoucí věrnost slánských měšťanů tomuto vyznání, která přečkala veškeré bouře minulých dob („*byť měli do posledního zahynouti*“).²²¹

Další médium, ve kterém se odrážela utrakvistická konfese slánských měšťanů, představovala kázání místních děkanů. Ačkoliv se jejich texty nedochovaly, bylo možné k roku 1612 nalézt záznamy o kázání kněze Kašpara Artopei Pardubského, které proslovil u příležitosti výročí upálení mistra Jana Husa. Slánský děkan jej dal zhotovit v reprezentativních výtiscích, které později slánští měšťané předávali svým přátelům z řad nižší šlechty.²²² Ve svém proslovu Kašpar Pardubský přirovnával Jana Husa

---

²¹⁶ K tomu srov. Peter WOLF, *Feinde der Aufklärung oder Freunde der Gelehrsamkeit? Protestantische Jesuitenkritik im 17. und 18. Jahrhundert*, in: Petronilla Cemus – Richard Cemus SJ (edd.), *Bohemia Jesuitica 1556-2006 I*, Praha 2010, s. 259-275, zde s. 260-263.

²¹⁷ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 55, fol. 427.

²¹⁸ Tamtéž, Miltnerova sbírka, zdravice měšťana Jiříka Žďárského věnovaná slánské městské radě, blíže nedatováno.

²¹⁹ Tamtéž, kniha č. 55, fol. 591.

²²⁰ Tamtéž, nezprac., Miltnerova sbírka, dopis slánského děkana Kašpara Artopei Pardubského slánské městské radě z 26. listopadu 1612.

²²¹ J. B. MILTNER (ed.), *Kalendář*, s. 6.

²²² J. KADERÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 50-53.

ke starozákonnímu proroku Eliášovi.²²³ Z jeho volby se dalo předpokládat, že u obou mužů zdůrazňoval jejich vystoupení proti světským vládcům, které jimi bylo potrestáno, aby nakonec oba došli Boží spásy.²²⁴ Stejným způsobem autor nahlížel reflexi České konfese z roku 1575, která se objevila v městských knihách v souvislosti s konáním sněmu v roce 1609. Podle listu Jindřicha Arnošta, který zasílal městské radě dobrozdání o konání sněmovních jednání, byl průběh zasedání příznivý pro náboženské narovnání mezi jednotlivými konfesemi. Podle jeho názoru se měli s věroukou obsaženou v kompromisním dokumentu českých nekatolíků seznámit všichni slánští měšťané („*hodna jest přečtení*“).²²⁵ Četba měla ovšem představovat pouze první krok, který podle Arnošta zákonitě vyústil v rozpoznání její duchovní hodnoty („*hluboké zavázání*“) a její trvalé přijetí („*v jednoho každého srdce vložení*“).²²⁶

Přes výše naznačené skutečnosti bylo při hlubším studiu pramenů nutné odmítnout názor starší literatury, že Slaný patřil ke konfesijně zcela homogenním městům.²²⁷ Ve městě zjevně žily také osoby hlásící se ke katolické víře. V roce 1606 přijala slánská městská rada za obyvatele italského zedníka Jana Fontanu. Svě přijetí musel nový měšťan stvrdit slibem, že ačkoliv je jiného vyznání než většina slánské společnosti, nebude vyvolávat konfesijní rozmíšky („*že se s žádným o tom hádati nechce*“).²²⁸ Zda ve Slaném žili měšťané, kteří se hlásili k luterství, Jednotě bratrské či kalvinismu, nebylo z pramenů možné určit.²²⁹ Doklady o přítomnosti Židů ve Slaném se autorovi této rozpravy nepodařilo nalézt. Jisté bylo, že slánští měšťané na ně pohlíželi obecně vžitým dobovým stereotypem.²³⁰ Na Pražskou

---

²²³ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 56, fol. 400.

²²⁴ Bible, 2 Kr, 1, 1-18.

²²⁵ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 56, fol. 188'. K obsahu a struktuře zmiňovaného dokumentu srov. F. HREJSA, *Česká konfese*, s. 695-717.

²²⁶ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 56, fol. 188'.

²²⁷ V. FIALA, *Slaný*, s. 62.

²²⁸ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 56, fol. 56.

²²⁹ Ke konfesijní struktuře Čech v předbělohorské době srov. Jiří JUST, *Luteráni v našich zemích do Bílé hory*, in: týž – Zdeněk R. Nešpor – Ondřej Matějka, *Luteráni v českých zemích v proměnách staletí*, Praha 2009, s. 23-122, zde s. 87-92.

²³⁰ K tomu srov. klíčovou práci Marvina PERRYHO, *Antisemitism: Myth and Hate from Antiquity to Present*, New York 2002. V jednotlivých kapitolách autor ukazuje dobově podmíněný pohled na židy jako vrahy Ježíše Krista (s. 17-42), rituální vrahy dětí (s. 43-72), zrádce a pleticháře (s. 73-117) či hrabivce a příživníky (s. 117-194); Lucie UHLÍKOVÁ, *Obraz Žida v moravské lidové písni. Příspěvek*

bránu nechali konšelé vymalovat postavu Žida s grošem v ruce, který měl přicházejícím osobám tohoto vyznání připomínat privilegium Jiřího z Poděbrad, podle něhož se od nich vybírala za průjezd městem příslušná suma, a dbali na to, aby se židovští návštěvníci ve městě příliš nezdržovali.²³¹ Nesnášenlivost vůči židovskému vyznání se odrážela také v zápisech městského soudu a radních manuálech. V nich se při řešení sporů mezi slánskými měšťany a pražskými Židy, od nichž si někteří půjčovali značné finanční částky, ve velké míře dávalo za pravdu křesťanům, přičemž se u židovských věřitelů zdůrazňovaly typické stereotypní prvky jejich obrazu jako chamtivost, lstivost, vypočítavost či prolhanost.²³²

Obraz většinové kolektivní identity slánské měšťanské pospolitosti nalézal svůj odraz v městských slavnostech, na kterých se celá obec podílela. Ve Slaném byly tyto slavnosti většinou spojeny s architektonickými úpravami obecních staveb, jako byly hradby, brány či městská radnice. Nejvýraznější manifestací slánské kolektivní identity se ve sledovaném období stala slavnost spojená s dokončením opravy Velvarské brány, která se dočkala své renovace v roce 1613. Bránu v předešlém roce poškodil úder blesku a jen náhodou unikla zkáze.²³³ Tehdejší primas Václav Hanžburský za účasti ostatních příslušníků měšťanských elit a celé slánské obce zasadil na její vrchol novou zlacenou makovici, která obsahovala městským písařem Jiřím Vojnou sepsanou zdravici v češtině a latině. Makovici zakončovala zlacená hvězda.²³⁴ Identita slánské měšťanské společnosti se v tomto symbolickém aktu promítla hned v několika rovinách. Hvězda odkazovala na husitskou minulost města, které bylo v tradici vypjatého chiliasmu 15. století spolu s dalšími městy, především Louny (lunou) a Žatcem (sluncem), považováno za vyvolenou obec, která díky ctnostnému životu svých obyvatel při blížící se apokalypse unikne zkáze a stane se příštím obnovitelem víry a společnosti.²³⁵ Naznačovala vědomí předávání náboženského vyznání, které bylo v obci po staletí udržováno. Zdravice se naopak obracela k příslušníkům dalších generací slánských

---

ke studiu etnických stereotypů, Brno 2003 (= Disertační práce). Mezi „*lidi neužitečné*“ zařadil židy i Kristián Koldín ve svém spise o městském právu. Slovo „židovství“ ve svém textu používal jako synonymum slova „podvod“. Srov. Josef JIREČEK (ed.), *Práva městská Království českého a Markrabství moravského spolu s krátkou jich sumou od M. Pavla Krystyana z Koldína*, Praha 1876⁵, s. 312, 344; J. MILLER, *Uzavřená společnost*, s. 113-123.

²³¹ K. KŘESADLO, *Slaný od prvních zpráv*, s. 59-60.

²³² SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 88, fol. 156, 178.

²³³ Tamtéž, kniha č. 56, fol. 404.

²³⁴ Tamtéž., kniha č. 57, fol. 35´.

²³⁵ František ŠMAHEL, *Husitská revoluce I*, Praha 1995, s. 409-410.

měšťanů, čímž naznačovala nepřetržitou kontinuitu předávaných hodnot, které v ní byly zdůrazněny, jako čest či dobré jméno jejich zhotovitelů.²³⁶ V neposlední řadě svou úlohu hrálo i samotné provedení a financování celého podniku. Zlacení bylo zapláceno z finančního nadání sbírky, která proběhla mezi slánskými měšťany.²³⁷ Makovice svým materiálem poukazovala na bohatství slánské měšťanské obce a zároveň tím, že se její financování uskutečnilo z prostředků celé obce, poukazovala na svornost a nerozdílnost, které měšťané oceňovali.²³⁸

Identita slánské měšťanské společnosti se však nemohla prezentovat pouze při těchto výjimečných událostech. Klíčové bylo zajistit ji v každodenním životě, protože pouze svým neustálým potvrzováním prokazovala svou životnost.²³⁹ Tuto roli sehrávali ve slánské měšťanské společnosti členové jejích elit.²⁴⁰ Ti naplňovali svou úlohu tím, že identitu slánské měšťanské obce udržovali a prezentovali ve dvou od sebe neodělitelných rovinách. První rovinou bylo uchování symbolického a ritualizovaného jednání, jehož byli elitní měšťané strůjci. Klíčovou úlohu hrála v tomto ohledu městská rada.²⁴¹ Její ritualizovaná činnost, která svých nejvyšších forem dosahovala v aktech jejího každoročního dosazování a potvrzování, byla důležitá pro celé společenství měšťanů. Svým působením zajišťovali konšelé nejen kontinuitu tohoto samosprávného celku, ale v symbolické rovině i kontinuitu celého městského společenství a práva, jehož byla městská rada vykonavatelem.²⁴²

Symbolická komunikace představovaná na poli rituálu obnovy městské rady či dosazování královského rychtáře pouze nesdělovala svůj obsah, ale svým přesahem do širšího kontextu vytvářela sociální skutečnost. Její aktéři svým srozuměním a účastí na ní na jedné straně legitimizovali její průběh a společenské postavení jejího původce, na straně

---

²³⁶ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., Miltnerova sbírka, český opis latinské zdravotice Jiřího Vojny, nesign.

²³⁷ Tamtéž, kniha č. 57, fol. 35'.

²³⁸ J. MILLER, *Uzavřená společnost*, s. 78-79, 211-215; týž, *Snový svět idejí a syrovost skutečnosti. Městská historigrafie raného novověku jako utopie?*, Český časopis historický 106, 2008, s. 261-287.

²³⁹ Maurice HALBWACHS, *Kolektivní paměť*, Praha 2009, s. 61-62.

²⁴⁰ Srov. J. KADEŘÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 33-61, 80-92.

²⁴¹ K tomu srov. Niklas LUHMANN, *Sociální systémy. Nárys obecné teorie*, Brno 2006, s. 185; J. KADEŘÁBEK, *Vrcholné orgány*, s. 3-21.

²⁴² J. MILLER, *Uzavřená společnost*, s. 184-185.

druhé tím, že jí rozpoznali, vytvářeli a potvrzovali svůj vlastní sociální status.²⁴³ Z výše naznačených důvodů se členové uvedených samosprávných celků snažili o co možná nejhladší průběh zmiňovaných rituálů. Nevhodný vstup do průběhu kladení otázek, které se konalo při zakončování činnosti městské rady, znamenal ohrožení kontinuity městské samosprávy a výrazným způsobem se dotýkal i celospolečenské identity.²⁴⁴ Měšťané vnímali taková porušení velmi negativně a jedince, kteří takto vystupovali, odkazovali do patričních mezí.²⁴⁵

Ritualizované jednání nebylo pouze otázkou vnitřní slánské sociální sítě. Měšťané prezentovali identitu Slaného i navenek. Zde nalézala svůj odraz především ve vjezdech hofrychtěře či samotného panovníka. Uvítací družina jedoucí vstříc zástupci panovníka se skládala z mladíků, které doprovázeli zralí muži. Stejně tak se v ní vedle sebe objevovali členové elit vedle obyčejných měšťanů. Věková skladba jezdců odrážela mezigenerační přenos všech zmiňovaných hodnot, především tradice a kontinuity. Zastoupením obou sociálních složek slánských měšťanů se zároveň ukazovala svornost celé obce.²⁴⁶

Obecní identita se odrážela také v uchování její kolektivní paměti. I zde sehrály klíčovou roli měšťanské elity, zejména členové městské rady. Svým přístupem k městské agendě, komunikací s okolními městy či inscenací a následným zaznamenáváním ritualizovaného jednání, hráli konšelé hlavní roli při konstruování skupinové paměti tím, že v jejich rukou leželo rozhodování o tom, co bude „pamatovatelné“.²⁴⁷ Ačkoliv ve fyzickém smyslu si

---

²⁴³ Srov. Barbara STOLLBERG-RILLIGER, *Much Ado About Nothing? Rituals of Politics in Early Modern Europe and Today*, in: Annual Bulletin of the German Historical Institute, Washington 2011, 9-25.; Táž, *Einleitung*, in: Barbara Stollberg-Rilinger – Thomas Weißbrich (Hrsg.), *Die Bildlichkeit symbolischer Akte (Symbolische Kommunikation und gesellschaftliche Wertesysteme)*, Münster 2010, s. 9-21; táž, *Symbolische Kommunikation*, s. 503-507; táž, *Zeremoniel, Ritual, Symbol. Neue Forschungen zur symbolischen Kommunikation in Spätmittelalter und Früher Neuzeit*, Zeitschrift für historische Forschung 27, 2000, s. 289-405.

²⁴⁴ Josef HRDLIČKA, *Otázky bez odpovědí aneb konsenzuální ticho při obnovách městských rad v raně novověkých Čechách*, in: Václav Bůžek – Jaroslav Dibelka (edd.), *Člověk a sociální skupina ve společnosti raného novověku*, České Budějovice 2007 (= Opera historica 12), s. 187-220, zde s. 206-207.

²⁴⁵ Srov. případ královského rychtáře Viléma Modletického, který zachytil J. KADEŘÁBEK, *Vrcholné orgány*, s. 15-16.

²⁴⁶ K mezigeneračnímu přenosu srov. V. BŮŽEK – P. KRÁL, *Paměť*, s. 61-66.

²⁴⁷ M. HALBWACHS, *Kolektivní paměť*, s. 51-56.

událost pamatoval konkrétní jedinec, zástupci měšťanských elit určovali, jakým způsobem bude daný děj zaznamenán, vykládán i pamatován.²⁴⁸ Paměť byla konstruována tak, aby v sobě zahrnovala vzorce významů, které byly ve slánské měšťanské společnosti považovány za žádoucí, tedy již zmiňované hodnoty korporativnosti, kontinuity cti a dobrého jména obce, resp. jejích významných členů a setrvání ve víře otců. Příslušníci slánských elit při zachování pozitivní paměti na minulost města směřovali i zcela protichůdné děje či zcela účelově vynechávali události, které se do toho obrazu nehodily. Při prezentaci slavné minulosti slánské měšťanské obce se zdůrazňovala věrnost českým králům, která získala svou podobu v privilegích a svobodách, jimiž byla od panovníků nadána.²⁴⁹ Zcela stranou byla ponechána léta husitských válek, ve kterých Slaný vypověděl poslušnost králi Zikmundovi a přidal se na stranu odbojných měst. Také léta 1546-1547, kdy se Slaný postavil proti Ferdinandu I., se z paměti slánské měšťanské obce vytratila.²⁵⁰ Na druhé straně se právě období husitské revoluce dostávalo ke slovu při prezentaci věrnosti slánských měšťanů utrakvistické tradici a nalézalo svůj odraz v městských knihách a měšťanských pamětech, kde se zaznamenávala *memoria* související s důležitými událostmi spojenými s historií této konfese.²⁵¹

3. 3. Konflikty mezi městskou radou a slánskými děkany

První konfliktní pole mezi slánskými děkany a městskou radou, popř. obcí, představovala otázka zbožnosti. Zatímco měšťané od kněží vyžadovali v první řadě zajištění řádného průběhu důležitých rituálů životního cyklu, jimiž byly křty, svatby a pohřby, duchovní se snažili také o celkové náboženské povznesení obce. Měšťané na jejich snahy reagovali většinou negativně. V roce 1604 poslali radní Janu Tesákovi ostrou výzvu, kterou mu osobně doručili dva z konšelů, ve které jej odrazovali od jeho pokusů o hlubší zásahy do duchovního života ve Slaném, neboť mnozí měšťané „*jsou již slovem Božím překrmeni a poslouchati jeho nechtějí*“.²⁵² O pět let později se stejným způsobem rozhořel spor o obsah písní zpívaných literátským kůrem. Podle děkanova názoru literáti pouze mechanicky přezpívali text a nesnažili se jej při jeho opakování také vnitřně prožívat („*toliko ústy a ne srdcem Pána*

---

²⁴⁸ Peter BURKE, *Variety kulturních dějin*, Brno 2006, s. 51.

²⁴⁹ SOKA Kladno, pracoviště Slaný, AM Slaný, nezprac., kniha č. 70, kniha misivů 1622-1636, fol. 11’.

²⁵⁰ K účelovému zapominání srov. P. BURKE, *Variety*, s. 53.

²⁵¹ J. B. MILTNER (ed.), *Kalendář*, s. 6.

²⁵² SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 55, fol. 587’.

Boha ctíli“). Navíc se od něj měli často odchylovat a zpívat podle svého vlastního uvážení („*nadal jim modlářů, pokrytců, že nevědí sami, co zpívají*“).²⁵³ Také v tomto případě slánští měšťané názor duchovního odmítli a své pochybení při zpěvu přiřkli špatným zpěvníkům („*písmo některé šlakovité se [v nich] nachází*“).²⁵⁴

Druhý zásadní problém představovala otázka ekonomického nadání, které mělo děkanům za jejich práci náležet. V tomto případě museli kněží zcela spoléhat na blahovůli městské rady, která měla v kompetenci vyplácení jeho hmotných i peněžitých dávek. Někteří z děkanů se pokusili zajistit si jejich pravidelný přísun navazováním pokrevních a nepokrevních vztahů s konšely a dalšími příslušníky elit, kteří za proplácení kněžských dávek přímo odpovídali. Zejména Kašpar Pardubský, který přišel do Slaného roku 1606 po odchodu kněze Jana Knechtelia, v tomto ohledu nad svými předchůdci a následovníky vynikal, přičemž spoléhal na osobní sňatkovou strategii, navazování kmotrovství či pozvánky na důležité události spojené s přechodovými rituály životního cyklu.²⁵⁵

Jeho snažení se ovšem ukázalo být neúspěšným a slánští měšťané jej na naturáliích dále krátili, aby si zajistili jeho podřízené postavení. Kněz si městské radě neustále stěžoval na nedostatek vikutálií, zejména vepřového masa a sádla, či otopu („*dřevo dosti poskrovně, a to ještě mi syrové podává*“).²⁵⁶ Nelehkou situaci se snažil řešit žádostmi o propuštění živnosti své manželce („*ladování a starého piva vaření*“). Argumentoval tím, že manželky kněžích obvykle nějakou živnost provozují a uváděl příklady z Mělníka, Štrasburku a Týna nad Vltavou. Jeho snaha však nenašla patřičné odezvy. Svou žádost se pokusil znovu zopakovat v červnu téhož roku, ale ani napodruhé nepochodil.²⁵⁷ Ještě o měsíc později prosil radní, aby mohl ve svém domě vyšenkovat sud starého piva a výnos z tohoto obchodu si ponechat.²⁵⁸ Konšelé se protentokrát odvolali na to, že celá záležitost není součástí kolektivní paměti obce („*aby sobě nějaký šenk zarážeti měl jest mimo paměť lidskou*“) a vyzvali děkana, aby „*o to více pány svou neslušnou žádostí nezaneprázdňoval*“.²⁵⁹ O dva

---

²⁵³ Tamtéž, kniha č. 56, fol. 224’.

²⁵⁴ Tamtéž, fol. 225.

²⁵⁵ J. LACINA, *Paměti*, s. 75; SOA Praha, Sběrka matrik, f. ú. Slaný, inv. č. 1, fol. 398; SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., Miltnerova sbírka, dopis Kašpara Pardubského městské radě z 26. října 1611.

²⁵⁶ SOkA Kladno, AM Slaný, Miltnerova sbírka, nezprac., dopis Kašpara Pardubského městské radě z 15. dubna 1612.

²⁵⁷ Tamtéž, dopis Kašpara Pardubského městské radě z 11. června 1612.

²⁵⁸ Tamtéž, dopis Kašpara Pardubského městské radě z 18. července 1612.

²⁵⁹ Tamtéž, nezprac., kniha č. 56, fol. 381.

roky později, roku 1614, byly slánským duchovním přiznány nové naturální dávky.²⁶⁰ Jestli byly vypláceny podle nařízení nebo měl Kašpar Artopei s jejich vymáháním stejné problémy jako s platy předchozími, nebylo možné z dochovaných pramenů zjistit. Konflikty se dotýkaly také správních potřeb slánského děkana. Když dal v roce 1615 zhotovit novou děkanskou pečeť, požádal radní o příspěvek.²⁶¹ Jeho žádost vnímali slánští měšťané velmi negativně, protože považovali náklady na výrobu pečeti za záležitost církve, nikoli města. Nakonec však jeho žádosti s nevolí vyhověli.²⁶²

V neposlední řadě se městská rada snažila udržet si ve městě své výsadní mocenské postavení. Konšelé se proto snažili, aby děkani stáli stranou zásadního dění v měšťanské obci a především politického rozhodování, o němž neměli mít ani základní informace. Konšelé proto velmi nelibě nesli snahy kněží o jejich získávání. Duchovní se snažili zajistiti si potřebné povědomí o dění v obci výběrem vhodných služebníků a pomocníků z řad měšťanů, především kostelníků, pulsantů a zvoníků. Městská rada většinou osoby, které si děkani nově vybrali, neprodleně zvali na radnici. Zde jim připomínali závazky vůči obci, které neměly ustoupit stranou zájmům zástupců církve („*klevet na faru [aby] nenosil, i p[ocitivé] p[any] p[ány] náležitou uctivostí předcházet, aby se na tom [obci] škody nedálo*“).²⁶³

Toto mocenské soupeření se odehrávalo i v okamžicích symbolické komunikace mezi konšely a děkanem. Jedním z důležitých symbolů mocenského postavení měšťanů, které se přímo dotýkalo prostoru kostela a tím i osoby děkana, představovalo sezení v kostelních lavicích. K nejprestižnějším místům, která byla tradičně vyhrazena příslušníkům měšťanských elit, patřily lavice u kostelního kůru na pravé straně kostela.²⁶⁴ Pravá strana vykazovala v očích raně novověkého člověka vyšší symbolickou hodnotu než levá strana, neboť i „*Kristus sedí po Boží pravici*.“²⁶⁵ V roce 1605 nový kněz Jan Knechtelius posadil do jedné z těchto lavic zbožnou měšťanku, nájemnici Psejkovského domu, aby mohla vyslechnout jeho

---

²⁶⁰ „*Pocitiví pani páni z uvážení svého to naříditi ráčili, aby se panu děkanovi do tého dne každou středu a každé pátek 3 žejdlíky mlíka a 3 žejdlíky smetany ze dvora obecního dávano bylo*“; tamtéž, nezprac., kniha č. 57, fol. 37.

²⁶¹ J. LACINA, *Paměti*, s. 75.

²⁶² „*Na nestoudnou jeho žádost dáno mu na to dvě kopy*.“; SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 57, fol. 124.

²⁶³ Tamtéž, kniha č. 56, fol. 47.

²⁶⁴ J. KADERÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 33.

²⁶⁵ B. STOLLBERG-RILINGER, *Zeremoniell als politisches Verfahren*, s. 94; H. W. GOETZ, *Der „rechte“ Sitz*, s. 16, 19-20.

kázání. Do kostela přišel i Daniel Moucha, který patřil k vlivným zástupcům slánských měšťanských elit.²⁶⁶ Měšťana doprovázely dvě ženy, které chtěl posadit na jedno z prestižních míst. Ta však byla patrně obsazena. Vyzval proto Knechteliem usazenou měštku, aby jemu a jeho doprovodu uvolnila místo a sama si šla sednout jinam.²⁶⁷ Jan Knechtelius si na jeho počínání stěžoval městske radě, přičemž zdůrazňoval, že společníci Daniela Mouchy („*dvěma pannám přifikaným*“) pro jejich vzhled a chování místo v předních lavicích nenáleželo. Konšelé však chápali děkanovo počínání jako útok na jednoho z příslušníků své sítě neformálních vztahů a tím i na své výsadní postavení v rámci měšťanské společnosti, proto rozhodli ve prospěch Daniela Mouchy.²⁶⁸

Výměna názorů mezi slánskými děkany a městskou radou probíhala přes vzájemnou blízkost radnice a farního domu, ve kterém duchovní přebývali, písemnou formou. Předávání listů směrem od kněžích k městske radě probíhalo na jejích zasedáních, takže děkan musel čekat na úřední hodiny. V opačném případě, když zasílali konšelé list slánskému duchovnímu, snažili se v jejich předávání zdůraznit své nadřazené mocenské postavení. Většinou vybírali dva posly z řad konšelů, kteří odnášeli dopisy kněžím ještě v průběhu zasedání a nutili je, aby se k jejich obsahu neprodleně vyjadřovali a dostavovali se před městskou radu obhajovat své záležitosti.

V okamžiku, kdy písemná komunikace s městskou radou selhávala, obraceli se všichni ze zmiňovaných kněžích ke kroku, jímž se snažili přednést své záležitosti širší měšťanské obci. Vhodné komunikační médium jim v tomto případě poskytovala kázání. V rovině podobenství mohli kněžích oklikou zaútočit na členy městské rady, aniž by se vystavili za své jednání přímému postihu. Ústní podání jim dále umožňovalo oslovit prakticky celou měšťanskou obec, která měla být pobožnostem přítomna.²⁶⁹ Svou roli zde sehrávala i přítomnost náboženského prvku a volby sakrálního místa, které jejich slovům dodávala patřičnou váhu.²⁷⁰ Většinou však šlo o nejzazší a také poslední pokus o vzájemné narovnání mezi děkany a městskou radou. Konšelé totiž považovali přenesení vzájemného konfliktu do veřejného

---

²⁶⁶ J. KADERÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 43.

²⁶⁷ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 56, fol. 27.

²⁶⁸ Tamtéž, fol. 27'.

²⁶⁹ K tomu srov. James Thomas FORD, *Preaching in the Reformed Tradition*, in: Larissa Taylor (ed.), *Preachers and People in the Reformations and Early Modern Period*, Leiden 2001, s. 65-90, zejména s. 84-85.

²⁷⁰ Miloš SLÁDEK (ed.), *Svět je podvodný verbíř. Výbor z českých jednotlivě vydaných svátečních a příležitostných kázání konce 17. a prvních dvou třetin 18. století*, Praha 2005, s. 13-15.

pléna za nemístné porušení zaběhlého komunikačního rámce a hrozili za něj děkanům sankcemi. Ke knězi Janu Tesákovi vyslala městská rada na sklonku roku 1604 dva své zástupce. Ti u něj měli projednat nedělní kázání, ve kterém se jich měl „dotýkat“, a požádat jej, aby se „těmi věcmi po kazatedlnici nezaneprazdňoval“.²⁷¹ Jan Tesák jejich požadavku zřejmě nevyhověl, protože o několik dnů později odjeli zástupci města k pražské konzistoři, kde si vyžádali nového kněze, Jana Knechtelia, který byl v děkanství confirmován v dubnu 1605 („od sv. Jiří“).²⁷²

Ke stejnému komunikačnímu prostředku, tedy kázání, se uchýlil v roce 1619 kněz Kašpar Artopei Pardubský. K tomuto kroku jej přivedla snaha vyřešit svou hmotnou situaci, která byla nastíněna výše v textu. Jeho vystoupení na kazatelně proti radním je vedlo k výzvě, aby o nich přestal během pobožností hovořit.²⁷³ Svou žádost zopakovali ještě o několik dní později. Ve svém listu se představovali jako zástupci bohabojné obce, kteří svého kněze vyživovali nad předepsanou smlouvu. Za jejich dobré počínání jim měl nevděčný duchovní odpovědět po zlém a nevybíravě se jich dotýkat.²⁷⁴ Nepřímo také knězi naznačili, že by si neměl stěžovat, protože k zajištění by mu měl stačit skromný oděv i jídlo.²⁷⁵ Když ani tento list Pardubský nevyslyšel a pokračoval ve své komunikační strategii, konšelé se s rozhořčeným knězem rozloučili. Na jeho místo nastoupil kněz Jan Koupil, který v něm setrval až do převzetí města Jaroslavem Bořitou z Martinic.

---

²⁷¹ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 55, fol. 587'.

²⁷² Tamtéž, fol. 591.

²⁷³ „*Jsouce té důvěrnosti k vám, že takových důtek, kterých jste mezi kázání slov Božího (příčinou velmi skrovných a předešle z lásky přes smlouvu dodávaných přídavek) často užívali, zanecháte a tím posluchačův svých pohoršovati nebudete, nýbrž pokojně čisté slovo kázati, církev Páně vzdělávati a s námi ve svornosti a lásce jako kdy prve zůstávati ráčíte*“; tamtéž, Miltnerova sbírka, nezprac., dopis městské rady Kašparu Pardubskému z 14. listopadu 1619.

²⁷⁴ „*Co jest jemu kdy z lásky učiněno, za zákon a dědictví sobě vykládá, a když podle jeho intencí a žádostí se neděje, tak se pro to turbuje, na kázání ve chrámu Páně, jak nejmenší okasí se naskytne, jakoby se mu nějak znamenitě ublížiti mělo, začasť svou náruživost pronáší a vylívá, tím myslí lidské od sebe odpuzuje, slovo Boží v potupu a zlehčení uvozuje*“; tamtéž, dopis městské rady Kašparu Pardubskému z 25. listopadu 1619

²⁷⁵ „*Kdyby pan děkan podle pravidla svatého Pavla krácel a do něho se vhlídl, maje své slušné opatření a také oděv počestný, nad to vše i jiné potřeby*“; tamtéž.

3. 4. Konfesijní konflikty uvnitř měšťanské obce

Postupující celospolečenské konfesijní vyhraňování bylo možné zpozorovat i v rámci slánské měšťanské obce. Nejzrůslehlejší konflikt se odehrál roku 1602 v hostinci Matouše Duba. Tomáš Kožišník se zde pustil do rozpravy s katolíkem Jakub Smetanou. Předmětem jejich sporu se stalo neposkvrněné zrození Panny Marie. Zatímco Tomáš Kožišník ve svém názoru trval na nekatolickém pohledu na Bohorodičku („že Panna Maria byla také v hříších počata“) a v tomto ohledu ji nepřisluší zvláštní úcta, Jakub Smetana ji v tomto sporu hájil.²⁷⁶ Ve slovní přestřelce Smetanka obvinil Kožišníka ze lži („však v hrdle lžeš“) a posléze slovně zaútočil na všechny slánské nekatolíky („aby vás s tou vírou vaší sto hromů zabilo“). Jejich spor přerostl ve větší hádku, k níž se přidalo několik dalších měšťanů, kteří se začali osočovat z příslušnosti ke katolické víře. („Matouš Nemina obvinil Jana Holárka, ševce, že jest mu [...] jehovitů a jednušek nadal [...] Matouš Dub oznámil, že jak jest Matouš Nemina k němu na truňk piva přišel, že jest to o něm, Matoušovi, mluvil a nadával mu jehovitů“).²⁷⁷

Celá pře byla přednesena před městskou radu. Její členové vnímali záležitost velmi negativně. Spor pro ně představoval porušení již zmiňovaných základních hodnot dobře spravované obce, jimiž byla svornost a nerozdílnost.²⁷⁸ Vystoupení Jakuba Smetany považovali za útok na tyto hodnoty a především na obecně sdílenou nekatolickou sebeidentifikaci. Katolickému měšťanovi přitížila také skutečnost, že nešlo o jeho první rozepři ve věroučných otázkách.²⁷⁹ O skutečnosti, že se vzájemné konfesijní různice postupem času přiostrňovaly, svědčilo další radní snešení, v němž konšelé Smetanu napomínali, že z jeho disputací „*nic dobrého nebude než spíše rvačka aneb vražda*“. Katolický měšťan byl dále pod hrozbou přísnějších trestů napomenut, aby „*někomu učenějšímu takové hádky a disputati poručil*“.²⁸⁰ Ostatní účastníci rozepře byli městskou radou souzeni přísněji. Zatímco Jakub Smetana útočil na nekatolickou sebeidentifikaci zvnějšku, z pozice katolické víry, ostatní měšťané byli radními považováni za možné zrádce

---

²⁷⁶ K vývoji teologického pohledu na Pannu Marii v rámci katolické církve a v rámci církví nekatolických srov. Leo SCHEFFCZYK, *Katolická úcta a evanglická chvála*, Teologické texty 16, 2005, s. 208-209; Wolfgang BEINERT, *Dogma o Boží dobrotě. Neposkvrněné početí Panny Marie*, Teologické texty 21, 2010, s. 65-69; SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 55, fol. 426.

²⁷⁷ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 55, fol. 426.

²⁷⁸ J. MILLER, *Snový svět*, s. 264-268.

²⁷⁹ „*Jakub Smetanka [...] přicházeje na pivo do hospod časté hádky a disputati o religionu mívá*“; SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 55, fol. 427.

²⁸⁰ Tamtéž, fol. 427.

nekatolické konfesijní sebeidentifikace.²⁸¹ Účastníci rozepře se proto snažili před městskou radou prokázat svou věrnost nekatolické víře. Matouš Nemina se hájil tím, že „*nikdy nemyslil, aby od poznání víry pravé ustoupiti měl*“ a snažil se prokázat, že jej Jan Holárek označil za katolíka neprávem („*křivě a nespravedlivě*“).²⁸² Nemina byl nakonec omilostněn. V jeho případě mu spíše než obratná obhajoba pomohla především složitá síť formálních a neformálních vztahů, které se mu podařilo navázat s členy městské rady.²⁸³ Ostatní účastníci sporu byli potrestáni krátkodobým vězením.²⁸⁴

Dalším důležitým polem, ve kterém se projevovala vzájemně se vyhrocující konfesijní nesnášenlivost, byla otázka pohřbů a pohřebních průvodů.²⁸⁵ Obecně bylo možné poznamenat, že zastánci vyznání, které v daném městě převažovalo, se snažili bránit pohřbům měšťanů, kteří se hlásili k „jiné“ věrouce.²⁸⁶ Například v Brně byli do počátku 17. století pohřbívání katolíci a nekatolíci na jednom hřbitově a probíhaly zde i konfesijně odlišné pohřební průvody. Situace mezi měšťany se vyhrotila až příkazem kardinála Františka z Ditrichštejna, který zakázal pohřbívát nekatolíky u kostela sv. Jakuba.²⁸⁷ V Jindřichově Hradci se konfesijní spory okolo pohřbívání vyostřily spolu se zřízením nového pohřebiště u kostela sv. Trojice. V tomto případě proti sobě stála katolická vrchnost podporovaná jezuitským řádem a většinově nekatolická městská obec.²⁸⁸

---

²⁸¹ Peter L. BERGER – Thomas LUCKMANN, *Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii vědění*, Brno 1999, s. 89.

²⁸² SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 55, fol. 426.

²⁸³ J. KADERÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 38-46.

²⁸⁴ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 55, fol. 427'.

²⁸⁵ Tomáš STERNECK, „*Chtějí pak krchov, by pak třebas na několiko zámkuov zamčen byl, mocně odevřítí a to mrtvé tělo sami pochovati*“. *Pohřby v konfesijně rozděleném prostředí na příkladu předbělohorského Brna*, in: Martin Holý – Jiří Mikulec (edd.), *Církev a smrt. Institucionalizace smrti v raném novověku*, Praha 2007 (= *Folia Historica Bohemica – Supplementum I*), s. 79-113. Pro prostředí Brna také V. BURIAN, *Vývoj*, s. 39-41, 52-54. Pro pozdější období srov. Zdeněk R. NEŠPOR, *Demonstrace konfesionality prostřednictvím pohřebních rituálů v Českých zemích po vydání tolerančního patentu*, in: M. Holý – J. Mikulec (edd.), *Církev a smrt*, Praha 2007, s. 265-293.

²⁸⁶ Michaela KRÁLÍKOVÁ, *Pohřební rítus 16.-18. století na území střední Evropy*, Brno 2007, s. 115-121.

²⁸⁷ T. STERNECK, „*Chtějí pak krchov*“, s. 86-91.

²⁸⁸ J. HRDLÍČKA, *Víra*, s. 205-215.

Nejvíce se vnímání odlišnosti katolického a nekatolického ritu odráželo ve zpívání písní v průběhu nekatolických pohřebních průvodů.²⁸⁹ Jejich obsah byl katolíky vnímán jako urážka jejich víry.²⁹⁰ Rozpory se však netýkaly pouze této oblasti, ale šly až do detailů, jakými byla doba plápolání svic u lůžka zemřelého.²⁹¹ Vrcholem vzájemného potýkání se stalo rozbíjení náhrobků příslušníků jiných konfesí či dokonce vyhrabávání mrtvých a jejich pohazování na mrchovištích.²⁹² Josef Hrdlička přesvědčivě prokázal, že důvodem popsaného jednání bylo na jedné straně potvrzování konfesijní sebeidentifikace a vzájemné vymezování sebe samého proti jiné věrouce, na druhé straně šlo o útok na klíčové hodnoty raně novověkého člověka, jimiž byla čest, sociální status zemřelého či rodová paměť.²⁹³ Konfesijní hledisko se poté odráželo v otázce pohřbů i v dalších desetiletích po bělohorském vítězství katolíků. Olga Fejtová nalezla podobné případy ještě na sklonku sedmdesátých let 17. století.²⁹⁴

Ve Slaném byla patrná snaha městské rady těmto excesům předcházet či jim účinně zabránit. Její členové v tomto ohledu vyžadovali od děkanů písemná dobrozdání o konfesijní příslušnosti zesnulého v případě, kdy měli nakládat s mrtvými, kteří nebyli slánskými měšťany. Pokud kněz nemohl přesvědčivě doložit, že zesnulý byl nekatolík, odmítali konšelé jeho zaopatření a pohřeb na slánském hřbitově. Duchovní vnímali jejich zákaz většinou negativně a považovali jej za neopodstatněný zásah do svých pravomocí.²⁹⁵ Toto opatření bylo spíše preventivní, protože v multikonfesijním městě, jímž předbělohorský Slaný byl, se nedalo pohřbům katolíků zamezit.

Jediný zaznamenaný konflikt, který ve Slaném souvisel s pohřbíváním, se vztahoval k úmrtí dítěte katolíka Jana Malíře. V den pohřbu, kdy rodiny Jana Malíře a Ondřeje Svícníka,

---

²⁸⁹ M. KRÁLÍKOVÁ, *Pohřební ritus*, s. 116, V. BURIAN, *Vývoj*, s. 52-53.

²⁹⁰ Právě písňové texty se později staly jedním z důležitých cílů rekatolizační cenzury. K tomu srov. Marie ŠKARPOVÁ, *Kancionál český M. V. Šteyera – návrh českého hymnografického kánonu*, Brno 2006 (= Disertační práce), s. 8-15.

²⁹¹ Pavla KARÁSKOVÁ, *Laické pohřby na Moravě v 16. a 17. století*, Brno 2010 (= Bakalářská práce), s. 27-29.

²⁹² T. STERNECK, „*Chtějí pak krchov*“, s. 81-84; Z. R. NEŠPOR, *Demonstrace*, s. 270.

²⁹³ J. HRDLIČKA, *Víra*, s. 216-222, zejména s. 217, s. 550-553.

²⁹⁴ O. FEJTOVÁ, *Rekatolizace v městech pražských v době pobělohorské. Nové Město pražské*, s. 174-175.

²⁹⁵ SOKA Kladno, AM Slaný, Miltnerova sbírka, nezprac., dopis Kašpara Pardubského městské radě z 20. června 1612.

děda zemřelého dítě a Malířova otce, provázely mrtvé tělo na hřbitov, je pulsanti odmítli vyprovázet zvoněním.²⁹⁶ Dopustili se tak velkého přečinu, protože zvonění představovalo v očích raně novověkého člověka důležitý prvek pohřebního rituálu. Zvony zprostředkovávaly svým hlasem spojení mezi nebem a zemí, ohlašovaly úmrtí dobrého křesťana a svým zvukem symbolicky otevíraly cestu do nebe. Navíc měly podle lidových religiozních představ odhánět od zemřelého zlé síly a démony.²⁹⁷

Ondřej Svícník přednesl celou záležitost městské radě. Pro její členy bylo přerušení pohřbu, který představoval důležitý přechodový rituál životního cyklu, neodpustitelným proviněním. Svou roli patrně sehrála i skutečnost, že se zvoníci postavili přímému rozkazu městské rady, která je k řádnému vyzvánění při pohřbech často vyzývala. V důsledku toho konšelé nevezali ohled na konfesijní příslušnost zemřelého a proti pulsantům tvrdě vystoupili. Jan Babička, který měl být za vzpuru osobně odpovědný a přemlouvat ostatní pulsanty v případě katolického pohřbu k neposlušnosti, byl vsazen do klády a později vymrskán metlami z města.²⁹⁸ Městská rada se snažila v případech, které by mohly zásadním způsobem narušit soudržnost měšťanské obce, působit jako nadkonfesijní instituce, která se pokoušela mírnit či řešit interkonfesijní konflikty. I přes tuto snahu bylo v jejím jednání patrné převažující zvýhodňování osob z nekatolického okruhu.

Vzájemná obezřetnost a nesnášenlivost se neomezovala pouze na vztah mezi katolíky a nekatolíky. Slánští měšťané se odmítavě stavěli i k příslušníkům jiných nekatolických konfesí. Tato skutečnost se ukázala v roce 1619, kdy se město dočkalo panovnického vjezdu. Budoucí český král Fridrich Falcký si při své korunovační cestě do Prahy zvolil Slaný jako místo přenocování před vlastním příbytím do Prahy.²⁹⁹ Počáteční nadšení měšťanů, kteří se těšili z návštěvy panovníka, zkazila jeho prohlídka kostela sv. Gotharda. Zimní král odsoudil údajnou honosnost kostela a předpokládal, že většina výzdoby bude neprodleně odstraněna. Nesetkal se ale s pochopením a městská rada jeho požadavek sice velmi opatrně,

---

²⁹⁶ „[...] že maje hrany děťátku [...] zvoniti, pro svou velikou [v]spouřu toho jsou neučinili, takže bez zvonění týž děťátko nešeno býti muselo“; tamtéž, kniha č. 55, fol. 514’.

²⁹⁷ Jeanine CURVES, *Burial Rituals and the Reformation. Comparative Study*, Utrecht 2010, s. 5-18.

²⁹⁸ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 55, fol. 514’.

²⁹⁹ Jaroslav ČECHURA, *Zimní král aneb české dobrodružství Fridricha Falckého*, Praha 2004, s. 146; Jana HUBKOVÁ, *Fridrich Falcký v zrcadle letákové publicistiky. Letáky jako pramen k vývoji a vnímání české otázky v letech 1619-1632*, Praha 2010, s. 101.

ale přesto příkře odmítla.³⁰⁰ Zda se slánští měšťané dozvěděli o pozdějších událostech v chrámu svatého Víta, který byl své výzdoby částečně zbaven, nebylo možné z dochovaných pramenů zjistit. Patrně by se v názorech na tuto událost shodovali s tehdejší většinovým pohledem, který celou situaci vnímal jako pusté plenění a znesvěcení celého chrámového prostoru.³⁰¹ V tomto případě došlo ke střetu dvou souborů významů, které oba vycházely z jiného sociálního a především konfesijního prostředí. Zatímco měšťané k výzdobě kostela přistupovali jako k oslavě Boha a potvrzení své konfesijní sebeidentifikace, kalvín Friedrich Falcký ji chápal jako modloslužebnictví, které věřící odvracelo od původní Kristovy věrouky a odporovalo učení o chudobě prvotní církve.³⁰²

3. 5. Konflikty s Jaroslavem Bořitou z Martinic a členy jeho sociálního okruhu

Největší konfliktní potenciál skýtalo sousedství s Jaroslavem Bořitou z Martinic. Slaný ležel na cestě do Prahy, takže smečenští úředníci byli nuceni městem projíždět, když zajišťovali chod panství. Také nákup některých vikutálií a řemeslných výrobků obstarávali na slánských trzích. Přítomnost katolického živlu v převážně nekatolickém městě budila u slánských měšťanů vlny nevole a vedla je k útokům na Martinicovy poddané. V roce 1604 vyprovokovali slánští měšťané v jednom z hostinců obecního úředníka ze Smečna, když před ním začali zpívat hanlivé písně o papežencích a katolicích. Vedle těchto obecných urážek se šenkýřka odhodlala k přímému útoku na jeho osobu, když mu vynadala do „*zrádců jednuškových*“. Vrchnostenský úředník se dal vyprovokovat a hostinskou měl dokonce udeřit. Vysloužil si za to výprask od přítomných měšťanů a několikadenní žalářování.³⁰³ Především slovní útoky doprovázely každou z cest martinických úředníků do Slaného. Ještě v témže roce si Jaroslav Bořita stěžoval slánské městské radě, že jeho čeledínovi, který jel do Slaného, bylo nadáváno do „*hromských jednušek*“.³⁰⁴

---

³⁰⁰ Jindřich HULÍNSKÝ, *Ohlasy dob zašlých*, Slaný 2008², s. 156-174; SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 57, fol. 303.

³⁰¹ Srov. Michal ŠRONĚK (ed.), *Vincenc Kramář. Zpustošení chrámu svatého Víta v roce 1619*, Praha 1998.

³⁰² K tomu srov. D. R. HOLETON, *The Evolution*, s. 97-126; týž, „*All Manner of Wonder*“, s. 161-172; Zdeněk V. DAVID, *The Plebeianization of Utraquism?*, s. 127-158; týž, *A Cohabitation of Convenience*, s. 173-214; týž, *Celistvost*, s. 882-910

³⁰³ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 56, fol. 18.

³⁰⁴ Tamtéž, Miltnerova sbírka, nezprac., dopis Jaroslava Bořity z Martinic slánské městské radě z června 1604.

Na druhou stranu lákala přítomnost nekatolického Slaného ty poddané Jaroslava Bořity z Martinic, kteří se nechtěli šlechticovu tlaku podvolit a přestoupit na katolickou víru či se snažili ke svému původnímu nekatolickému vyznání navrátit. Někteří z nich se rozhodli situaci vyřešit zběhnutím z poddanství a usazením v některé z vesnic, které patřily do majetku slánské obce.³⁰⁵ Podobným způsobem řešili nepříznivou konfesijní situaci také poddaní na pardubickém panství.³⁰⁶ Za Jaroslava Bořitu z Martinic se snažil takové poddané na městské radě vyžádat správce jeho panství Jan Veselský z Vidova. Městská rada se však k jeho snahám o komunikaci stavěla odmítavě a smečenský úředník nepochodil ani v dalších případech, kdy urgoval dlužné částky slánských měšťanů či se snažil zamezit pychu na martinických panstvích.³⁰⁷ Do Slaného nepřicházeli nekatolíci pouze ze Smečna, ale před konšely předstupovali se žádostí o přijetí do obce i nekatolíci z ostatních panství, kteří museli čelit nastupující protireformaci vedené katolickými vrchnostmi.³⁰⁸

V roce 1606 se v takovéto pozici ocitl pasíř Jan Kratochvíl, který se do Slaného dostal až z Velkého Meziříčí, v němž v tomto roce vrcholila třetí jezuitská misie, jejíž činnost navazovala na zdejší protireformaci vedenou Mikulášem Sarkanderem již od roku 1594.³⁰⁹ Ve Slaném Kratochvíl doufal v nalezení příznivého konfesijního prostředí, protože v okolí Velkého Meziříčí se nemohl kvůli svojí víře usadit („za příčinou religionu“). Hledat živobytí na ostatních místech Moravy se pasíř obával kvůli vpádům Bočkajovců a strachu z tureckého nebezpečí („země zplundrování“). Nakonec byl za slánského měšťana skutečně přijat.³¹⁰ O vstup mezi slánské měšťany se dokonce pokoušela Kateřina Vidimovská ze severočeských Bohušovic, která zde byla proboštem doksanského kláštera rozvedena s jedním z místních katolických kněží, který s ní žil v konkubinátu. Ve své žádosti ale neuspěla.³¹¹

---

³⁰⁵ Tamtéž, kniha č. 69, fol. 113, 116.

³⁰⁶ Miroslav TOEGEL, *Zbíhání poddaných na pardubickém panství v druhé polovině 17. století*, Sborník historický 7, 1959, s. 191-226.

³⁰⁷ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 69, fol. 113, 120, 148.

³⁰⁸ Tamtéž, kniha č. 56, fol. 42, 49, 51, 53.

³⁰⁹ Josef ZÁVODSKÝ, *Reformace a protireformace ve Velkém Meziříčí. Nábožensko-kulturní obraz moravského města*, Velké Meziříčí 1937, s. 60-65; SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 56, fol. 49'.

³¹⁰ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 56, fol. 49'.

³¹¹ Tamtéž, fol. 51'.

Vedle zběhnuvších poddaných se objevovali i ti, kteří se snažili dosáhnout změny vrchnosti legální cestou a získat na Jaroslavu Bořitovi z Martinic výhostní list.³¹² Smečenský šlechtic se i v tomto případě snažil zasahovat do konfesijního smýšlení svých poddaných a zajistit jejich loajalitu katolické církvi i po jejich vyvázání z poddanství. Jaroslav Bořita z Martinic jim uděloval výhosty pouze pod tou podmínkou, že setrvají v katolické víře. Pokud by slib daný svému bývalému pánu nedodrželi, výhostní listy obsahovaly formule, které je v případě zpětné konverze k některé z nekatolických věrouk činily neplatnými a vystavovaly jejich držitele stíhání za zběhnutí z poddanství spojené s případným nuceným návratem na smečenské panství.³¹³

Slánští radní tyto poddané bez větších překážek přijímali.³¹⁴ Zda byli ochotni tolerovat nové katolíky uvnitř svého společenství či věřili, že se smečenskému šlechtici nepodaří prolomit autonomii královského města a účinně proti svým poddaným zasáhnout, se nepodařilo prokázat. Autor této rozpravy by se přikláněl ke druhé možnosti, protože v okamžiku, kdy se snažili ve Slaném usadit Martinicovi úředníci, městská rada vystupovala proti jejich žádostem. Konšelé dokonce nepovolovali převody majetku mezi slánskými měšťany a okruhem úředníků Jaroslava Bořity z Martinic. Když chtěl regent smečenského panství Jan Veselský z Vidova odkoupit od měšťana Václava Blovského dům, rokovaly o jeho návrhu všechny tři samosprávné celky - městská rada, obecní starší i volenci. Všechny tři sbory se přitom setkávaly pouze při významných událostech.³¹⁵ Martinickému úředníkovi byla koupě domu zamítnuta s odůvodněním, že se „s obcí v náboženství nesrovnává“. K tíži mu byli přičteny i ostatní konflikty, které měl se slánskými měšťany („na onen čas obci mnohým zlým při vrchnosti své sloužil“).³¹⁶

Svou úlohu v konfesijním střetu mezi slánskými měšťany a Jaroslavem Bořitou z Martinic sehrál také rod Pětipeských z Chýš, zejména osoba Odolena (Vodolana) Pětipeského z Chýš.³¹⁷ Se slánskou městskou obcí ho na prvním místě pojily majetkové

---

³¹² K funkci výhostního listu srov. Jaroslav ČECHURA, *Člověčenství*, Právněhistorické studie 33, 1993, s. 33-52

³¹³ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 56, fol 167'.

³¹⁴ Tamtéž, fol. 168.

³¹⁵ K tomu srov. J. KADERÁBEK, *Vrcholné orgány*, s. 5.

³¹⁶ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 57, fol. 307.

³¹⁷ K tomuto šlechtickému rodu naposledy srov. Miroslav ŽITNÝ, *Deník Šťastného Václava Pětipeského z Chýš z roku 1605*, in: Václav Bůžek (ed.), *Šlechta raného novověku pohledem českých, francouzských a španělských historiků*, České Budějovice 2009 (= Opera historica 13), s. 187-262.

svazky.³¹⁸ Rytíř slánským měšťanům ve finanční nouzi zastavil vsi Velký a Malý Kvítec (dnes Kvíc a Kvíček) a z jejich výnosů dluh postupně umořoval.³¹⁹ Dalším faktorem byla stejná konfesijní příslušnost slánských měšťanů a zmiňovaného šlechtice.³²⁰ Třetím fenoménem, který hrál klíčovou roli, bylo vzájemné sousedství a s ním spojená síť vzájemných formálních a neformálních svazků mezi rytířem a zástupci slánských měšťanských elit.³²¹ Vzájemnou loajalitu prezentovali slánští měšťané a Odolen (Vodolan) Pětipeský z Chýš při přechodových rituálech životního cyklu či vzájemnou dopomocí při řešení soudních pří.³²² Do této sítě vztahů zasáhl Jaroslava Bořita z Martinic při protireformaci svého panství, když nerespektoval jeho hranice a uplatňoval nevybíravé prostředky i proti poddaným vesnic, které náležely Pětipeským z Chýš.³²³ Dal tak průchod zášti a sporům o vlastnictví zmiňovaných vsí, které se táhly po dlouhá léta.³²⁴ Slánští měšťané Odolena (Vodolana) Pětipeského v jeho sporech s Martinicem podporovali a vystupovali u jejich vzájemných soudních pří jako rytířovi svědci.³²⁵

Vedle konfesijních rozporů se přidaly také neshody týkající se finančních záležitostí. Roku 1612 si Jaroslav Bořita z Martinic činil nárok na dlužnou částku deseti tisíc dukátů na městských radách Kutné Hory, Loun, Mostu, Plzně, Slaného a Žatce. Původ dluhu se

---

³¹⁸ K majetkovým vztahům mezi měšťany a šlechtou srov. Katrin KELLER, *Kontakte und Konflikte. Kleinstadt und Adel am Beginn der Frühen Neuzeit*, in: Helmut Bräver – Elke Schlenrich (Hgg.), *Die Stadt als Kommunikationsraum. Beiträge zur Stadtgeschichte vom Mittelalters bis ins 20. Jahrhundert. Festschrift für Karl Czok zum 75. Geburtstag*, Leipzig 2001, s. 495-514, zejména s. 508-510.

³¹⁹ Srov. V. FIALA, *Slaný*, s. 111. K majetkovým poměrům a rozštěpení rodového majetku Pětipeských z Chýš M. ŽITNÝ, *Deník*, s. 211

³²⁰ M. ŽITNÝ, *Deník*, s. 201.

³²¹ K tomu J. MILLER, *Uzavřená společnost*, s. 76-79; Karel KRATOCHVÍL, *Pelhřimovský primas Matěj Mauricius Klokotský a radní vrstva. K roli příbuzenských vztahů v samosprávě královských měst v 17. století*, in: Václav Bůžek – Jaroslav Dibelka (edd.), *Člověk a sociální skupina ve společnosti raného novověku*, České Budějovice 2007 (= Opera historica 12), s. 221-254.

³²² J. KADERÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 56-57.

³²³ Srov. A. RYBIČKA, *Pan Jaroslav Bořita z Martinic*, s. 94-101; V. ŠUBERT (ed.), *Apologie druhá*, s. 36-38, zejména s. 38. Ke stavovské apologii obecně srov. Antonín MARKUS, *Stavovská apologie z roku 1618*, *Český časopis historický* 17, 1911, s. 58-74, 200-217, 304-315, 421-435.

³²⁴ Šlo zejména o Blahotice a Neprobylice. Srov. Lobkovické sbírky Nelahozeves, Lobkovicové roudničtí – Rodinný archiv, B 214, fol. 121, list Zdeňku Vojtěchu Popelovi z Lobkovic z 12. 1. 1628.

³²⁵ J. KADERÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 55.

nepodařilo určit, na slánské měšťany z něj připadala částka 1 666 a půl dukátu.³²⁶ Smečenský pán po neúspěšném vyjednávání o zaplacení dluhu pohnal slánské radní k apelačnímu soudu a žádal jeho náhradu i s úroky.³²⁷ Slánští konšelé se snažili z dluhu vyvázat. Poukazovali na finanční těžkosti obce, obrátili se i na českou komoru, aby je v řízení podpořila a město nemuselo stanovenou částku zaplatit. Apelační soud ale rozhodl v Martinicův prospěch. Měšťané dlužnou sumu splatili, ale špatné vztahy mezi smečenským pánem a slánskými konšely se ještě prohloubily.³²⁸

Vzájemný konflikt mezi slánskými měšťany a Jaroslavem Bořitou z Martinic vyvrcholil roku 1618, kdy se dva zástupci obce zúčastnili jeho defenestrace. Šlo o Jana Veselského, který byl přítomen za městskou radu, a Simeona Celeryna, který byl vyslancem slánských obecních starších.³²⁹ Oba se nejprve zúčastnili sjezdu svolaného defensory do koleje Karla IV., kam přijeli i přes císařův zákaz tlumočený slánským měšťanům královským hofrychtěm při obnově městské rady a sboru obecních starších.³³⁰ Také k exekuci vykonané na místodržících se dostavili přes výzvu jejích organizátorů učiněnou k městskému stavu, aby se nikdo z jeho zástupců na tomto aktu nepodílel.³³¹ Při samotném vyhození Jaroslava Bořity z Martinic z oken Pražského hradu působili oba slánští měšťané pouze jako přihlížející. Podle očitého svědectví Viléma Slavaty z Chlumu a Košumberka byla celá defenestrace smečenského pána záležitostí osob panského a rytířského stavu.³³²

---

³²⁶ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 56, fol. 372'.

³²⁷ Vedle výše zmiňované dlužné částky poháněl Jaroslav Bořita z Martinic k soudu také o částku 1 200 kop míšeňských grošů; tamtéž, kniha č. 69, notulář listů poselacích 1610-1626, fol. 166.

³²⁸ Tamtéž, kniha č. 57, fol. 57', 78, 81.

³²⁹ K jejich působení na jednotlivých jednáních sjezdu srov. V. FIALA, *Slaný*, s. 10-29; přepis plnomocenství k jednání za slánskou městskou obec SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 69, fol. 239-240'.

³³⁰ *Po obnovení rady některá doporučení od J[eho] M[ilosti] C[ísařské], kteréž jest pan hofrychtěř poctivým panům pánům přednesl, přečteny byly v tom smyslu, aby se k sjezdu položenému do koleje císaře Karla Čtvrtého mezi pány defensory nedostavovali“*; SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac. kniha č. 57, fol. 253', 254'.

³³¹ K účasti městského stavu na defenestraci srov. Josef PETRÁŇ, *Staroměstská exekuce. Několik stránek z dějin povstání feudálních stavů proti Habsburkům v letech 1618-1620*, Praha 1972, s. 103-114.

³³² J. JIREČEK (ed.), *Paměti I*, s. 82.

Defenestrace se stala dalším určujícím prvkem vzájemného vztahu Jaroslava Bořity z Martinic a slánských nekatolíků a také důležitým bodem jejich konfesijní sebeidentifikace. Smečenský šlechtic se ve svém popisu celé události prezentoval jako věrný katolík, který nedbal nebezpečí hrozícího ze strany vzbouřenců. Po dobu celé exekuce se měl horlivě modlit k Bohorodičce a setrávat ve službě císaři.³³³ Ve své snaze našel podporu ve Vilému Slavatovi z Chlumu a Košumberka, který ve svých pamětech popsal Martinicovo chování během defenestrace podobným způsobem.³³⁴ Jaroslav Bořita z Martinic v jeho líčení vystoupil jako věrný katolík, který do poslední chvíle stál při císaři a byl ochoten zemřít za svou víru. Jedinou starostí, kterou urozenec tváří v tvář smrti projevil, patřila spáse jeho duše. Žádal proto přítomné, aby mu dovolili nejprve se vyzpovídat a až poté jej svrhli z okna. Když mu nebylo vyhověno, usilovně se modlil za svou spásu. Ve svých horlivých modlitbách neustával ani v okamžiku, když padal do příkopu Pražského hradu, přičemž nejčastěji se v nich dovolával pomoci Panny Marie.³³⁵ Ve svém líčení zůstal střízlivější poslední defenestrováný, Filip Fabricius, jehož podání zaznamenal Pavel Skála ze Zhoře a který spíše popisoval pocity strachu, které oba šlechtici zakoušeli.³³⁶ Právě přítomnost zdůrazňovaného mariánského prvku napomohla později Jaroslavu Bořitovi z Martinic k dalšímu prohloubení své stávající sebeidentifikace s kultem Bohorodičky.³³⁷

Slánští měšťané naopak spatřovali optikou své konfesijní sebeidentifikace v exekuci Jaroslava Bořity z Martinic spravedlivý trest za jeho předchozí vystoupení proti nekatolíkům („*proti Majestátu*“).³³⁸ Toto vnímání smečenského šlechtice nešlo omezit jen na slánskou měšťanskou obec. Bylo možné ji zachytit napříč spektrem nekatolického tábora. Jaroslav

---

³³³ KNM, oddělení rukopisů a starých tisků, rkp. VI G 2 Beschreibung der böhm. Rebellion a. 1618; rkp. VIII A 18, p. 12-14.

³³⁴ „*I poněvadž tu pro Boha, víru jeho svatou katolickou a jeho Mil[ost] Cís[ařskou], vrchnost mou nejmilostivější, umřítí mám, tedy všecko rád trpělivě sněsti a podstoupiti chci*“; J. JIREČEK (ed.), *Paměti I.*, s. 82.

³³⁵ „[...] *že zpovědníka nikoliv obdržeti nemohl, velmi se zarmoutivše, nepominul jest ihned sám sobě v srdci svém attritionem et contritionem formirovati a hříchů svých srdečně želeje, takto se modliti: Jesu fili, Dei vivi, miserere mei, Mater Dei, memento mei*“; tamtéž.

³³⁶ J. JANÁČEK (ed.), *Pavel Skála ze Zhoře. Historie česká*, s. 38-42. K Fabriciově chování při defenestraci srov. Jan KILIÁN, *Filip Fabricius z Rosenfeldu a Hohenfallu. Život, rod a dílo defenestrováného sekretáře*, České Budějovice 2005, s. 55-61.

³³⁷ J. ŠTOVÍČEK, *Loretánská idea*, s. 15.

³³⁸ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 57, fol.

Bořita z Martinic byl zobrazován jako zosobněné zlo („*neřestí největší původ*“), které ze své pozice nepřítel pravé víry útočilo na nekatolíky.³³⁹ Svůj pohled doplňovali nekatolíci také o etnický rozměr, když se snažili prokázat, že při svém postupu proti jejich konfesi smečenský urozenec upřednostňoval osoby nepřináležející ke Království českému („*cizozemce [...] dosazovali, kteří nebyvše rození Čechové [...] proti Majestátu se stavěli*“).³⁴⁰ Obraz nenáviděného šlechtice ve slánské měšťanské obci rezonoval o to více, že byl navíc posílen osobní zkušeností ze vzájemného lokálního mocenského, ekonomického a konfesijního soupeření. Jan Veselský a Simeon Celeryn však zřejmě netušili, že jejich přítomnost při ponížení jejich blízkého souseda se v příštích letech dočká své odplaty a dotkne se nejen jejich osob, ale také celé měšťanské obce.

3. 6. Shrnutí

Nekatolická konfesijní (sebe)identifikace, kterou bylo možné většinově spojit s utrakvismem, hrála ve Slaném v předbělohorském období svou nezastupitelnou roli. Jelikož se k ní vztahovala většina měšťanů, představovala jeden ze základních pilířů slánské kolektivní identity. Stejně klíčové bylo prožívání vlastní katolické víry i pro Jaroslava Bořitu z Martinic. Ve Slaném vedla snaha o konfesijní jednotu obce k častým konfliktům mezi katolickými a nekatolickými měšťany. S nevraživostí se ovšem slánští měšťané obraceli i k židům či jiným nekatolickým konfesím. Nejvýrazněji se spory zrcadlily v otázkách pohřbívání, nahlížení na světce, Pannu Marii či svátost eucharistie. Právě v těchto sporech bylo možné nahlédnout hodnotový svět obou znesvářených skupin. V poměru ke slánskému děkanovi byly patrné snahy městské rady zcela podřídit jeho činnost obecním potřebám a zamezit mu v konání, které by vedlo k jeho mocenské emancipaci. Konšelé mařili i snahy duchovních o náboženskou pozdvižení obce. Nejostřeji ovšem měšťané vystupovali proti Jaroslavu

---

³³⁹ V. ŠUBERT (ed.), *Apologie druhá*, s. 36; F. M. BARTOŠ (ed.), *Jan Amos Komenský. Historie*, s. 73.

³⁴⁰ V. ŠUBERT (ed.), *Apologie druhá*, s. 42. Na úzké propojení protestantské propagandy s nacionálními prvky upozornil Jaroslav MILLER, *Propaganda a legitimizační strategie evropského protestantismu, 1580–1650*, zejména v kapitole „*Frisch auff, du Edles Teutsches Blut, Erzeig noch heut dein Helden Muth: Raně novověký nacionalismus a boj proti Římu jako smysl „národních“ dějin*“, v přípravné verzi s. 13-51. Kniha je připravena k tisku v Nakladatelství Lidové noviny. Chtěl bych na tomto místě poděkovat prof. Jaroslavu Millerovi za poskytnutí jejího rukopisu.

Bořitovi z Martinic a jeho úředníkům. S jejich sousedem je rozdělávaly ekonomické a politické spory, ale především již naznačené konfesijní otázky. Místní střet nalézal svůj odraz v soudních sporech, potyčkách s vrchnostenskými úředníky či ve sbíhání poddaných z martinického panství. Později přerostl do celozemských rozměrů, když se slánští měšťané aktivně podíleli na stavovském povstání a účastnili se i defenestrace nenáviděného souseda.

4. LÉTA NÁSILNÉ PROTIREFORMACE (1621-1631)

Událost, které se účastnili i zástupci slánské obce, započala celozemský konflikt, který později přerostl v celoevropskou válku.³⁴¹ Slánští měšťané se povstání aktivně účastnili a podporovali nově ustanovené zemské direktorium finančně a vojensky.³⁴² Konec léta 1620 však znamenal vnitrozemský obrat ve směřování celého konfesijního střetu a postup císařských vojsk hlouběji do Čech završený bitvou na Bílé hoře.³⁴³ Do Slaného přicházely o jejím průběhu hodnověrné zprávy, neboť den před ní tábořili císařští u nedaleké Unhoště. Měšťané jim však nepřikládali mimořádný význam.³⁴⁴ Ještě čtyři dny poté, co Praha složila zbraně, žádali zemskou vládu o pomoc. Když byla městu Maxmiliánem Bavorským dodána výzva ke kapitulaci, vyžádali si radní „*hojemství*“, tedy třídní lhůtu na rozmyšlenou. Tento krok, který byl vnímán jako setrvávání v odporu proti panovníkovi, se jim nepodařilo odčinit ani omluvným listem, který Maxmiliánu Bavorskému nedlouho poté zaslali. O podcenění celé záležitosti vypovídal jeho obsah, v němž konšelé slibovali kapitulaci, bude-li jim ponecháno svobodné rozhodování o užívání náboženství, dosazování kněžstva a zachování všech privilegií a svobod.³⁴⁵

Krátce poté město obdrželo zprávu o bezvýhodnosti situace a 16. listopadu 1620 vyslalo plnomocníky, kteří vykonali za celou obec slib povinného poddanství a věrnosti Ferdinandovi II.³⁴⁶ Ten toho hbitě využil. Jako svého správce nad městem ustanovil Karla z Lichtenštejna a jeho prostřednictvím začal ze Slaného odčerpávat finance na vydržování vojska. Nejprve rada vyplatila 3 000 kop míšeňských grošů. Suma byla účtována jako půjčka císaři. Výměnou za tuto hotovost mělo být město ušetřeno nakvartýrování vojáků, ale již v prosinci byla

---

³⁴¹ V českém prostředí jsou doposud nepřekonané práce Josefa POLIŠENSKÉHO, *Třicetiletá válka a evropská krize 17. věku*, Praha 1970 a Antona GINDELYHO, *Geschichte der Dreißigjährigen Kriegen in drei Abteilungen*, Prag 1882. Z novějších publikací srov. Georg SCHMIDT, *Der Dreißigjährige Krieg*, München 2010; Peter H. WILSON, *The Thirty Year's War. Europe's tragedy*, New York-London 2009.

³⁴² K. KŘESADLO, *Slaný*, s. 63. Nověji J. KADERÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 29.

³⁴³ Nejnověji Jan P. KUČERA, *8. 11. 1620. Bílá hora. O potracení starobylé slávy české*, Praha 2003. Ze starších prací srov. Dušan UHLÍŘ, *Černý den na Bílé hoře*, Brno 1998; F. KAVKA, *Bílá hora*; Josef PEKAŘ, *Bílá hora*, Praha 1921.

³⁴⁴ K. KŘESADLO, *Slaný*, s. 64-65.

³⁴⁵ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 68 notulář listů 1616-1623, fol. 159-161.

³⁴⁶ V. FIALA, *Slaný*, s. 29.

do Slaného přivedena císařská jízda a pěchota v čele s Vilémem Brabantským. Město se dále stalo stálým stanovištěm oddílů, které táhly do boje. Brabantský dal uzavřít městské brány, a zamezil tak přísunu čerstvých potravin; pole zůstávala neobdělána. Slánští měšťané si několikrát stěžovali do Prahy, že Brabantský neotvíral brány ani kvůli pohřbům a těla zůstávala uvnitř města.³⁴⁷ Od roku 1579 se totiž z kapacitních důvodů nepohřbívalo v kostele sv. Gotharda, ale mrtví nalézali svůj odpočinek za hradbami, kde se také o dva roky později začal budovat nový kostel.³⁴⁸

Po Vilémovi Brabantském přišly na počátku roku 1621 do města oddíly hejtmana Mosta, který byl v dubnu vystřídán Ferdinandem Gerštorfem z Gerštorfu. Aby se konšelé jeho posádky zbavili, přistoupili na další půjčku.³⁴⁹ Ani ta však nepomohla a vojáci zůstali uvnitř hradeb. Město se potýkalo s problémy se zásobováním, protože žoldněři začali podnikat loupežné výpravy do okolních vesnic. Koncem měsíce dubna přibyl do Slaného ještě prapor Bernarda ze Salzu. Oba velitelé setrvali v obci do května 1621. Vyživování tak velkého vojska přišlo Slánské na 24 000 kop míšeňských grošů, přičemž na 80 000 kop míšeňských grošů vzrostl městský dluh.³⁵⁰ Kromě finanční zátěže museli obyvatelé snášet také mnohdy hroznou každodennost spojenou s nakvartýrováním vojáků.³⁵¹

S obavami také slánští měšťané reflektovali probíhající proces s hlavními vůdci stavovského povstání, který se dočkal svého završení v červnu 1621. Měšťan Daniel Vepřek sice zaznamenal, že popravených bylo jen 24, ale podle jeho líčení všichni zahynuli „hroznými smrtmi“.³⁵² Ve stejnou dobu se měl Slaného dotknout první z celozemských patentů, který se obracel k nekatolickým duchovním.³⁵³ Na jeho základě vyhnali císařští zmocněnci ze slánského děkanství kněze Jana Koupila a na jeho místo dosadili Jana Heřmana Blovského. Podle líčení „*Historie o těžkých protivenstvích církve české*“ měl Jan Koupil příchozím, kteří jej vyrušili uprostřed kázání, hrdinně čelit a postavit se jim s Biblí v ruce. Tu mu jeden z vojáků vyrazil kordem z ruky, přičemž se dovolával císařské moci, kterou stavěl

---

³⁴⁷ Tamtéž, s. 35-36.

³⁴⁸ Vladimír PŘIBYL, *Františkánský klášter ve Slaném 1655 – 1950*, Slaný 2005.

³⁴⁹ SOKA Kladno, pracoviště Slaný, AM Slaný, nezprac., kniha č. 68, fol. 192.

³⁵⁰ NA Praha, SM, inv. č. L 215, sign. S/63.

³⁵¹ Romana KMOCHOVÁ, „*I přišli k nám tito soldáti*“. *Vojenské excesy ve Slaném za třicetileté války*, *Historie – Otázky – Problémy* 3, 2011, s. 131-136

³⁵² J. B. MILTNER (ed.), *Kalendář*, s. 10.

³⁵³ Jiří MIKULEC, *Pobělohorská rekatolizace v českých zemích*, Praha 1992, s. 13.

nad Boží spravedlnost.³⁵⁴ Líčení Komenského a jeho spolupracovníků zůstalo ojedinělé a v dalších pramenech o něm nebylo zmínky. Způsob, jakým byl celý popis události podán, směřoval spíše než k zachycení jejího průběhu ke snaze o vytvoření obrazu Jana Koupila jako mučedníka nekatolického vyznání.³⁵⁵

Již v této době bylo možné zachytit snahu Jaroslava Bořity z Martinic o získání města a jeho majetku.³⁵⁶ Smečenský šlechtic si od počátku počínal velmi obratně. Nejprve si od císaře vyžádal list, jímž byly martinické statky osvobozeny od kontribucí a ubytování vojska. Zmiňované privilegium obdržel 7. června 1622. Dalším krokem byla snaha o koupi konfiskovaných statků. S Karlem z Lichtenštejnu jako zástupcem královské moci uzavřel několik kupních smluv. Šlo mu především o Slaný a jeho statky. Ferdinand II. se však nehodlal královského města vzdát. Od městského majetku oddělil pouze část, město samo s jádrem svých statků mělo zůstat i nadále majetkem královské komory. Martinic je obdržel pouze do zástavy za půjčku 200 000 zlatých rýnských. Suma měla být umořována výnosy slánských statků.³⁵⁷ S konečnou platností byl Slaný k 1. lednu 1623 po předchozí jednoleté lichtenštejnské správě dědičně zastaven Jaroslavu Bořitovi z Martinic za výše jmenovanou sumu 200 000 rýnských zlatých.³⁵⁸

4. 1. Mučedník katolické víry – sebe prezentace smečenského vladaře ve dvacátých letech

Vedle úspěšných pozemkových transakcí stoupal Jaroslav Bořita z Martinic také v zemském a potažmo dvorském kariérním žebříčku. Nejprve byl majestáty z 10. dubna 1621 a 6. ledna 1622 povýšen mezi říšská hrabata. Dalšího ze svých vrcholů dosáhlo Martinicovo úsilí roku 1625, kdy se stal nejvyšším komorníkem Království českého.³⁵⁹ Ve stejném roce dosáhl urozenec i udělení predikátu „*vysoce urozený pán*“, který byl císařovou odměnou za jeho dosavadní služby panovnickému domu. Podle jmenovací listiny stál šlechtic neochvějně při svém vladaři „*v ohavné Rebelii i největších protivenstvích a souženích, anobrž v přítomném*

---

³⁵⁴ F. M. BARTOŠ (ed.), *Jan Amos Komenský. Historie*, oddíl LIII, s. 109.

³⁵⁵ K vytváření obrazu světců srov. Peter BURKE, *Žebráci, šarlatáni, papežové. Historická antropologie raně novověké Itálie. Eseje o vnímání a komunikaci*, Praha 2007, s. 89-92.

³⁵⁶ M. VOLF, *Jaroslav Bořita z Martinic po defenestraci*, s. 84.

³⁵⁷ František ŠVÁB, *Panství smečenské I*, Slánský obzor 31, 1923, s. 3-20, zde s. 4.

³⁵⁸ E. SEMOTANOVÁ, *Historický atlas*, s. 5.

³⁵⁹ Josef KALOUSEK, *České státní právo*, Praha 1892, s. 427-428; F. PALACKÝ, *Přehled*, s. 384.

smrti nebezpečnosti“.³⁶⁰ Nezanedbatelný byl Martinicův podíl na vypracování počátečních návrhů na úspěšnou rekatolizaci Čech, které vyvrcholily roku 1624 ideou jejich celoplošné rekatolizace.³⁶¹ Ačkoli ani jeden ze šlechticem předkládaných návrhů nebyl v plné míře uskutečněn, protože císař sledoval v tomto ohledu vlastní konfesijní i politickou linii, stanul Jaroslav Bořita z Martinic v únoru roku 1627 v čele celozemské protireformační komise. Usednul do ní spolu s kardinálem Arnoštem z Harrachu, opatem strahovského kláštera Kašparem z Questenberku, Frederikem Tallenberkem a Kryštofem Vratislavem z Mitrovic.³⁶²

Svůj mocenský vzestup se snažil smečenský šlechtic podtrhnout budováním svého obrazu jako poslušného následovníka habsburského rodu a především oddaného příslušníka katolické církve. Tento postoj prezentoval například osobním listem císaři, v němž jej upozorňoval na možnosti intenzivního tlaku na osoby šlechtického stavu. Martinic panovníkovi navrhoval, aby je uzavíral v nezařízených místnostech s katolickými duchovními („*Patres Instructores*“). Ti je měli neustálými přesvědčováním, pro které smečenský urozenec navrhoval období dvou až tří týdnů, přivést ke konverzi a oddanosti katolické víře.³⁶³ Právě osobní korespondence vedená s ostatními katolickými šlechtici se stala Jaroslavu Bořitovi z Martinic vítaným polem, na němž prezentoval svůj osobní obraz. Zatímco většina listů Jaroslava Bořity z Martinic podlela zkáze při četných požárech jeho rodového archivu, zachovaly se jeho dopisy Zdeňku Vojtěchu Popelovi z Lobkovic.³⁶⁴

Na jejich stránkách se smečenský urozenec představoval pánu z Lobkovic jako příkladný katolík věrný císaři. V jednom z listů ze srpna 1626, ve kterém rozebíral možnost nepřátelského obléhání Prahy, se roudnickému šlechtici neopomněl zmínit o tom, že by z případného dobytí města neměl strach a očekával by příchod okupantů s radostnou vidinou mučednické smrti za pravdu katolické víry, která by byla jistě Bohem náležitě odměněna. Obraz svého mučednictví dále rozvíjel, když Zdeňku Popelovi z Lobkovic prorokoval, že by jej v tomto případě mohl v případě jeho smrti uvítat u nebeských bran („*a já bych mohl martyrio tandem salutariter aeffectus V[áš] K[nížecí] M[ilost] do nebe šťastně přivítati*“).³⁶⁵ Své dopisy občas nechával rozepsány či je posílal se zpožděním, aby ukázal, že mu v jejich

³⁶⁰ SOA Praha, Vs Smečno, inv. č. 1003, sign. I 166, kart. 1, fol. 1'-2.

³⁶¹ A. CATALANO, *Zápas*, s. 69, 78, 84.

³⁶² J. MIKULEC, *31. 7. 1627. Rekatolizace*, s. 20-21.

³⁶³ A. PODLAHA (ed.), *Dopisy reformační komise*, s. 210-213.

³⁶⁴ M. VOLF, *Jaroslav Bořita z Martinic po defenestraci*, s. 76.

³⁶⁵ Lobkovické sbírky Nelahozeves, Lobkovicové roudničtí – Rodinný archiv, B 214, fol. 86, list Jaroslava Bořity z Martinic Zdeňku Vojtěchu Popelovi z Lobkovic z 29. srpna 1626.

dopsání bránila služba Bohu („v tom se již na jitřní zvoní a povinnost má do kostela mne volá“).³⁶⁶ Od roku 1627 také přibyly zprávy o jeho činnosti v zemské protireformační komisi, kdy si připisoval zásluhy za přivedení mnoha osob ke katolické víře.³⁶⁷

Současně s důrazem kladeným na konfesijní rovinu své sebe prezentace se v průběhu dvacátých let 17. století prohlubovala osobní úcta Jaroslava Bořity z Martinic ke kultu Bohorodičky. Významným způsobem k tomu přispívala jeho osobní víra v to, že jeho záchrana po pádu z oken místodržitelství kanceláře Pražského hradu byla jejím dílem. Podle rozšířeného dobového obrazu, který nechal nakonec i umělecky ztvárnit jeho přítel Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka, se při pádu místodržících zjevila Panna Marie, která svým pláštěm mírnila jejich pád do strmého příkopu.³⁶⁸ Svou víru v její spravedlivý zásah si smečenský urozenec upevnil v pasovském exilu, kde se stal horlivým uctívatelem místní Panny Marie Pasovské. Kopii jejího obrazu si posléze přivezl zpět do Čech, kde pro ni našel místo na svém ahníkovském statku.³⁶⁹ Ve svém zápalu šlechtic nepolevoval a roku 1627 se vysokou finanční částou podílel na zbudování dvou pražských kostelů Panny Marie Vítězné - na Malé Straně a Bílé hoře jako poděkování za vítězství katolických vojsk v bělohorské bitvě.³⁷⁰

Za úspěch, který by korunoval veškeré úsilí Jaroslava Bořity z Martinic, považoval zmiňovaný šlechtic přivedení všech obyvatel Království českého ke katolické víře.³⁷¹ Ze zápisů svědků, kteří se účastnili přímého jednání s hrabětem z Martinic vyplývalo, že svou účast v protireformační komisi a s ním spojené pokatoličení Čech považoval smečenský šlechtic za osobní úkol, který mu byl svěřen vyšší mocí. Ve shodě s touto svou představou se Jaroslav Bořita z Martinic osobně snažil přivést co nejvíce lidí ke konverzi. Například rytíř Karel Pfefferkorn z Ottopachu ve svých pamětech líčil, jak Jaroslava Bořitu z Martinic rozlítilo, když se odmítl do rejstříků protireformační komise zapsat jako konvertita, ale zvolil raději emigraci. Rytíř poté popisoval, jakými lstmi, úskoky, sliby a prosbami se smečenský

---

³⁶⁶ Tamtéž, fol. 110, list Jaroslava Bořity z Martinic Zdeňku Vojtěchu Popelovi z Lobkovic z 3. dubna 1627.

³⁶⁷ Tamtéž, fol. 123, list Jaroslava Bořity z Martinic Zdeňku Vojtěchu Popelovi z Lobkovic z 24. ledna 1627.

³⁶⁸ J. JANÁČEK (ed.), *Pavel Skála ze Zhoře. Historie česká*, s. 42-43; Jarmila VACKOVÁ, *O umění nastupující protireformace u nás*, Dějiny a současnost 9, 1967, č. 2, s. 2-4.

³⁶⁹ Antonín PODLAHA, *Posvátná místa Království českého I* (6), Praha 1912, s. 185.

³⁷⁰ J. ŠTOVÍČEK, *Loretánská idea*, s. 15.

³⁷¹ Lobkovické sbírky Nelahozevs, Lobkovicové roudničtí – Rodinný archiv, B 214, fol. 61, dopis Jaroslava Bořity z Martinic Zdeňku Vojtěchu Popelovi z Lobkovic z 20. prosince 1625.

pán pokoušel jeho rozhodnutí zvrátit. Hrabě z Martinic dokonce neváhal Karla Pfefferkorna osobně vyprovázet ze svého zámku a slibovat mu účast na příští den konané ranní mši, na níž chtěl nekatolického rytíře dále přesvědčovat o nutnosti přijmout konkurenční víru.³⁷²

Z výše naznačených důvodů se prvořadým úkolem Jaroslava Bořity z Martinic stalo úspěšné pokatoličtění jeho nově nabytého statku. Své snahy o přivedení vlastních poddaných ke katolické víře chápal jako službu panovnickému domu a zároveň cestu k zajištění spásy své duše. S protireformací Slaného započal šlechtic okamžitě po jeho převzetí v lednu 1623. V následujících částech této rozpravy se autor pokusil ukázat, jakým způsobem probíhala protireformace Slaného ve dvacátých letech, jaké techniky hrabě z Martinic při prosazování katolické konfese používal či jakým způsobem se pokoušel systém významů nové víry slánským měšťanům prezentovat. Na druhé straně se snažil autor prokázat, jak byly nové hodnoty měšťany přijímány a jaké rezistentní techniky volili v okamžiku, kdy chtěli setrvat u své nekatolické konfese.

4. 2. Konverze slánských měšťanů

Narozdíl od osob z řad šlechticů či příslušníků duchovního stavu, u kterých bylo možné prostřednictvím pramenů osobní povahy do jisté míry sledovat i osobní pohnutky, které je k jejich konverzím vedly, v městském prostředí právě nedostatek podobných písemností dovolil tuto problematiku postihnout pouze v omezené míře.³⁷³ Celou věc proto autor nahlížel spíše z pohledu martinické vrchnosti, která se v součinnosti se zemskými institucemi a církevní správou pokoušela různými metodami o prosazení katolické víry na smečenském

---

³⁷² J. MIKULEC, *31. 7. 1627*, s. 124-126.

³⁷³ Srov. Thomas WINKELBAUER, *Karrieristen oder fromme Männer? Adelige Konvertiten in den böhmischen Ländern um 1600*, in: Bronislav Chocholáč – Libor Jan – Tomáš Knoz (edd.), *Nový Mars Moravicus aneb Sborník příspěvků, jež věnovali prof. Dr. Josefu Válkovi jeho žáci a přátelé k sedmdesátinám*, Brno 1999, s. 431-452; týž, *Konfese a konverze. Šlechtické proměny vyznání v českých a rakouských zemích od sklonku 16. do poloviny 17. století*, Český časopis historický 98, 2000, s. 476-539; týž, *Konvertita*, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), *Člověk českého raného novověku*, s. 275-296; Jörg DEVENTER, *Grenzen überschreiten. Konversionen zum Katholizismus in Böhmen und Schlesien im späten 16. und 17. Jahrhundert*, in: Lenka Bobková – Jana Konvičná (edd.), *Náboženský život a církevní poměry v zemích Koruny české ve 14.-17. století*, Praha 2008, s. 670-681; Ines PEPPER, *Konversionen im Umkreis des Wiener Hofes um 1700*, München 2010.

panství.³⁷⁴ Základním znakem, který pro Jaroslava Bořitu z Martinic znamenal úspěšné přestoupení daného měšťana na katolickou víru, představoval akt zpovědi a následného přijímání pod jednou způsobou („*k pravé víře, svaté všepomocné apoštolské římské církvi se připojiti, z hříchův svých zkroušeně se zpovídati a nejvelebnější svátost oltářní pod jednou způsobou uctivě přijímati*“). V okamžiku, kdy daný měšťan jedinkrát požadované kroky učinil, považoval jej smečenský šlechtic za katolíka, aniž musel dalším způsobem prokazovat svůj příklon k odlišnému hodnotovému systému.³⁷⁵

Ve své snaze o konverzi slánských měšťanů věřil smečenský hrabě v účinnost tvrdého, nekompromisního přístupu. Podle jeho názoru bylo s nekatolíky zapotřebí jednat metodou cukru a biče („*jen srdce a zuby ukázati*“).³⁷⁶ Nevybíravé jednání při protireformační činnosti vedené na smečenském panství mu přiřkli již autoři druhé stavovské apologie.³⁷⁷ Ve Slaném pak podle líčení *Historie o těžkých protivenstvích církve české* nechal hejtmanu Mikuláši Hanžburskému z Kopečka volnou ruku v tom, aby věznil dosud nekatolické měšťany v nevyhovujících podmínkách. Po propuštění jejich kroky vedly na radnici, kde údajně rovnou podepisovali příslib konverze.³⁷⁸ Hanžburský ve stejné době také svolával na radnici shromáždění městské obce, při nichž na měšťany apeloval, aby konvertovali, a sděloval jim postihy, které by je v případě neuposlechnutí čekaly.³⁷⁹ Zda využíval slánský hejtman při kontrole konvertitů zpovědní cedulky, či se spoléhal na jiné formy dohledu, nebylo z pramenů patrné.³⁸⁰ Vyplývalo z nich pouze to, že skutečně nechával věznit ty, kteří „*ještě u zpovědi nebyli*“.³⁸¹

---

³⁷⁴ K tomu srov. Josef HRDLIČKA – Josef KADEŘÁBEK, *Individuální prvky administrativního tlaku na konverze měšťanů českých měst ve dvacátých letech 17. století*, *Folia Historica Bohemica* 27, 2012, s. 71-98, zde také odkazy na další prameny a literaturu.

³⁷⁵ Lobkovické sbírky Nelahozeves, Lobkovicové roudničtí – Rodinný archiv, B 214, fol. 108, list Jaroslava Bořity z Martinic Zdeňku Vojtěchu Popelovi z Lobkovic z 27. března 1627.

³⁷⁶ Tamtéž, fol. 116, dopis Jaroslava Bořity z Martinic Zdeňku Vojtěchu Popelovi z Lobkovic z 10. dubna 1627.

³⁷⁷ V. ŠUBERT (ed.), *Apologie druhá*, s. 38.

³⁷⁸ F. M.BARTOŠ (ed.), *Jan Amos Komenský. Historie*, s. 218.

³⁷⁹ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 57, fol. 431; tamtéž, kniha č. 58, fol. 36.

³⁸⁰ K využívání zpovědních cedulek srov. Arno HERZIG, *Der Zwang zum wahren Glauben. Rekatholisierung vom 16. bis zum 18. Jahrhundert*, Göttingen 2000, s. 164-165.

³⁸¹ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 51'.

Stejný postup se dočkal svého uplatnění i v ostatních městech. Bohumír Roedl upozornil na tuto protireformační praktiku v Lounech. Tam svolával španělský generál don Martin de Hoeff Huerta, velitel vojsk, jež byla do obce vložena, měšťany na náměstí a oznamoval jim, že se mají ke konverzi na radnici dostavovat podle jednotlivých městských čtvrtí.³⁸² Obdobně vyváděli v Prachaticích měšťany ke konverzi rovnou z vězení.³⁸³ Velmi podrobný plán, jak působit na změnu vyznání svých poddaných vypracoval také Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka, který do ní zapojil představitele městské správy, jezuity a své vlastní úředníky.³⁸⁴

Právě na svého úředníka Mikuláše Hanžburského se Jaroslav Bořita z Martinic v prvních letech slánské protireformace spoléhal nejvíce. Nového hejtmana do města dosadil nejen kvůli tlaku na konverze měšťanů, ale také aby mocensky oslabil městskou radu. Mikuláš Hanžburský smečenského pána informoval o dění ve městě a na okolním panství, zasahoval do správních záležitostí a jeho jménem vyhlášoval příslušné patenty. Mikuláš Hanžburský z Kopečka se své funkce ujal v červenci 1623 nařízením, jimž zapovídal konšelům jakoukoliv správní a ekonomickou aktivitu, s níž by nebyl osobně seznámen.³⁸⁵ Jeho postavení vůči městské obci připomínalo královské nebo vrchnostenské rychtáře (v čele správy smečenského panství stál ve stejné době Zachariáš Vejda z Bezděkova), od nichž se ale Mikuláš Hanžburský lišil tím, že nebyl slánským měšťanem.³⁸⁶

Dále se nový hejtman snažil získat dohled nad další činností městské rady, které zakázal jakákoliv zasedání, jimž by nebyl přítomen. Svému dohledu podřídil i obchod obilím.³⁸⁷ Jednáním byl Mikuláš Hanžburský vždy osobně přítomen, rozhodnutí podléhalo plně jeho

---

³⁸² B.ROEDL, *Huertova mise*, s. 111-117.

³⁸³ V. STARÝ, *Rekatolizace Prachatic*, s. 125-130.

³⁸⁴ J. HRDLIČKA – J. KADEŘÁBEK, *Individuální prvky*, s. 88-89.

³⁸⁵ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 57, fol. 395. K ekonomickému protireformačnímu tlaku srov. T. WINKELBAUER, *Sozialdisziplinierung*, s. 328-329.

³⁸⁶ Srov. František ROUBÍK, *Královští rychtáři v pražských i jiných českých městech v letech 1547 až 1783*, Sborník k dějinám hlavního města Prahy 6, 1930, s. 265-355, zde s. 271-274.

³⁸⁷ „Nařízení pana hejtmana: 1. aby purkmistr a konšelé do místa radního bez vůle a vědomí jeho se nescházeli a schůzek postranních neměli, 2. aby žádnýho obilí, pšenice, ječmene (kromě žita a ovsy) formanům neprodávali bez vůle a vědomí jeho, že toho Jeho Milost pan hrabě potřebovat ráčí, 3. co se železí handle za obilí nasbírané, k tomu povolil“; SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 57, fol. 396.

pravomoci.³⁸⁸ V jeho rukou se ocitla i městská pečeť, tradiční symbol autonomie města.³⁸⁹ Ve svých snahách se Mikuláš Hanžburský opíral o primasa Jana Kašovského, a to až do jeho propuštění z hraběcích služeb v únoru 1624.³⁹⁰ Novým primasem se poté stal nekatolík Václav Hanžburský. Jeho pravomoci byly ovšem natolik omezeny přítomností hraběcího hejtmana, že již patrně pro novou vrchnost nepředstavoval žádnou hrozbu.³⁹¹

Až od roku 1626 bylo možné doložit, že si Mikuláš Hanžburský volil komisaře z řad konvertitů, kteří dohlíželi na včasné chození do kostela a řádné vykonání zpovědi a přijímání.³⁹² Nejvýznamnější stopu v pramenech zanechal komisař Jan Miller. Tento barvíř zřejmě neunesl svůj nenadálý kariérní vzestup. Jeho vystupování před městskými správními institucemi ukazovalo, že Miller uvěřil tomu, že spolu s uděleným úřadem získal i neomezenou pravomoc nad životy a osudem všech slánských obyvatel. V červenci 1627 se neváhal obrátit proti celé městské radě za to, že přijala za svého služebníka jistého Jana, aniž jej o tom zpravila. Ačkoliv taková záležitost plně náležela konšelům a Millera se nijak nedotýkala, komisař radním vyhrožoval smrtí („že má tu moc dáti [je] oběsiti“).³⁹³

Snahy o konverzi slánských měšťanů byly ve dvacátých letech výhradní záležitostí světské moci představované Jaroslavem Bořitou z Martinic a jeho úředníky, především slánským hejtmanem Mikulášem Hanžburským z Kopečka. Do pozadí při konverzích ve Slaném ustupovala osoba kněze Jana Heřmana Blovského. Duchovní se nesnažil aktivně vystupovat a sloužil spíš jako nástroj protireformačních snah Jaroslava Bořity z Martinic. Přijímáním zpovědi konvertujících měšťanů a následným sloužením oltářní svátostí vystupoval pouze jako garant přijetí nového systému hodnot.³⁹⁴ V listopadu 1629 jej na místě slánského děkana nahradil dosavadní smečenský duchovní Batoloměj František Roetlender.³⁹⁵ Ten již vystupoval proti slánským měšťanům mnohem aktivněji. Jeho snahy o přivedení slánských obyvatel do lůna katolické církve vrcholily ve třicátých letech, a proto se dočkaly svého zachycení v další části této rozpravy.

---

³⁸⁸ V záhlaví zápisů se začala objevovat formulace „*My, hejtman, purkmistr a rada města Slaného*“; Tamtéž, fol. 396, 377, 389, 391, 398, 399.

³⁸⁹ V. FIALA, *Slaný*, s. 99.

³⁹⁰ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 57, fol. 407, 409, 411’.

³⁹¹ Tamtéž, fol. 406, 411’, 422, 424, 425, 431.

³⁹² Tamtéž, kniha č. 58, fol. 20’.

³⁹³ Tamtéž, fol. 61’.

³⁹⁴ P. L. BERGER – T. LUCKMANN, *Sociální konstrukce*, s. 89.

³⁹⁵ J. B. MILTNER (ed.), *Kalendář*, s. 14.

Vedle každoročního stvrzování své nové konfesijní sebeidentifikace, které mělo podobu opakování zpovědi a přijímání při hlavních křesťanských svátcích a zvláštních příležitostech, které Jaroslav Bořita z Martinic vyhlášoval, začal šlechtic vyžadovat od roku 1627 na měšťanech nový projev opravdovosti jejich konverze. Stalo se jím přísné dodržování výročních postů.³⁹⁶ Šlechtic se rozhodl, že nejlépe dosáhne naplnění svého rozhodnutí tím, že měšťanům v postním období zcela zamezí přístup k masu a dalším zapovězeným potravinám. V únoru uvedeného roku proto vydal patent, kterým zakazoval příslušníkům řeznického cechu prodávat masné výrobky pod pokutou deseti kop grošů. Své rozhodnutí podpořil další instrukcí ze září 1628.³⁹⁷ Hrabě z Martinic na dodržování záповědi trval a vyzýval svého slánského úředníka, aby pověřil patřičný počet osob k dohlížení, zda slánští měšťané maso skutečně nekonzumují. Při své snaze přitom nedbal ani na skutečnost, že církevní předpisy ve zvláštních případech, například při těžké nemoci či slabé tělesné konstrukci rodiček, věřícím maso v omezené míře jíst dovolovaly.³⁹⁸ V březnu 1629 proto neváhal vystoupit proti jedné z měšťanek, která jeho zákaz porušila, a věznit ji.³⁹⁹

Ve výjimečných případech se konverze ke katolictví stávala pro slánské obyvatele rezistenční technikou, ke které se uchýlovali v okamžiku spáchání větších prohřešků. V srpnu 1627 obvinili děvečku Dorotu Kocourovou z infanticidia. Dívka se ke svému činu nechtěla doznat. Tvrdila, že dítě se již narodilo mrtvé a ona jeho tělíčko pouze zakopala.⁴⁰⁰ Později

---

³⁹⁶ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 36.

³⁹⁷ Tamtéž, Miltnerova sbírka, nezprac., vrchnostenský patent z 11. září 1628.

³⁹⁸ Srov. studii Josefa NERUŠILA, *Srdce je místo pro Boha, ne pro jídlo*, Katolický týdeník 50, 2007, č. 3, s. 10.

³⁹⁹ „*Léta 1629, 29. Mart. Lidmila Pružinka musila složití pokuty 30 kop míš[ěnských] a několik neděl ve vězení zůstatí pro žádnou jinou příčinu, nežli proto, že jest sobě dala času postního (byvše nemocna) kousek masa uzeneho uvařiti, kteří zrádci se k tomu nařízení vyslídili a hejtmanu pověděli. Nic jí to, že jest nemocná, a že jest ho ještě nekoštovala, polehčiti nemohlo.*“; J. B. MILTNER (ed.), *Kalendář*, s. 8.

⁴⁰⁰ K podobné rezistenční strategii srov. Jaroslav DIBELKA, *Tajemství rodiny Hlučných. Obranné strategie žen obviněných z infanticidia*, Dějiny a současnost 29, 2007, č. 9, s. 37-39; též, *Obranné strategie mužů a žen obviněných ze smilstva a cizoložství. na třeboňském panství na přelomu 17. a 18. století. Venkované jako aktéři všedního života ve světle trestně právní agendy*, České Budějovice 2010 (= Disertační práce), s. 79, 97, 137. Ačkoliv disertace vyšla tiskem, srov. též, *Obranné strategie mužů a žen obviněných ze smilstva a cizoložství. Panství Třeboň na přelomu 17. a 18. století*, České

z jejího líčení vyplynulo, že novorozeně zemřelo v důsledku její nedbalosti. Děcko měla potřhat svině v okamžiku, kdy Kocurová po svém tajném porodu odešla pro pleny.⁴⁰¹ Za její přečin hrozil děvečce trest zahrabání a následného probití srdce kůlem.⁴⁰² Dorota Kocurová ovšem sáhla k velmi neobvyklé rezistenční technice. Svým soudcům začala tvrdit, že ve vězení prožela a rozhodla se přestoupit ke katolické víře. Své rozhodnutí byla okamžitě ochotna stvrdit svatou zpovědí a přijímáním pod jednou.⁴⁰³ Jejímu přání bylo vyhověno a děvečka ve vězení přistoupila ke katolictví. Okamžitě po tomto aktu byl z rozhodnutí Jaroslava Bořity z Martinic její trest změněn. Dorotu Kocurovou 16. srpna 1627 dráb pouze vymrskal z města metlami.⁴⁰⁴ Její rezistenční technika odpovídala hodnotovému souboru smečenského šlechtice. Dovolila mu prezentovat svou osobu jako shovívavou vrchnost a ochránce katolické víry, a proto byla úspěšná.⁴⁰⁵

4. 3. Individualizace administrativního tlaku – tvorba seznamů, patenty, přístup úředníků

Nejnovější bádání o protireformaci v městském prostředí ukázalo, že prosazení katolické víry zde nebylo možné bez individuálního přístupu k jeho jednotlivým obyvatelům.⁴⁰⁶ Důležitými prvky tohoto postupu byl administrativní tlak, jehož projevy se stalo vyhotovování seznamů se jmény odbojných či jinak nepohodlných osob, a vydávání individualizovaných vrchnostenských patentů upravujících mocenské a konfesijní poměry ve městě. Možnost tohoto postupu byla dána znalostí místních poměrů, proto se dalším významným článkem protireformace ve městech stávali úředníci znalí situace v konkrétní lokalitě či získaní konvertité z řad samotných měšťanů.⁴⁰⁷ Posledně jmenovaní vedle svého vhledu do sociálních poměrů ve městech sehrávali také roli tzv. „významných druhých“, kteří měli být příkladem

---

Budějovice 2012, pracoval autor této práce i nadále s rukopisnou verzí, neboť ji považoval za materiálově bohatší.

⁴⁰¹ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 67.

⁴⁰² J. JIREČEK (ed.), *Práva městská*, s. 326-327.

⁴⁰³ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 67'.

⁴⁰⁴ Tamtéž, fol. 67-68.

⁴⁰⁵ Rudolf SCHLÖGL, *Vergesellschaftung unter Anwesenden. Zur kommunikativen Form des Politischen in der Vormoderne*, in: týž (Hrsg.), *Interaktion und Herrschaft. Die Politik der frühneuzeitlichen Stadt*, Konstanz 2004, s. 9-60.

⁴⁰⁶ J. HRDLIČKA – J. KADERÁBEK, *Individuální prvky*, s. 75-76.

⁴⁰⁷ Tamtéž, s. 86-87.

pro konverzi ostatních měšťanů.⁴⁰⁸ Ve Slaném začaly soupisy vznikat okamžitě po převzetí města martinickou vrchností.⁴⁰⁹ Za sestavování rejstříků byl zodpovědný opět slánský hejtman Mikuláš Hanžburský z Kopečka. První zmínky o vyhotovování seznamů ve Slaném pocházejí ze srpna 1623; samotné soupisy se však nedochovaly.⁴¹⁰ První dochovaný soupis byl vydán na přelomu května a června 1624. V této době vyhotovil Jaroslav Bořita z Martinic patent, kterým zbavoval měšťanství osoby, které je získaly v letech 1618-1624. Rejstřík obsahoval jména měšťanů, kteří přislíbili konvertovat a byli z působnosti patentu vyňati. Jejich soupis se již dochoval.⁴¹¹ Další seznam z června 1624 představoval výčet jmen nejčelnějších představitelů slánské měšťanské obce s poznámkami o zabavení jejich majetku.⁴¹²

V případě Slaného umožňují dochované prameny odpovědět na otázku, jakým způsobem byly patenty vydávané v souvislosti s prosazováním katolické víry ve městě zveřejňovány. Došlé patenty opisoval radní písař do zvláštní knihy patentů, a to v jazyce jejich originálu.⁴¹³ Ze dvacátých let 17. století se zachovaly opisy direktivů místodržícího Karla z Lichtenštejna, který do Slaného posílal patenty s celozemskou či krajskou působností. V pozdějších letech byl jejich původcem také císař Ferdinand II. V záhlavích, která radní písař nadepisoval jednotlivým opisovaným patentům, svědomitě zaznamenával, který den patent do města dorazil, dokonce s poukazem na to, ve kterou denní dobu či hodinu, a kdo byl jeho vydavatelem. U některých z nich zdůrazňoval i jazyk, ve kterém byl patent do města doručen a zda bylo nutné ho při čtení překládat do češtiny.⁴¹⁴ Patenty byly předčítány městské obci na radnici.⁴¹⁵

Porozumět ústnímu sdělování obsahu patentů znamenalo pro obyvatele Slaného v mnoha případech nepředstavitelnou překážku, zvláště dorazila-li do města písemnost, která byla

---

⁴⁰⁸ Za tzv. „významné druhé“ označují sociologické teorie sociálních sítí členy společnosti, kteří účelnou prezentací své identity vedou aktéry sociálního jednání k jejímu přijímání. Srov. P. L. BERGER – T. LUCKMANN, *Sociální konstrukce*, s. 132-133.

⁴⁰⁹ K vývoji ve městě srov. V. FIALA, *Slaný*, s. 57-73. Nověji J. KADEŘÁBEK, *Protireformace*, s. 9-44.

⁴¹⁰ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 57, fol. 399.

⁴¹¹ Tamtéž, fol. 424.

⁴¹² Tamtéž, fol. 425; J. HRDLIČKA – J. KADEŘÁBEK, *Individuální prvky*, s. 84.

⁴¹³ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 3.

⁴¹⁴ Tamtéž, fol. 76.

⁴¹⁵ K sociální roli předčítání srov. Peter BURKE – Asa BRIGGS, *A Social History of the Media. From Gutenberg to the Internet*, Cambridge 2009³, s. 9, 17, 54.

vytvořena v jiném než českém jazyce, tedy latině nebo němčině, kterou slánští konšelé z časových důvodů („zaneprázdnění“) nechali přeložit.⁴¹⁶ Především latinské patenty vydávané církevními institucemi většinu měšťanů zarážely. Latinský jazyk používali v písemné komunikaci aktivně pouze členové elit, a to většinou v krátkých formulích. Ostatní měšťané získávali z partikulárních škol spíše pasivní čtenářskou znalost této řeči, nemluvě o nízkém zastoupení vzdělaných žen. Kázání navíc probíhala v utrakvistickém prostředí v českém jazyce. Předčítání patentů proto mohlo být jejich vůbec prvním setkáním s přednášenou latinou.⁴¹⁷ V tomto případě se na městskou radu snašely požadavky, aby byl měšťanům patent zapůjčen, aby se mohli s jeho obsahem lépe seznámit, popřípadě nalézt někoho, kdo by jim jeho obsah do českého jazyka přetlumočil. Protože se podobně motivované žádosti začaly množit, přistoupila městská rada k vyvěšování patentů na veřejné radnice („na místě radním“), aby si je po prvotní deklamaci mohli slánští obyvatelé i osobně přečíst.⁴¹⁸

Dalším klíčovým faktorem rozdílného přístupu k jednotlivcům, kteří se stávali objekty rekatolizačního úsilí, byl odlišný postoj, který k prosazování katolické víry zaujímala vrchnost a její úředníci. Zatímco Jaroslav Bořita z Martinic se na svých statcích prakticky nezdržoval,⁴¹⁹ museli se jeho úředníci denně střetávat s rezistencí slánských měšťanů. Důležitější než niterné přijetí víry pro ně tedy byla úspěšná disciplinace městských poddaných, která mohla být prezentována jejich zaměstnavateli. Nejlépe o dané skutečnosti vypovídá případ dlouholetého slánského primátora Václava Hanžburského. Ten roku 1624 vytrvale odmítal navštěvovat katolické boholužby a přijímat pod jednou. Jeho snaha vyhnout se účasti na mších byla značně ztížena výše uvedenou zvýšenou pozorností, jíž se konšelům

---

⁴¹⁶ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 3, fol. 75.

⁴¹⁷ Srov. Jiří PEŠEK, *Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547-1620*, Praha 1993, s. 49-51, kde Jiří Pešek hovoří o „zběžném zvládnutí latiny“.

⁴¹⁸ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 3, fol. 46, 49, 52; J. HRDLIČKA – J. KADEŘÁBEK, *Individuální prvky*, s. 93-94.

⁴¹⁹ V roce 1628 smečenský šlechtic uvedl, že se na své statky vrací po deseti letech; Lobkovické sbírky Nelahozeves, Lobkovicové roudničtí – Rodinný archiv, B 214, fol. 121, dopis Jaroslava Bořity z Martinic adresovaný Zdeňku Vojtěchu Popelovi z Lobkovic 12. ledna 1628.

jako představitelům městské správy a vzorům pro jednání jejich sousedů dostávalo ze strany vrchnosti.⁴²⁰

Primas Václav Hanžburský ale při svém jednání spoléhal na to, že zástupci slánského hejtmána Mikuláše Hanžburského z Kopečka, kteří dohlíželi na docházku do kostela, dosud osobně neznali jednotlivé slánské radní. Platil si proto svého zástupce, který usedal na jeho místo v kostelních lavicích a svátosti přijímání pod jednou způsobou se účastnil za něj.⁴²¹ Pravděpodobně mu i předával příslušnou zpovědní cedulku. Jeho naivní rezistence se však prozradila a celý případ na své schůzi projednávala městská rada. Mikuláš Hanžburský z Kopečka na primátora naléhal, aby se pravidelně zúčastňoval katolických obřadů, protože by svým příkladem měl být vzorem ostatním měšťanům a dalším obyvatelům města.⁴²² Důležitější než věroučná proměna slánského primátora pro něho byla náboženská konformita a lojalita vrcholného představitele městské správy vůči nové vrchnosti i prosazované proměně konfesijních poměrů, kterou měl primátor veřejně projevit svou konverzí (*„k náboženství [ho] nenutí, toliko vůli pána svého že jemu oznamuje, aby do kostela chodil a k Pánu Bohu se modlil. Když tak vykoná, třebas on v berana anebo kozla věřil“*).⁴²³

Vedle tohoto vylíčení, které se dochovalo jako originální zápis v radním manuálu, se na jeho stránkách objevila i druhá verze, která byla přepisem dopisu Mikuláše Hanžburského z Kopečka Jaroslavu Bořitovi z Martinic. Autor v listu předkládal vrchnosti poněkud odlišný obraz celé události. Podle druhého záznamu se Mikuláš Hanžburský z Kopečka Václava Hanžburského nejprve zeptal, proč nenavštěvuje kostel. Když mu slánský primas odpověděl, že tak činí ze své svobodné vůle, zopakoval mu hejtmán nařízení Jaroslava Bořity z Martinic a připomněl mu, že ke každé nepřítomnosti v kostele se vztahuje pokuta jedné libry vosku.⁴²⁴ Vrchnostenský patent připomněl Mikuláš Hanžburský slánskému primátorovi ještě jednou, když se dozvěděl, že nechodí do kostela sám, ale posílá za sebe nastrčenou osobu. Na konci

---

⁴²⁰ „Do chrámu Páně na slovo Boží, aby chodili, obzvláště přední páni, do stolic dolů, které u kůru jsou, tam se posadili a kázání i celou mši svatou vyslechli“; SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac. kniha č. 57, fol. 406; J. HRDLIČKA – J. KADEŘÁBEK, *Individuální prvky*, s.74-75.

⁴²¹ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 57, fol. 431-432.

⁴²² „[J]souce první ve městě, že by na sobě dobřej příklad dáti měl, aby jináci z obecního lidu do kostela chodili“; tamtéž, fol. 432.

⁴²³ Tamtéž; J. HRDLIČKA – J. KADEŘÁBEK, *Individuální prvky*, s. 94-95.

⁴²⁴ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 57, fol. 432’.

své rozmluvy ještě hejtman zdůrazňoval, že mu jde o plné prosazení vůle svého pána a primátorovo přijetí katolické víry podpořené jeho pravidelným navštěvováním bohoslužeb.⁴²⁵

V tomto případě se snažil Mikuláš Hanžburský z Kopečka představit Jaroslavu Bořitovi z Martinic svou osobu jako věrného a oddaného služebníka, který plně prosazuje pánovu vůli. Z předchozího zápisu navíc vyplynulo, že hejtman zásadním způsobem zkresloval skutečnost tak, aby vychovala interpretačnímu rámci smečenského pána a dosáhla u něj kladného přijetí.⁴²⁶ Ani pozdější postih slánského primátora neodpovídal jeho provinění. Za své počínání byla primasovi pouze nařízena pokuta, o jejímž proplacení se nedochovaly žádné záznamy. Navíc nadále zůstal ve své funkci. Na mírný přístup slánského hejtmana Mikuláše Hanžburského z Kopečka k osobám, které mu byly schopny zajistit za jeho přízeň patřičné protislužby, si u Marie Eusebie Martinické ze Šternberka stěžovali dokonce i čerství slánští konvertité, kteří ho ve svých suplikacích obviňovali z toho, že přijímá od jejich nekatolických sousedů úplatky, aby byl shovívavější a přehlížel jejich přestupky proti vrchnostenským nařízením.⁴²⁷ Zda výše zmiňované útoky na osobu hejtmana Mikuláše Hanžburského z Kopečka vedly až k dosazení nového úředníka Lukáše Lipnického z Čáslavě, se z pramenů nepodařilo zjistit. Nový hejtman přišel do města patrně na sklonku roku 1628 a stal se hlavním žalobcem v procesu s následovníky Jiříka Balcara z Tmáně, o němž bude pojednáno dále.

4. 4. Útok na elity - snaha o narušení slánské kolektivní identity

Jaroslav Bořita z Martinic si byl vědom úlohy elitních měšťanů v sociální síti Slaného a upřel na ně okamžitě po převzetí města v roce 1622 svou pozornost.⁴²⁸ Smečenský hrabě byl přesvědčen o tom, že důrazným tlakem na špičky městské obce dosáhne dominového efektu, kdy hlavní představitelé obce donuceni dosazeným správcem ke konverzi strhnou svým

---

⁴²⁵ Tamtéž, fol. 432'-433.

⁴²⁶ R. SCHLÖGL, *Vergesellschaftung*, s. 49-58.

⁴²⁷ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., Miltnerova sbírka, suplika Kateřiny Hanžburské Marii Eusebii ze Šternberka (v místě data suplika zničena plísní). Ačkoliv se suplika obsahem váže ke konci dvacátých let, patrně vznikla až v letech třicátých v souvislosti s procesem mezi Jiřkem Hanžburským a Dorotou Crucigerovou. Blíže s. 137-138 této práce.

⁴²⁸ K úloze slánských měšťanských elit podrobně J. KADEŘÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*.

příkladem i ostatní měšťany.⁴²⁹ První patenty a seznamy, které pro město vydal, se týkaly právě členů elit.⁴³⁰ Jedním ze svých prvních nařízení zabavil majetek nejpřednějším členům slánské měšťanské obce.⁴³¹ Druhým krokem byl útok na práva dvou ekonomicky nejsilnějších cechů, sladovnického a pivovarnického. Jaroslav Bořita z Martinic dal konfiskovat několik domů na náměstí. Smečenský pán je zabavil Janu Vajdntnerovi a dalším dvěma měšťanům a po jejich nařízeném stržení započal se stavbou spilek a varen.⁴³² Zároveň odebral sladovnickému a pivovarnickému cechu jejich privilegia a nařídil nucený odběr piva pouze své výroby.⁴³³

Politicky se snažil smečenský hrabě zasáhnout elity rekonstrukcí městské rady a zrušením nižších samosprávních celků.⁴³⁴ Právě snaha o dosažení loajálních konšelů patřila k důležitým krokům v prosazení nových mocenských a konfesijních poměrů ve městech. V Jihlavě se podařilo dosadit městskou radu složenou pouze z katolíků již v roce 1624.⁴³⁵ Ve stávajících poměrech se ovšem Jaroslavu Bořitovi z Martinic nemohlo podařit v krátkém čase zajistit dostatek katolických osob, které by byly schopny odpovídajícím způsobem vést městskou agendu. Nesnažil se proto zatím zasahovat do jejího složení, které v roce 1622 ve prospěch katolíků změnil Karel z Lichtenštejnu.⁴³⁶ Jeho snahy vedly k tomu, aby měli katolíci v městské radě alespoň rozhodující vliv. Docílil toho potvrzením Jana Kašovského na místě primasa. Dalším katolíkem v radě se stal Jakub Smetanka, který se ke katolické konfesi hlásil

---

⁴²⁹ „Já když jsem kdy na statcích svých reformíroval, vždycky jsem od hejtmana neb ouředníka počal, jiní vidouce, že s nejpřednějším [j]sem nežertoval, hned krotší byli a snadno následovali a se napravili“; Lobkovické sbírky Nelahozeves, Lobkovicové roudničtí – Rodinný archiv, B 214, fol. 116, dopis Jaroslava Bořity z Martinic Zdeňku Vojtěchu Popelovi z Lobkovic z 10. 4. 1627.

⁴³⁰ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 57, fol. 395, 399, 424, 425; J. HRDLIČKA – J. KADERÁBEK, *Individuální prvky*, s. 82-83.

⁴³¹ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 57, fol. 425.

⁴³² „Bořili domy Jana Wajdnera, Jana Běhavýho, Mathyáše Blunkusa a smolníci a kameny z těch domův hned do gruntův brali a zakládali pivovar a sladovnu [...] ano ještě i dvůr Prošovských pod sv. Trojicí zbořili a kamení k týž potřebě odvezli, dříví a šindel popálili“; J. B. MILTNER (ed.), *Kalendář*, s. 8.

⁴³³ Jan ŠTOVIČEK, *Slaný v době pobělohorské*, in: *Kniha o Slaném*, Slaný 1994, s. 65-77, zde s. 69-70.

⁴³⁴ SOA Praha, Sběrka matrik, matrika f. ú. Slaný, inv. č. 2, fol. 61-83.

⁴³⁵ František HOFFMANN, *Listy a obrazy z minulosti Jihlavy. Od počátku do roku 1848*, Jihlava 1999, s. 145-147.

⁴³⁶ J. KADERÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 62-64.

již v předbělohorské době.⁴³⁷ Řady radních doplnili loajální konvertité. Přesto v nově ustaveném šestnáctičlenném sboru setrvalo šest nekatolíků včetně bývalého primase Václava Hanžburského.⁴³⁸

V postupu proti slánské měšťanské kolektivní identitě se smečenský hrabě zaměřil na rituály spojené s obnovováním městské rady a rituály životního cyklu slánských měšťanů. Zcela proměnil rituál obměny personálního složení rady. Klíčovou osobou se v něm stal regent smečenského panství Zachariáš Vejda z Bezděkova, jemuž konšelé do rukou skládali přísahu.⁴³⁹ Jeho přítomnost ještě šlechtic podpořil účastí katolického duchovního.⁴⁴⁰ Nejsilnější útok na identitu slánských konšelů byl veden v konfesijní rovině. Jejich nucená zpověď spojená s přijímáním „*pod jednou způsobou*“, které po přísaze měly následovat, pro ně znamenala velký otřes, který vnímali velmi negativně.⁴⁴¹ Někteří raději obětovali svůj sociální status a dobrovolně se vyčlenili z okruhu slánských elit, než aby přijali tento základní prvek katolické identifikace.⁴⁴² Stejným způsobem změnil Jaroslav Bořita z Martinic akt přísahy před městskou radou, kdy měšťany nutil skládat slib na kříž a dovolávat se při tom ochrany Panny Marie a všech svatých.⁴⁴³

Smečenskému šlechtici se podařilo zaútočit na obě složky skupinové identity slánských měšťanů. Postup proti elitám, které byly jejich hlavními nositelkami, byl popsán výše. Stejně chápali měšťané změny, které se dotkly rituálů životního cyklu. Přijímání katolické identity prostřednictvím křestního obřadu pro ně představovalo zlom, který nebyli ochotni přijmout.⁴⁴⁴ Také okolnosti související s uzavíráním manželství se staly Jaroslavu Bořitovi z Martinic vítanou cestou, jak oslabit slánskou společnost. Již skutečnost, že dříve svobodní měšťané museli přijímat pozici poddaného a o svolení ke sňatku žádat vrchnost, silně působila na vnímání jejich vlastní identity. Jejich situace byla o to těžší, že žadatelé museli dokládat svou konverzi ke katolické víře, bez jejíhož stvrzení smečenský šlechtic odmítal povolení ke sňatku vydávat.⁴⁴⁵

---

⁴³⁷ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 55, fol.

⁴³⁸ J. KADERÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 64-65, 145-146.

⁴³⁹ SOkA Kladno, AM Slaný, kniha č. 58, fol. 33.

⁴⁴⁰ Tamtéž, fol. 119.

⁴⁴¹ J. B. MILTNER (ed.), *Kalendář*, s. 5.

⁴⁴² SOkA Kladno, pracoviště Slaný, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 32'.

⁴⁴³ Tamtéž, fol. 111.

⁴⁴⁴ J. B. MILTNER (ed.), *Kalendář*, s. 8.

⁴⁴⁵ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 26.

Hrabě z Martinic zasáhl také proti paměti slánské měšťanské obce. Město bylo zbaveno privilegií a svobod, kterými odkazovalo na svou starobylost a výlučné postavení. V patentech a vrchnostenských instrukcích začal Jaroslav Bořita z Martinic odkazovat především na nepočestné jednání slánských měšťanů, které vyústilo ve zradu královského majestátu. Svá tvrzení dokládal odkazy na minulost města. Z paměti slánských elit vymazané události let husitských válek a období roků 1546-1547 se dostalo do popředí jako připomínka kontinuity jejich bezectného a zrádného chování.⁴⁴⁶ V rovině paměti na tradici a kontinuitu měšťanské obce byla důležitá stavba Panského dvora. Místo pro jeho zbudování bylo pečlivě zvoleno tak, aby připomínalo podřízenost města Jaroslavu Bořitovi z Martinic a jeho úředníkům a vítězství katolické víry ve městě. Panský dvůr vyrostl vedle radnice a svou velikostí opticky i symbolicky potlačoval její dominantu.⁴⁴⁷ Budova, která byla spojována s obrazem nezávislosti měšťanské obce a představovala její mocenské centrum, se symbolicky dostala do područí vrchnostenské správy.⁴⁴⁸

4. 5. Vizualizace katolické víry

Dalším krokem, který Jaroslav Bořita z Martinic podnikl, byla snaha o vizualizaci katolické víry prostřednictvím prostředků hmotné kultury. První kroky v tomto ohledu učinil již Karel z Lichtenštejna během své jednoleté správy Slaného, když nechal odstranit z kostela sv. Gotharda veškeré bohoslužebné předměty.⁴⁴⁹ Ztráta věcí, které po desítky let měšťané vnímali při mších a dalších obřadech, znamenala pro identitu slánské obce nezacelitelnou ránu.⁴⁵⁰ Jaroslav Bořita z Martinic se také neprodleně pustil do jejich nahrazování novým inventářem, který slánským měšťanům připomínal nové prvky jejich konfesijní identifikace. Svou cestu do slánského kostela tak našly obrazy svatých, zdobené monstrance poukazující na katolický kult eucharistie či mariánské obrazy podporující víru v její nezastupitelné místo

---

⁴⁴⁶ Tamtéž, fol. 140.

⁴⁴⁷ K využití architektury při konfesionalizaci srov. J. BAUMGARTEN, *Konfession*, s. 152-161.

⁴⁴⁸ K roli radnice jako obrazu moci v myšlenkovém světě měšťanů srov. Thomas WELLER, *Der Ort der Macht und die Praktiken der Machtvisualisierung. Das Leipziger Rathaus in der Frühen Neuzeit als zeremonieller Raum*, in: Christian Hochmuth – Susanne Rau (Hgg.), *Machträume der frühneuzeitlichen Stadt*, Konstanz 2006, s. 285-307; J. B. MILTNER (ed.), *Kalendář*, s. 8.

⁴⁴⁹ SOkA Kladno, AM Slaný, kniha č. 57, fol. 376.

⁴⁵⁰ Bylo možné hovořit o určitém stupni desakralizace prostoru srov. F. VOLKLAND, *Konfession*, 83-85.

v katolické věrouce.⁴⁵¹ Jak naznačil Petr Zemek pro Uherský Brod, umělecké předměty se de facto stávaly teologickou příručkou, která představovala věřícím jejich nový pohled na svět.⁴⁵²

Úplná přeměna interiéru celého chrámu byla nákladnou záležitostí, pro níž se v počátcích dvacátých let Jaroslavu Bořitovi z Martinic nedostávalo peněz. Smečenský urozenec se proto v počátečních fázích vizualizace katolické víry slánským měšťanům snažil řešit nedostatek předmětů, které by bylo možné spojit s katolickým obrazem víry, jejich půjčováním z okolních obcí a pražských katolických kostelů.⁴⁵³ Vzhledem k válečným událostem, které Čechy v této době již plně zasáhly, se mu to dařilo jen s obtížemi. Duchovní většinou trvali na krátkodobých zápůjčkách bohoslužebných předmětů či uměleckých děl, které měly být určeny pouze pro konkrétní slavnosti či významné události. Jaroslav Bořita z Martinic proto začal podněcovat čerstvé konvertity k tomu, aby jej v jeho snahách podporovali a svůj příklon ke katolické víře projevovali osobními peněžitými vklady do staveb a předmětů hmotné kultury, které měly zvelebovat nejen interiér kostela sv. Gotharda, ale také vizuálně formovat město a jeho okolní krajinu.⁴⁵⁴

Největším projevem osobní zbožnosti, který se ve dvacátých letech promítl do krajiny kolem Slaného, vlastnoručně vytvořil bradýř Jan Müller.⁴⁵⁵ Jako výraz svého pokání za své dosavadní „kacířství“ vlastníma rukama vystavěl dva kříže, které symbolizovaly vítězství katolické konfese ve Slaném.⁴⁵⁶ Jejich místa zvolil s ohledem na svou předcházející konfesijní sebeidentifikaci tak, aby popírala a přetvářela jejich původní hodnotové významy. První kříž umístil Miller u zbořeného kostela sv. Trojice, který byl tradičním místem, kde se nechávali pohřbívat slánští nekatolíci a vznikl v devadesátých letech 16. století nákladem celé obce. Druhý kříž našel své místo u špitálu, aby tak podtrhl účastenství katolických věřících s chudými a potřebnými tohoto světa.⁴⁵⁷

---

⁴⁵¹ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 284.

⁴⁵² K tomu srov. P. ZEMEK, *Reformace*, s. 339.

⁴⁵³ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 17, 41'.

⁴⁵⁴ J. ŠTOVÍČEK, *Loretánská idea*, s. 14.

⁴⁵⁵ Nezaměňovat s komisařem Janem Millerem, který se živil jako barvíř. Šlo o dvě odlišné osoby. Zda byl mezi oběma muži nějaký příbuzenský vztah, se ani podrobným studiem slánské matriky nepodařilo zjistit.

⁴⁵⁶ A. PODLAHA, *Posvátná místa I* (6), s. 173.

⁴⁵⁷ J. ŠTOVÍČEK, *Loretánská idea*, s. 20, pozn. 29.

V roce 1629 se již zřejmě finanční situace smečenského domu výrazně zlepšila, protože Jaroslav Bořita z Martinic přistoupil k přeměně hlavního oltáře v chrámu sv. Gotharda. Katolická konfesijní identifikace měšťanů našla svůj obraz v nově vyhotoveném tabernákulu, které mělo svým provedením symbolizovat katolickou úctu ke svaté hostii.⁴⁵⁸ Tabernákulum mělo vedle vizualizace katolické víry ukazovat také na bohatství smečenského urozence. Ten proto požadoval, aby bylo vyhotoveno za použití italských barev („*barvami nejlepšimi benátskými*“) a pokryto v hojné míře zlatem („*dobře, tlustě a stále*“).⁴⁵⁹ Práce ovšem nepokračovaly podle šlechticových představ. Předně se Jaroslavu Bořitovi z Martinic zdálo, že jej umělec okrádá a nepoužívá na výzdobu tabernákula tolik zlata, kolik jej ve skutečnosti na svou práci obdržel. Druhá stránka věci byla ovšem pro vizualizaci katolické konfese mnohem důležitější. Smečenský urozenec se domníval, že umělecké provedení obrazu neodpovídá jeho představám a nezobrazuje zadané téma. Pověřil proto svého hejtmána, aby z městské rady zvolil tři zástupce, kteří by sledovali malíře při práci a dohlíželi na to, že se nadále drží šlechticových požadavků na vnější podobu tabernákula.⁴⁶⁰

Posledním počinem, kterým se Jaroslav Bořita z Martinic pokusil přiblížit základní prvky katolické konfese slánským měšťanům, představovala stavba oltáře zasvěceného Navštívení Panny Marie. Smečenský šlechtic se pro jeho zhotovení rozhodl v září roku 1631. Chytrým tahem byla snaha zapojit do jeho stavby členy slánských elity, kteří dostali možnost vybrat z Martinicových návrhů konečnou podobu oltáře.⁴⁶¹ Smečenský šlechtic se zjevně snažil, aby elitní měšťané přijali jeho stavební počín za vlastní a na jeho vzhledu prezentovali své výjimečné postavení ve slánské společnosti. Zároveň by se spoluprací se šlechticem a podílem na řešení vzhledu vnitřního prostoru kostela přiznali k nové konfesijní identifikaci.⁴⁶² Jaroslav Bořita z Martinic vybízel slánské měšťany ke spěchu („*nyní, ihned, co nejdříve*“), protože chtěl mít oltář hotový do počátku adventu, aby se u něj mohly vysluhovat příslušné výroční mše.⁴⁶³ Jeho plány zpřetrhal vpád saských vojsk,⁴⁶⁴ takže oltář Navštívení Panny Marie zůstal pouze v jednotlivých šlechticových návrzích a nedočkal se svého zhotovení.

---

⁴⁵⁸ Marie-Elizabeth DUCREUX *Několik úvah o barokní zbožnosti a o rekatolizaci Čech*, Folia Historica Bohemica 22, 2006, s. 143-177, zde s. 162-164.

⁴⁵⁹ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 70, fol. 19.

⁴⁶⁰ Tamtéž, kniha č. 58, fol. 125.

⁴⁶¹ Tamtéž, fol. 232.

⁴⁶² K deklaraci identity v prostoru srov. Martina LÖW, *Raumsoziologie*, Frankfurt am Main 2001, s. 158-160.

⁴⁶³ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 232.

4. 6. Kolektivní rezistence

Všem zmiňovaným formám protireformačního tlaku se pokoušeli slánští měšťané čelit nejen jako jednotlivci. Svou odlišnou identitu si byli představitelé elit i ostatní slánští měšťané schopni udržet pouze v rámci skupiny, která jim ji neustále stvrzovala.⁴⁶⁵ Snažili se tedy rozpadu svého tradičního hodnotového světa čelit vytvořením jednotné, v první řadě konfesijně definované skupiny. V ní došlo ke krátkodobému setření výrazných sociálních rozdílů. Tváří v tvář hrozbě ztráty svého vyznání, a tím i podstatné části své kolektivní identity, opustili zástupci elit od svého odmítavého postoje, kterému do té doby vystavovali ostatní měšťany, a začali je zapojovat do užšího okruhu své sociální sítě. Ve své snaze používali stejné aktivační prvky jako v letech předcházejících. Opírali se především o budování kmotrovských vazeb mezi členy svého společenství.⁴⁶⁶ Z krátkodobého hlediska se ukázala být tato strategie velmi účinnou a po několik let se dařilo držet konvertity a nově osedlé katolíky mimo sociální síť nekatolíků.⁴⁶⁷

Důležitými se staly individuální akty, které měly prokázat upřímnost přestupu ke katolické víře a přijetí identity sociální sítě Jaroslava Bořity z Martinic. Konvertité se snažili budovat z vlastních nákladů boží muka nebo se obraceli k přiznávání vyšších finančních částek kostelu pro pořádání zádušních mší.⁴⁶⁸ Získání prvních konvertitů bylo pro Jaroslava Bořitu z Martinic důležitou událostí. Dosazení nového primátora katolíka Jana Kašovského se ve své podstatě minulo účinkem. Kašovský neměl ve městě žádné příbuzenské vazby a ani se slánskými měšťany nesdílel stejné hodnoty. Pro příslušníky slánských elit proto nebylo těžké udržovat jej mimo skupinu osob, kterou okolo sebe vytvářeli. Kašovský nerozuměl souboru významů, jehož byli elitní měšťané nositeli, proto pro něj nebylo možné do původní sociální sítě proniknout.⁴⁶⁹

---

⁴⁶⁴ Tamtéž, fol. 236-238.

⁴⁶⁵ P. L. BERGER – T. LUCKMANN, *Sociální konstrukce*, s. 132.

⁴⁶⁶ K tomu srov. J. KADEŘÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 68-72.

⁴⁶⁷ Pro městskou radu podrobně srov. J. KADEŘÁBEK, *Protireformace*, s. 21-44 ; G. ALTHOFF, *Friends*, s. 160-165; P. G. WALLACE, *Communities*, s. 21; R. SCRIBNER, *Symbolizing*, s. 821-842, zejména s. 823-825.

⁴⁶⁸ J. ŠTOVÍČEK, *Loretánská idea*, s. 21.

⁴⁶⁹ P. L. BERGER – T. LUCKMANN, *Sociální konstrukce*, s. 89-90.

Pro úspěšný zásah proti nekatolíkům potřeboval Jaroslav Bořita z Martinic osoby, které byly schopny rozeznávat oba systémy významů a z kariérních či osobních stanovisek se rozhodly pro novou, katolickou konfesijní identifikaci.⁴⁷⁰ Ve Slaném se zatím objevovali pouze jednotlivci, kteří ji pozvolna přijímali za vlastní, proto se nedalo hovořit o převládajícím sociálním jednání. Jedinci svou loajalitu nové víře většinou prezentovali v okamžiku, kdy jim z příklonu k ní kynul okamžitý užitek, přičemž všechny případy časově spadaly do samého konce dvacátých let či počátku let třicátých. Městský rychtář Václav Ron prezentoval svou loajalitu Jaroslavu Bořitovi z Martinic, když u hejtmána obvinil soukeníka Andrese Felče z útoku proti vrchnosti, kterého se měl dopustit roku 1633 v hostinci při hádce s blíže nejmenovaným vojákem. V jeho výpovědi jej podpořil jeho soused Václav Čejbik.⁴⁷¹ Andreš Felč měl po městě vyprávět, že se město dočká vysvobození od saského kurfiřta, který nad městem nastolí novou vrchnost („ve dvou nedělích saskej lid sem vpád do země učiní, a tu že budeme míti jinou vrchnost, a tu naši vrchnost, aby ji hrom na kusy rozrazil“).⁴⁷²

Někdy šlo o pouhé vyřizování osobních záští. V roce 1623 udal Šimon Myslivec mlynáře Václava Koníčka za „čáry, kouzla a kacírství“. Ve skutečnosti se tímto způsobem snažil mlynáři pomstít za nevěru, které se dopustil s jeho ženou.⁴⁷³ Měšťan Jiřík Bažant například žaloval svého souseda Karbuse za to, že jej označil za „posvátného formana“. Spíše než o současnou urážku mu však šlo o odplatu za posměch, kterým ho Karbus častoval, když jej při jedné z jeho předchozích cest v Praze zbili.⁴⁷⁴ Ačkoliv byly případy osobní prezentace nové konfesijní sebeidentifikace mezi měšťany prozatím ojedinělé a jejich motivy do velké míry zjištěné, představovaly počátek narušování stávajícího hodnotového systému slánských měšťanů.⁴⁷⁵

---

⁴⁷⁰ M. HALBWACHS, *Kolektivní paměť*, s. 73. Ke konfesijní diferenciaci elit v době protireformace srov. Samuel SCHÜPBACH- GUGGENBÜHL, *Schlüssel zur Macht. Verflechtung und informelles Verhalten im Kleinen Rat zu Basel 1570-1600*, Basel 2002, s. 210-216.

⁴⁷¹ SOKA Kladno, AM Slaný, kniha č. 96, fol. 61-66. Na snahu označovat za viníky či podněcovatele trestných činů osoby, které neměly spojitost s daným sociálním prostředím upozornil Pavel HÍML, *Zrození vagabunda. Neusedlí lidé v Čechách 17. a 18. století*, Praha 2007, s. 40. Ke „stereotypu neznámého vojáka srov. J. DIBELKA, *Obranné strategie*, s. 112-115.

⁴⁷² SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 96, fol. 62-63.

⁴⁷³ Tamtéž, kniha č. 88, fol. 113.

⁴⁷⁴ „[...] že jest jemu, když šel z kostela, posvátných formanů nadal, s tím posměchem mluvíc: co jsou tobě v Praze hubu nabili, neměli jsou tebe bít, poněvadž posvátné věci vozíš.“; tamtéž, fol. 11.

⁴⁷⁵ P. L. BERGER – T. LUCKMANN, *Sociální konstrukce*, s. 67-70.

Kolektivní rezistence slánských nekatolíků se neomezila pouze na snahu o vytvoření neprostupné sociální sítě, která by dokázala držet katolíky stranou dění ve městě, ale našla svůj odraz také ve snahách o správní emancipaci z vrchnostenské držby. Na počátku roku 1627 se nekatoličtí konšelé a někteří z řad „*slovutných pánů*“ pokusili podnítit snahu o znovunabytí královských privilegií a vyvázání se z poddanství. Svě prosby zaslali přímo císaři, čímž obešli svou novou zástavní vrchnost. Ve svém listu se snažili příslušníci slánských elit poukázat na skutečnost, že město v majetku Jaroslava Bořity z Martinic chudne a šlechtic není jeho dobrým správcem („*rozličné potřebné věci a příležitosti velký nedostatek trpěti a zkázu bráti musejí*“).⁴⁷⁶ Ve druhé části své argumentace předkládali panovníkovi vizi vzkvétajícího města, ve které by se Slaný opět proměnil v případě, že by byla správní moc navrácena do jejich rukou. Tento akt přirovnávali k biblickému obrazu vykupitelského vzkříšení („*abychom jako mrtví z prachu země oživit a povstati, duchovní a politické věci řídit mohli*“).⁴⁷⁷ Císař jejich prosbám nevyhověl. Jaroslav Bořita z Martinic měl u dvora mocného zastánce v osobě Viléma Slavaty z Chlumu a Košumberka, který svého přítele v zásadních věcech u panovníka podporoval.⁴⁷⁸ Přímluva u dvora byla v případě snah měšťanských obcí o udělení generálního pardonu velmi důležitá. Opavským měšťanům se podařilo získat přímluvce v Maxmiliánovi z Lichtenštejna, který jejich žádost postoupil císaři, který jí vyhověl.⁴⁷⁹ Zda slánští měšťané odpovídajícího přímluvce nezískali či zda se na jeho pomoc vůbec nesnažili spoléhat, se z dochovaných pramenů nepodařilo určit. Jaroslav Bořita z Martinic odpověděl na postoj Slaného zvýšením odváděných dávek. V dopise Zdeňku Vojtěchu Popelovi z Lobkovic si ve stejnou dobu neopomněl postěžovat, že „*za tu sumu mnohem a dvojnásobně lepší statek než ta zástava jsem [mohl] koupiti a jeho trojnásobně více užívati*“.⁴⁸⁰ Přesto se smečenský hrabě slánského statku nevzdal. Zvýšeným

---

⁴⁷⁶ SOkA Kladno, AM Slaný, Miltnerova sbírka, nezprac., koncept dopisu městské rady císaři Ferdinandovi ze 13. ledna 1627.

⁴⁷⁷ Tamtéž.

⁴⁷⁸ Srov. zmínky v korespondenci se Zdeňkem Vojtěchem Popelem z Lobkovic Lobkovické sbírky Nelahozeves, Lobkovicové roudničtí – Rodinný archiv, B 214, fol. 119-121. Jaroslav Bořita z Martinic zde hovoří o „*odpovědi na nezralé a nepořádné Slánských vznešení*“ a o pomoci Viléma Slavaty z Chlumu a Košumberka.

⁴⁷⁹ Irena KORBELÁŘOVÁ, *Opava za třicetileté války a v pobělohorském období*, in: Karel Müller – Rudolf Žáček, *Opava*, Praha 2006 (= Dějiny slezských měst), s. 165-207, zde s. 174.

⁴⁸⁰ Lobkovické sbírky Nelahozeves, Lobkovicové roudničtí – Rodinný archiv, B 214, fol. 122.

ekonomickým tlakem a dalšími prostředky se mu podařilo potlačit kolektivní snahy slánských utrakvistů o vyvázání z poddanství na dalších osm let.

4. 7. Exulanti

Krajním řešením, které slánští měšťané při svém vyrovnávání se s protireformačními aktivitami volili, představoval nedobrovolný odchod do exilu. První celozemský patent, který možnost odchodu do zahraničí nabízel jako alternativu ke konverzi a měšťany k opuštění Království českého nepřímo vybízel, pocházel z roku 1624. Jeho hlavním tvůrcem byl Karel z Lichtenštejna.⁴⁸¹ Uvést nařízení v život a nést zodpovědnost za jejich provedení měly městské rady královských měst a majitelé i správci vrchnostenských měst a městeček.⁴⁸² To, že jedním z možných důsledků zvyšování tlaku proti svým poddaným by mohl být jejich trvalý hromadný odchod, si šlechtici na většině panství uvědomovali. Při vědomí, jaké těžkosti by pro ně ztráta většího množství ekonomicky aktivních obyvatel znamenala, se snažili situaci řešit smírnější cestou.⁴⁸³ Na rozdíl od nich smečenský pán Jaroslav Bořita z Martinic použil Lichtenštejnovy patenty k legitimizaci svých předchozích kroků a spolu s jejich vydáním se začal zasazovat i za odchod utrakvistických měšťanů ze Slaného.⁴⁸⁴

Prvními oběťmi zvýšené pozornosti, kterou po vydání příslušného patentu Jaroslav Bořita z Martinic slánským měšťanům věnoval, se stali měšťané Jan Jahoda a Jan Blejsa. Jejich osudy se dočkaly stručného popisu v díle Jana Amose Komenského, odkud jej do svých prací přebírali i další čeští historici.⁴⁸⁵ Na Jana Jahodu se vrchnostenští úředníci zameřili poté, co se odmítl podílet na přípravě oltáře k procesí konanému na počest eucharistie. Vedle neochoty uctít svatost oltářní se měl Jan Jahoda provinit také verbálními útoky proti chystané festivité a vrchnostenským úředníkům (*„k té velebné slavnosti a svatému procesí maje oltář strojiti jest pryč odešel a potupně a nevážně mluvil“*).⁴⁸⁶ Jan Blejsa se podle záznamu ve slánských radních knihách nevhodně vyjadřoval k probíhající protireformaci Slaného (*„[Vrchnost] nutí*

---

⁴⁸¹ J. MIKULEC, 31. 7. 1627., s. 47-60; týž, *Pobělohorská rekatolizace*, s. 13-15.

⁴⁸² J. HRDLIČKA, *Konfesijní politika*, s. 406-442.

⁴⁸³ K tomu srov. týž, *Konflikt*, s. 188-208; týž, *Víra*, s. 397-439.

⁴⁸⁴ A. RYBIČKA, *Jaroslav Bořita z Martinic*, s. 94-101; M. VOLF, *Jaroslav Bořita z Martinic po defenestraci*, s. 76-90.

⁴⁸⁵ Srov. F. M. BARTOŠ (ed.), *Jan Amos Komenský. Historie*, s. 219-221; T. V. BÍLEK, *Reformace katolická*; V. FIALA, *Slaný*, s. 58-60; J. ŠTOVÍČEK, *Slaný v době pobělohorské*, s. 65.

⁴⁸⁶ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 57, fol. 425'. F. M. BARTOŠ (ed.), *Jan Amos Komenský. Historie*, s. 219.

*do kostela choditi, i tak k náboženství, jedno vojáky, druhý daněmi a třetí žalářováním“).*⁴⁸⁷ Do konfliktu byla později vtažena i Blejsova manželka, která měla údajně nechat pokřtít svého novorozeného syna protestantským knězem.⁴⁸⁸ Všechny tři dal Mikuláš Hanžburský z Kopečka vsadit do vězení a podrobil je dalšímu vyšetřování.⁴⁸⁹

Výslechy, které Mikuláš Hanžburský z Kopečka proti oběma slánským měšťanům vedl, ve zhuštěné podobě představovaly jejich vlastní pohled na svou konfesijní identifikaci a staly se zajímavou reflexí jak jejich staré víry, tak nově přijímaného vyznání. Mikuláš Hanžburský se například při druhém výslechu Jana Blejsy zaměřil na okolnosti křtu jeho dítěte. Ptal se jej, proč nedal svého potomka pokřtít, ačkoliv už uplynulo několik týdnů od jeho narození. Poukazoval přitom na to, že v případě úmrtí by dítě nedosáhlo plného spasení.⁴⁹⁰ Vycházel při tom ze svých představ odvozených z katolického pohledu na křest, který jej považoval za očištný katarzní rituál, v němž došlo k odloučení novorozence od obecně nečistého a profánního světa.⁴⁹¹ Pokud ke křtu nedošlo včas a dítě zemřelo ještě před jeho přijetím, přechodový akt z něj nesňal prvotní hřích. Tím bylo odsouzeno k věčnému zatracení. Katolíci věřili v *limbum infantum*, tedy část předpekli, kde nekřtěňátka odpočívala bez trestu, ale zbavena možnosti „blaženého zření Boha“.⁴⁹²

Na druhé straně založil Jan Blejsa svou obhajobu na nekatolickém pohledu na křestní rituál. Většina příslušníků nekatolických konfesí totiž doufala, že i nekřtěné dítě dojde spasení, a to *modo extraordinario*, zvláštním způsobem, protože je stále postaveno před vševědoucí tvář Boží.⁴⁹³ Proti Mikuláši Hanžburskému proto slánský měšťan vystoupil s tvrzením, že je na svobodné vůli rodičů, kdy nechají svoje dítě pokřtít. Proti hejtmanově představě o správném průběhu křtu ze zaštiťoval Bibli, která pro něj ve shodě s utrakvistickou tradicí představovala nejvyšší autoritu („*ani v Písmě Svatém že se toho dočísti nemohl*“). Dále také před hejtmanem rozvinul tezi o možnosti spásy nekřtěňátek Božím zásahem („*když jest [dítě] od Pána Boha v životě matky zformováno, též dosavad se v opatrování Božím zůstává,*

⁴⁸⁷ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 57, fol. 425'. F. M. BARTOŠ (ed.), *Jan Amos Komenský. Historie*, s. 220.

⁴⁸⁸ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 57, fol. 433.

⁴⁸⁹ F. M. BARTOŠ (ed.), *Jan Amos Komenský. Historie*, s. 220-221.

⁴⁹⁰ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 57, fol. 432.

⁴⁹¹ Arnold van GENNEP, *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*, Praha 1997, s. 64-65.

⁴⁹² Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL – Zdeněk VYBÍRAL, *Člověk českého raného novověku*, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), *Člověk českého raného novověku*, s. 18-19.

⁴⁹³ Tamtéž, s. 19.

*dále že je Pán Bůh spatřovati ráčí a tím, že proti Pánu Bohu nic nehřeší“).*⁴⁹⁴ Vedle tohoto postoje spatřoval slánský měšťan modloslužebnictví v uctívání svatých a úctě prokazované Panně Marii.⁴⁹⁵

Při obdobných výsleších Jan Jahoda představil Mikuláši Hanžburskému z Kopečka svůj pohled na úctu, již katolíci prokazovali svaté hostii, resp. monstranci, v níž bylo Tělo Kristovo uchováváno.⁴⁹⁶ Slánský měšťan viděl v uctívání monstrance nemístné modlářství, jehož zavedení spojoval s hlavou katolické církve („*papežství*“).⁴⁹⁷ V jeho očích proto odmítnutí klanět se člověkem zhotovené schráně na přechovávání hostie neznamenovalo provinění proti víře („*nepoznává, že by co kdy zhřešiti proti Pánu Bohu [měl]*“). Ve vypjatých chvílích výslechu označil Jan Jahoda za jediný symbol své víry, kterému je ochoten vzdávat úctu, znamení kříže, resp. ukřižovaného Krista, které pro něj znamenalo připomínku vykoupění skrze jeho oběť („*neb monstranci svou vlastní má, Krista Ježíše ukřižovaného, kterejž na dřevě kříže pro hříšný pověšen byl a jiné monstrance nežli té na světě není a jiné se klaněti nebude*“).⁴⁹⁸

Celý spor se později rozdělil do dvou na sobě nezávislých rovin. První se týkala pouze Jana Blejsy a jeho manželky a byla nesena snahou Mikuláše Hanžburského z Kopečka prokázat, že Jan Blejsa ve své výpovědi lhal a svého potomka nechal pokřtít nekatolickým knězem („*prve pokoutně vokřítí dal*“).⁴⁹⁹ Slánskému hejtmanovi se během procesu podařilo zajistit kmotry Jahodova dítěte, kteří ve strachu z postihu zpřetrhali nepokrevní příbuzenské pouto vytvořené mezi jimi, novorozencem a jeho rodiči a svědčili v jejich neprospěch.⁵⁰⁰ Jan Jahoda neváhal a za viníka označil svou manželku, která podle jeho slov nechala dítě pokřtít bez jeho vědomí. Mikuláš Hanžburský z Kopečka jeho slovům uvěřil a nadále proti němu v této věci nepostupoval. Pokud byly v dané záležitosti vedeny výslechy také s Blejsovou manželkou, svého záznamu v příslušných knihách se nedočkaly.⁵⁰¹

---

⁴⁹⁴ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 57, fol. 432.

⁴⁹⁵ Tamtéž, fol. 455.

⁴⁹⁶ M. E. DUCREUX, *Několik úvah*, s. 162, 165.

⁴⁹⁷ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 57, fol. 444'. K negativnímu obrazu papeže v protestantském konfesijním okruhu srov. J. MILLER, *Propaganda*, v přípravné verzi s. 6-8.

⁴⁹⁸ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 57, fol. 455; *Bible*, Jan 1:10.

⁴⁹⁹ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 57, fol. 444.

⁵⁰⁰ J. KADERÁBEK, *Protireformace*, s. 14-15.

⁵⁰¹ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 57, fol. 445.

Druhá rovina sporu se týkala vystoupení obou slánských měšťanů proti katolické víře. Její průběh byl zajímavý proto, že se časem oprostil od své konfesijní stránky a pře se vedla po její velkou část v čistě světské rovině. Až v jejím závěru se dostala otázka útoků na katolickou víru znovu do popředí zájmu. Při prvním čtení žaloby proti oběma měšťanům 2. srpna 1624 hejtman Mikuláš Hanžburský z Kopečka zdůrazňoval vystupování obou slánských měšťanů proti katolické víře („*rouhavé, na potupu svaté víry katolické pomlouvání*“). Po představení obžaloby předal slánský hejtman vedení sporu jistému Pavlovi, obročnímu písaři Jaroslava Bořity z Martinic. Ten celou podstatu obžaloby proti měšťanům přepracoval a 9. srpna je vinil již jen z vystoupení proti vrchnosti a protivení se její vůli.⁵⁰² V neprospěch Jana Jahody v tomto ohledu hovořila i skutečnost, že zřejmě nešlo o jeho první konflikt s novou mocí. Žalobce mu v jednom ze svých snešení připomínal jeho předchozí nedorozumění s katolickým primasem Janem Kašovským. Jan Jahoda se pokusil vyvrátit pravdivost tohoto tvrzení poukazem na primasovu úplatnost („*kdybych mu byl dal 10 r[ýnských zlatých], že by byl toho nesvědčil*“), ale vzhledem k tomu, že Kašovský v průběhu roku zemřel, nebrali vrchnostenští úředníci Jahodovo vznesení v potaz („*těla mrtvých lidí po smrti pokojně spočívati mají bez nařikání*“).⁵⁰³

Z výpovědí obou souzených slánských měšťanů se od tohoto okamžiku začala vytrácet jejich počáteční jistota. Oba měšťané byli patrně skálopevně přesvědčeni o správnosti osobního prožívání své víry a sdílení z ní vyplývajících hodnot. V otázce porušení zástavních práv Jaroslava Bořity z Martinic už ovšem nebyli schopni určit, do jaké míry jsou či nejsou vinni. Ve své odpovědi na Pavlovo snešení proto zdůrazňovali, že se v žádném případě nesnažili vystupovat proti smečenskému urození. Jan Jahoda dále odmítl, že by chtěl v soudní při proti smečenskému šlechtici pokračovat („*v žádný soud [se] vydávati nemíní*“). Jeho příkladu o několik dní později následoval také Jan Blejsa („*to by proti záповědi božské i světské bylo*“).⁵⁰⁴

V okamžiku, kdy se slánští měšťané tímto způsobem nepřímo doznali k tomu, že proti vůli Jaroslava Bořity z Martinic skutečně vystoupili, doplnil obroční písař Pavel k obvinění poukaz na jejich nevhodné chování vůči katolické víře. Ve své obžalobě si ale počínal velmi obratně. Neobviňoval je z porušení žádného z nových vrchnostenských či zemských patentů, ale zaštiťoval se autoritou Rudolfova Majestátu, který vyzýval s odvoláním na článek 31 A

---

⁵⁰² Tamtéž, fol. 433, 434.

⁵⁰³ Tamtéž, fol. 444.

⁵⁰⁴ Tamtéž, fol. 434, 444.

zemského zřízení ke smírnému soužití stran pod jednou a pod obojí, které by se vystříhalo vzájemného hanění.⁵⁰⁵ Krok písaře Pavla byl opravdu promyšleným tahem. Tím, že zvolil za východisko svého postupu Rudolfovu listinu, zcela zlomil další možný odpor obou měšťanů. Smečenský úředník dobře věděl, že žádný z obviněných se neodvážívá vystoupit proti privilegiu, jehož obranu a přijímání považovali utrakvističtí měšťané za jednu z klíčových hodnot svého myšlenkového světa.⁵⁰⁶ Snaha obou obviněných prokázat, že vše konali „*podle náboženství svého*“ a Majestátu se neprotivili, již neměla přílišnou cenu, protože zcela popřít obvinění se jim nemohlo podařit, protože by jím zároveň odsoudili celý svůj hodnotový systém.⁵⁰⁷

Proces se mezitím protahoval. První obvinění proti slánským měšťanům vznesl Mikuláš Hanžburský z Kopečka 2. srpna 1624 a ještě v na sklonku listopadu se nedobral konečného odsouzení provinilců. Konečný verdikt byl nakonec vyhlášen 23. prosince 1624, patrně při vědomí blížící se sváteční přestávky v radním snášení a počátku nového roku.⁵⁰⁸ Ačkoliv oba rozsudky směřovaly ke konfesijnímu tlaku na Jana Jahodu i Jana Blejsu a snažily se je přimět k proměně jejich vyznání, jejich hlavní zdůvodnění bylo čistě světské. U obou měšťanů nebylo důvodem jejich potrestání vystoupení proti katolické víře, ale světská provinění. U Jana Jahody zdůvodnili žalobci jeho odsouzení neposlušností („*proti poručení vrchnosti své*“), stejně tak jako u Jana Blejsy („*jináče, nežli mu bylo poručeno, se zachoval*“).⁵⁰⁹ Vystoupení proti katolické víře bylo zmíněno jen okrajově. Nezodpovězená zůstala otázka, zda pro Jaroslava Bořitu z Martinic byla v daném okamžiku disciplinační stránka celého procesu důležitější než hledisko víry, či zda šlo o obratný tah obročního písaře Pavla, který rozpoznal, že je pro něj snažší prokázat odpor obou měšťanů proti vrchnosti než se s nimi pouštět do složitých věroučných disputací.

Oba obvinění byli potrestáni peněžitými plněními. U Jana Jahody šlo o částku 50 kop míšeňských grošů, které měl vynaložit na zhotovení nové monstrance, proti jejímuž uctívání se postavil. U Jana Blejsy se počítalo s odvodem dvou třetin jeho majetku hraběcímu důchodu, přičemž jedna třetina měla být také využita ke zhotovení nové monstrance, druhou

---

⁵⁰⁵ J. JUST, 9.7.1609. *Rudolfův Majestát*, s. 136; V interpretaci písaře Pavla „*že strana pod jednou a pod obojí jedna proti druhý nic mluví ani psátí aniž malovati nemá*“; SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 57, fol. 443’.

⁵⁰⁶ K tomu srov. J. KADEŘÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 34.

⁵⁰⁷ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 57, fol. 455.

⁵⁰⁸ J. KADEŘÁBEK, *Vrcholné orgány*, s. 4-5

⁵⁰⁹ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 57, fol. 445.

obdržel ke svému užívání slánský špitál.⁵¹⁰ Odsouzení měšťané zvolili nejzazší možné řešení své nezáviděníhodné situace a město opustili s tím, že zde zanechali většinu svého majetku. V jejich případě šlo o první podrobněji zaznamenaný odchod slánských měšťanů do exilu. Jan Jahoda na své cestě do ciziny doputoval jen do Prahy, kde zemřel na mor, který napadl jeho vězněním oslabený organismus. Janu Blejsovi se podařilo nalézt útočiště v Pirně, kde setrval až do své smrti.⁵¹¹

Zatímco jednotlivci následovali příkladu Jana Jahody a Jana Blejsoy a odcházeli ze Slaného již od konce roku 1624, nejmohutnější vlna exulantů se vzedmula v červnu a červenci roku 1626. Během dvou měsíců odešlo přes 310 osob, z nichž 87 patřilo mezi plnoprávné měšťany.⁵¹² Jediný záznam o jejich odchodu pocházel z Vepřkova svědectví, takže nebylo možné zjistit, kdo se od města odloučil. Jména jednotlivých exulantů byla dohledatelná až v pramenech z pozdější doby. Podle nich již nešlo určit, ve kterém roce zmiňovaní jedinci z města uprchli. Spolu s přibližně 900 lidmi, kteří zemřeli předchozího roku na mor, přišel Slaný téměř o polovinu svých obyvatel.⁵¹³

Václav Fiala upozornil na skutečnost, že Daniel Vepřek určil za okamžik, kdy se všichni slánští obyvatelé rozhodli odejít, 6. července 1626, tedy výročí upálení mistra Jana Husa.⁵¹⁴ Zda šlo jen o další projev individuální konfesijní sebeidentifikace slánského měšťana, či zda osoby odcházející ze Slaného skutečně zvolily toto datum, aby symbolicky projevíly svůj postoj k utrakvistickému vyznání, se autorovi z dochovaných pramenů nepodařilo určit.⁵¹⁵ Slánští uprchlíci hledali útočiště především v Sasku.⁵¹⁶ Připojili se zde k exulantům, kteří sem mířili z pražských měst, Litoměřic a Žatce.⁵¹⁷ Protože doufali, že jejich pobyt je pouze

---

⁵¹⁰ Tamtéž, kniha č. 58, fol. 2.

⁵¹¹ F. M. BARTOŠ (ed.), *Jan Amos Komenský. Historie*, s. 220.

⁵¹² J. B. MILTNER (ed.), *Kalendář*, s. 10.

⁵¹³ Tamtéž, s. 9. K obyvatelstvu ve Slaném v raném novověku srov. K. KŘESADLO, *Slaný*, s. 61-62; E. MAUR, *Urbanizace* s. 19-20.

⁵¹⁴ V. FIALA, *Slaný*, s. 61-63.

⁵¹⁵ K tomu srov. M. HALBWACHS, *Kolektivní paměť*, s. 123.

⁵¹⁶ Josef KADERÁBEK, *Lidé bez domova, domov bez paměti? Návraty slánských pobělohorských exulantů*, in: Václav Bůžek – Jaroslav Dibelka (edd.), *Utváření identity ve vrstvách paměti*, České Budějovice 2001 (= Opera historica 15), s. 53-76, zde s. 54-55.

⁵¹⁷ Lenka BOBKOVÁ, *Pobělohorský exil v Sasku a možnosti jeho dalšího výzkumu*, in: Michaela Hrubá (ed.), *Víra nebo vlast? Exil v českých dějinách raného novověku*, Ústí nad Labem 2001, s. 72-106, zde s. 76-78; Alexander SCHUNKA, *Gäste, die bleiben. Zuwanderer in Kursachsen und der*

dočasný, usazovali se v místech poblíž českých hranic, jako byla města Drážďany, Freiberg či Pirna.⁵¹⁸ Zmiňovaným datem ovšem odchody slánských měšťanů za hranice neustávaly, v roce 1627 například odešel ze Slaného měšťan Jan Škřítek, protože se nemínil podrobit nařízené zpovědi a svatému přijímání.⁵¹⁹

I po odchodu do zahraničí se dařilo slánským exulantům udržovat styky se svojí vlastní. Z roku 1630 se dochovalo několik listů, kterými se slánští uprchlíci snažili dozvědět, co se po dobu jejich nepřítomnosti dělo s jejich majetky. V záznamech dopisů a odpovědích na ně přetrvával ještě na počátku třicátých let zcela pozitivní obraz exulantů. Slánští měšťané si stále pamatovali na jejich působení ve městě a považovali vzájemně vytvořené sociální sítě vztahů za dosud živé.⁵²⁰ V okamžiku, kdy se Jiřík Perníkář zajímal o to, zda někdo hospodaří na jeho vinici, slánští konšelé jej ubezpečili o tom, že je v rukách Samuela Crucigera, který se o ni pečlivě stará a Perníkář jeho činností nedojde žádné škody.⁵²¹ V případě bývalého konšela Jana Veselského mu dokonce v listech prisuzovali jeho bývalý sociální statut a oslovovali jej jako „*slovutného pána*“.⁵²² Ačkoliv jej před městskou radou obviňovali sirotci Kateřiny Kutilky, že do exilu odešel s penězi, které měly podle práva náležet jim, považovali jejich vznešení za útok na čest bývalého konšela a ujišťovali jej o tom, že jejich slovům nevěří a nehodlají se jimi dále zabývat („*osobu vaši v témž spisu nenáležitě dotejka*“)⁵²³

4. 8. Proces s Jiříkem Balcarem z Tmáně

Největším procesem, který byl ve Slaném proti nekatolíkům veden, byl spojen s „tajnými“ kázáními Jiříka Balcara z Tmáně. Svým přesahem na panství okolních šlechticů, především

---

Oberlausitz im 17. und frühen 18. Jahrhundert, Hamburg 2006; Wulf WÄNTIG, *Grenzerfahrungen. Böhmisches Exulanten im 17. Jahrhundert*, Konstanz 2007.

⁵¹⁸ Táž, *Exulanti z Prahy a severozápadních Čech v Pirně v letech 1621-1639*, Praha 1999, s. 14-16. Soupis saských a hornolužických měst, v nichž byly přítomny české exulantské obce, podal Christian Adolph PESCHECK, *Čeští exulanti v Sasku. Zkoumání průběhu vystěhovalectví z Čech do Saska a jeho důsledků pro saskou kulturu*, Varnsdorf 2001, s. 25-88.

⁵¹⁹ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 50.

⁵²⁰ Wolfgang REINHARD, *Freunde und Kreaturen. Verflechtung als Konzept zur Erforschung historischer Führungsgruppen. Römische Oligarchie um 1600*, München 1979, s. 46.

⁵²¹ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 192; kniha č. 78, fol. 19’.

⁵²² Tamtéž, kniha č. 58, fol. 194; kniha č. 70, fol. 20.

⁵²³ Tamtéž, kniha č. 70, fol. 22-23.

zlonického panství Bohuslava Valkouna z Adlaru a kladenského panství Žďárských ze Žďáru, představoval jedno z nejrozsáhlejších vystoupení proti nekatolíkům ve Slánském kraji vůbec. Ve starší literatuře se dočkal svého velmi účelového popisu, který na základě srovnání slánských pramenů s Komenského líčením Balcarova procesu v Historii o těžkých protivenstvích církve české představil evangelický historik Václav Fiala, aby jeho zkreslený pohled později bez hlubší reflexe převzali ostatní badatelé.⁵²⁴ Vcelku neutrální pohled Tomáše V. Bílka, který ovšem považoval Jiříka Balcara a tajného kazatele za dvě osoby, byl dlouhodobě opomíjen.⁵²⁵ Jiřík Balcar byl ve Fialově podání líčen jako uvědomělý evangelík, „*apoštol protikatolického hnutí*“, který svou kazatelskou dovedností předčil mnohé katolické kněze. Autor se v následující části rozpravy pokusil tento obraz upravit, protože Václav Fiala zcela zřejmě využíval pouze ty prameny, které odpovídaly jeho předem vytvořenému konstruktovi.⁵²⁶

Události kolem vystoupení Jiříka Balcara z Tmáně se dostaly před slánský městský soud v roce 1629. Obviněný sedlák se měl zpronevěřit proti císařskému výnosu pořádáním tajných kázání, která mělo navštěvovat několik set lidí. Zvěsti o jeho působení se dostaly až k uším Bohuslava Valkouna z Adlaru, který byl majitelem Tmáně. Šlechtic vyzval své úředníky, aby proti „*nešlechtemostem*“, které se měly v době jeho nepřítomnosti na panství udát, zasáhli. Ti tak skutečně učinili, rozehnali Balcarovo velikonoční kázání a zatkli jeho hlavního aktéra spolu s řadou jeho posluchačů. Poté je uvěznil ve Zlonicích, kde sídlila vrchnostenská kancelář Valkounů z Adlaru. Zlonický šlechtic zjevně neměl zkušené úředníky, kteří by byli schopni vést proti provinilcům dlouhý a složitý proces. S poukazem na to, že se pobožnosti účastnili také mnozí poddaní Jaroslava Bořity z Martinic, jej požádal, zda by nemohlo být celé řízení postoupeno jeho pravomoci. Smečenský hrabě souhlasil a událost se stala záležitostí slánských konšelů a slánského hejtmána Lukáše Lipnického z Čáslavě.⁵²⁷

Nejprve byli vyslýcháni korunní svědci, jež představovali úředník Bohuslava Valkouna z Adlaru a jeho dva poddaní. Ačkoliv bylo jejich vyprávění ve velké míře stylizováno tak, aby v první řadě podtrhlo jejich odvážné jednání, dobrou službu vrchnosti a vyzdvihlo další jejich zásluhy na zatčení Jiříka Balcara z Tmáně, bylo možné s ním pracovat jako s hodnověrným

---

⁵²⁴ Srov. F. M. BARTOŠ (ed.), *J. A. Komenský. Historie*, oddíl CIV, Jiřík Baltazar mučedlník, s. 236-237; V. FIALA, *Slaný*, s. 64-73; E. ČÁŇOVÁ, *Rekatolizace*, s. 74.

⁵²⁵ T. V. BÍLEK, *Reformace*, s. 128.

⁵²⁶ Srov. V. FIALA, *Slaný*, s. 66-73, zejména s. 69-70 a poznámky pod čarou č. 243, 246.

⁵²⁷ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 96, p. 20; kniha č. 58, fol. 129.

vyličením událostí. Prvním ze svědků se stal zlonický rychtář Jiří Klimeš, který velel postupu proti nedovolenému shromáždění. Z jeho výslechu nejprve vyplynulo, že Balcarova kázání nebyla v žádném případě utajována. O jejich konání se obecně vědělo. Klimeš tak mohl vybrat nejvhodnější dobu pro zákrok proti jejich původci. Zlonický rychtář nejprve na jedno z nich poslal své tři lidi („na zvědy“), kteří zjistili datum jeho dalšího konání.⁵²⁸ Lze-li věřit pozdějšímu tvrzení všech svědků, že v Balcarově dvoře se scházelo mezi dvěma až třemi sty posluchačů, nebylo ani v lidských silách tak velká shromáždění v tajnosti udržet.⁵²⁹

Jiří Klimeš jako jediný z vyslychaných reflektoval, jak celé shromáždění skutečně vypadalo. Než spolu s dalšími 32 ozbrojenými poddanými z okolních vesnic vstoupili mezi Balcarovy posluchače, povšiml si, že lidé seděli na lavicích a přinesených stoličkách v kruhu, zatímco Balcar jim rozkládal sedě za stolem v jejich středu.⁵³⁰ Z toho, jaký se později Jiří Balcar o sobě snažil vytvořit obraz, bylo možné předpokládat, že celé uspořádání posluchačů a kazatele mělo připomínat kázání Ježíše Krista.⁵³¹ Klimeš také zdůrazňoval, že Balcar kázal za pomoci knih, které měl před sebou položené a z kterých shromáždění také předzpěvoval („měl knihy před sebou, *sumáře, Písně výroční malý a Zákon nevelkej*“).⁵³² Jeho výpověď se v tomto ohledu rozcházela s pozdějším tvrzením Historie o těžkých protivenstvích církve české, ve kterém Jan Amos Komenský označoval tmáňského kazatele za negramotného.⁵³³

Pokud bylo svědectví rychtáře Klimeše pravdivé, vlastnictví knih a schopnost číst Jiřího Balcara vyčleňovaly z tradičního venkovského prostředí. Ve většinově negramotné společnosti Balcar působil dojmem vzdělaného člověka, jehož znalosti mohly pocházet i z Božího vnuknutí. Navíc znalost Bible byla v lidovém prostředí velmi oceňována a pozitivně hodnocena. Proto mu byli někteří návštěvníci jeho kázání ochotni přiřknout nadpřirozené

---

⁵²⁸ Tamtéž, kniha č. 96, p. 21.

⁵²⁹ E. ČÁŇOVÁ, *Rekatolizace*, s. 74; V. FIALA, *Slaný*, s. 66-68.

⁵³⁰ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 96, p. 21.

⁵³¹ *Bible*, Mk 3:34.

⁵³² SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 96, p. 21. S vysokou pravděpodobností šlo v prvním případě o utrakvistickou sbírku *Písně vejroční chval božských*, které poprvé vyšly roku 1606 nákladem Jana Nigrina. K této sbírce srov. M. ŠKARPOVÁ, *Kancionál český*, s. 42-43. Ve druhém případě šlo patrně o *Nový zákon*.

⁵³³ F. M. BARTOŠ (ed.), *J. A. Komenský. Historie*, s. 237.

schopnosti.⁵³⁴ Poddaný Jan Antoš z Votrub se na kázání podle svých slov dostavil hlavně proto, že od ostatních slyšel o tom, že je Balcar nadán schopností uzdravovat a konat jiné zázraky („*divy a zázraky čint*“).⁵³⁵

Dále zlonický rychtář podle svých slov vyzval Jiřího Balcara, aby přestal kázat („*Balcare, mlč, ty žádným knězem nejsi!*“).⁵³⁶ Poté se snažil přimět shromáždění, aby se rozešlo. Jeho účastníci se však odmítli z Balcarova stavení vzdálit s poukazem na čistotu svých úmyslů („*že nepůjdou, že nepřišli na nic zlého, nežli k slyšení slova Božího*“). Bezmocný Klimeš proto poslal pro další posily na Hospozín. Svě počínání se snažil zaštitit také autoritou kněze Bartoloměje Roetlendera, který měl kvůli Balcarovi neprodleně přijet.⁵³⁷ S příjezdem smečenského děkana se měla celá situace obrátit v disputaci mezi katolickým knězem a samozvaným kazatelem. Její průběh umožnil alespoň okrajově nahlédnout do myšlenkového světa tmáňského sedláka.

Smečenský děkan se měl podle rychtářova sdělení Jiříka Balcara z Tmáně zeptat, proč se staví proti katolické víře. Ten ovšem takové tvrzení rázně popřel. Tmáňský sedlák se snažil přítomného kněze přesvědčit, že jej k jeho kazatelské dráze předurčil Bůh osobně a jeho vystoupení je směřováno proti všem hříšníkům („*já mám sobě od Pána Boha poručeno, abych lidu mluvil, kázal a je z hříchu trestal*“). Na udivený dotaz duchovního, kdy s Bohem hovořil, jej Balcar ujistil, že s ním může díky své nadpřirozené síle mluvit kdykoliv („*že může s ním vždycky mluvit, že má Ducha Svatého*“). Vedle této schopnosti jej měl Bůh nadat také nezranitelností a nedotknutelností ze strany jakékoliv světské autority („*že mu žádný ublížit nemůže*“).⁵³⁸ Nakonec Balcar vyzval Roetlendera, aby se kál za své hříchy. Z jakých zdrojů Jiřík Balcar čerpal své přesvědčení, se nepodařilo rekonstruovat, protože vyslyšající nekladli

---

⁵³⁴ K lidovému biblismu srov. Jan HORSKÝ– Zdeněk R. NEŠPOR, *Typologie české víry raného novověku. Metody a možnosti studia lidové religiozity v 18. století*, Český časopis historický 103, 2005, s. 41-85, zde s. 63-65.

⁵³⁵ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 96, p. 21. Nejnověji podal možnosti studia zázraků Martin GAŽL, *O rozumnosti bez rozumu a břečťanu příběhů. Prolegomena k dějinám předmoderních zázraků*, in: Martina Ondo Grečenková – Jiří Mikulec (edd.), *Církev a zrod moderní racionality. Víra – pověra – vzdělanost – věda v raném novověku*, Praha 2008 (Folia Historica Bohemica – Supplementum II), s. 183-239, zde s. 185-187.

⁵³⁶ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 96, p. 21.

⁵³⁷ Tamtéž, p. 22.

⁵³⁸ Tamtéž.

otázky, které by k poznání jeho „bludů“ směřovaly. Pouze jeho víra v nadání Duchem Svatým mohla pocházet z četby příslušných novozákonních pasáží.⁵³⁹

Dále se Klimeš k Jiřímu Balcarovi ve své výpovědi nevracel. Popisoval pouze, jak se mu podařilo všechny přítomné přesvědčit, aby vyšli ven z Balcarova stavení, kde je ostatní Klimešovi pomocníci odzbrojili a vyváděli je ven ze dvora, kde je smečenský děkan přesvědčoval o nevýhodnosti jejich chování. Poté byli poddaní odváděni do Zlonic. Klimeš líčil, jak se mu zpočátku podařilo přítomné venkovany uklidnit a přimět je k tomu, aby se v poklidu vydal na cestu do sídelního města Adlarů. Jeden z nich na něj ovšem zaútočil a pokusil se zmocnit jeho zbraně. Ten se s ním o ni potýkal a podařilo se mu jej nakonec přemoci a zabít. Nastalého zmatku využili mnozí lidé k útěku, jiní začali sbírat kamení a házet je na své strážce. Ozbrojenci proti nim vystoupili silou a pozatýkali je. Zde Klimeš své vyprávění ukončil.⁵⁴⁰

Druhým v pořadí byl poddaný Bohuslava Valkouna z Adlaru [?] Šťastný Nemyšlovský, účastník bohoslužby. Také on tvrdil, že se na kázání dostavil, protože o něm věděl z doslechu a doufal, že uvidí Jiříka Balcara z Tmáně konat zázraky.⁵⁴¹ Dále popsal scénu, při níž rychtář vstoupil do světnice mezi Balcarovy posluchače. K jeho popisu přidal drobnost, podle níž mu měl Klimeš přikázat, aby sedlákovi zabavil jeho knihy, proti čemuž se měl Balcar ostře ohradit. Spíše než o vlastní text však šlo samozvanému knězi o jejich finanční hodnotu, která pro něj musela být nemalá („*abych je mu nebral, že jsem mu na ně nic nepřidal*“). Disputaci s děkanem popsal Nemyšlovský shodně jako Klimeš, pouze uvedl, že Balcar nemůže s Bohem hovořit kdykoliv, ale ten k němu promlouval pouze třikrát. Nezapomněl také zdůraznit, že smečenský děkan považoval Balcarovu výzvu k pokání za útok na svou čest. („*Dí k panu děkanovi, čiň prej ty, bratře, raději pokání i říká pan děkan, nebratřiž mi, všaks se mnou na bratrství nepil*“).⁵⁴² Také Nemyšlovský skončil své vyprávění líčením útěku většiny

---

⁵³⁹ Bible, Lk 12:12 („*Vždyť Duch svatý vás v té hodině naučí, co máte říkat*“), Mk 13:11 („*Co vám bude v té hodině dáno, to mluvte. Nejste to vy, kdo mluví, ale Duch svatý.*“)

⁵⁴⁰ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 96, p. 22.

⁵⁴¹ Tamtéž, p. 23.

⁵⁴² K vnímání cti srov. Martin DINGES, *Die Ehre als Thema der Historischen Anthropologie. Bemerkungen zur Wissenschaftsgeschichte und zur Konzeptualisierung*, in: Klaus Schreiner – Gerd Schwerhoff (Hgg.), *Verletzte Ehre. Ehrkonflikte in Gesellschaften des Mittelalters und der Frühen Neuzeit*, Köln-Weimar-Wien 1995, s. 29-62, zejména s. 32-38; SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 96, p. 23.

poddaných poté, co na doprovod zaútočili kameny. Třetí vyslýchaný, Jan Koutský, pouze potvrdil svou účast na doprovodu smečenského děkana na místo konání bohoslužby.⁵⁴³

Po výslechu osob, které patřily mezi poddané Bohuslava Valkouna z Adlaru a aktivně se podílely na zásahu proti tmáňskému shromáždění, začalo vyšetřování těch, kteří se přímo účastnili zapovězeného kázání. Jednotlivci předstupovali před slánskou městskou radu a úředníky Jaroslava Bořity z Martinic od dubna 1629 až do března 1630. Ze strany vyšetřovatelů přitom bylo patrné, že se návštěvníkům kázání snažili vnutit svůj popis celé události.⁵⁴⁴ Martinicovi úředníci, zejména hejtman Lukáš Lipnický z Čáslavě, chtěli při výsleších vytvořit v myslích vyslýchaných obraz široce koncipovaného spiknutí proti císaři a katolické víře, jehož se měli zúčastnit („za nepřítelé všeho toho Království českého“).⁵⁴⁵ V Balcarově kázání spatřovali „rebelii a puntování“, které měly podnít všeobecné povstání venkovského obyvatelstva („nové pozdvižení“), jež by dalo podnět k novému celostavovskému odporu, tentokrát vedenému zdola. Venkované byli proto dotazováni i na to, zda je Jiřík Balcar ve spojení s jinými podněcovateli povstání.⁵⁴⁶

Strach vyšetřovatelů z možného vypuknutí ozbrojeného povstání byl patrně podnícen zprávami o rebeliích z ostatních panství. V téže době byly zaznamenány revolty z konopišťského panství Pavla Michny z Vacínova nebo opočenského panství Trčků z Lípy.⁵⁴⁷ Na některých statcích došlo dokonce k fyzické likvidaci představitelů katolické strany. V Litoměřickém kraji byl zabit hejtman jezuitského statku Úště.⁵⁴⁸ Vrchol představovalo povstání proti Ottovi Jindřichovi z Vartenberka, kdy v říjnu 1625 vtrhli poddaní na jeho zámek a zavraždili jej i jeho manželku.⁵⁴⁹

---

⁵⁴³ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 96, p. 24.

⁵⁴⁴ Na podobný postup vyšetřujících upozornil Carlo GINZBURG, *Benandanti. Čarodějnictví a venkovské kultury v 16. a 17. století*, Praha 2002, s. 26, 33.

⁵⁴⁵ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 132’.

⁵⁴⁶ Tamtéž, fol. 130, 132, 133’.

⁵⁴⁷ T. V. BÍLEK, *Reformace katolická*, s. 121-126.

⁵⁴⁸ Tamtéž, s. 128-129.

⁵⁴⁹ K tomu srov. Josef KOLLMANN, *Povstání poddaných statku Markvartice proti Otovi Jindřichovi z Vartenberka r. 1625. Zánik Vartemberského rodu*, *Z minulosti Děčínska* 2, 1974, s. 65-107. Danou událost reflektoval ve své korespondenci se Zdeňkem Popelem z Lobkovic také Jaroslav Bořita z Martinic. Srov. Lobkovicke sbírky Nelahozeves, Lobkovicové roudničtí – Rodinný archiv, B 214, fol. 80, list Jaroslava Bořity z Martinic Zdeňku Vojtěchu Popelovi z Lobkovic z 30. května 1626;

Kázání se vedle své pozvolné přeměny v rozsáhlé spiknutí dočkalo dalších negativních přívlastků, které měly ukázat míru jeho škodlivosti a prokázat oprávněnost úvah, že bylo jen zástěrkou celospolečenské rebelie. Přestože obecnou povědomost o konání bohoslužeb zmínili všichni hlavní svědci a objevila se i v dalších tvrzeních obviněných, trvali úředníci Jaroslav Bořity z Martinic na obrazu utajovaného shormážd'ování („*pokoutně*“).⁵⁵⁰ Zvláštní zřetel vyšetřovatelé brali na konfesijní složku celého domnělého spiknutí, protože se Jiří Balcar otevřeně nehlásil k žádnému v Čechách známému protestantskému proudu. Nebezpečí jeho útoku na katolickou církev spočívalo v tom, že byl nenadálý a nový („*nová sekta*“, „*nové bludné náboženství*“), a proto bylo zapotřebí jej neprodleně potlačit.⁵⁵¹

Všichni obvinění se celého postupu viditelně zalekli. Byli okamžitě ochotni přiznat své provinění, které spočívalo v účasti na kázání, bránili se ovšem nařčení, že by na něm byli přítomni za účelem jeho vyslechnutí či dokonce zapojení se do připravovaného spiknutí. Pro svou obhajobu poté volili rozličné osobní strategie. Poddaný Jan Antoš se snažil vyslychající přesvědčit, že se na kázání dostal při hledání svého čeledína, který od něj zběhl kvůli tomu, že nechtěl přestoupit ke katolické víře. Antoš podle svého tvrzení doufal v to, že jej zde najde, či si mezi shromážděnými lidmi za něj nalezne náhradu.⁵⁵² Urban a Marek, řezáči, se snažili při výslechu zaštitit svou konverzí ke katolictví („*poněvadž již předešle lidé katoličtí jsou*“). Svou přítomnost na bohoslužbě odůvodňovali tím, že nesli do vsi sousedící s Tmání křen svému strýci a díky blízkosti obou osad zaslechli hlasitý zpěv mnoha lidí. Shromáždění navštívili z pouhé zvědavosti, proč ve Tmání došlo k takovému srocení.⁵⁵³ Výpovědi ostatních byly založené na podobných základech, tedy především náhodnosti návštěvy či nevědomosti o směřování celého setkání, autor proto nepokračoval v jejich dalším uvádění.⁵⁵⁴

Bez ohledu na míru skutečného provinění či propracovanost osobní rezistentní strategie byl nad každým z obviněných vynesena rozsudek smrti. Odsouzení na smrt byli odvedeni do cely, aby zde vyčkávali příchodu kata, přičemž jejich věznění prodlužoval Jaroslav Bořita

---

„nezapomnění se ještě na ten čerstvý markvartický nad panem z Wartenbergka a paní manželskou jeho mordýřský příklad“.

⁵⁵⁰ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 130.

⁵⁵¹ Tamtéž, fol. 130', 133'. Na odpor, který pociťovali raně novověcí měšťané k většině novinek, upozornil J. MILLER, *Uzavřená společnost*, s. 331-332.

⁵⁵² SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 130.

⁵⁵³ Tamtéž, fol. 130'.

⁵⁵⁴ K typologii obranných strategií obviněných srov. J. DIBELKA, *Obranné strategie*, s. 102.

z Martinic až na několik týdnů.⁵⁵⁵ Přitom už si zajistil u apelačního soudu anulaci vynesných kapitálních trestů.⁵⁵⁶ Odsouzenci byli mezitím dotazováni, zda se před smrtí hodlají smířit s Bohem a vyznat se ze svých hříchů. V okamžiku, kdy tak přislíbili učinit, dal je Jaroslav Bořita z Martinic znovu odvést před slánskou městskou radu a Lukáše Lipnického z Čáslavě. U každého z předvedených měl postup, jímž se slánský hejtman řídil, stejný průběh. Lukáš Lipnický z Čáslavě nejprve znovu přečetl jednotlivcům jejich obvinění („v témž svatém náboženství [katolickém] jsouce v něm utvrzeni, nestálí, vrtkaví a protivní nalezeni byli“).⁵⁵⁷ Poté jim na základě jejich přislíbené konverze udělil milost („po utvrzení se v náboženství svatém, jest jim milost učiniti“). Pro její naplnění bylo ovšem bezpodmínečně nutné, aby se viníci neprodleně odebrali do kostela, kde se vyzpovídali a přijali svátost oltářní („toho skutkem dokázati“).⁵⁵⁸ Snahou Jaroslava Bořity z Martinic nebylo exemplární potrestání viníků, ale vynesení rozsudku nejvyšších trestů se stalo nástrojem disciplinace poddaných a účinným prostředkem k dosažení jejich konverze.⁵⁵⁹

Praxe, při níž byli nejprve vyneseny kapitální tresty, které byly později z dobré vůle vrchnosti zmírněny, se uplatňovala i v ostatních městech. V Jihlavě byli odsouzeni již v roce 1621 za účast v rebelii proti císaři městští syndikové Jan Hynek z Velínova a Martin Leupold z Löwenthalu. Vedle ztráty hrdla jim měla být ještě symbolicky uťata ruka, kterou při svém zvolení přísahali věrnost císaři.⁵⁶⁰ Po vynesení rozsudku smrti jim však byla udělena císařská milost, která jejich tresty zmírňovala, v případě Martina Leupolda na dvouměsíční vězení, Jan Hynek odevzdal císařské komoře polovinu svého majetku.⁵⁶¹ Stejným způsobem postupoval také Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka, který na svém panství inscenoval rozsáhlý proces s hlavními představiteli revolty, která ve dvacátých letech usilovala o změnu politických a konfesijních poměrů ve městě.⁵⁶²

Jiřík Balcar z Tmáně se podobně shovívavého přístupu jako ostatní návštěvníci jeho bohoslužeb nedočkal. V jeho případě proti němu byla u slánského městského soudu vynesena

---

⁵⁵⁵ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 130', 131, 137, 146.

⁵⁵⁶ V. FIALA, *Slaný*, s. 73-74.

⁵⁵⁷ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 146.

⁵⁵⁸ Tamtéž, fol. 146.

⁵⁵⁹ J. HRDLIČKA, *Konfesijní politika*, s. 435-436.

⁵⁶⁰ K tomu srov. Richard van DÜLMEN, *Divadlo hrůzy. Soudní praxe a trestní rituály v raném novověku*, Praha 2001, s. 74-77.

⁵⁶¹ F. HOFFMANN, *Listy*, s. 145-147.

⁵⁶² Srov. J. HRDLIČKA, *Víra*, s. 397-439.

ta nejtěžší obvinění. První věcí, kterou obžaloba v jeho případě zdůrazňovala, byla zrada. Jiřík Balcar totiž již dříve konvertoval ke katolictví a svůj čin stvrdil zpovědí a přijímáním pod jednou způsobou.⁵⁶³ Jeho kázání znamenala zpětné odloučení od katolické církve a především svedení dalších jeho dosud nevinných posluchačů („*od téhož pobožného náboženství odvozoval [...] aby kněžím katolickým nevěřili, že lid obecný falešně učí, jim o tom poroučel*“).⁵⁶⁴ Vedle provinění proti církvi a víře se dopustil Balcar také porušení Obnoveného zřízení zemského, čímž se postavil císaři a celému Království českému.⁵⁶⁵

Tmářský kazatel ve své obhajobě setrval v budování vlastního obrazu tak, jak jej nastínili již poddaní Bohuslava Valkouna z Adlaru. Během celého výslechu trval na tom, že jsou jeho kroky řízeny Boží prozřetelností, které není možné se žádnou silou vzepřít („*z rozkazu Pána Ježíše Krista*“).⁵⁶⁶ Jiří Balcar dále tvrdil, že jediná osoba, které by byl ochoten se poddat, by musela vládnout stejnou propůjčenou silou, jakou měl on („*v tom mi nesmí překážeti žádný, leda by poznal Hlasu Božího*“). Neopomněl ani znovu zdůraznit svou nedotknutelnost („*strachu a hrůzy nemám nebo ochrana Boží j[es]t se mnou*“). Pokusy vyšetřovatelů přesvědčit jej o tom, že díky svým názorům může být popraven, odmítal Jiřík Balcar s tím, že není v lidské moci jej o život připravit („*jakž bude odchod můj z tohoto světa nemůžete žádný vyzvědět o mém odchodu, poněvadž vám není zjeveno*“).⁵⁶⁷ Jeho jedinkrát vyslovená kritika katolické církve a celých protireformačních snah, kterou před soudem vyřkl („*darů neberu, ani desátku a do vězení nedávám, nebiji, nevyháním z zemi, nátisky nečiním žádnému*“) a kterou evangelický historik Václav Fiala reflektoval ve svém spise jako jedinou z celého výslechu, byla zastíněna jeho snahou představit svou osobu jako vyvoleného Božího, jeho nového posla, který je nadřazen všem hříšným a může je po zásluze trestat.⁵⁶⁸

Se záznamem v radním manuálu ostře kontrastovalo líčení Jana Amose Komenského, který Balcarovu výpověď přepracoval do skutečné teologické úvahy a jeho obraz přiblížil dobovému ideálu světce, resp. mučedníka protestantské víry.⁵⁶⁹ Podle Komenského líčení měl Balcar dokonce přijít na zlonický zámek za Bohuslavem Valkounem z Adlaru, prokázat se zde Božími znameními a vyzývat šlechtice k pokání. Ke své kazatelské činnosti se měl uchýlit

---

⁵⁶³ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 137.

⁵⁶⁴ Tamtéž.

⁵⁶⁵ J. MIKULEC, *31. 7. 1627*, s. 88-92.

⁵⁶⁶ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 137'.

⁵⁶⁷ Tamtéž, fol. 138.

⁵⁶⁸ Srov. V. FIALA, *Slaný*, s. 70, SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 137'-138.

⁵⁶⁹ K tomu srov. P. BURKE, *Žebráci*, s. 90-91.

až poté, co jej na zámku odmítli. Komenský v Balcarově podání zachoval jeho obraz Bohem vyvoleného, nezranitelného spasitele. Zároveň dal jeho líčení propracovanou strukturu a intelektuální přesah, jehož Balcar zjevně nebyl schopen, a představil své vlastní vidění zkaženého světa a jeho blížícího se konce („*tento svět jest nepřítel Boží*“), které našlo později odraz v jeho posledních dílech a sběratelství lidových prococtví.⁵⁷⁰ Komenským několikrát předemlaná nigramotnost tmáňského kazatele měla zřejmě sloužit jako protiklad a zdůraznění jeho rétorických a intelektuálních schopností a důkaz toho, že Jiřík Balcar skutečně hovořil Božími ústy.⁵⁷¹

Slánští konšelé a úředníci Jaroslava Bořity z Martinic označili Jiříka Balcara za zvláště zatvrzelého kacíře a postoupili jej k vykonání exekuce pražskému apelačnímu soudu.⁵⁷² Také před ním se prezentoval samozvaný kazatel stejným způsobem jako u slánského soudu. I pod přímou pohrůzkou ztráty hrdla trval Jiřík Balcar na svém vnuknutí a svým vyšetřovatelům se vysmíval, protože věřil v to, že jej Bůh ochrání od všech pozemských hrozeb a popravčí meč mu nemůže uškodit. Apelační soud potvrdil zatvrzelé kacířství Jiříka Balcara z Tmáně a nařídil jeho exekuci. Odsouzený sedlák byl vyveden za hradby Starého Města a sťat. Jeho mrtvola byla rozčtvrcena a její zbytky poházeny do několika světových stran, aby se zamezilo jejich uctívání či jeho pozdější glorifikaci a navštěvování jeho hrobu či ostatků.⁵⁷³ Tmáňský kazatel zemřel 14. srpna 1629. Jeho náboženský fanatismus hraničící s extatickým vytržením se mohl směle rovnat fanatismu těch, proti kterým tak horlivě kázal.

4. 9. Shrnutí

Jaroslav Bořita z Martinic chápal své snahy o přivedení svých poddaných ke katolické víře jako poslání, které mu bylo svěřeno Boží milostí. S protireformací Slaného začal okamžitě po jeho převzetí do zástavní správy v roce 1623. Zaměřil se nejprve na elity a celospolečenskou identitu slánských měšťanů. Tento proces dále individualizoval, když se snažil soustředit na konkrétní měšťany, kteří byli pro danou společnost důležití. Využíval přitom široké škály prostředků. Zaměřoval se na vyhotovování rozličných druhů seznamů,

---

⁵⁷⁰ Srov. F. M. BARTOŠ (ed.), *J. A. Komenský. Historie*, s. 237; J. MIKULEC, *31. 7. 1627*, s. 95-97; Vladimír URBÁNEK, *Eschatologie, vědění a politika. Příspěvek k dějinám myšlení pobělohorského exilu*, České Budějovice 2008.

⁵⁷¹ F. M. BARTOŠ (ed.), *J. A. Komenský. Historie*, s. 236.

⁵⁷² NA Praha, Apelační soud, sign. R, inv. č. 109/11.

⁵⁷³ V. FIALA, *Slaný*, s. 70.

vydávání patentů, osobní jednání či věznění. V omezené míře se snažil i o vizualizaci katolické víry slánským měšťanům. Ti se pokoušeli jeho postupům vzdorovat různými rezistenčními technikami, ať již jako jednotlivci nebo napříč celou společností. Při prosazování nové konfesijní identifikace byli Jaroslavu Bořitovi z Martinic nápomocni jeho úředníci Mikuláš Hanžburský z Kopečka a Zachariáš Vejda z Bezděkova. Šlechtic se spoléhal také na pomoc nových konvertitů. Jejich společný postup proti nekatolíkům ve Slaném vyvrcholil v procesu s Janem Jahodou a Janem Blejsou. Po jejich odchodu do exilu v roce 1624 je následovala o dva roky později mohutná vlna uprchlíků. Protireformace venkova byla spojena s další vleklým soudem proti lidovému kazateli Jiříku Balcarovi z Tmáně a jeho stoupencům.

5. OD SASKÉHO VPÁDU K PODDANSTVÍ (1631-1638)

Martinicovy úspěšné protireformační snahy byly výrazným způsobem narušeny událostmi z konce roku 1631. Město se díky vojenské přítomnosti saského vojska stalo 14. listopadu 1631 znovu samostatným.⁵⁷⁴ Do města se společně s ním vrátili někteří členové elit z řad emigrantů.⁵⁷⁵ Využili spolu s dalšími exulanty vpádu Sasů, kterým se podařilo 15. listopadu 1631 bez boje získat Prahu.⁵⁷⁶ Zde navrátilci během krátké doby vyhnali jezuity, obsadili univerzitu a obnovili stavovské direktorium. Důležitou symbolickou událostí se stal pohřeb uťatých hlav představitelů protistavovského odboje, který byl uspořádán ještě první adventní neděli stávajícího roku.⁵⁷⁷ Slánští konšelé v čele s Janem Šultysem z Felsdorfu, synem jednoho z popravených vůdců stavovského povstání, vyhnali z města vrchnostenské úředníky a zabavili klíče od smečenského zámku. Konšelé začali nakládat hraběcím důchodem a převádět do obecního majetku některé Martinicovy vesnice.⁵⁷⁸ Městská rada také sesadila

---

⁵⁷⁴ Nedlouho před příchodem Sasů byla znovu obnovena městská rada ve složení Jan Šultys z Felsdorfu, Jan Špička, Karel Zikmund, Jiřík Hanžburský, Václav Slavíček, Blažej Laňka, Jan Vranský, Martin Zajíček, Samuel Šťáva, Václav Votický, Jiřík Palouček a Tomáš Radnický; SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 131. K saskému vpádu srov. Oldřich KORTUS, *Sasové v Čechách v letech 1631 a 1632*, Praha 2008 (= Disertační práce); týž, *Cheb a okolí za saského vpádu v letech 1631 a 1632*, Sborník Karlovarského kraje 16, 2008, s. 95-122; Antonín REZEK, *Dějiny saského vpádu (1631-1632) a návrat emigrace*, Praha 1889. K předchozímu působení Sasů na našem území srov. Ivo BARTEČEK, *Informátoři saského dvora z Království českého v letech stavovského povstání 1618-1619*, in: Ivo Bartěček – Zdeněk Šamberger (eds.), *Ad honorem Josef Polišenský. 1915-2001*, Olomouc 2007, s. 63-70; týž, *Vyhledky saské kandidatury na český trůn 1619*, *Folia Historica Bohemica* 8, 1985, s. 89-107.

⁵⁷⁵ S vojáky přišli bývalý primas Václav Hanžburský, konšelé Václav Linhart či Václav Pelargus. Autor jediných dochovaných pamětí z této doby Daniel Vepřek se vrátil již v roce 1628; SOA Praha, Sběrka matrik, matrika f. ú. Slaný, inv. č. 2, fol. 171.

⁵⁷⁶ Oldřich KORTUS, *Pobělohorskí exulanti za saského vpádu v letech 1631 a 1632*, in: Jiří Hrbek – Petr Polehla – Jan Zdichynec (edd.), *Od konfesijní konfrontace ke konfesijnímu míru. Sborník z konference k 360. výročí uzavření Vestfálského míru, Ústí nad Orlicí 2008*, s. 235-248, zde s. 240-245.

⁵⁷⁷ Lenka BOBKOVÁ, *Exulant*, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), *Člověk českého raného novověku*, s. 297-326, zde s. 317-318.

⁵⁷⁸ V. FIALA, *Slaný*, s. 77-80; J. KADEŘÁBEK, *Protireformace*, s. 32-33.

katolického děkana a na jeho místo dosadila Petra Mitise Vodňanského, který dříve působil jako farář v nedalekém Dřínově.⁵⁷⁹

5. 1. Společenské změny během saského vpádu

Krátkodobý návrat předbělohorských poměrů vyústil v překotné změny ve slánské společnosti. Měšťané očekávali, že ve vojenské situaci již nedojde k žádnému dalšímu zvratu a město zůstane nadále svobodné. Znovu se také začala vytvářet síť vztahů kolem nekatolických příslušníků elit.⁵⁸⁰ Zvýšené pozornosti se dostávalo emigrantům, kteří se vrátili společně se saským vpádem, protože se od nich očekávalo, že zajistí komunikaci mezi městskou radou a vojenskými veliteli. Z dlouhodobého hlediska se pak počítalo s tím, že se ujmou svých předchozích rolí, které ve slánské měšťanské společnosti zastávali, a budou se podílet na znovuobnovení narušené kolektivní identity a konfesijní sebeidentifikace.⁵⁸¹ Vysoká očekávání se přitom obracela k bývalému konšelu Václavu Pelargovi.

Oproti svým druhům měl Václav Pelargus výhodu v tom, že během správní praxe získané v řadách obecních starších cíleně prohluboval své jazykové dovednosti. Jeho úspěšné zvládnutí německého jazyka nezůstalo bez povšimnutí ani v Sasku. Schopnost komunikovat s veliteli armády v jejich rodném jazyce a znalost místních podmínek z něj učinily jednoho z vrchních správců kraje, kteří měli úzce spolupracovat s novými vojenskými pány rozsáhlých území Slánského a Rakovnického kraje.⁵⁸² Z jeho návratu se pokusili těžit měšťané, s nimiž si v letech předcházejících jeho odchodu vytvořil mnoho pokrevních a nepokrevních svazků.⁵⁸³ Většinou šlo o členy městské rady, kteří se snažili zajistit si své postavení i pod novou vojenskou správou.

Zatímco v předchozích letech to byl Václav Pelargus, který se snažil proniknout mezi konšely a prostřednictvím sňatku, kmotrovství či půjček se probojovat až do nejvyššího městského správního orgánu, situace se nyní změnila v jeho prospěch. V dopisech, které od slánské městské rady obdržel za své krátké působení v čele kraje, připomínali konšelé předchozí dobré vztahy, zmiňovali společně strávená léta v úřadě či odkazovali na jednotné

---

⁵⁷⁹ M. MAREŠOVÁ, *Předbělohorské matriky*, s. 93.

⁵⁸⁰ J. KADERÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 79-81.

⁵⁸¹ P. L. BERGER – T. LUCKMANN, *Sociální konstrukce*, s. 74-77.

⁵⁸² V. FIALA, *Slaný*, s. 73.

⁵⁸³ J. KADERÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 44, 68.

konfesijní smýšlení.⁵⁸⁴ Paměť měla sloužit v tomto případě jako spojující článek, který překlenoval zhruba pět let, v nichž byly zpřetrhány vazby mezi Václavem Pelargem a ostatními měšťany.⁵⁸⁵

Z emigrace se vrátil také Odolen (Vodolan) Pětipeský z Chýš, který se znovu ujal vlády na svých statcích, které si Jaroslav Bořita z Martinic přivlastnil.⁵⁸⁶ Také on začal znovu navazovat na předchozí kontakty se slánskými měšťany. Z nové pozice komisaře Slánského kraje, do níž byl dosazen saskou správou, se opíral o slánské politické elity především ve snaze o stabilizaci situace na Slánsku. S poukazem na předchozí „dobré přátelství“ využíval činnosti slánské městské rady především při porovnávání zemských škůdců.⁵⁸⁷

Někteří ze slánských konvertitů se pokusili popřít své předchozí rozhodnutí a znovu se začlenit mezi nekatolíky. Jedním z nich byl bradýř Jan Müller. Krátce po příchodu Sasů, ještě v listopadu 1631, vlastnoručně zbouřil kalvárie, které předtím vybudoval v krajině kolem Slaného.⁵⁸⁸ Jeho čin se minul svým účinkem. Společenství, které se vytvořilo vedle „starých“ konšelů a navrátilších se emigrantů, jej mezi sebe znovu nepřijala. Jan Müller zůstal stranou této sociální sítě a v pozdějších letech se mu již nepodařilo proniknout ani mezi katolíky.⁵⁸⁹ Saská správa však neměla dlouhého trvání. V květnu roku 1632 přitáhla ke Slanému armáda Albrechta z Valdštejna, které se město vzdalo.⁵⁹⁰

---

⁵⁸⁴ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., číslování strženo, kopiář listů 1631-1632, nefol., dopis z 6. března 1632; Miltnerova sbírka, nezprac., dopis městské rady V. Pelargovi z 18. ledna 1632.

⁵⁸⁵ Geoffrey CUBITT, *History and Memory*, Manchester – New York 2007, s. 125-127.

⁵⁸⁶ Šlo zejména o Blahotice a Neprobylice, které si smečenský šlechtic vymínil na císaři. Srov. Lobkovické sbírky Nelahozeves, Lobkovicové roudničtí – Rodinný archiv, B 214, fol. 121, list Jaroslava Bořity z Martinic Zdeňku Popelovi z Lobkovic z 12. ledna 1628.

⁵⁸⁷ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 57, fol. 239.

⁵⁸⁸ J. ŠŤOVÍČEK, *Loretánská idea*, s. 21.

⁵⁸⁹ SOA Praha, Sběrka matrik, matrika f. ú. Slaný, inv. č. 2, fol. 200-237.

⁵⁹⁰ „Léta 1632 v pátek po Božím vstoupení přitáhl lid J[e]ho M[ilosti] Císařské k městu Slanému a lidu toho generál kníže z Valdštejna neb z Frýdlandu s celou armadyjí i s střelbou velikou. A položili ležení pod Smečnem[...] O tom lidu velikém, kteréhož býti pravili do 70 tisíc, žádný před tím jest nevěděl až právě k samému městu se dostal[...] A slyšíce [Sasové] sílu velikou, kteréž odolati možné nebylo vidouce [...] v sobotu 22. Máji ráno z města se vši pagáží, se zbraní luntý rozsvícené majíce a praporce otevřené vytáhli, na jichžto místo hned praporce dva, tak silné jako od nich čtyři od p. kommissarův Císařských do města uveden“; J. B. MILTNER (ed.), *Kalendář historický*, s. 9.

5. 2. Hledání viníka

V červnu 1632 začal Jaroslav Bořita z Martinic s podrobným vyšetřováním. Jeho cílem bylo zjistit průběh událostí ve Slaném a na smečenském panství během saského vpádu. Dne 15. 6. odeslal z Českých Budějovic obsáhlý list adresovaný regentu panství Zachariáši Vejdovi z Bezděkova. Šlechtic v něm vymezil okruh otázek, které měl regent prostřednictvím slánského hejtmána předložit slánské obci a jež mu měli měšťané neprodleně zodpovědět. Z pramenů nebylo možné doložit, koho měl smečenský šlechtic jako bezprostředního prosazovatele své vůle na mysli, protože titulatura nižších hraběcích úředníků kolísala. Jaroslav Bořita z Martinic své služebníky v jejich funkcích blíže nerozlišoval a oslovení „*hejtman*“ používal jak pro místohejtmana Kašpara Pryama, tak pro slánského hejtmána, kterým byl buď Lukáš Lipnický z Čáslavě naposledy zmíněný v roce 1630, nebo Eliáš Erazim Odvarhel z Křížovic uvedený poprvé v roce 1634.⁵⁹¹ Kašpara Pryama také někdy hrabě tituloval jako svého „*purkrabího*“, takže bylo možné, že po přechodnou dobu let 1632-1634 zastával Kašpar Pryam obě funkce zároveň.⁵⁹² Otázkou zůstalo také to, po jakou dobu vůbec Pryam ve své funkci působil. Vepřek uvedl jeho smrt k roku 1634, v dopisech s vrchnostenskou kanceláří se jeho jméno objevovalo i po tomto datu.⁵⁹³ Nový místohejtman Ambrož Foget byl zmíněn až v roce 1637.⁵⁹⁴ Autor se domníval, že nesrovnalost způsobil Jan Bohuslav Miltner při přepisu Vepřkových pamětí. Jak v zápise o úmrtí Pryama, tak v údajích o volbě Ambrože Fogeta bylo totiž uvedeno shodné datum 19. října, lišil se pouze rok úmrtí.⁵⁹⁵ Chybějící prameny vrchnostenské kanceláře a především zničení pramenů z let saské správy ovšem nedovolily ani bližší identifikaci zmiňovaných osob, ba ani potvrzení výše naznačených tezí.⁵⁹⁶

První čtyři otázky obsažené v dopise se týkaly situace ve městech Munciffaji (Smečně) a Slaném. Prvním dotazem měl slánský hejtman zjistit, jakým způsobem se podařilo měšťanům získat městské klíče a vpustit saské oddíly do bran. Druhá otázka se týkala škod způsobených na hraběcím majetku. Podle šlechticova listu měli slánští měšťané vtrhnout na smečenský zámek, uloupit zde hotové peníze, které byly uloženy v Martinicově „*šrejtbyši*“,

---

⁵⁹¹ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 132, 137, 350'.

⁵⁹² Tamtéž, fol. 137.

⁵⁹³ J. B. MILTNER (ed.), *Kalendář*, s. 13.

⁵⁹⁴ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 59, fol. 428.

⁵⁹⁵ J. B. MILTNER (ed.), *Kalendář*, s. 13; SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 59, fol. 427-428.

⁵⁹⁶ J. KADERÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 22-23.

a především vyrabovat vinné sklepy. Ve městě měl stejný osud potkat vrchnostenský pivovar, ve kterém měšťané vyšenkovali všechno pivo a uskladněné suroviny pro jeho výrobu měli použít pro svou vlastní potřebu k přípravě nových várek.

Nejinak se vedlo bývalým slánským poplužním dvorům, které městská rada zabavila zpět do vlastnictví obce. Šlechtic požadoval, aby úředník vyčíslil způsobené škody a zjistil veškeré uskutečněné převody jeho peněz a majetku. Třetí otázka byla pro Jaroslava Bořitu z Martinic nejdůležitější. Hejtman měl vypátrat, „*kdo jest byl nad tím vším gubernátorem*“, tedy označit hlavního viníka všech událostí. V neposlední řadě měli měšťané objasnit, jakým právem sáhli na statky, které nepatřily Slanému, ale měly být součástí vrchnostenského majetku.⁵⁹⁷ Ve druhé části svého dopisu šlechtic požadoval, aby mu slánští sousedé přísahali věrnost a poslušnost. Za sepsání seznamu všech obyvatel a stvrzení jejich oddanosti Jaroslavu Bořitovi z Martinic byl zodpovědný také slánský hejtman.

Dopis se k rukám konšelů dostal 23. června. Ti se rozhodli na něj okamžitě odpovědět. Po vzájemné dohodě konšelé určili, že každý vypracuje vlastní dobrozdání o tom, co se v rozmezí listopadu 1631 a června 1632 ve městě přihodilo. Individuální popisy událostí během saského vpádu se nedochovaly, ze suplikace, která k nim byla přiložena, však vyplynulo, že obsah jednotlivých listů spolu konšelé zřejmě vzájemně konzultovali. První obraz událostí, který slánští měšťané Jaroslavu Bořitovi z Martinic předložili, byl založen na představě, že město bylo saskými vojsky dobyté mocí („*ukrutné se nad námi zmocnění*“). Slánští obyvatelé se podle svého prvního vznešení dobyvatelům bránili a až poté, co pochopili, že jsou jejich snahy marné, neochotně přijali saskou vojenskou nadvládu.⁵⁹⁸ Slánští konšelé přitom vycházeli saské správě vstříc a využívali krátkodobých spojení s veliteli k zachování svého sociálního statusu. Na stejný postup upozornil pro prostředí Českých Budějovicích Tomáš Sterneck, když prokázal vznik účelových vztahů mezi místními měšťanskými elitami a důstojníky kvartýrovaných vojsk.⁵⁹⁹

Jejich první pokus vyvolal ve smečenském urození výbuchy hněvu. Jaroslav Bořita z Martinic pokládal jejich tvrzení za snahu neoznačit hlavní viníky rabování jeho majetku

---

⁵⁹⁷ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 70, fol. 65'.

⁵⁹⁸ Tamtéž, fol. 67.

⁵⁹⁹ Tomáš STERNECK, *Vetřelci nebo partneři? Důstojníci v očích měšťanské elity na příkladu Dona Baltazara de Marradas y Vique a Servatia Hurdome de la Fossa v Českých Budějovicích za třicetileté války*, Historie – Otázky – Problémy 3, 2011, s. 57-66.

a požadoval další dobrozdání, které by již bylo prosto jakýchkoliv výmluv.⁶⁰⁰ Slánští konšelé tedy ve svém dalším snešení připustili, že k otevření bran a pomoci saským vojskům opravdu došlo. Vinu ovšem nadále přisuzovali saským vojákům, kteří je k nepatřičnému vystoupení proti smečenskému šlechtici přivedli („*proti vrchnosti naší milostivé poblouznění*“).⁶⁰¹ Svůj podíl na nakládání hraběcím majetkem znovu rezolutně odmítli. Konšelé dokonce přistoupili k tomu, že si na obecní náklady vyžádali posudek Jindřich Buriána Nostice z Nostic a v Kutrovicích a Filipa Zikmunda z Vinde a v Holousích. Od celé záležitosti očekávali, že budou moci za pomoci soupisu škod vypracovaného oběma šlechtici podložit svá předchozí tvrzení.⁶⁰²

Ačkoliv Jaroslav Bořita z Martinic slánským konšelům další suplikování na nějaký čas zakázal, snažili se jej o své nevině přesvědčit i nadále. Saští vojáci, které obyvatelé Slaného nejprve vítali, se v následující korespondenci proměnili v nevídané okupanty, kteří město drželi pod svou správou násilím („*lid nepřátelský kurfiřtský nám a vši obci slánské na hrdle ležel*“).⁶⁰³ Někteří z účastníků událostí saského vpádu se rozhodli podat Jaroslavu Bořitovi z Martinic osobní zprávu, která by mu ozřejmila podíl jejího pisatele na celé záležitosti. K takovému kroku přistoupil například konšel Václav Mandelka, který se osobně zúčastnil rabování smečenského zámku. Také on se přidržel obecně sdíleného obrazu, podle nějž slánští měšťané jednali proti své vrchnosti ze strachu před pomstou vojáků a z donucení („*byvši k tomu přinucen*“).⁶⁰⁴

Z postupu Jaroslava Bořity z Martinic ovšem vyplývalo, že nebyl ochoten na tezi slánských měšťanů o jejich kolektivní vině přistoupit a požadoval určení konkrétních osob. Slánští radní proto označili za viníka primase Jana Šultyse z Felsdorfu. Zda tak učinili spotánně či jej za něj prohlásili po delším rozhodování, se nepodařilo z pramenů zjistit. Poprvé se ovšem Šultysovo jméno jako původce veškerých nepříjemností slánské obce objevilo v dubnu 1633. Ve svém listu adresovaném smečenskému hraběti konšelé ukazovali primase jako špatného správce vladařova majetku, který spolupracoval s nepřátelským vojskem.⁶⁰⁵ Jan Šultys z Felsdorfu měl navíc svým rukoudáním přislíbit („*rukoudáním, svými*

---

⁶⁰⁰ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 70, fol. 68.

⁶⁰¹ Tamtéž, fol. 68'.

⁶⁰² NA Praha, Stará maniplace, sign. M, inv. č. 7/24, fol. 53, 105.

⁶⁰³ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 70, fol. 73.

⁶⁰⁴ Tamtéž, fol. 73'.

⁶⁰⁵ Tamtéž, fol. 76-77.

vlastními ústy“), že zaplatí ze svých prostředků větší část škod na hraběcím majetku. Jeho slib stvrzovala přítomnost místohejtmana Kašpara Pryama a regenta Zachariáše Vejdy z Bezděkova.⁶⁰⁶ Když se posléze dostavil regent pro první splátku, odmítl mu ji slánský primas vydat s poukazem na to, že k podobnému činu nikdy nedošlo.

Porušení daného slibu představovalo pro raně novověkého člověka velký přečin. Zásadním způsobem se odráželo na jeho osobní cti, kterou nenávratně ocerňovalo. Navíc se bralo za vystoupení proti Bohu, protože na jeho jméno slibující přísahali. Chování Jan Šultyse z Felsdorfu bylo nepřípustné a stavělo jej na roveň zrádců městské obce, která byla jeho chováním poškozena (*„čehož jsme se od něho nenadáli a nadáti neměli“*).⁶⁰⁷ Kromě toho útočilo i na kolektivní paměť slánských měšťanů, protože jeho slib byl zaznamenán do městských knih (*„co i do knih radních v poznamenání vešlo“*).⁶⁰⁸ Měšťané proto nechali primasa zavřít do arestu a 8. dubna požádali smečenského pána o radu, jak nadále postupovat.⁶⁰⁹

Šlechtic jednal prakticky okamžitě. Dekretem z 13. dubna 1633 zbavoval Jaroslav Bořita z Martinic úřadu primátora ve Slaném *„rebelantského škůdce“* Jana Šultyse z Felsdorfu, přičemž zakázal, aby byl nadále titulován jako primátor, zabavoval mu veškerý nemovitý majetek a přikazoval jeho uvržení do žaláře *„o samém chlebě a vodě“*.⁶¹⁰ Zajímavým zjištěním bylo, že se Jaroslav Bořita z Martinic v daném okamžiku zachoval tímto způsobem, ačkoliv ve vinu slánského primátora osobně nevěřil (*„že to vše na Jana Šultysa, primasa, roztahovati a jemu vinu dávatí chtějí, jest mi do nich s podivením, ano i s nimi se všemi zle spokojen jsem“*).⁶¹¹ Situaci na panství si byl schopen zřejmě velmi dobře představit a tušil, že obsazení města a následné rabování nemohlo být dílem jednoho člověka. Přesto se zachoval jako vysoce pragmatický politik. Po nalezení „viníka“ již přestal s dalším hledáním jeho společníků a požadoval jen finanční vyrovnání způsobených škod (*„jej postíhati a na něm se*

---

⁶⁰⁶ Tamtéž, fol. 77’.

⁶⁰⁷ Jutta NOWOSADTKO, *Die Ehre, die Unehre und das Staatsinteresse*, Geschichte in Wissenschaft und Unterricht 44, 1993, s. 362-381, zde s. 364, 368, 370; Sibylle BACKMANN – Hans-Jörg KÜNST – Sabinne ULLMANN – Ann B. TLUSTY (edd.), *Ehrkonzepte in der Frühen Neuzeit. Identitäten und Abgrenzungen*, Berlin 1998, k městskému prostředí s. 123-147; SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 70, fol. 77’.

⁶⁰⁸ G. CUBBIT, *History*, s. 132.141; SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 70, fol. 78.

⁶⁰⁹ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 70, fol. 78’.

⁶¹⁰ Tamtéž, kniha č. 1, fol. 140; J. HRDLIČKA – J. KADEŘÁBEK, *Individuální prvky*, s. 83

⁶¹¹ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 78, fol. 79.

hojiti“). K jejich proplacení měl posloužit Šultysův majetek, který mu smečenský šlechtic zabavil.⁶¹²

I ve vězení se mohl Jan Šultys z Felsdorfu spolehnout na svůj okruh neformálních vztahů, který si vytvořil v předcházejících letech.⁶¹³ Městský rychtář do něj také patřil, takže bývalý slánský primas nesetrvával v žaláři po celou dobu. Městský úředník jej pouštěl domů nebo mu ve vězení povoloval návštěvy. Celá situace začala být podezřelá slánskému hejtmanovi Kašparu Pryamovi, který vyslal měšťana Augustina Kosinu, aby Šultysovu přítomnost ve vězení zkontroloval. Kosina našel Jana Šultys z Felsdorfu sice na určeném místě, avšak s otevřenými dveřmi od věznice, v přítomnosti jeho manželky a dalších měšťanů. Jan Šultys s nimi družně hovořil, celá společnost hodovala.⁶¹⁴ Kašpar Pryam přestoupil se svým zjištěním před městskou radu a žádal na ní vysvětlení. Konšelé odmítli, že by o celé záležitosti věděli, proto celá vina padla na městského rychtáře. Pro pravdivost líčených událostí by hovořil fakt, že manželce Jana Šultyse Kateřině se v průběhu roku 1634 narodil syn Karel, jehož poctivé zplození stvrdili slánští konšelé svou účastí na jeho křtu.⁶¹⁵

Okolo Jana Šultyse z Felsdorfu se v této době začalo rojit velké množství fám, které měly podtrhnout jeho negativní obraz v očích martinické vrchnosti.⁶¹⁶ Důvodem se stala nová žádost hraběte z Martinic, aby byl dluh rozvržen mezi měšťany, protože statky Jana Šultyse z Felsdorfu se dlouhodobě nedařilo odprodat.⁶¹⁷ Snahou měšťanů bylo prokázat, že vězňený měšťan má dostatek prostředků na uhrazení dlužné částky i bez prodeje svého jmění. Do popředí neověřených zvěstí se dostala zpráva, podle níž měl Jan Šultys vlastnit tajně ukrytý stříbrný poklad. Bývalý primátor jej měl získat krádeží insignií střeleckého spolku, jehož byl členem („*ptáka velkého stříbrného pozlaceného, velké erby stříbrné, to na stříbrném řetěze zavěšeno*“).⁶¹⁸

---

⁶¹² Tamtéž., kniha č. 70, fol. 81; kniha č. 78, fol. 79’.

⁶¹³ J. KADERÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 70-76.

⁶¹⁴ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 271.

⁶¹⁵ SOA Praha, Sbírka matrik, f. ú. Slaný, inv. č. 2, fol. 187, 189.

⁶¹⁶ K roli fám jako komunikačního prostředku protireformace srov. Jame CONTRERAS, *Aldermen and Judaizers. Cryptojudaism, Counter-Reformation and Local Power*, in: Anne J. Cruz – Marry Elizabeth Perry (eds), *Culture and Control in Counter-Reformation Spain*, Minnesota 1992, s. 93-124, zde s. 120-121.

⁶¹⁷ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 70, fol. 81.

⁶¹⁸ Tamtéž., kniha č. 58, fol. 273.

Jaroslav Bořita z Martinic snešením slánských měšťanům uvěřil a snažil se na něm dlužnou částku získat. Požadoval, aby jej zavřeli do místnosti, kde by neměl přístup k dennímu světlu a pouze jednou denně dostal krajíc chleba a doušek vody („*opravdově by se o peníze staral, aby ve tmách nesešel i hladu a žízně netrpěl*“).⁶¹⁹ Ve stejném listu si smečenský pán posteskl svému hejtmanovi, že nemůže naložit s odbojným primasem stejným způsobem, jakým potrestal císař měšťanova otce. Své úvahy poté rozvedl na celou slánskou obec, kterou přirovnával k dvaceti sedmi rebelům, protivivším se císařské moci, a litoval toho, že je stejně jako zmiňované šlechtice a měšťany nemůže potrestat ztrátou hrdla.⁶²⁰

Vedle budování negativního obrazu Jana Šultyse se slánští konšelé pokusili stejným způsobem vrchnosti prezentovat bohatého měšťana Jana Müllera, od kterého očekávali, že ponese větší podíl finanční zátěže spojené s proplácením dlužné částky smečenskému domu. Když Müller peníze skutečně zaplatil, požadovali na něm radní sumu ještě jednou. S očerňováním započali v okamžiku, když o tom zpravil Jaroslava Bořitu z Martinic a proti takové praktice se ohradil.⁶²¹ Do té doby vážený konvertita, který pomáhal smečenské vrchnosti s vizualizací katolické víry ve Slaném,⁶²² doplatil na své selhání z doby saského vpádu, kdy se snažil znovu začlenit mezi nekatolíky. Nyní byl vrchnosti představován jako nepřítel katolické víry („*oulisností, pochlebenstvím, [Sasům] posluhujíc s nimi v dobrém hodoval; miláček jejich*“).⁶²³

Tlak vykonávaný na osobu Jana Šultyse, který jej patrně již déle nedokázal snášet, ho dovedl k zoufalému prohlášení, které adresoval městské radě a Jaroslavu Bořitovi z Martinic. V něm se bývalý primas zavazoval k tomu, že pokud nebude ze svého vězení propuštěn, spáchá v něm sebevraždu („*dnešního dne uhlídáte mou krev na stěnách*“).⁶²⁴ Ani slib kroku, který byl v rozporu s veškerým hodnotovým světem raně novověkého člověka a znamenal

---

⁶¹⁹ Tamtéž, kniha č. 78, fol. 99ʹ.

⁶²⁰ K Martinicově nesmiřitelnému postoji srov. A. CATALANO, *Zápas*, s. 129-132; SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 78, fol. 99ʹ.

⁶²¹ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 70, fol. 139.

⁶²² J. ŠTOVÍČEK, *Loretánská idea*, s. 20.

⁶²³ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 70, fol. 139ʹ.

⁶²⁴ Tamtéž, kniha č. 58, fol. 281.

neodpuštělný hřích proti Bohu,⁶²⁵ nepřesvědčil smečenského šlechtice, aby Jana Šultyse z Felsdorfu z vězení propustil („*chtějíc sobě tudy pomoci z vězení to učinil*“).⁶²⁶

Z vězení byl bývalý slánský primátor propuštěn až na přelomu let 1635-1636. Poté se jeho životní osudy z městských pramenů vytratily. Jisté bylo, že ztráta cti a majetku byla pro Jana Šultyse drtivou ranou, se kterou se již nedokázal vyrovnat. V listopadu 1636 se pokusil vyžádat si na městské radě alespoň přístřeší, „*kde by mohl s manželkou přebývat*“, jeho snesení ale konšelé okamžitě zamítli jako nepřípustné.⁶²⁷ Posledním pokusem o vypořádání se s nepříznivou situací byl Šultysův list ze září 1637, v němž poukazoval na skutečnost, že městská rada utržila za prodej jeho statku vyšší sumu, než činil jeho dluh. Ani s touto obhajobou však neuspěl.⁶²⁸ Zlomený měšťan nedlouho po podání své žádosti zemřel. Jeho skon znamenal pro nové příslušníky slánských elit pouze odchod nepohodlného člověka, který nijak blíže nereflektovali, ačkoliv do té doby se úmrtí konšelů dostávalo na stránkách městských knih zvýšené pozornosti.⁶²⁹ Spolu s Janem Špičkou, který skonal v roce 1635, odešla jedna z nejvýraznějších osobností mezi slánskými nekatolíky. Jejich smrt se stala pomyslným symbolem překotně probíhajících změn ve slánské společnosti.

5. 3. „Nová“ protireformace

Na pozadí těchto událostí se dále zrcadlila postupující protireformace. Rychlý společenský zvrat, který s sebou saský vpád přinesl, donutil Jaroslava Bořitu z Martinic začít prakticky od samého počátku. Smečenský pán nebyl ve stávajících podmínkách krátce po saském vpádu schopen zajistit, aby slánská měšťanská obec většinově přestoupila ke katolické církvi, snažil se proto, aby prezentovala svou loajalitu k nové konfesi alespoň v základní rovině přijímání pod jednou a účasti na bohoslužbách.⁶³⁰ Až do roku 1637 se ovšem na smečenském panství prokazatelně zdržovali nekatolíci, kterým se dařilo jeho rozhodnutí obcházet.⁶³¹

---

⁶²⁵ K tomu srov. Vera LIND, *Selbstmord in der Frühen Neuzeit. Diskurs, Lebenswelt und kultureller Wandel*, Göttingen 1999, s. 28-31.

⁶²⁶ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 78, fol. 107.

⁶²⁷ Tamtéž, kniha č. 58, fol. 390.

⁶²⁸ Tamtéž, kniha č. 71, fol. 69ʹ.

⁶²⁹ J. KADERÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 48-49.

⁶³⁰ T. WINKELBAUER, *Sozialdisziplinierung*, s. 333.

⁶³¹ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 291ʹ.

K rozsáhlejšímu zákroku proti nekatolíkům přistoupil Jaroslav Bořita z Martinic v červnu 1634. Podnětem mu byly patenty krajských hejtmanů a místodržitelské patenty, které byly vydány v červnu téhož roku, týkající se navrátilivších se emigrantů a nekatolíků. Krajský hejtman i místodržitelé v nich vyzývali všechny majitele panství v kraji, resp. v Čechách, aby takové osoby neprodleně zatýkali a nedovolovali jejich další pobyt na území království.⁶³² Celou situaci se smečenský šlechtic rozhodl vyřešit během několika dnů. Zvoleným datem se stal 3. červenec 1634, v němž se měla dostavit celá obec na radnici, kde jí byl představen Martinicův patent. V něm jim bylo sděleno, že do 24 hodin musejí z města odejít všichni exulanti. Dále se měli všichni katoličtí měšťané, kteří tak zapoměli učinit během velikonočních svátků, do devíti dnů dostavit k vykonání zpovědi a svatému přijímání.⁶³³

Obecnou formuli patentu smečenský šlechtic dále individualizoval. K jeho hejtmanovi měl přistoupit každý z měšťanů jednotlivě a ústně mu sdělit, zda k velikonoční zpovědi skutečně přistoupil či nikoliv („*aby každý ousty svými se přiznal*“).⁶³⁴ Zajímavé na celé záležitosti bylo, že Jaroslav Bořita z Martinic po svých poddaných nepožadoval, aby svou účast na velikonoční zpovědi prokazovali prostřednictvím zpovědní cedulky a spoléhal se pouze na jejich vlastní dobrozdání.⁶³⁵ Odevzdávání zpovědních cedulek přitom bylo běžnou praxí vyžadovanou na poddaných jejich vrchnostmi v řadě českých měst, ať již šlo o Nové Město pražské, Litoměřice či Mělník.⁶³⁶ Stejným způsobem jako případní vystěhovalci se měli před hejtmanem vyjádřit ke svým úmyslům nekatolíci, kteří počítali se setrváním ve Slaném a konverzí („*aby také každý jsou od sebe přiznání své učinil a se ohlásil, co učiniti chce*“).⁶³⁷

Smečenský hrabě také poskytl svému hejtmanovi přesný návod, jak má v případě nalezení nekatolíků postupovat. Úředník je měl zavřít do slánského vězení, přičemž od této chvíle se s nimi stýkal pouze slánský děkan Bartoloměj František Roetlender. Hejtman měl mezitím

---

⁶³² K tomu srov. Marie RYANTOVÁ, *Náboženská situace a církevní správa v Čechách za třicetileté války a po ní*, in: J. Hrbek – P. Polehla – J. Zdichynec (edd.), *Od konfesijní konfrontace*, s. 166-183, zde s. 176; SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 298’.

⁶³³ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 298’-299.

⁶³⁴ Tamtéž, fol. 299.

⁶³⁵ J. HRDLIČKA – J. KADERÁBEK, *Individuální prvky*, s. 90-91.

⁶³⁶ Srov. O. FEJTOVÁ, *Rekatolizace v městech pražských*, s. 145-148; Jan KILIÁN, *Mělnická rekatolizace a náboženská emigrace*, in: týž (ed.), *Věnná města*, s. 71-96, zde s. 73-74; A. PODLAHA (ed.), *Dopisy*, s. 26-28.

⁶³⁷ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 299.

vyhotovit jejich přesný jmenný seznam a odeslat jej Jaroslavu Bořitovi z Martinic.⁶³⁸ Ve vězení podle znění patentu zůstávali nekatolíci o chlebu a vodě. Tento pokrm jim donášel také slánský duchovní. Při každé své návštěvě je měl přemlouvat, aby přestoupil ke katolické víře.⁶³⁹ V okamžiku, kdy se odpor uvězněných zlomil, vykonali ještě ve vězení předepsanou zpověď. Až poté dovolovala instrukce faráři povolát rychtáře, který vyvedl čerstvého konvertitu z vězení, odkud jeho cesta musela vést přímo do kostela. Tam své přijetí katolické víry dokončil přijímáním pod jednou způsobou a společnou modlitbou s děkanem.⁶⁴⁰ Prvotní důkaz přijetí hodnotového systému vrchnostenského sociálního okruhu ale nespočíval pouze v prezentaci nově nabyté víry, ale měl se odrazit také v přijetí Jaroslava Bořity z Martinic jako zástavního pána. Ihned po vykonání příslušných duchovních úkonů proto následovala světská část rituálu, při níž odešel konvertita z kostela do Panského domu, kde učinil slib poddanství.⁶⁴¹

Jakým dopad skutečně celý zákrok proti nekatolíkům měl, se nepodařilo z pramenů dokázat. Když se o rok později, v červnu 1635, slánský hejtman Eliáš Erazím Odvarhel z Křížovic na radnici otázel, zda všichni přítomní měšťané vykonali předepsanou velikonoční zpověď a účastnili se také přijímání, odpovědí mu byla jednohlasné přiznání se ke katolické konfesi („*všickni přítomní jsou se náležitě zachovali a nevědí o tom, kdo toho nevykonal*“).⁶⁴² Následovalo ustanovení zvláštních úředníků volených společně se slánskou městskou radou, kteří měli dohlížet, zda měšťané skutečně navštěvují kostel.⁶⁴³ Dalším krokem, kterým se smečenský pán pokusil slánské měšťany přiblížit katolické víře, bylo pořádání procesí, která se mu stala vítaným prostředkem prezentace katolického hodnotového systému.⁶⁴⁴ Během jednoho z nich konaného roku 1636 došlo při stavění oltáře ke konfliktu mezi hejtmanem Eliášem Erazímem Odvarhelem a slánskými konšely. Hejtman nepovažoval snahy slánských radních o výzdobu oltáře k procesí za projev jejich loajality katolické víře, ale celý akt chápal

---

⁶³⁸ J. HRDLIČKA – J. KADEŘÁBEK, *Individuální prvky*, s. 76-77.

⁶³⁹ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 78

⁶⁴⁰ Tamtéž, fol. 106.

⁶⁴¹ Tamtéž, fol. 106'-108. Disciplinační akt přijetí poddanství byl dále rozpracován na s. 147-149 této rozpravy. K tomu srov. J. GRULICH, *Populační vývoj*, s. 46-52.

⁶⁴² SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 335.

⁶⁴³ Tamtéž, fol. 350'.

⁶⁴⁴ Srov. Anna OHLIDAL, *Präsenz und Präsentation. Strategien konfessioneller Raumbesetzung in Prag 1600 am Beispiel des Prozessionswesens*, in: Evelin Wetter (Hrsg.), *Formierung des konfessionellen Raumes in Ostmitteleuropa*, Stuttgart 2008, s. 207-218.

jako provokaci namířenou proti své osobě a Jaroslavu Bořitovi z Martinic. Ve svém slovním útoku, který vedl proti celé městské radě, je označil za rebely a škůdce, kteří procesí nemohou brát vážně („*jako by proti J[eho] V[ysoceurozené] H[raběcí] M[ilosti] rebelírovali*“).⁶⁴⁵ Slánští konšelé brali celý výstup jako útok na svou čest a neváhali podat stížnost přímo hraběti z Martinic. Ten si byl vědom, že další vyhrocení situace na panství si již nemůže dovolit, a proto po zdlouhavém jednání svého hejtmana raději nahradil Laurencem Wolfem Zahrádeckým z Kartouz.⁶⁴⁶

Jako do jisté míry pravdivá se ukázala slova bývalého hejtmana 26. prosince 1636, kdy vyzval Jaroslav Bořita z Martinic slánské měšťany, aby u příležitosti vánočních svátků vykonali do konce roku svatou zpověď a dostavili se k přijímání. Tentokrát se smečenský urozenec nespolehal na dobrozdání, že všichni skutečně oltářní svátost přijali, ale požadoval o jejich kroku doklad v podobě zpovědní cedulky.⁶⁴⁷ Tu mu měl předložit dokonce i nový hejtman („*pan hejtman s cedulkou panskou*“).⁶⁴⁸ Nutnost prokazovat se zpovědní cedulkou znamenala pro měšťany nepříjemnou záležitost. Při jejich kontrole v roce 1637 se ukázalo, že mezi měšťany se stále vyskytují osoby, které se nehlásí ke katolické víře.

Jednou z nich byla manželka měšťana Šimona Tchoře, která slíbila konvertovat již v předchozím roce („*do Vánoc*“). Za její zdárné přivedení ke katolické konfesi se u Jaroslava Bořity z Martinic zaručil purkmistr, ale měšťanka svůj závazek nesplnila. Konšelé v jejím případě postupovali podle nařízení smečenského šlechtice. Nejprve se sešla městská rada spolu s obecními staršími, kteří se usnesli na tom, že se žena svým setrváváním u nekatolického vyznání provinila vzpourou a odporem proti své vrchnosti. Poté byli rovnou po vynesení tohoto soudu z radnice vysláni oba městští rychtáři, kteří ji dovedli před shromážděné konšely a obecní starší.⁶⁴⁹ Zde se manželka Šimona Tchoře snažila spoléhat na svou dosavadní rezistenční techniku a slíbila konvertovat, pokud jí konšelé povolí další odklad.⁶⁵⁰ Konšelé ovšem rozhodli o jejím okamžitém uvěznění, které mělo trvat do okamžiku, kdy se vyzpovídá a bude přijímat pod jednou.⁶⁵¹

---

⁶⁴⁵ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 379.

⁶⁴⁶ Tamtéž, fol. 393’.

⁶⁴⁷ T. WINKELBAUER, *Sozialdisziplinierung*, s. 333-335.

⁶⁴⁸ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 394.

⁶⁴⁹ Tamtéž, fol. 399.

⁶⁵⁰ K různým typům rezistence srov. J. HRDLIČKA – J. KADEŘÁBEK, *Individuální prvky*, s. 92-94.; SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 399.

⁶⁵¹ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 399’.

Vedle snah samotného Jaroslava Bořity z Martinic zasahovala do konfesijního uspořádání smečenského panství také církevní nařízení. V květnu 1635 se do Slaného dostal patent kardinála Arnošta z Harrachu, kterým vyzýval, aby se každý den v pět hodin zvonilo na zvony, jež měly přivést měšťany do kostelů, kde rozkázal konat bohoslužby od svátku Božího vstoupení.⁶⁵² Vůli kardinála a pražského arcibiskupa oznámil slánským měšťanům Bartoloměj Roetlender během jednoho z kázání.⁶⁵³ Dalším podnětem protireformační činnosti ve Slaném, o který se hodlal zasadit děkan Bartoloměj Roetlender, se mělo stát znovuoobnovení literátského kůru.⁶⁵⁴ Vedle dvou kantorů, Samuela Crucigera pro latinský kůr a Jana Hostomského pro kůr český, nechal Roetlender mezi měšťany vybrat Jiříka Hanžburského jako zástupce vsí obce, jehož úkolem bylo dohlížet, aby zpívané písně nebyly nekatolické („*aby se v kostele nic zcestného proti víře katolické nezpívalo*“).⁶⁵⁵

Největší nesnází, s níž se musel slánský děkan ve své snaze potýkat, bylo jeho obsazování vhodnými zpěváky. Jejich nedostatek vyplýval přímo z katastrofálního stavu obecné vzdělanosti, který souvisel s odchodem intelektuálních elit do exilu a dlouhodobým zanedbáváním výuky na městské partikulární škole.⁶⁵⁶ Často se stávalo, že zájemci o přijetí do literátského kůru nebyli schopni zpívat s pomocí tištěných zpěvníků, které nedokázali přečíst, proto se museli písně pracně učit z paměti. Děkan a starší členové kůru proto vyzývali každého, kdo byl schopen prokázat, že umí číst („*kdokoliv umí čísti*“), aby se stal členem jejich literátského bratrstva a pomáhal zpěvem duchovních písní chvále Boží.⁶⁵⁷ Ve svém hledání se přitom omezovali pouze na ty měšťany, kteří uměli číst v češtině, protože latinsky dokázali zpívat jen někteří členové elit („*českým jazykem zpívati a Pána Boha chváliti*“).⁶⁵⁸ Nízký počet zpěváků schopných podílet se na chodu kůru nakonec vedl děkana k tomu, že ve spolupráci s komisaři nařízenými Jaroslavem Bořitou z Martinic pro dohled nad včasným

---

⁶⁵² Ke kardinálově činnosti v té době A. CATALANO, *Zápas*, s. 202-205; SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 327.

⁶⁵³ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 327.

⁶⁵⁴ M. E. DUCREUX, *Několik úvah*, s. 160; Jiří MIKULEC, *Barokní náboženská bratrstva, v Čechách*, Praha 2000, s. 14-15.

⁶⁵⁵ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 354.

⁶⁵⁶ K nízké úrovni pobělohorských partikulárních škol ve venkovských královských městech již Zikmund WINTER, *Život a učení na partikulárních školách XVI. a XVII. století*, Praha 1901, s. 105

⁶⁵⁷ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 432'.

⁶⁵⁸ Tamtéž, fol. 433.

chozením do kostela si mezi měšťany sám vybíral. Úředníci poté dohlíželi na to, zda měšťané své povinnosti skutečně plní a zpívají předepsané písně.⁶⁵⁹

Slaného se také hned na počátku třicátých let dotkla celozemská vizitace, kterou se osobně organizoval kardinál Arnošt z Harrachu ve spolupráci s Floriánem Jetřichem Žďárským ze Žďáru. Ti do města vyslali jezuitu Valentina Johanidese, jehož úkolem bylo zajistit ve městě zakázané knihy.⁶⁶⁰ I v tomto okamžiku vystoupoval Bartoloměj Roetlender velmi aktivně a sám se ujal vizitací měšťanských domácností, do nichž doprovázel Valentina Johanidese. Nalezené knihy snášeli oba duchovní na městskou radnici, kde vyhotovovali jejich přesné seznamy. Z nich se žádný nedochoval. V jednom z listů se Bartoloměj Roetlender zmínil pouze o tom, že ve Slaném bylo v té době za hradbami a na předměstí přítomných pouze 130 osob.⁶⁶¹

Zásahy děkana Baroloměje Františka Roetlendera, kardinála Arnošta z Harrachu či celozemských institucí do konfesijního uspořádání svého panství vnímal Jaroslav Bořita z Martinic s nelibostí. Snahy slánského děkana o vlastní podíl na přivedení slánských měšťanů ke katolické víře považoval za pokusy o oslabení jeho lokální moci.⁶⁶² Vizitační návštěva kardinála z Harrachu vyvolala ve smečenském urození vlny nevole, protože ačkoliv se na ní podílel jeho hejtman, nebyl s ní dopředu obeznámen a považoval ji za vnější vpád do svých záležitostí.⁶⁶³ Jeho zloba byla o to větší, že jej o celé záležitosti nezpravil jeho zeť Florián Jetřich Žďárský ze Žďáru.⁶⁶⁴ Ve třicátých letech se navíc Jaroslav Bořita z Martinic přel s Arnoštem z Harrachu o vlastní podobu celozemské náboženské obnovy, kterou považoval šlechtic za příliš mírnou. Rozmíška souvisela i s postupným mocenským soupeřením uvnitř katolického tábora.⁶⁶⁵ V otázce smečenského panství kritizoval kardinál z Harrachu urozence za jeho postoj k farnímu kléru, který se snažil mocensky oslabovat.⁶⁶⁶

---

⁶⁵⁹ Tamtéž, fol. 433ʹ.

⁶⁶⁰ J. ŠTOVÍČEK, *Slaný v době pobělohorské*, s. 67.

⁶⁶¹ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 70, fol. 39ʹ.

⁶⁶² K prosazování lokální moci srov. Wolfgang WÜST (ed.), *Die lokale Normsetzung und Ordnungspolitik auf dem Lande*, Berlin 2008, zejména s. 14-29.

⁶⁶³ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac, kniha č. 70, fol. 38ʹ.

⁶⁶⁴ Jiří KOVAŘÍK, *Žďárští ze Žďáru a vývoj panství Kladno*, Slánský obzor 106, 1998, s. 4-14, zde s. 6.

⁶⁶⁵ A. CATALANO, *Zápas*, s. 137, 171, 209.

⁶⁶⁶ Podrobněji s. 184-186 této práce; též A. CATALANO, *Zápas*, s. 219.

Spor na lokální úrovni vyvrcholil v roce 1637, kdy se kardinál Arnošt z Harrachu rozhodl vykonat osobní vizitaci Slaného. Jaroslav Bořita z Martinic se o ní dozvěděl dopředu a slánským měšťanům a svému hejtmanovi pro tuto příležitost vydal zvláštní instrukci, podle níž se měli během kardinálovy návštěvy chovat. Smečenský hrabě v ní měšťanům zapověděl veškerou komunikaci s Arnoštem z Harrachu („na povolání jeho k němu žádný dokonce nechodil a žádné zprávy o ničem nic jemu nedával“). Hejtman navíc nesměl kardinálovi nechat nahlédnout do zádušních počtů, aby z nich nezjistil ekonomické zázemí slánských kostelů a potažmo i samotného šlechtice.⁶⁶⁷ Kardinál tak nakonec mohl vykonat pouze osobní vizitaci Bartoloměje Roetlendera. Při dotazování na jeho dobré či špatné skutky byl v místnosti přítomen hejtman, který dohlížel na to, zda pozvaní měšťané odpovídají pouze na otázky týkající se děkanovy osoby a zda se jich Arnošt z Harrachu nesnaží ptát na jiné okolnosti slánské protireformace.⁶⁶⁸

5. 4. Vojenská hrozba – nový prvek disciplinačních snah

O možnosti využít hrozbu vložení vojska jako vhodný nátlak proti neposlušným poddaným uvažoval Jaroslav Bořita z Martinic již v listech, které odesílal Zdeňku Vojtěchu Popelovi z Lobkovic v roce 1627. V listu z 27. března 1627 představoval hrabě z Martinic roudnickému velmoži vizi protireformačního postupu vedeného za pomoci vojska.⁶⁶⁹ Podle jeho mínění se mělo do domů a na statky nekatolíků ubytovat větší množství vojáků, kteří by jednak svou přítomností udržovali okolí v nejistotě, jednak by odbojné nekatolíky náklady na svou výživu ekonomicky vyčerpávali. V případě konverze dané osoby ke katolictví, se měli „soldáti“ z jejich obydlí a gruntů neprodleně stáhnout a být nasazeni u těch osob, které ještě nátlaku odolávaly, či být přesunuti do jiné lokality.⁶⁷⁰ Tento plán byl založený na velké míře naivity smečenského urozence, který se domníval, že žoldnéři okamžitě uposlechnou vydaných rozkazů a budou trpělivě rozlišovat mezi majetkem katolíků a nekatolíků. O ošidnosti takové představy se přesvědčili slánští měšťané již během saského vpádu, kdy se nejprve oslavovaná

---

⁶⁶⁷ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 78, fol. 121'.

⁶⁶⁸ Tamtéž, fol. 122.

⁶⁶⁹ K tomu srov. Jörg DEVENTER, *Gegenreformation in Schlesien. Die habsburgische Rekatholisierungspolitik in Glogau und Schweidnitz 1526-1707*, Köln-Weimar-Wien 2003, s. 181-193; B. ROEDL, *Huertova mise*.

⁶⁷⁰ Srov. Lobkovicke sbírky Nelahozeves, Lobkovicové roudničtí – Rodinný archiv, B214, fol. 108, list Jaroslava Bořity z Martinic Zdeňku Popelovi z Lobkovic z 27. března 1627.

osvoboditelská armáda změnila v tříšť loupeživých vojenských hord, které na styčné znaky své konfesijní příslušnosti s vírou slánských měšťanů nebraly nejmenší ohledy.⁶⁷¹

Jaroslav Bořita z Martinic přitom k podobnému kroku na svých panstvích nemusel přistoupit. Z roku 1623 mu náleželo císařovo potvrzení, že smečenské statky spolu se Slaným budou kvartýrování vojska ušetřeny, přesto se rozhodl císařské jednotky ve městě ubytovat.⁶⁷² V případě Slaného se smečenský šlechtic nepokoušel za pomoci vojska podpořit svoje protireformační snahy. Jeho hlavním motivem bylo na slánské obci vymoci dlužné peníze za škody, které mu způsobila saská vojska během svého vpádu, zadrželé zemské berně a finanční částky, které požadoval na provoz svého dvora.⁶⁷³ Jeho postup proto autor této rozpravy považoval v první řadě spíše za disciplinační akt než za jednu z protireformačních technik. Snaha vynutit si konverzi měšťanů kvartýrováním vojsk už totiž nebyla ve třicátých letech tak běžnou záležitostí. Opravdu cílené ubytovávání vojáků ve městech směřující k přestupu jejich obyvatel ke katolické víře dosáhlo svého vrcholu v roce 1626, přičemž nejpropracovanější plán takového využití vojsk byl vytvořen v souvislosti s kvartýrováním Breunerových oddílů v Mladé Boleslavi.⁶⁷⁴

Slánští měšťané si byli vědomi, jakou pohromou se stane další vložení vojáků do města. Snažili se proto Jaroslava Bořitu z Martinic obměkčit. O upřímnosti jejich snah o nápravu měly urozené přesvědčit odkazy na nově nabyté katolické vyznání, kterým se proti vojenskému nebezpečí zaštiťovali.⁶⁷⁵ Jejich jednání se prakticky shodovalo s postupem jindřichohradeckých měšťanů, kteří se začali jako věrní katolíci prezentovat Vilému Slavatovi z Chlumu a Košumberka v okamžiku, kdy se pokoušeli získat jeho kladné vyjádření k suplikám, které mu předkládali v obecních záležitostech.⁶⁷⁶ Příklon slánských měšťanů k novému hodnotovému okruhu měl nalézt svůj odraz v častých modlitbách, které měly pohnout smečenského urozené ke shovívavosti. („*dnem, nocí Jeho Božské Milosti za odpuštění jich žádající*“).⁶⁷⁷ Naděje slánských měšťanů našly své nejnaternější ztvárnění v obrazu Boha, který se dotykem svých rukou dokázal přiblížit až srdci Jaroslava Bořity

---

⁶⁷¹ J. B. MILTNER (ed.), *Kalendář*, s. 5, 14.

⁶⁷² F. ŠVÁB, *Panství smečenské I*, s. 4.

⁶⁷³ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 70, fol. 70, 138; kniha č. 78, fol. 87, 107.

⁶⁷⁴ J. MIKULEC, *31. 7. 1627*, s. 54-56; Marek ĎURČANSKÝ, *Vojsko – klíčový problém městské správy v Čechách za třicetileté války?*, *Historie – Otázky – Problémy* 3, 2010, s. 67-76, zde s. 71-72.

⁶⁷⁵ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 70, fol. 70-75.

⁶⁷⁶ J. HRDLIČKA, *Víra*, s. 468.

⁶⁷⁷ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 70, fol. 73.

z Martinic a jejich léčivým dotykem jej přivést k milosrdenství („*On sám v rukou svých srdce vrchnosti zdržující, V[áš] V[ysocurozenou] H[raběcí] Milost od nás, zarmoucených, až posavad odvrácenou, zase obměkčiti a k nám milostivě nakloniti ráčí*“).⁶⁷⁸

Smečenský šlechtic ovšem slánským měšťanům nedůvěřoval a podezříval je ze zatajování majetku a neochoty odvádět příslušné peníze. Nedal ani na radu a názor svých důchodních písařů, kteří jej upozorňovali na skutečnost, že špatné povětrnostní podmínky a časté kvartýrování vojsk město opravdu silně ekonomicky poškodily a další příchod žoldnéřů by mohl znamenat jeho úplnou zkázu.⁶⁷⁹ Ve svém počínání byl ovšem smečenský pán neoblomný a s vidinou lepšího narovnání svých finanční záležitostí neváhal k novému vložení vojska do Slaného přistupovat znovu a znovu. Když v březnu 1634 vyžadoval na svém hejtmanovi odvést z města 500 kop míšeňských pro své osobní potřeby, ten mu nejprve oznámil, že není v silách měšťanů danou sumu sehnat. Na to mu šlechtic odpověděl, že ačkoliv se mu podařilo získat nový císařský patent, který mohl město ochránit, nevyužije ho, dokud slibovanou částku skutečně neobdrží („*tehdy jim bud' ty Wanglerovský aneb jiné horší soldáty zase položiti dám*“).⁶⁸⁰

Počínání Jaroslava Bořity z Martinic s nepochopením sledoval také Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka. Jihočeský velmož se pokoušel svého blízkého přítele přesvědčit o tom, že podobným přístupem se mu podaří pouze zcela vyčerpat své pozemkové vlastnictví. V jednom ze svých dopisů předkládal Vilém Slavata Jaroslavu Bořitovi z Martinic svou představu o správném hospodaření na vlastněných statcích. Podle mínění jindřichohradeckého šlechtice měla správná vrchnost svým poddaným naslouchat a přistupovat k nim s důvěrou. V tom okamžiku se změnil i přístup poddaných k vrchnosti, kteří se k ní začnou uchýlovat jako ke svému ochránci. Nejvýše stavěl Vilém Slavata snahy vrchností, které vedly k tomu, aby jejich poddaní netrpěli hmotnou nouzí. V tomto případě měl podle jeho mínění každý šlechtic raději na přechodnou dobu poskytnout svým poddaným půjčky či v nejzazším případě jim svěřit peníze i s vědomím, že mu je nikdy nebudou moci vrátit.⁶⁸¹ Svého přítele se pokusil přesvědčit i tvrzením, že se mu stejným způsobem podařilo ekonomicky pozvednout i vlastní

---

⁶⁷⁸ Tamtéž, fol. 73-73'. K symbolice srdce jako obrazu křesťanské lásky srov. James HALL, *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*, Praha-Litomyšl 2008², s. 426.

⁶⁷⁹ J. B. MILTNER (ed.), *Kalendář*, s. 12.

⁶⁸⁰ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 78, fol. 87'.

⁶⁸¹ SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Rodinný archiv Slavatů, inv. č. 103, konceptář korespondence Viléma Slavaty, kniha č. 20, p. 84-85.

panství. Jeho některé části byly také stíženy vojenským vpádem a po přechodnou dobu mu neposkytovaly žádný finanční užitek. Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka ovšem poskytl svým poddaným dočasné půjčky a úlevy na peněžních i materiálních odvodech a postupně se mu podařilo své statky zvelebit.⁶⁸² Jaroslav Bořita z Martinic však svému příteli nepopřával sluchu a vojáky ve městě ubytovával dál.

Odkazy na novou konfesijní sebeidentifikaci slánských měšťanů byly v případě vložení vojska do města spíše vedlejším produktem disciplinačních snah hraběte z Martinic. Prvotní snahou jeho využívání vojska jako odstrašujícího prvku vůči slánské měšťanské obci byl jednoznačně ekonomický zájem.⁶⁸³ Slánští měšťané naopak věřili, že se jim pomocí odkazů na hodnotový systém Jaroslava Bořity z Martinic podaří přesvědčit jej o jejich obrácení ke katolictví a následném odvrácení vojenské hrozby. Jejich snahy ovšem vycházely ze špatného předpokladu, že je přítomnost vojska podmíněna jejich přechodem ke katolické víře stejně jako ostatní činnosti jejich každodenního života. Necháпали proto, proč jejich snahy tváří v tvář smečenskému šlechtici selhaly a císařští žoldnéři byli ve městě přes jejich deklarované katolictví ubytovávaní. Jaroslav Bořita z Martinic naopak spatřoval v jejich neochotě po vzájemném ekonomickém vyrovnání, které bylo do velké míry skutečně způsobeno finančním vyčerpáním obce, vzdor a postup proti své osobě, a proto v kvartýrování vojáků pokračoval. Přispíval tak nejen k dalšímu pustnutí Slaného, protože měšťané před žoldnéři utíkali do jiných měst, ale i svého panství, na něž císařští odvedenci podnikali loupeživé nájezdy.⁶⁸⁴

5. 5. Proměna elit a celospolečenské identity

Výše uvedené techniky a metody protireformačních snah Jaroslava Bořity z Martinic našly ve slánské měšťanské obci svou odezvu. V první řadě se odrazily v proměně její sociální sítě. Někteří z měšťanů pochopili, že jim nové sociální uspořádání nabízí širokou škálu kariérního uplatnění. Ve své snaze o vzestup mezi nově vznikající elity se obraceli ke stejným aktivačním prvkům, které využívali v předchozích letech, když se snažili proniknout k elitám původním. Hledali tedy kmotry svým dětem v řadách služebníků Jaroslava Bořity z Martinic. Pozornost se nejprve obracela k Mikuláši Hanžburskému z Kopečka a jeho ženě. Někteří z měšťanů se pokoušeli získat přízeň regenta panství Zachariáše Vejdy z Bezděkova.⁶⁸⁵

---

⁶⁸² Tamtéž, p. 87.

⁶⁸³ T. WINKELBAUER, *Sozialdisziplinierung*, s. 328-329.

⁶⁸⁴ J. B. MILTNER (ed.), *Kalendář*, s. 7, 8, 13.

⁶⁸⁵ SOA Praha, Sběrka matrik, matrika f. ú. Slaný, inv. č. 2, fol. 163, 167.

Postupem času měšťané, kteří se snažili vstoupit mezi nově se formující elity, pochopili, že jejich dosavadní zkušenost s aktivací sociálních vztahů v novém světě nepostačuje.⁶⁸⁶ Pozvolna se objevili jedinci, kteří poznali, že důležitým aktivačním krokem, kterým si dokáží zajistit blízkost Jaroslava Bořity z Martinic a jeho úředníků, je vstup do okruhu jeho služebnictva. Ideálem se stalo prokazovat smečenskému šlechtici „dobrou službu“, která znamenala plné přihlášení se k identitě jeho sociálního okruhu prezentovanou formou výměny statků a služeb.⁶⁸⁷

Vedle kariérních snah některých měšťanů sehrál důležitou roli odchod většiny příslušníků nekatolických měšťanských elit do saského exilu v roce 1632. Zbývající utrakvističtí měšťané tím ztratili uchovatele své konfesijní sebeidentifikace a celé obecní kolektivní identity.⁶⁸⁸ Bez nepřetržitého kontaktu mezi sebou a jejich hlavními nositeli nebyli schopni uchovat veškeré její prvky v úplnosti.⁶⁸⁹ Postupným rozpadem tradiční identity se slánští měšťané cítili být odtrženi od své domovské obce. Někteří se připojili k příslušníkům elit a následovali je do exilu, kde věřili v možnost uchování a pokračování svého hodnotového systému. Pro jeho přenos volili stejné techniky jako ve své domovské obci. Tento pokus neskončil vždy úspěchem, protože mnozí mladší příslušníci slánské měšťanské obce spatřovali cestu svého dalšího směřování v integraci do společnosti saských měst. Ve svém životě se již zcela ztotožnili s příslušností k identitě saských měšťanů, projevovali ji i navenek a odmítali zachovávat svou dřívější identitu příslušníka slánské měšťanské obce.⁶⁹⁰

Slánští měšťané ztratili v exilu kontakt s hlavními držiteli své kolektivní identity, a nebyli ji proto schopni svým potomkům předat. S nepřítomností elit se také vytratil legitimizační prvek celého procesu – nové generaci nebyla představena autorita, která by ji dovedla ke ztotožnění se souborem hodnot důležitým pro porozumění identity jejich otců.⁶⁹¹ V Sasku byly vystaveni působení luteránství, jemuž se museli přizpůsobovat, aby se vyhnuli úplnému

---

⁶⁸⁶ O změně aktivačních technik při přechodu do nového sociálního prostředí hovoří L. BUŠTÍKOVÁ, *Analýza*, s. 200-201.

⁶⁸⁷ Josef HRDLIČKA, *Mezi ctí a normou. Ke kultuře služby slavatovských hejtmanů okolo roku 1630*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740)*, České Budějovice 2006 (= Opera historica 11), s. 347-373.

⁶⁸⁸ M. HALBWACHS, *Kolektivní paměť*, s. 78; P. L. BERGER – T. LUCKMANN, *Sociální konstrukce*, s. 47-48.

⁶⁸⁹ M. HALBWACHS, *Kolektivní paměť*, s. 61-63.

⁶⁹⁰ J. KADEŘÁBEK, *Lidé*, s. 68-69.

⁶⁹¹ P. L. BERGER – T. LUCKMANN, *Sociální konstrukce*, s. 94-95.

sociálnímu vyloučení. Navíc byli k jeho přijetí tlačeni státními a lokálními mocenskými institucemi, které od nich požadovaly přijetí luterství jako projev loajality.⁶⁹²

Osoby, které ve Slaném setrvaly a pokoušely se pokračovat ve svém každodenním životě, byly donuceny zvolit jiný postup. Ve snaze získat zpět ztracenou orientaci v sociálním světě se začaly hromadně přimykát k vrchnostenskému sociálnímu okruhu. Ten jim nabízel nový symbolický výklad světa, kterému byly schopny díky shodnosti mnoha významových prvků porozumět a přijmout jej za vlastní.⁶⁹³ Nositeli nové identity měli být především vrchnostenští úředníci, kteří svým jednáním zpřítomňovali osobu smečenského šlechtice v okamžicích, kdy se nenacházel na svém panství.⁶⁹⁴ Pro konverzi měšťanů však byli mnohem důležitější konvertité získaní po roce 1622 a noví katoličtí příslušníci elit. V nově se formujícím sociálním prostředí sehráli roli „významných druhých“.⁶⁹⁵ K zlomové fázi celého procesu docházelo v letech 1636-1637, kdy postupně umírali poslední nekatoličtí představitelé slánských elit a ostatní nekatolíci se definitivně uchýlovali do exilu.⁶⁹⁶

Tento pohyb bylo možné ve třicátých letech označit za výrazný, nikoliv však za celospolečensky platný. Noví příslušníci elit nebyli přijímáni všemi členy slánské měšťanské obce. Objevovala se vůči nim oproti minulým letům neslýchaná opozice, přičemž nejsilněji se dotýkala členů městské rady. Útoky podněcované jednotlivci souvisely s tím, že někteří měšťané nepovažovali členy městské rady za vhodné nositele identity slánské obce. V jejich očích noví radní nedosahovali svými kvalitami společenského statutu, jehož se jim dostalo za věrné služby Jaroslavu Bořitovi z Martinic, protože jejich odpůrci spatřovali příslušnost k elitám ještě v tradičních znacích a hodnotách, jichž byli přední měšťané nositeli v předchozích letech.⁶⁹⁷

---

⁶⁹² J. MIKULEC, *31. 7. 1627*, s. 159.

⁶⁹³ K nutnosti shody jednotlivých významových prvků pro pochopení jiného kulturního okruhu, resp. identity srov. P. BURKE, *Variety*, s. 165.

⁶⁹⁴ J. HRDLIČKA, *Die (Re-) Katholisierung*, s. 364-365; týž, *Mezi ctí*; Jiří KUBEŠ, *Vilém Slavata a jeho hejtmani. K anatomii prestiže raně novověké šlechty*, *Historický obzor* 12, 2001, s. 70-75. Z obecných prací srov. Thomas KLINGEBIEL, *Ein Stand für sich? Lokale Amtsträger in der Frühen Neuzeit*, Hahn 2002, zejména s. 299-301, 589.

⁶⁹⁵ Za tzv. „významné druhé“ označují sociologické teorie sociálních sítí členy společnosti, kteří účelnou prezentací své identity vedou aktéry sociálního jednání k jejímu přejímání. Srov. P. L. BERGER – T. LUCKMANN, *Sociální konstrukce*, s. 132-133.

⁶⁹⁶ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 82, fol. 110, 120', 125.

⁶⁹⁷ P. L. BERGER – T. LUCKMANN, *Sociální konstrukce*, s. 164-167

Konflikty se omezovaly většinou na slovní útoky na čest slánských konšelů.⁶⁹⁸ Slánský měšťan Stanislav Šoltys se při jedné ze svých cest do Prahy nevhodně dotýkal cti slánských konšelů, když je nazval šelmami a zrádci. Václav Vlček se proti nim ohradil dokonce v domovské obci, když tvrdil, že „*jest má lepší čepici, než jsou všickni páni radní*“.⁶⁹⁹ Nejvíce se dostávalo pozornosti osobě Augustina Kosiny, který byl nové vrchnosti loajální. Nový primas, dosazený do své funkce roku 1635, úzce spolupracoval s vrchnostenskými úředníky a aktivně přispíval k prosazování vůle Jaroslava Bořity z Martinic.⁷⁰⁰ Jeho obliba v očích smečenského pána proti němu vyvolávala řadu útoků z řad měšťanů, ale i členů městské rady. Konšel Samuel Cruciger nazval Kosinu „*šelmou a zrádcem*“ přímo při radním snešení. Častoval ho tak jednou z nejhorších možných urážek.⁷⁰¹ Noví slánští konšelé si ovšem byli volbou svých kariérních strategií jisti. Loajalita k Jaroslavu Bořitovi z Martinic se jim vyplácela, a proto byli ochotni některé obecné útoky proti městské radě dokonce zcela ignorovat („*toho mlčením se pomíjí*“).⁷⁰²

5. 6. Od integrace navrátilců ke sporům o majetek po exulantech

Vedle proměny elit a pozvolného nalézání nové identity většiny slánské společnosti představovala další celospolečenský pohyb postupná (re)integrace navrátilců z exilu. Navrátilcem, u něž bylo možné podrobněji postihnout jeho životní příběh, byl již zmiňovaný Daniel Vepřek. Do Slaného se vrátil v roce 1628, po necelých dvou letech strávených v cizině. Ačkoliv jej k návratu vedly především ekonomické důvody, neopomněl ve svých pamětech poukázat na to, že cizinu opustil především kvůli stesku po domově.⁷⁰³ Jeho příchod do města byl spojen s krátkodobým vězněním. Propuštěn byl poté, co mu jeho manželka

---

⁶⁹⁸ K tomu srov. P. BURKE, *Žebráci*, s. 163-164.

⁶⁹⁹ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 400.

⁷⁰⁰ Tamtéž, fol. 406, 417.

⁷⁰¹ Srov. Jana SCHWALLEROVÁ, „*Život a dobrá čest jedním krokem kráčeji*“. *Čest a každodennost ve Veselí nad Lužnicí v 17. a 18. století*, Kuděj 8, 2006, s. 26-45, zde s. 29-32; SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 437.

⁷⁰² SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 462.

⁷⁰³ J. B. MILTNER (ed.), *Kalendář*, s. 10.

vyprosila svobodu u manželky Jaroslava Bořity.⁷⁰⁴ Pobyt za mřížemi ani emigrace Vepřkovi nezabránily v úplném začlenění do městské obce. Svou roli v tomto případě hrála skutečnost, že okamžitě po svém propuštění začal s navazováním vztahů k pokrevním a nepokrevním příbuzným. Nejprve se zaměřoval na měšťany, u kterých si byl jist, že u nich stále přetrvávala pozitivní paměť na jeho osobu. Spíše než o budování nových vazeb šlo o obnovování starých.⁷⁰⁵

Velmi se mu vyplatil postoj, který zaujal v letech 1631-1632, kdy do města přitáhlo saské vojsko. Na rozdíl od většiny měšťanů se nesnažil upozorňovat na své dávné přátelství s Václavem Pelargem a držel se v tomto ohledu spíše stranou.⁷⁰⁶ Když se vojsko saského kurfiřta vzdalo jednotkám Albrechta z Valdštejna a bylo donuceno k odchodu ze Slaného, začal si opatrně budovat vztahy s katolickými měšťany a vrchnostenskými úředníky. V pozdějších letech se mu touto cestou podařilo proniknout i do řad obecních starších a aktivně se podílet na chodu městské samosprávy.⁷⁰⁷ Jeho úspěch spočíval nejen v promyšlené osobní strategii, ale především ve vhodném načasování návratu.

Jiným exulantům se po příchodu do Slaného nepodařilo do nových sociálních struktur proniknout. Většinou se tak stalo poté, kdy s návratem déle váhali. Anna Perníkářka, která do města přišla roku 1632, nenalezla nikoho, kdo by byl ochoten vzpomenout si na její bývalé působení v městské obci.⁷⁰⁸ Navíc musela čelit skutečnosti, že se do jejího domu nastěhoval měšťan Jan Kalousek, který na odchodu exulantů zbohatl zabavováním jejich majetku.⁷⁰⁹ Perníkářka byla kvůli své naprosté sociální vyloučenosti nucena odejít za svými příbuznými.⁷¹⁰ Na rozdíl od Daniela Vepřka se její začlenění do slánské měšťanské společnosti nepodařilo.

---

⁷⁰⁴ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., Miltnerova sbírka, suplika Kateřiny Vepřkové Marii Eusebii ze Šternberka z února 1628. Jako jeden z důvodů propuštění svého muže uvádí Kateřina Vepřková své těhotenství. Srov. J. B. MILTNER (ed.), *Kalendář*, s. 9.

⁷⁰⁵ SOA Praha, Sběrka matrik a průvodního listinného materiálu, tripartitní matrika farního úřadu Slaný, inv. č. 2, fol. 71.

⁷⁰⁶ Tamtéž, fol. 72-83; J. B. MILTNER (ed.), *Kalendář*, s. 11-12.

⁷⁰⁷ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 416

⁷⁰⁸ SOA Praha, Sběrka matrik, f. ú. Slaný, inv. č. 2, fol. 90-110.

⁷⁰⁹ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 88, fol. 38.

⁷¹⁰ K tomu srov. Petr MAREŠ, *Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení*, Sociologický časopis 36, 2000, s. 285-297, zde s. 287-288; Daniela TINKOVÁ, *Člověk na okraji společnosti*, in: V. Bůžek – P. Král (ed.), *Člověk českého raného novověku*, s. 190-215, zde s. 192, 195, zejména s. 204.

Vedle nekatolíků, kteří se snažili o včlenění do slánské měšťanské společnosti, se objevila řada těch, kteří se pokoušeli žít ve Slaném ve skrytu pod ochranou svých sousedů. Zmatek vyvolaný saským vpádem podporovaný neustálými přesuny nepřátelských a císařských vojsk jim k tomu poskytoval vhodné podmínky.⁷¹¹ Jaroslav Bořita z Martinic musel čelit také tomu, že někteří z exulantů začali ve městě pořádat tajné bohoslužby. Podezření padlo na Blažeje Laňku, který měl v roce 1633 propůjčovat nekatolíkům svou sladovnu a pobožností se patrně i zúčastňoval.⁷¹² Smečenský hrabě nechal sladovníka uvěznit s tím, že bude propuštěn, když odpřísáhne děkanovi Janu Roetlenderovi, že o pořádaných schůzkách nevěděl. Městský rychtář měl navíc každého navrátilivšího exulanta uvěznit.⁷¹³

Ve zprávě, kterou Jaroslav Bořita z Martinic odeslal hejtmanu Kašparu Pryamovi, poprvé slánské měšťanské obci prezentoval svůj obraz exulanta. Prvním zásadní bodem byl sémantický posun mezi označením exil a emigrace.⁷¹⁴ Zatímco slánští měšťané vždy hovořili o tom, že jejich bývalí spoluobytelé setrvávají „v *exiliu*“, Jaroslav Bořita z Martinic začal utečence popisovat jako „*emigranty*“ či „*emigráty*“.⁷¹⁵ Další prvky vytvořeného obrazu se týkaly povahových vlastností navrátilců. Především šlo o nositele nekatolické konfese, což je činilo v Božích očích odpornými a nečistými.⁷¹⁶ Další negativní vlastností exulantů byla snaha o její další šíření, svádění ostatních lidí k bludařství, a tím zamezení jejich spasení („[rozšiřují] *odporné a bludné náboženství*“).⁷¹⁷ Podporu ve svém snažení našel u slánského děkana Bartoloměje Roetlendera, který negativní obraz exulantů podporoval a domáhal se na městské radě, aby proti nim ostřeji vystupovala.⁷¹⁸

Příští vývoj ukázal, že nejdůležitějšími vrchnostenským patenty, které později upravovaly vztah slánských měšťanů k exulantům, se staly výnosy Jaroslava Bořity z Martinic z 12. června 1635 a z 20. listopadu 1637. Smečenský pán se v nich vymezoval vůči majetku osob, které odešly za hranice země, přičemž je rozděloval do dvou skupin. Do první z nich patřily ty

---

⁷¹¹ O. KORTUS, *Pobělohorští exulanti*, s. 244.

⁷¹² SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 277.

⁷¹³ Tamtéž, fol. 277'.

⁷¹⁴ K tomuto rozdílu srov. Helena KOSKOVÁ, *Století exilu*, in: Zuzana Zemanová – Lenka Pořízková (eds.), *Cizinec – vyhnanec – přistěhovalec*, Olomouc 2012, s. 7-17.

⁷¹⁵ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 277'.

⁷¹⁶ Jean DELUMEAU, *Hřích a strach. Pocity viny na evropském Západě ve 13.-18. století*, Praha 1998, s. 512, SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 277'.

⁷¹⁷ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 277'.

⁷¹⁸ Tamtéž, fol. 310'.

osoby, u kterých nebylo zřejmé provinění proti Jaroslavu Bořitovi z Martinic. Jejich jediným nedostatkem bylo setrvání v kacířských bludech, které jim zamezovalo pobyt na území Království českého. V očích smečenského urozence je ale nijak nezbavovalo jejich majetkových nároků, které mohly za pomoci českých prostředníků či v případě vlastnictví dokumentů opravňujících je k pobytu v Čechách řádně uplatňovat („já po emigrantech pro samou emigraci, pokudž při tom jiného prohrěšení není, statku neberu“).⁷¹⁹ Nepřímo z patentů vyplývalo, že jde především o osoby, které odešly z města ještě před saským vpádem.⁷²⁰ Do druhé skupiny zahrnoval hrabě z Martinic slánské měšťany, kteří se proti němu provinili odporem. Ten pro něj znamenal především účast na saském vpádu či tajný návrat a setrvávání ve Slaném a na okolních gruntech bez konverze ke katolické víře. Z tohoto důvodu pokládal urozenec jejich majetek za propadlý hraběcímu důchodu („poberouce jim všechno jmění“) a počítal s tím, že jím bude volně nakládat.⁷²¹ Jakým způsobem se tyto patenty odrazily v nahlížení slánských měšťanů na exulanty, autor pojednal v další části práce.

Kromě lokálního tlaku na přetvoření obrazu exulantů sehrály svou roli i zemské a krajské patenty. Místodržitelé a krajští hejtmani zasílali do města výnosy, které se týkaly přechovávání osob „emigrátských“, za jejichž skrývání hrozily vysokými pokutami až do výše 3000 kop míšeňských grošů.⁷²² Důležitým prvkem těchto patentů byl důraz kladený na kolektivní vinu městských obcí. V případě, že by se ukázalo, že se v městě někteří z exulantů zdržovali, hrozil vysoký finanční postih celé obci.⁷²³ Autoři výnosů se tímto způsobem snažili podpořit rozkol v městských společnostech, který by vedl k vzájemnému udávání sousedů a zvýšené sociální kontrole uvnitř hradeb.⁷²⁴ Strach z možného finančního postihu, který by ve stávající situaci pro slánskou měšťanskou obec představoval doslova katastrofu, představoval další z příčin, která přispěla k pozvolnému tlaku na přetvoření obrazu uprchlíků do saských měst.

---

⁷¹⁹ Tamtéž, kniha č. 71, fol. 73’.

⁷²⁰ Tamtéž, kniha č. 78, fol. 116.

⁷²¹ Tamtéž, fol. 118.

⁷²² M. RYANTOVÁ, *Náboženská situace*, s. 175-176; SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 412.

⁷²³ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 412’.

⁷²⁴ K definici a průběhu sociální kontroly srov. J. DIBELKA, *Obranné strategie*, s. 147.

Všechny písemnosti, ať vrchnostenského, církevního či zemského původu, v sobě po roce 1635 obecně rozdělovaly exulanty na dva typy.⁷²⁵ Důležitým znakem, který obě skupiny odlišoval, byla držba saského pasu („*jistota neb paszetl a povolení od kurfiřta*“).⁷²⁶ Dokument dovoloval svému majiteli beztrestný návrat do Čech. Svého držitele začleňoval mezi poddané saského kurfiřta, takže již nepodléhal českému právnímu systému a mohl se vracet do země vyřizovat své majetkové a osobní záležitosti.⁷²⁷ Veškeré negativní vlastnosti, které autoři patentů exulantům připisovali, se týkaly těch, kteří se nemohli danou písemností v Čechách prokázat. Tato dualita pravděpodobně vycházela z obnovení politických a vojenských vztahů mezi císařem Ferdinandem II. a saským kurfiřtem Janem Jiřím po uzavření pražského míru v roce 1635.⁷²⁸ Ty exulanty, kteří se nemohli danou písemností prokázat, pak měli měšťané vyhledávat („*abyste se po takových emigrátech ptali*“) a hlásit jejich přítomnost slánskému hejtmanovi, jenž je měl neprodleně zavírat do vězení spolu s lidmi, kteří je přechovávali.⁷²⁹

Mezi jedince, kteří zmiňovaný dokument dokázali získat, patřil také bývalý slánský konšel Václav Pelargus. Po neúspěšném tažení saských vojsk se v roce 1632 vrátil zpět do Saska. Zde se mu nepodařilo prosadit do žádného z cechů a jen těžko si získával obživu. V roce 1636 se spolu se svou manželkou a matkou pokusil vrátit do Čech, aby rozprodal majetek, který zde zanechal, a vymohl zpět své pohledávky.⁷³⁰ Využil tak možnosti, kterou v roce 1629 nabídli zástupci panovnické moci v Čechách exulantům – vrátit se do vlasti za účelem odprodeje svého majetku.⁷³¹ Jeho vlastní dům a hospodářství propadlo hraběcím

---

⁷²⁵ K tomu srov. Josef KADERÁBEK, „Přišli o něj, že kacířští byli“ *Subjektivní vnímání majetkového práva saských exulantů v 17. století na příkladu města Slaného*, in: Jaromír Tauchen – Karel Schelle (eds.), *Státoprávní vztahy českého státu a německé říše ve středověku a jejich důsledky pro další vývoj* (v tisku).

⁷²⁶ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., knha č. 58, fol. 439.

⁷²⁷ Lenka BOBKOVÁ (ed.), *Exulanti z Prahy a severozápadních Čech v Pirně v letech 1621-1639*, Praha 1999, s. 16.

⁷²⁸ Srov. obsáhlou publikaci Katrin BIEROTHER, *Der Prager Frieden von 1635*, München 1997.

⁷²⁹ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 78, fol. 121’.

⁷³⁰ SächsHStA, Geh. Archiv 10024, Passbriefe, Loc. 8297/1, fol. 32.

⁷³¹ Srov. dopis uložený tamtéž, Geheimes Kriegsratskollegium, Loc. 10833/2, 11237, fol. 219 (podle staré foliace fol. 152), dopis Jaroslava Bořity z Martinic, Fridricha z Talenberka, Jana Rudolfa Trčky z Lípy, Pavla Michny z Vacínova a Jiřího mladšího z Nemyšle z 13. září 1629 adresovaný radě města Pirny. V průběhu devadesátých let 20. století došlo k rozsáhlé restrukturalizaci drážďanského archivu, zejména ke sloučení některých fondů a s tím souvisejícímu přefoliování jednotlivých písemností.

nárokům již roku 1624, takže se musel spoléhat na možnost odprodeje majetku své matky a manželky.⁷³² Ve svém počínání Pelargus nejprve selhal. Po návratu do Saska se již hlouběji nezačlenil ani do tamní společnosti. Svě povědomí o vlasti si zachovával navazováním příbuzenských vztahů s dalšími emigranty a lpěním na tradičních hodnotách, které v jeho bývalém působišti neměly již žádnou cenu.⁷³³

Negativní obraz exulantů se dočkal svého posledního střípku v září roku 1634. Ve městě kvartýrovaní vojáci tohoto roku patrně nešťastnou náhodou založili požár na jedné z hospodářských budov nedaleko Lounské brány.⁷³⁴ Od ní se oheň šířil dále městem. Brána samotná požár nepřečkala a došlo k jejímu zřícení. Ve městě lehlo popelem 191 domů, chalup a stodol.⁷³⁵ Ačkoliv v prvních okamžicích byla celá záležitost považována za nešťastnou náhodu, postupem času se ve městě začaly objevovat hlasy, že vojáci vypálili Slaný úmyslně.⁷³⁶ Pro takový postup ze strany vojska ovšem nebylo odůvodnění. Předně by vypálené město nedokázalo odpovídajícím způsobem zajišťovat vyživování celého regimentu, který počítal ve Slaném s delším usazením. Navíc poničení brány a hradeb ohrožovalo strategický význam města, kvůli němuž si jej velitelé zřejmě také zvolili.⁷³⁷

Důvodem ke zničení Slaného se proto v očích měšťanů stala přítomnost emigrantů. Ti se stali strůjci veškerého zla, jež svým kacířstvím přivolali na slánskou měšťanskou obec. Svou zatvrzelostí de facto donutili vojsko k tomu, aby proti nim zasáhlo pomocí očištného ohně („není město vypáleno, ale hnízdo těch emigrantů“).⁷³⁸ Někteří ze slánských měšťanů hovořili také o tom, že na blížící se pohromu vyvolanou přítomností exulantů upozorňovaly již v roce 1630 zvláštní nebeské úkazy. V únoru tohoto roku se měla na obloze nad městem

---

Relevantní tak v tomto ohledu zůstaly pouze citace uvedené v monografii L. BOBKOVÉ (ed.), *Exulanti z Prahy*. Prameny citované ve starších pracích jsou velmi obtížně dohledatelné.

⁷³² SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 57, fol. 454.

⁷³³ Karel BEDNAŘÍK – Věra HAVELKOVÁ, *Česky psané závěti z fondu státního archivu v Drážďanech*, Sborník archivních prací 34, 1984, s. 439-511, zde s. 509.

⁷³⁴ „[...] 16. Septembris v městě Slaným vyšel oheň na Lounskou bránu původem jednoho leitenambta [...], střelil na holuby, kteříž na stodole seděli a od toho střelení stodola se [v]zňala a oheň se [v]zmohl“; J. B. MILTNER (ed.), *Kalendář*, s. 12.

⁷³⁵ J. ŠTOVIČEK, *Slaný v době pobělohorské*, s. 67-68.

⁷³⁶ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 298.

⁷³⁷ Srov. Marek ĎURČANSKÝ, *Zkušenosti Nymburských s vojáky za třicetileté války. Sonda do problematiky obrazu vojáka v českém prostředí*, Kuděj 1, 1999, č. 1, s. 22-38.

⁷³⁸ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 306.

v oblacích dýmu („*jako když z ručnicí, ano, i děl vystřeleno bývá*“) zjevit zlá hvězda, která vyvolala krutou vichřici a hromobití. Když nebe zrudlo a začalo rorit krev, přešel nad městem ohnivý pás, který označil domy, které o čtyři roky později lehly popelem.⁷³⁹

Ačkoliv tlak na vytváření nového obrazu uprchlíků se ve třicátých letech stupňoval a přispívali k němu již i samotní měšťané, neprojevovalo se negativní vnímání exulantů ani v největší soudní při o emigrantský majetek. Tou se stal spor mezi Jiříkem Hanžburským, synem exulanta Václava Hanžburského, a jeho bývalou švagrovou Dorotou Crucigerovou. Předmětem jejich pře byl majetek Václava Hanžburského, který ho přenechal svému synovi, aby zabránil jeho zabavení hraběcími úředníky.⁷⁴⁰ Dorota Crucigerová se cítila poškozena tím, že převod majetku se netýkal jejího někdejšího manžela Jana Hanžburského, jehož vdovou se Crucigerová stala. Ctížádostivá měšťanka věřila, že se jí v nových podmínkách podaří získat pro sebe část majetku po bývalém slánském primasovi.⁷⁴¹

Ačkoliv byl celý proces veden ve velmi nepřátelském duchu a obě strany se v jeho průběhu častovaly nevybíravými prostředky, nepokusila se v celém jeho průběhu Dorota Crucigerová zdůrazňovat, že spor se týká exulantského majetku či nějakým způsobem vytvářet negativní obraz Václava Hanžburského. Očerňovala Jiříka Hanžburského z podvodu a okrádání svého zemřelého bratra. Stejně Jiříkova manželka Kateřina obviňovala Dorotu Crucigerovou z podplácení hraběcích úředníků a nevázaného osobního života. Jazyk vrchnostenských patentů označující exulanty za zemské škůdce a původce všeho špatného však dosud nenalezly v její argumentaci místo.⁷⁴²

Vedle tohoto několik měsíců trvajících procesu se objevovaly i další snahy o vypořádání majetku po exulantech. Typické pro ně bylo, že ani v nich se ještě plně neodrazil obraz exulanta, který byl slánským měšťanům prezentován vrchnostenským okruhem Jaroslava Bořity z Martinic, zástupcem církve Bartolomějem Roetlenderem či krajskými a zemskými úředníky. Hrnčír Jan Čermák, který chtěl do svého vlastnictví převést otcův majetek jej ve své žádosti popisoval jako „*pro náboženství odběhlého*“ a veškerých dalších negativních poznámek k jeho odchodu či údajnému kacírství se zdržel.⁷⁴³ I v roce 1637 se projevil dosud

---

⁷³⁹ J. B. MILTNER (ed.), *Kalendář*, s. 7.

⁷⁴⁰ Šlo o častou strategii, srov. L. BOBKOVÁ, *Exulant*, s. 299.

⁷⁴¹ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 70, fol. 76'.

⁷⁴² Tamtéž, Miltnerova sbírka, suplikace Kateřiny Hanžburské hraběnce Marii Eusebii Šternberské z Martinic, v místě data suplika zničena plísní.

⁷⁴³ Tamtéž, kniha č. 58, fol. 363.

neutrální pohled na slánské exulanty, když byla na městskou obec učiněna otázka, kde se v současnosti nachází bývalý slánský soused Daniel Hubatka. Na radnici se pro tuto příležitost sešli všichni slánští měšťané („*všickni z obce*“), kteří Jaroslavu Bořitovi z Martinic jednomyslně („*jedním hlasem*“) oznámili, že Daniel Hubatka zřejmě působí v saské armádě („*dal se potřebovati na vojnu*“).⁷⁴⁴ Také v tomto případě se obešla celá událost bez dalšího rozvádění jeho negativního obrazu.

Jaroslav Bořita z Martinic a hraběcí úředníci přitom ve svých písemnostech, jimiž se snažili záležitosti exulantů řešit, pokládali jejich adresátům návodné otázky směřující k budování negativního obrazu uprchlíků. Když se například smečenský hrabě dotazoval slánské městské rady na příbuzenské vztahy Jakuba Urye, jehož nevlastní rodiče manželé Perníkářovi odešli do exilu, hned první otázka, kterou konšelům položil, v sobě již obsahovala skryté obvinění obou zmiňovaných osob („*čeho by se zlého a nenáležitého tyž Perníkář s manželkou svou dopustil*“). Až poté následovaly ostatní dotazy zkoumající jejich majetkové zázemí či vztah k Jakubu Uryovi.⁷⁴⁵ Měšťané se prozatím nenechali otázkami zmást a setrvali u neutrálního líčení obou odešlých, přičemž většinu otázek vyřídili popřením své schopnosti je zodpovědět. V příštích letech už se měl postoj slánských měšťanů radikálně proměnit.⁷⁴⁶

5. 7. Komunikace

Jaroslav Bořita z Martinic při řešení situace na panství a snaze o postižení všech výše jmenovaných změn narážel na velké množství překážek. Šlechtic byl většinu svého času vázán povinnostmi v zemských úřadech a především v čele celozemské rekatolizační komise.⁷⁴⁷ Na své panství prakticky nepřijížděl a musel se spoléhat na zprávy svých úředníků.⁷⁴⁸ Na vrcholu komunikační hierarchie stál na smečenském panství Zachariáš Vejda z Bezděkova, který měl hraběte o dění na panství pravidelně informovat a posílat mu o něm každý druhý den zprávy.⁷⁴⁹

---

⁷⁴⁴ Tamtéž, fol. 414ʹ.

⁷⁴⁵ Tamtéž, kniha č. 71, fol. 48ʹ.

⁷⁴⁶ Tamtéž, fol. 49.

⁷⁴⁷ Jaroslava MENDELOVÁ (ed.), *Dekrety reformační komise pro Nové Město pražské z let 1627-1629*, Praha 2009 (= Documenta Pragensia Monographia 24), s. 68, 70, 96, 108.

⁷⁴⁸ Lobkovické sbírky Nelahozeves, Lobkovicové roudničtí – Rodinný archiv, B 214, fol. 121, dopis Jaroslava Bořity z Martinic adresovaný Zdeňku Popelovi z Lobkovic 12. ledna 1628

⁷⁴⁹ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac, kniha č. 78, fol. 84.

Při prosazování své vůle ve Slaném využíval Jaroslav Bořita z Martinic zprávy, které mu poskytoval jeho místohejtman Kašpar Pryam.⁷⁵⁰ Ten vystupoval v roli prostředníka, který měl zprostředkovávat tok informací oběma směry. Místohejtman zajišťoval plynulý tok sdělení od šlechtice jako subjektu komunikace směrem dolů k měšťanské obci. Stejně tak byl zodpovědný za zprostředkování odezvy, kterou mu poskytovali měšťané jako komunikační objekty.⁷⁵¹ Smečenský urozenec si Kašpara Pryama vybral proto, že byl členem slánské měšťanské obce. Snahou šlechtice bylo v případě jeho volby získat někoho, kdo má patřičný vhled do každodenní sociální reality uvnitř města, vyzná se také v místních sítích vztahů a je tím pádem obeznámen s místními způsoby komunikace.⁷⁵² Od Pryama proto hrabě z Martinic očekával, že mu vedle stylizovaných pohledů, které předkládali v suplikacích slánští měšťané („*lapacky na mě v též suplikaci své zchytrale vymýšlejí*“), bude podávat nezkreslený popis věci, podle kterého bude moci šlechtic plánovat své další kroky. Pryamův úkol měl především spočívat v poskytování komentářů ke korespondenci se slánskou městskou radou, jejímž tvrzením Jaroslav Bořita z Martinic nedůvěřoval.⁷⁵³ I přes tuto snahu se ve šlechticově kanceláři hromadily Pryamovy listy, které v rozmezí několika málo dnů zaujímaly ke stejným událostem zcela protikladná, mnohdy velmi obšírná stanoviska.⁷⁵⁴

Z korespondence těchto let vyplývalo, že smečenský vládce se v záplavě protichůdných tvrzení, která se dostávala na jeho stůl, jen velmi obtížně orientoval. Snažil se proto Pryama dotlačit k co neúspornějšímu a nejpřesnějšímu vyjadřování, ve kterém by se neodrážela místohejtmanova osobní stanoviska („*takže jsi ty opět něco tu sám příliš mudroval*“).⁷⁵⁵ Přesto se Jaroslav Bořita z Martinic nadále setkával s tím, že mu v průběhu krátkého času od Kašpara Pryama přicházely listy se zcela protichůdnými tvrzeními.⁷⁵⁶ Smečenský pán začal tyto nesrovnalosti přisuzovat tomu, že místohejtman přijímá od suplikantů úplatky, za které přizpůsobuje zprávy adresované svému nadřízenému tak, aby byly kladně vyřízeny v jejich prospěch. Jaroslav Bořita z Martinic se v těchto případech obracel na regenta svého

---

⁷⁵⁰ Tamtéž, fol. 92.

⁷⁵¹ N. LUHMANN, *The Differentiation of Society*, s. 257.

⁷⁵² A. STROHMEYER, *Teorie der Interaktion*, s. 214.

⁷⁵³ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 78, fol. 97'.

⁷⁵⁴ Srov. např. Pryamovy dopisy z července 1633. V prvním z nich z 29. července označuje měšťanku Kateřinu Mandelkovu za provinilou proti katolické víře a doporučuje zabavení jejího majetku, od tří dny později ji už líčí jako zbožnou katoličku; tamtéž, fol. 98-99'.

⁷⁵⁵ Tamtéž, fol. 97.

⁷⁵⁶ Tamtéž, fol. 101, 103.

panství Zachariáše Vejdu z Bezděkova. Ten však nebyl seznámen se sociální skutečností ve Slaném v takové míře jako Pryam a podával mu pouze kusé informace. Všechny tyto skutečnosti vzbuzovaly ve šlechticově myslí pocity hněvu a frustrace, které neváhal dát svým podřízeným pocítit.⁷⁵⁷ Aby Jaroslav Bořita z Martinic zamezil dalšímu klamání své osoby, rozhodl, že slánští měšťané musejí svá snešení odesílat jak místohejtmanu Kašparu Pryamovi, tak Zachariáši Vejdovi z Bezděkova a vyjádření vyžadoval od obou zmiňovaných úředníků.⁷⁵⁸

Zajistit plynulost vzájemné komunikace mezi sebou, svými úředníky a městem Slaný se Jaroslavu Bořitovi z Martinic dařilo ve válečných letech jen s velkými obtížemi. Saský vpád donutil šlechtice, aby se i se svou kanceláří uchýlil do bezpečí Českých Budějovic, takže se neúměrně zvyšovala doba potřebná na prostou výměnu listů. Navíc se nezdálo, že dopis na místo určení z nejrůznějších důvodů nedorazil.⁷⁵⁹ Velkou nepříjemnost představovala také zdržení posílů, která se projevila v jejich příchodu do města v okamžiku, kdy slánští konšelé neúřadovali. Poslové často přicházeli do měst až v nočních hodinách. Když se jim podařilo s obtížemi proniknout za městské brány, museli zdlouhavě čekat, zda dostanou možnost list předat k rukám místohejtmana Kašpara Pryama či slánského purkmistra. Dopis samotný musel čekat až do dalšího dne, kdy byli členové rady ochotni shromáždit se na radnici a vyjádřit se k jeho obsahu. Ani v tomto případě se ale konšelé nescházeli v patřičném počtu a nechávali hraběcí listy ladem. V pozdější době byla vzhledem k věkovému průměru radních často neusnášeníschopná, protože na místa zemřelých měšťanů nepřicházeli jejich nástupci s patřičným vzděláním.⁷⁶⁰ S nedostatkem kvalifikovaných konšelů a členů ostatních samosprávných celků se v té době setkávali i v jiných městech. V Lounech se pokoušeli získávat vzdělané písaře přeplácením zkušených úředníků z okolních měst.⁷⁶¹ Naznačené skutečnosti vedly Jaroslava Bořitu z Martinic k tomu, že se pokoušel v případě důležitých záležitostí obrátit k ústní komunikaci. Do Českých Budějovic si proto nechával posílat zástupce městské rady, s nimiž se snažil jednat osobně.⁷⁶² Kvůli finanční náročnosti takového jednání od něj ovšem brzy upustil a pokusil se plynulost komunikace se slánskou městskou radou a svými úředníky zajistit jiným způsobem.

---

⁷⁵⁷ A. CATALANO, *Zápas*, s. 248.

⁷⁵⁸ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 70, fol. 17.

⁷⁵⁹ Tamtéž, fol. 73'.

⁷⁶⁰ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 70, fol. 75'.

⁷⁶¹ Bohumír ROEDL, *V labyrintech třicetileté války*, in: týž (ed.), Louny, s. 133-150, zde s. 140.

⁷⁶² SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 70, fol. 74'.

Pravidelnost komunikace se smečenský pán rozhodl zajistit zpřísněním služby členů městské rady. Nejprve šlechtic zavedl přesný čas, v němž museli přicházet do úřadu. Opustilo se od tradičního zvonění, na jehož výzvu se měli slánští konšelé na radnici do hodiny sejít, ale v určenou hodinu museli být všichni bezpodmínečně přítomni.⁷⁶³ Jaroslav Bořita z Martinic neváhal svůj požadavek podpořit zavedením vysokých peněžitých trestů a radním dokonce v mnoha případech hrozil vězením, pokud nebudou ve stanovený čas schopni úřadovat a především přijímat jeho listy a vyhotovovat na ně příslušné odpovědi.⁷⁶⁴ S nově zavedenými povinnostmi se konšelé vyrovnávali s těžkostmi. Zcela se také změnilo vnímání působení v městské radě. V předbělohorské době lpěli členové městské rady na svém výjimečném postavení, které jim místo v městské radě skýtalo, a ve své funkci setrvali prakticky až do své smrti.⁷⁶⁵ Nyní již po dvou letech žádali smečenského pána, aby je úřadu zbavil, protože „*potřební řemeslníci v živnůstkách svých mnohého obmeškávají*“.⁷⁶⁶ Působení v konšelském sboru se stalo natolik nepopulárním, že se jej měšťané dobrovolně zříkali, přičemž upozorňovali na nedostatek své správní praxe, vysoký věk, zdravotní problémy či chybějící vzdělání. Měšťanům podle jejich soudu nepomohla ani snaha Jaroslava Bořity z Martinic rozšířit řady městských úředníků, když na jejich naléhání povolil v roce 1635 znovuobnovení sboru obecních starších.⁷⁶⁷

Ve třicátých letech probíhala také přímá písemná komunikace mezi Jaroslavem Bořitou z Martinic a slánskými měšťany. Vedle písemných odpovědí na šlechticovy snahy o nalezení viníků saského dobytí města, které autor podrobně analyzoval v předchozí části práce, se důležitým komunikačním prvkem vzájemné interakce mezi městskou radou a smečenským pánem staly písemné žádosti čili suplikace.⁷⁶⁸ Při srovnání těchto písemností z třicátých let se ukázalo, že jejich obsah se v průběhu desetiletí stával stereotypním tak, aby se jednotlivé

---

⁷⁶³ Tamtéž, kniha č. 1, fol. 28.

⁷⁶⁴ Tamtéž, fol. 29, 32, 48.

⁷⁶⁵ J. KADERÁBEK, *Vrcholné orgány*, s. 8-9.

⁷⁶⁶ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 195.

⁷⁶⁷ Tamtéž, kniha č. 71, fol. 38.

⁷⁶⁸ Šlo o komunikaci směrem zdola nahoru od podřízené instituce směrem k mocensky nadřazenému subjektu. K tomu srov. Rosi FUHRMANN – Beat KÜMIN – Andreas WÜRGLER, *Supplizierende Gemeinden. Aspekte einer vergleichenden Quellenbetrachtung*, in: Peter Blickle (Hrsg.), *Gemeinde und Staat im Alten Europa*, München 1998, s. 267-323.

žádosti staly měšťanům vhodným podkladem k budování pro ně žádoucího obrazu slánské měšťanské obce.⁷⁶⁹

Ačkoliv město bylo ve třicátých letech 17. století skutečně stíženo celou řadou pohrom, včetně velkého požáru z 16. září 1634, bylo snahou měšťanů vylíčit Jaroslavu Bořitovi z Martinic stav města v ještě černějších barvách, aby se jim podařilo získat úlevy na odvodech berní či děkanských dávek. Obraz vytvářený slánskými obyvateli sestával z několika vrstev. První představovalo podrobné líčení následků ničujících událostí, a to jak na jejich příbytcích, tak na životech obyvatel slánské společnosti. Ačkoliv Daniel Vepřek ve svých pamětech hovořil pouze o částečném zničení města,⁷⁷⁰ Jaroslavu Bořitovi z Martinic byla líčena jeho dokonalá zkáza. Po spálení města se měli pohybovat slepí a hluší měšťané, které oheň připravil o jejich smysly, doprovázeni umírajícími („mnozí tak sluchu i zraku sníženi, ano, i nad hrobem jako již postaveni jsou“).⁷⁷¹

Smečenského uroence jejich zprávy nejprve přiměly k tomu, že město neprodleně osobně navštívil, aby zjistil, zda jsou jejich slova pravdivá. O tom, jaká situace ve Slaném skutečně byla, nezanechal Jaroslav Bořita z Martinic žádný záznam.⁷⁷² Nedlouho po jeho odjezdu mu ovšem měšťané adresovali další list, ve kterém ho přesvědčovali o tom, že během svého krátkého pobytu nemohl dopodrobna zjistit všechny těžkosti slánské obce a náležitě se přesvědčit o jejích potřebách. Veselí, jehož byl při svém nenadálém příjezdu svědkem, mělo být vyvoláno radostí slánských měšťanů z jeho návštěvy. Jinak měli všichni nadále setrvávat „v slzavých modlitbách“.⁷⁷³ V dalších listech se již úplně vrátili ke svojí počáteční strategii a líčili smečenskému pánu nuznost svých obydlí a životů. Jisté bylo, že velká část ohněm poškozených domů nepřečkala zimu a skutečně se sesula.⁷⁷⁴ Vzhledem k pozdějšímu vývoji ve čtyřicátých letech, který se stal námětem další kapitoly této rozpravy, ovšem nebylo možné za pravdivá označit tvrzení slánských měšťanů, že jsou nuceni žít v dírách v zemi („dírách, doupatech a sklepích“).⁷⁷⁵ Další vrstva obrazu měla slánské měšťany smečenskému šlechtici představit jako dobré poddané a hospodáře, kteří se snaží i přes výše uvedené těžkosti za každou cenu vyhovět jeho přáním. V případě, že obecní peníze nepostačovaly k zajištění

⁷⁶⁹ V Jindřichově Hradci volili měšťané podobnou strategii, srov. J. HRDLIČKA, *Víra*, s. 463-473.

⁷⁷⁰ J. B. MILTNER (ed.), *Kalendář*, s. 12.

⁷⁷¹ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 70, fol. 117'.

⁷⁷² Tamtéž, fol. 119-125.

⁷⁷³ Tamtéž, fol. 122'.

⁷⁷⁴ J. ŠTOVÍČEK, *Slaný v době pobělohorské*, s. 66, 68.

⁷⁷⁵ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 70, fol. 130.

běžného chodu města, poukazovali autoři jednotlivých listů na to, že se snaží nároky hraběte z Martinic zajistit z vlastních finančních zdrojů („na svůj vlastní groš“).⁷⁷⁶

Posledním střípkem do podoby slánské společnosti, který se pokoušeli měšťané pomocí písemné komunikace Jaroslavu Bořitovi z Martinic představit, se jej snažili přesvědčit o tom, že veškeré těžkosti by mohli překonat v okamžiku, kdy by na ně znovu pohlédl s důvěrou a pomohl jim svou otcovskou radou.⁷⁷⁷ Podle svých slov slánští měšťané svého nového pána upřímně milovali, on jim však svou zatvrzelostí nedovoľoval, aby mu svou lásku dovedli projevit v plné míře.⁷⁷⁸ Smečenský šlechtic byl pro své poddané stejně důležitým jako slunce pro úrodnou zemi. Odvrátilo-li od ní svou ušlechtilou tvář, začali veškeré její plody chřadnout a uvadat, stejným způsobem se nemohlo dařit ani slánským měšťanům, jestliže jim byl upírán lesk moudrosti a spravedlivosti jejich zástavního držitele.⁷⁷⁹ Podle svých slov ovšem měšťané Jaroslavu Bořitovi z Martinic za jeho postoj nežehrali, protože věřili, že jejich láska jej opět přivede k tomu, aby je začal podporovat. Zdůrazňovali pouze bolest, kterou milujícím srdcím způsobuje odmítání zbožňované osoby („tesklivou bolest srdce nésti musíme“).⁷⁸⁰

K obměkčení smečenského šlechtice slánským měšťanům sloužily stejné prostředky, které používali, když se ho snažili přesvědčit, aby do Slaného nevložil vojáky. Šlo tedy o přiznání se k hodnotám sdíleným jeho sociálním okruhem a především okázalou prezentaci svého nového katolického vyznání.⁷⁸¹ Ve svých listech proto slibovali smečenskému vládci pravidelné vykonávání zpovědí („z hříchů zkroušené vyznání učiníte“) a přijímání pod jednou způsobou, protože rozpoznali, že jde v šlechticových očích o hlavní znak jeho hodnotového systému.⁷⁸² Svě tvzení podporovali i závazkem k častějším modlitbám, které měly obměkčit Boha. Dále měšťané zdůrazňovali pokoru, s níž snášeli hněv svého milovaného pána, která také patřila mezi jednu z oceňovaných katolických ctností.⁷⁸³ V neposlední řadě se snažili

---

⁷⁷⁶ Tamtéž, fol. 20.

⁷⁷⁷ K stereotypizaci takových obrazů srov. L. KLUSÁKOVÁ, *Prostředí*, s. 65; SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 70, fol. 129.

⁷⁷⁸ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 70, fol. 129'.

⁷⁷⁹ K symbolice Slunce jako personifikované pravdy a dobroty srov. J. HALL, *Slovník*, s. 412; SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 70, fol. 130.

⁷⁸⁰ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 70, fol. 129.

⁷⁸¹ Srov. s. 125-128 této rozpravy.

⁷⁸² L. KLUSÁKOVÁ et al., *Namísto úvodu*, s. 18; SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 70, fol. 129'.

⁷⁸³ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 70, fol. 130.

slánští měšťané přesvědčit Jaroslava Bořitu z Martinic o tom, že jeho činy milosrdenství dojdou odplaty v Božích očích a smečenský urozenec dosáhne snažší spásy své duše („*od Pána Boha na nebi věčné odplaty jistě vyzískati sobě ráčíte*“).⁷⁸⁴

V okamžiku, kdy chtěli slánští konšelé prokázat, že obrazy zbědované obce a své nové identifikace, jež ve své korespondenci šlechtici představovali, jsou pravdivé, pokoušeli se svá tvrzení podpořit dobrozdániami regenta Zachariáše Vejdy z Bezděkova. Hraběcí úředník se stal ve třicátých letech důležitým prostředníkem mezi Jaroslavem Bořitou z Martinic a slánskými měšťany („*mediátor a patron*“).⁷⁸⁵ Měšťané se dokonce snažili obsah některých písemností s regentem projednávat, aby dokázali odhadnout, s kterými snešenými budou mít u šlechtice úspěch („*aby pan regent přehlídnul a ji v své povážení vezmouc, [...] že by nám k dobrému a ne k něčemu zlému při vrchnosti naší milostivé služiti mohla*“).⁷⁸⁶ Ačkoliv Zachariáš Vejda z Bezděkova patřil mezi hraběcí úředníky, měšťané ho byli díky jeho službám dokonce ochotni považovat za plnoprávného člena slánské měšťanské obce („*spolu oud obce našť*“).⁷⁸⁷

Vejdovo povědomí o těžkostech obce mělo z výše naznačených důvodů sloužit jako verifikační prvek obsahu městské korespondence směřované k Jaroslavu Bořitovi z Martinic. Nejsilnějším argumentem se stala skutečnost, že hraběcí regent se mohl o tvrzení měšťanů osobně přesvědčit („*potřebnost a dokonalou zkázu naši sám očitě spatřujícíe*“), což mělo v očích smečenského šlechtice vyvrátit jakékoliv podezření z možné lži.⁷⁸⁸ Věrohodnost Zachariáše Vejdy z Bezděkova se snažili slánští měšťané dále podpořit konstrukcí jeho obrazu jako věrného a příkladného hraběcího úředníka, který hájí zájmy svého pána.⁷⁸⁹

Další přímá komunikace mezi Jaroslavem Bořitou z Martinic a slánskou městskou radou byla motivována snahami slánské obce vyvázat se z poddanství. Než k takto vedené interakci došlo, snažili se měšťané nejprve smečenského šlechtice obejít a zaměřit se na jiné subjekty

---

⁷⁸⁴ Tamtéž., kniha č. 78, fol. 83.

⁷⁸⁵ Pojem broker (makléř, prostředník) zavedla S. KETTERING, *Patrons*, s. 98-140. Nejnověji srov. J. LEE, *Political Intermediaries*, s. 179-195; SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 70, fol. 15.

⁷⁸⁶ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 70, fol. 66'.

⁷⁸⁷ Tamtéž, fol. 66'-67. K tomu srov. Vilém ZÁBRANSKÝ, *Některé aspekty přijímání měšťanů do měst ve světle novoměstské knihy měšťanských práv 1612-1658*, Zpravodaj historického klubu 18, 2007, s. 7-32, zde s. 28-29.

⁷⁸⁸ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 70, fol. 15'.

⁷⁸⁹ Tamtéž, fol. 22.

komunikace. Při svém prvním pokusu v roce 1627 městská rada neuspěla.⁷⁹⁰ Dalším se stala žádost z roku 1635, kterou se slánští měšťané obrátili přímo na císaře, když využili jednoho z jeho příjezdů do Prahy. V listu líčili těžkosti, které postihly městskou obec, přičemž ve zhuštěné podobě představovali stejný obraz, jaký v předchozích letech předkládali smečenskému šlechtici. Jako jedno z možných řešení navrhovali zpětný přechod města pod správu královské komory. Svou prosbu odeslali v kopii také k rukám české kanceláře.⁷⁹¹

Právě jejím prostřednictvím se o jejich suplikaci dozvěděl Jaroslav Bořita z Martinic, u kterého aktivita jeho zástavních poddaných vyvolala bouři hněvu. Okamžitě začal zjišťovat, zda o celé záležitosti nevěděli jeho úředníci a obořil se také na slánské konšely, po nichž žádal neodkladné vysvětlení jejich jednání. Radní brzy pochopili, že jejich krok nebyl příliš šťastný a snažili se zodpovědnost za jejich suplikování přenést na hraběcí úředníky. Konšelé tvrdili, že se s nimi chtěli o celém postupu poradit, ale nezastihli je ve městě.⁷⁹² Šlechtic se nenechal obelhat a reagoval na jejich snahy zvýšením odváděných dávek.⁷⁹³

Ani tento nezdar je neodradil od dalších aktivit směřujících k mocenské emancipaci. V únoru roku 1636 se k rukám městské rady dostalo snešení o nově vyhlášeném zemském sněmu, který se měl konat 5. března.⁷⁹⁴ Slánští konšelé se rozhodli této příležitosti využít k podání další žádosti o vyvázání města z poddanství. K jejich kroku přispěla víra v nepodložené zvěsti, podle nichž byla situace města obecně dobře známá a český král uvažuje o vykoupení města ze zástavy (*„poněvadž se tak zhusta od mnohých vzácných lidí o tom v rozličných městech promlouvá, že se k tomu o spomožení obci tyto slánský směruje a již v solicitování té věci začátek jest učiněn“*).⁷⁹⁵ Vzhledem k předchozím nezdarům se radní rozhodli zvolit odlišnou strategii svého jednání. V první řadě si uvědomili nutnost získat si přímluvce z okruhu císařova dvora (*„k jiným pánům o přímluvu se utéci“*).⁷⁹⁶ Vyhledávání vhodných přímluvců mělo zůstat utajeno před Jaroslavem Bořitou z Martinic (*„opatrně aby se to dalo“*).⁷⁹⁷ Z jednání konšelů byly patrné obavy, že by celá věc mohla vyvolat nelibost

---

⁷⁹⁰ Blíže s. 94-96 této rozpravy.

⁷⁹¹ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 70, fol. 133.

⁷⁹² Průběh komunikace srov. tamtéž, fol. 132'-133'.

⁷⁹³ J. KADERÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 77.

⁷⁹⁴ Jeho průběh zachytil v dobovém tisku Jan BYLINA ml., *Artikulové sněmu Království českého 1636*, který je uložen v Národní knihovně České republiky, oddělení rukopisů, rkp č. 54 C 152.

⁷⁹⁵ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 357.

⁷⁹⁶ I. KORBELÁŘOVÁ, *Opava*, s. 174; SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 357.

⁷⁹⁷ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 357.

hraběte z Martinic a odrazit se v dalším ekonomickém postihu, rozhodli se jej proto o celé záležitosti zpravit a nepostupovat dále bez jeho dobrozdání („s jistým [jeho] povědomím“).⁷⁹⁸

Patrně s vědomím, že by slánští měšťané mohli panovníka o nevhodnosti zástavní správy přesvědčit, začal smečenský velmož v roce 1638 jednat s císařem o odkupu města do dědičné držby. Historik Václav Fiala jej podezíral z toho, že zisk Slaného představoval vrchol jeho veškeré dosavadní strategie a předchozí ekonomický úpadek města způsobil záměrně, aby je mohl snáze získat do svého majetku.⁷⁹⁹ Neochota Slaný zvelebovat, která našla svůj obraz v korespondenci s Vilémem Slavatou a dočkala se své analýzy v předchozí části této kapitoly, se ovšem projevovala i v době, kdy už obec plně náležela k hraběcímu majetku, jak autor naznačil na dalších stranách této rozpravy.⁸⁰⁰ Spíše než na projev snahy o finanční likvidaci slánské obce poukazovala nastalá situace na nevyzrálé ekonomické uvažování Jaroslava Bořity z Martinic a patrně i jeho negativní osobnostní rysy, jimiž byla silná nedůvěřivost, hraničící v určitých okamžicích s paranoidním jednáním, které ústilo v časté výbuchy hněvu, a do jisté míry i chamtivost. Šlechtic upřednostňoval okamžitý peněžitý zisk před dlouhodobějšími investicemi. Navíc se obával, že v případě, že jednou vynaloží nějakou sumu, nedojde k jejímu zhodnocení, ale spíše o ní přijde. Možnost nevratné půjčky slánským měšťanům, z dnešního pohledu jakési investiční pobídka, pro něj proto znamenala nepředstavitelnou záležitost.⁸⁰¹

Slánští měšťané se o jeho snahách brzy dozvěděli, protože se Jaroslav Bořita z Martinic rozhodl, že jim zamezí v další komunikaci s panovníkem a zakázal jim s ním jakýkoliv písemný styk. Slánští měšťané se pokusili Martinicovo rozhodnutí obejít. Zvolili přitom velmi promyšlenou strategii, když nahradili písemný styk jinou obecně sdílenou formu komunikace.⁸⁰² Podle jejich mínění jim smečenský šlechtic zapověděl zaslat císaři písemnou supliku s žádostí o vyvázání z poddanství. Konšelé tedy vybrali ze svého středu dva zástupce, kteří doručili panovníkovi jejich snešení osobně a při audienci mu ji přečetli, protože ústní sdělení vrchnostenský patent nezapovídal. Měšťané se podle svého mínění nedopustili

---

⁷⁹⁸ Tamtéž, fol. 357'.

⁷⁹⁹ K zadlužování města srov. V. FIALA, *Slaný*, s. 49-54.

⁸⁰⁰ SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Rodinný archiv Slavatů, inv. č. 103, kniha č. 20, fol. 88-89.

⁸⁰¹ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 70, fol. 138; kniha č. 78, fol. 87, 107.

⁸⁰² N. LUHMANN, *Art*, s. 11.

přestupku proti hraběcímu nařízení a zároveň se jim podařilo interpretovat svou žádost císaři.⁸⁰³

5. 8. Shrnutí

Vývoj třicátých let 17. století byl ve Slaném poznamenán saským vpádem, který na několik měsíců navrátil vše do starých kolejí. Do města přišli exulanti, kteří se ujali svých starých míst. O to tvrdší byl postup Jaroslava Bořity z Martinic po porážce Sasů Albrechtem z Valdštejna. Vedle rozsáhlého vyšetřování, které mělo určit hlavního viníka kolaborace s nepřítelem, se přiosťřily jeho protireformační snahy. Velkou hrozbou měšťanské obci se stalo kvartýrování císařských vojsk, které Jaroslav Bořita z Martinic používal jako disciplinační prostředek. Smečenský šlechtic se také pomocí patentů a vyhlášek pokoušel vytvářet negativní obraz exulantů, kteří odešli spolu s vyhnanými vojáky. Prozatím se mu jej slánským měšťanům nepodařilo vnutit. Přesto bylo možné postřehnout postupný rozklad měšťanské kolektivní identity a konfesijní sebeidentifikace jednotlivců. Příslušníci elit zcela přijali novou konfesijní sebeidentifikaci, k níž se začali přiklánět i ostatní obyvatelé Slaného. Smečenský vladař se dále pokusil položit základy komunikační hierarchie, která by mu umožnila lépe spravovat panství a šířit hodnoty katolické víry. Zpočátku se mu to nedařilo, protože slánští měšťané ji využívali k tomu, aby jej přesvědčovali o potřebách obce a snižování peněžitých odvodů. Šlechtic nakonec roku 1638 získal město do dědičné plnomocné držby.

---

⁸⁰³ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 357-358.

6. PODDANÝMI JAROSLAVA BOŘITY Z MARTINIC (1638-1649)

V srpnu 1638 se snahy smečenského šlechtice o získání slánské obce ze zástavní do plnoprávné držby naplnily. Panovník vyčíslil hodnotu města na výši zástavní sumy, kterou měl smečenskému urozcenci splatit, takže předání Slaného nové dědičné vrchnosti bylo pouhou formalitou, kterou císař stvrdil příslušným privilegiem.⁸⁰⁴ V něm Jaroslav Bořita z Martinic obdržel veškerý movitý a nemovitý majetek města spolu se všemi poplužními dvory, které k němu náležely. Dále se do majetku martinického rodu dostaly vesnice spadající dříve pod správu Slaného, včetně několika ovčínů, rybníků a městské cihelny.⁸⁰⁵

Převzetí Slaného Jaroslavem Bořitou z Martinic se stalo inscenací mocenských změn a (staro)nově nastolených poměrů. Celá událost se odehrála 31. srpna 1638. V tomto dni do města slavnostně vjel Zachariáš Vejda z Bezděkova, regent všech panství Jaroslava Bořity z Martinic, doprovázený hraběcím štolmistrem. Měšťané jim vyjeli naproti z bran a slavnostně je uvedli do města.⁸⁰⁶ Kroky obou mužů směřovaly na radnici, kam nechali svolat celou slánskou obec. Zde přečetl Zachariáš Vejda z Bezděkova shromážděným měšťanům císařův výnos, přičemž zvláštní důraz kladl na to, že proti jeho rozhodnutí již není možné žádným způsobem vystoupit.⁸⁰⁷

Poté se museli přítomní měšťané odebrat do vedle stojícího panského domu. Tím, že Jaroslav Bořita z Martinic přikázal v tomto okamžiku měšťanům přejít z radnice jako tradičního místa spojeného s měšťanskou kolektivní pamětí a výkonem správy ve Slaném do nového místa moci, symbolicky potvrdil své nadřazené postavení.⁸⁰⁸ Dalším krokem v demonstraci nově nabyté moci byla ztráta sociálního statutu měšťanů, který spočíval

---

⁸⁰⁴ Srov. jeho přepisy v popisu Martinicova fideikomisu v SOA Praha, Vs Smečno, inv. č. 97, fol. 4-15.

⁸⁰⁵ NA Praha, Stará manipulace, sign. M, inv. č. 7/35, fol. 1-12.

⁸⁰⁶ K tomu srov. Edward MUIR, *Ritual in Early Modern Europe*, Cambridge 2005², s. 254; J. KADERÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 35. K novozákonní symbolice vjezdu srov. Andrew C. BRUNSON, *Psalm 118 in the Gospel of John*, Tübingen 2003, s. 193-198. Dále srov. Winfried DOTZAUER, *Die Ankunft des Herrschers. Der fürstliche „Einzug“ in die Stadt (bis zum Ende des Alten Reichs)*, Archiv für Kulturgeschichte 55, 1973, s. 245-288; Klaus TENFELDE, *Adventus. Zur historischen Ikonologie des Festzugs*, Historische Zeitschrift 235, 1982, s. 45-82

⁸⁰⁷ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 59, fol. 17'.

⁸⁰⁸ J. KADERÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 55-56, 95.

v přísaze věrnosti nové vrchnosti a přijetí poddanství.⁸⁰⁹ Shromážděné osoby přistupovaly jednotlivě k Zachariáši Vejdrovi z Bezděkova a stiskem ruky mu slibovaly dědičné poddanství („*poddanost, věrnost a poslušensství*“).⁸¹⁰ Nejprve předstoupil purkmistr, poté primas následovaný konšely, starší obecní a ostatní plnoprávní měšťané a měšťanky. Zástup uzavíraly vdovy.⁸¹¹

Nebylo to jediné ponížení, které museli slánští měšťané zakusit. Smečenský vládce navíc k tomuto aktu přizval sedláky z okolních vsí, kteří za sebe a jejich ostatní obyvatele slibovali po slánských měšťanech svému novému pánovi člověčenství.⁸¹² Přítomnost obyvatel venkova, kteří byli měšťany obecně negativně vnímáni, v okamžicích ztráty jejich sociálního statutu a definitivního poklesu mezi poddané, znamenal v očích měšťanů velkou újmu na jejich cti.⁸¹³ K dovršení pohany, která se slánským měšťanům přihodila, pro ně nechal hrabě z Martinic uspořádat se sedláky společnou slavnost. Osobám městského stavu sice šlechtic vyhradil sud vína a venkované byli odměněni jen hořkým pivem, i tak byla skutečnost, že pod dohledem vrchnostenských úředníků museli slánští měšťané zasednout ke společnému stolu s osobami selského stavu hořkým soustem, které museli spolknout.⁸¹⁴

Své nové postavení konšelé reflektovali v pamětním zápisu, který byl k 31. srpnu, tedy datu konání slavnosti, vepsán do radního manuálu. V první řadě zápis odkazoval k předchozím očekáváním, která měšťané v otázce poddanství měli. Možnost úplné ztráty osobních svobod a následná dědičná držba města rodem pánů z Martinic představovala naplnění pocitů strachu a obav, které obyvatelé Slaného od roku 1623 zakoušeli („*čeho jsme se od dávných let a časů obávali*“).⁸¹⁵ Zároveň se konšelé snažili pro budoucí paměť uchovat skutečnost, že v daných letech nepůsobili jako trpné oběti, které jen čekaly, kdy příslovečný Damoklův meč dopadne na jejich hlavy, ale aktivně se snažily z nepříznivé situace celou měšťanskou obec vyvést

---

⁸⁰⁹ K tomu srov. Václav PRAŽÁK, *Převzetí panství Jindřichův Hradec hrabaty Černíny v roce 1694. Anatomie jednoho rituálu*, in: V. Bůžek – J. Dibelka (edd.), *Člověk a sociální skupina*, s. 159-168, zde s. 160-161.

⁸¹⁰ Tato podoba přijetí poddanství se ustálila na počátku 15. století, Srov. Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích IV*, Praha 1999, s. 7-23.

⁸¹¹ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 59, fol. 18.

⁸¹² Tamtéž, fol. 18'. K instituci člověčenství srov. J. ČECHURA, *Člověčenství*, s. 33-52.

⁸¹³ Srov. J. GRULICH, *Venkovan*, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), *Člověk*, s. 166-189, zde s. 166-167; SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 56, fol. 218'.

⁸¹⁴ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 59, fol. 18'.

⁸¹⁵ Tamtéž, fol. 19.

(„*skrze mnohé snažnosti, pečování, jednání, nemalých outrat na to vedení*“).⁸¹⁶ V poslední části sdělení se konšelé obraceli do budoucnosti, kde věřili v příznivější vývoj situace a návrat obce k jejímu původnímu lesku. V daném okamžiku očekávali, že tento úkol nedokážou oni sami ani jejich potomci splnit pouze díky svému úsilí, ale k vyvázání z poddanství se dovolávali Boží ochrany a pomoci („*ó Bože věčný, rač nás sám politovati a v své Božské ochraně míti a jestli v tom vůle velebnosti Tvé Božské ráčí býti, vysvobozena zase učiniti, zkroušeným srdcem Tvé Milosti Božské prosíme*“).⁸¹⁷

Z průběhu celého mocenského rituálu bylo patrné, že Jaroslav Bořita z Martinic vnímal událost jako disciplinační akt, který neměl zásadním způsobem upravovat konfesijní uspořádání na panství. Při samotném slibu poddanství nebyl přítomen kněz, jako tomu bylo u jiných mocenských rituálů, např. obnovování slánských samosprávných celků.⁸¹⁸ Slavnost nebyla zakončena mší nebo spojena se zpovědí a přijímáním či jinými projevy loajality katolické církvi a nové víře.⁸¹⁹ Smečenský vládce již zřejmě považoval konfesijní situaci na svém panství za uspokojivou a z velké míry vyřešenou záležitost. Přítomnost kněze pro něj byla navíc nežádoucí z důvodu mocenského zápasu, který mezi ním a zástupcem církve ve Slaném probíhal a který byl pojednán v dalších částech práce.

6. 1. Sžívání se s novým statutem

Se svým novým společenským statutem dědičných poddaných se slánští měšťané smířovali velmi těžce. Největším kamenem úrazu se stal požadavek Jaroslava Bořity z Martinic, aby mu byli slánští vlastníci povozů k dispozici pro jeho vlastní potřebu a dováželi mu potraviny z Prahy či mu je poskytovali pro odvoz kamene z různých částí panství pro stavební úpravy na Smečně a ve Slaném („*forování*“).⁸²⁰ Slánští měšťané považovali šlechticovy nároky za neopodstatněné a poukazovali na skutečnost, že robotování náleží selskému stavu, nikoliv stavu měšťanskému. Jaroslav Bořita z Martinic naopak argumentoval tím, že v takovém případě není rozdíl mezi měšťany či sedláky a robotní povinnosti platí pro oba stavy z podstaty jejich poddaného stavu. Postavení slánských měšťanů přirovnával smečenský pán ke svému poměru

---

⁸¹⁶ G. CUBBIT, *History*, s. 132-141.

⁸¹⁷ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 59 fol. 18'.

⁸¹⁸ J. KADERÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 76, 88.

⁸¹⁹ K tomu srov. O. FEJTOVÁ, *Rekatolizace v městech pražských v době pobělohorské. Nové Město pražské*, s. 136, 148-149.

⁸²⁰ V. FIALA, *Slaný*, s. 54-55.

vůči panovníkovi, jehož vůli musel bezpodmínečně splňovat. Stejnou poslušnost očekával od svých nových poddaných („*když mi od J[eho] M[ilosti] C[ísařské] co poručeno jest, to poslušně vykonati musím a kdybych to neučinil, tehdy J[eho] M[ilost] C[ísařská] ráčí o to ke mně hleděti*“).⁸²¹

Druhým argumentem, který měl svědčit proti nárokům Jaroslava Bořity z Martinic, byla paměť. Měšťané novou situaci nechápali a snažili se dokázat, že v minulosti nemuseli obyvatelé města Slaného odvádět žádné robotní práce („*čehož nikdy prve nebývalo*“).⁸²² Ve svých žádostech se dovolávali i vzpomínek nejstarších obyvatel městské obce, kteří měli v jejich prospěch svědčit („*přivést ku paměti*“).⁸²³ Paměť měla v tomto případě podpořit nárok na sociální status slánských měšťanů a přesvědčit smečenského urozence o nesprávnosti jeho jednání.⁸²⁴ V případě, že by Jaroslav Bořita z Martinic neuposlechl ani tradičních hodnot, kterou paměť pro raně novověkého člověka představovala, odvolávali se k pomoci šlechticovy patronky Panny Marie („*Blahoslavenou Panenku Marii, milostivou matičku Boží slzavě prosíme a žádáme*“).⁸²⁵

Nutnost podílet se na robotních pracech vnímali slánští měšťané jako útok na svou kolektivní identitu a především na svou stavovskou čest. Podle názoru měšťanů se jejich nové povinnosti negativně odrážely v obrazu, který si o nich vytvářeli obyvatelé okolních měst a vesnic. Venkované prý přijímali s radostí, že příslušníci městského stavu jsou stejně jako oni povinni pracovat na panských dílech a slánské robotníky zahrnovali výsměchem („*k potupě, posměchu lidem vesním*“). Měšťané okolních obcí se naopak pozastavovali nad neslýchaností takového počínání („*podivení všem okolním*“) a měli se svých druhů vůči Jaroslavu Bořitovi z Martinic zastávat.⁸²⁶

V okamžiku, kdy měšťané pochopili, že se jim nepodaří z robotních povinností vyvázat, snažili se nepříznivé situace využít ve svůj prospěch. Vítaným prostředkem k vlastnímu obohacování a posilování osobní prestiže se staly nařizované cesty do Prahy. Majitelé povozů nakupovali při svých cestách zboží i pro příslušníky slánských měšťanských elit či na fůrách

---

⁸²¹ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 174.

⁸²² Tamtéž, fol. 177.

⁸²³ K roli starců při rekonstrukci paměti srov. Jaroslav DIBELKA, *Paměť jako prostředek k udržení pravomoci výkonu hrdelního práva*, in: V. Bůžek – J. Dibelka (edd.), *Utváření identity*, s. 77-95, zde s. 84-85.

⁸²⁴ G. CUBBIT, *History*, s. 132-140.

⁸²⁵ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 177.

⁸²⁶ Tamtéž, fol. 182-182'.

zajišťovali přepravu zboží pro potřeby městské obce.⁸²⁷ Často se proto stávalo, že záležitosti Jaroslava Bořity z Martinic nebyly vyřízeny včas nebo se na ně vůbec nedostalo. Situace vyvrcholila v roce 1646, kdy pražské aktivity slánských měšťanů neunikly pozornosti v Praze působících šlechticů, kteří si povšimli, že jsou slánští měšťané schopni nakupovat pro svou potřebu luxusní zboží a neplní řádně úkoly uložené jejich vrchností. Smečenský šlechtic se pro toto nepatřičné chování svých poddaných stal terčem posměchu některých blíže nejmenovaných „pánů a osob ze stavů“.⁸²⁸

V klevetách líčili blíže neoznačení šlechtici smečenského hraběte jako špatnou vrchnost, která nedokázala přinutit své poddané k poslušnosti. Stranou nezůstaly ani fámy o bohatství slánské měšťanské obce, které ostře kontrastovalo se zprávami o její chudobě způsobené vojenským rabováním. Z nich vystupoval hrabě Martinic jako člověk, který není řádně informován o situaci na svém panství a je svými poddanými okrádán a obelháván.⁸²⁹ Těmito zvěstmi klevetníci ohrozili základní kategorie šlechticova hodnotového světa, jež představovala důstojnost, vážnost a poctivé jméno.⁸³⁰ Jaroslava Bořitu z Martinic útoky na jeho osobu velmi rozlítily. Okamžitě zaslal spěšný list slánskému místohejtmanu Augustinu Kosinovi o nevhodném chování slánských měšťanů a žádal o jejich okamžité potrestání. Ve svém dopise také shrnul obsah posměšků, které se snesly na jeho osobu („zde v Praze, mnozí páni a osoby z stavů [se] tomu diví a to všudy po celém městě a sice jinde vůbec rozhlašují, že též poddaní moji pod ochranou mou hrubě málo trpěli a mnoho dobytkův, obilí i jiných věcí majíce, dosti mocní a bohatí jsou“).⁸³¹ Příště musel na povel dohlížet vrchnostenský úředník a jezdit s nimi do Prahy.⁸³² I přes toto opatření zůstala pověst Jaroslava Bořity z Martinic ještě nějakou dobu pošramocena.⁸³³

Vedle těžkostí spojených s novými robotními povinnostmi se objevila další okolnost, kterou většina měšťanů pocítovala jako ohrožení svého sociálního statutu a ekonomických

---

⁸²⁷ K využívání robotních povinností pro vlastní potřeby srov. Jaroslav ČECHURA, *Černínové versus Kysibelští*, Praha 2003, s. 132-141.

⁸²⁸ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 176.

⁸²⁹ Tamtéž, fol. 176ʹ.

⁸³⁰ Václav BŮŽEK, „Posměch nemalej se stal“. *Příběh ze šlechtické každodennosti 16. století*, in: B. Chocholáč – L. Jan – T. Knoz (edd.), *Nový Mars Moravicus*, s. 419-429, zejména s. 427-428.

⁸³¹ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 176ʹ.

⁸³² Svou nenáležitou prací se úředník na zhanění pána prakticky podílel. Srov. J. HRDLIČKA, *Mezi ctí*, s. 354-355.

⁸³³ Srov. SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, RA Slavatů, inv. č. 103, kniha č. 20, fol. 96.

aktivit. Šlo o živelný příliv poddaných z okolních vesnic, kteří se začali nekontrolovaně usazovat za hradbami a na předměstí, patrně ve snaze nalézt zde ochranu před vojáky či při hledání snadnější obživy.⁸³⁴ Venkované tak činili bez vědomí Jaroslava Bořity z Martinic. Ten usiloval o nové osídlení Slaného a byl ochoten rozdávat pusté domy každému, kdo byl schopen prokázat, že se o svěřenou nemovitost bude odpovídajícím způsobem starat, zvelebovat ji a stane se jeho poddaným.⁸³⁵ Šlechtic však předpokládal, že do Slaného přijdou spíše lidé z okolních měst. Nepočítal s odlivem svých venkovských poddaných, které potřeboval pro zajištění zemědělských prací. Vycházel proto vstříc slánské městské radě, která si u něj na venkovany stěžovala, a zakazoval jim usazovat se ve Slaném bez zvláštního povolení, které vydával prostřednictvím své vrchnostenské kanceláře.⁸³⁶

Někteří z měšťanů ovšem více než o sociální statut dbali o hmotné výhody, které jim z usazování se vesnických poddaných plynuly. Vedle nemajetných podruhů se totiž k městu stěhovali také zámožní sedláci, kteří byli za přechovávání uvnitř městských hradeb či obcházení kontrol pravosti písemných povolení vrchnostenské kanceláře, jimiž byl pověřen místohejtman Augustin Kosina, ochotni zaplatit tučné sumy. I s tímto nešvarem se Jaroslav Bořita z Martinic pokoušel bojovat a vyzýval z Prahy místohejtmana, aby braní „ouplatků“ zamezil. V zjitřených letech neustále hrozících válkou však jeho slova patrně zůstávala nevyslyšena.⁸³⁷

6. 2. Strach ze zrady

Konec třicátých let byl spojen s novou nepřátelskou hrozbou. Švédská vojska vedená generálem Johanem Gustafssonem Banérem porazila císařskou armádu u Saské Kamenice a obrátila se do Čech.⁸³⁸ Plenění se ze severovýchodních Čech přeneslo i do Slánského kraje,

---

⁸³⁴ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 12, 14-15'. K migraci do měst z jiných sociálních prostředí J. MILLER, *Uzavřená společnost*, s. 83-87.

⁸³⁵ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1., fol. 1.

⁸³⁶ Tamtéž, fol. 15'.

⁸³⁷ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 17'.

⁸³⁸ Srov. Jiří HOFMAN, *Švédský vpád do Čech 1639/1640*, Olomouc 2009 (= Diplomová práce), s. 13-18, 20, 43; Eva TOMKOVÁ, *Švédské vpády do Trutnova a Dvora Králové nad Labem*, in: J. Kilián (ed.), *Věnná města*, s. 48-55; Jiří PERNES a kol., *Pod císařských praporem. Historie habsburské armády 1526-1618*, Praha 2003, s. 554-555; Eva FIALOVÁ, *Bitva u Saské Kamenice (1639) a nové*

který byl o pohybech vojsk zpravován z Loun a Litoměřic.⁸³⁹ Smečenský šlechtic se obával, že se bude opakovat situace z roku 1631. S velkým neklidem proto sledoval postup nepřátelských vojsk směrem ke Slanému. Jeho obavy, že slánští měšťané v rozhodujících okamžicích otevrou nepříteli brány, podporovala hlášení o častém zbíhání slánských odvedenců z císařských vojsk.⁸⁴⁰ Jaroslav Bořita z Martinic proto v dalších letech při výběru nových vojáků podrobně zjišťoval jejich sociální zázemí. Cílem bylo vybrat svobodné muže, které neomezovaly vazby na rodinu, ovšem přiměřeného věku, aby nehrozily útoky k rodičům.⁸⁴¹ Ve volbě nově naverbovaných byl patrný i disciplinační prvek, protože Jaroslav Bořita z Martinic se pokoušel zvolit i takové osoby, jejichž setrvání na panství by mohlo působit v pozdějších letech rušivě. Do císařského vojska proto posílal muže, kteří se nemohli prokázat odpovídajícím sociálním ukotvením ve Slaném, měli problémy s obživou či se již někdy dostali do rozporů s vrchnostenskou kanceláří. Měšťané, kteří již měli zkušenost se službou v armádě, se hlásili Jaroslavu Bořitovi z Martinic sami, protože v ní očekávali lepší uplatnění než ve zrušeném městě („*Vavřinec Zikmund, sloužící několik let mezi Charváty, připověděl za rejtara se dáti potřebovati*“).⁸⁴²

Zatím přibližující se švédská armáda zahrála císařská vojska k Praze a její dosažení Slaného bylo již pouhou otázkou času. Smečenský pán proto pověřil svého důchodního písaře Václava Zahrádku, který byl jmenován také správcem Slaného, aby od měšťanů získal nový slib věrnosti. Rituál se odehrál 5. května 1639, místem jeho konání se tradičně stala radnice. Václav Zahrádka zde předstoupil před měšťanskou obec a vyzval je k přísaze věrnosti a stálosti Jaroslavu Bořitovi z Martinic tváří v tvář vojenskému nebezpečí („*stále a věrně při městě trvati*“). Poté se před Zahrádku postavil primas Augustin Kosina, který slíbil, že on i všichni sousedé setrvají ve městě, budou jej hájit a žádným způsobem nezradí novou vrchnost.⁸⁴³ Z davu měšťanů dále „spontánně“ vystoupili Jiřík Hanžburský a Václav Votický, kteří se přidali k primasovi a horlivě slibovali věrnost smečenskému pánovi.⁸⁴⁴

---

objevené doklady k tomuto střetu ve fondu Rodinného archivu Černínů z Chudenic, Archivum Trebonense 12, 2011, s. 193-2010.

⁸³⁹ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 59, fol. 34.

⁸⁴⁰ Tamtéž, kniha č. 1, fol. 19.

⁸⁴¹ David PARROTT, *The Business of War. Military Enterprise and Military Revolution in Early Modern Europe*, Cambridge 2012, zejména s. 101-136.

⁸⁴² SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 24, 38, 64.

⁸⁴³ Tamtéž., kniha č. 59, fol. 34.

⁸⁴⁴ K vytváření konsensu aklamací srov. J. HRDLIČKA, *Otázky*, s. 210-212.

O deset dní později odeslal generál Johan Gustafsson Banér do města list, kterým slánské městské radě oznamoval, že město za zaplacení výpalného ušetří. Ve městě způsobil doručený dopis značný nepokoj, který vyústil v útěk primase Augustina Kosiny a měšťana Jana Michala Brodského ze Slaného.⁸⁴⁵ Když se delší dobu žádní vojáci ve městě neobjevili a dopis se ukázal být prozatím planou hrozbou, vrátili se oba uprchlíci zpět. Tento projev zbabělosti, který navíc zcela popíral předchozí sliby věrnosti Jaroslavu Bořitovi z Martinic, vedl Václava Zahrádku k zahájení vyšetřování s oběma konšely. Snahou obou vyšetřovaných bylo obhájit svou čest a dokázat, že k opuštění města byli svedeni. Primas Augustin Kosina za viníka označil Pavla Kotka, který měl zradit novou vrchnost a svým přístupem ve městě vyvolat paniku (*„že jest to vůbec mluvil, aby raději dobrovolně nepřítel pustili, nežli by se dali mordovati“*).⁸⁴⁶ Další průběh vyšetřování nebyl zaznamenán; v říjnu 1639 se ovšem Banérový hrozby naplnily.⁸⁴⁷

Do Slaného přitáhla švédská armáda 22. října od letohrádku Hvězda. Nejprve vojáci vypálili smečenský zámek a poté vtrhli do Slaného. Zde si vynutili na městské radě kontribuci ve výši jednoho tisíce říšských tolarů. Do svého ležení v Litoměřicích s sebou odvedli také dva členy městské samosprávy, jmenovitě měšťana Jana Michala Brodského a písaře Daniela Vepřka. S jejich vězněním počítali do vyplacení výkupného.⁸⁴⁸ Manželkám obou odvedených měšťanů se podařilo sehnat požadovanou částku 320 říšských tolarů až v lednu 1640. Aktivnější z obou žen byla Dorota Brodská, která se mohla spolehnout na okruh svých příbuzných a přátel, který ji pomohl zajistit velkou část dané sumy (*„mohla dobré přátelství sobě objednat“*).⁸⁴⁹ Jan Michal Brodský a Daniel Vepřek se do Slaného vrátili 11. ledna 1640.⁸⁵⁰

Osud obou měšťanů neunikl pozornosti Jaroslava Bořity z Martinic. Zpravil jej o něm jednak důchodní písař Václav Zahrádka, jednak se k jeho rukám dostaly suplikace obou žen, jimiž jej žádaly o finanční pomoc při záchraně svých manželů.⁸⁵¹ Smečenský šlechtic považoval skutečnost, že Jan Michal Brodský a Daniel Vepřek v zajetí nepřešli ke švédskému

---

⁸⁴⁵ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 59, fol. 34'.

⁸⁴⁶ Tamtéž, fol. 35.

⁸⁴⁷ Tamtéž, fol. 38.

⁸⁴⁸ Tamtéž, fol. 40.

⁸⁴⁹ J. ŠTOVÍČEK, *Slaný v době pobělohorské*, s. 68; SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 59, fol. 42'.

⁸⁵⁰ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 59, fol. 43'.

⁸⁵¹ Tamtéž, Miltnerova sbírka, suplikace Kateřiny Vepřkové z prosince 1639, blíže nedatováno.

vojsku, za projev věrnosti nové vrchnosti. Zajímavý byl tento postoj u Daniela Vepřka, který v předbělohorské době patřil mezi zapálené nekatolíky a pro svou víru na krátkou dobu odešel i do exilu.⁸⁵² Oba měšťany proto za jejich postoj odměnil. Při nové volbě městské rady v květnu 1640 učinil Jana Michala Brodského primasem slánské měšťanské obce, Daniel Vepřek postoupil na místo prvního městského písaře.⁸⁵³ Ze starého primasa Augustina Kosiny učinil Jaroslav Bořita z Martinic správce Slaného. Dostalo se mu tak odměny za jeho předchozí projevovanou loajalitu, kterou nezastínila ani dehonestující událost útěku před nepřítelem.⁸⁵⁴ Augustin Kosina se z ní dokázal důmyslně vymluvit a nepřízeň osudu se dotkla pouze jeho předchůdce Václava Zahrádky. Zatímco Daniel Vepřek začal dále stoupat po kariérním žebříčku, Jan Michal Brodský nedokázal svůj náhlý společenský vzestup zúročit. Již v roce 1641 se zapletl se služebnou děvečkou a zplodil s ní nemanželské dítě. Tento přestupek jej stál místo primase, kdy jej v čele městské samosprávy nahradil Jan Jirásek a odsunul ho až mezi obecní starší.⁸⁵⁵

6. 3. Nová paměť na exulanty

Většinově neutrální vnímání exulantů ze třicátých let bylo ve Slaném postupem času překrýváno jinými vrstvami pohledu. Tento pohyb byl shodný s tím, jak pomalu mizela nekatolická skupina ve městě a korespondoval i se zvyšujícím se tlakem na přetváření jejich obrazu, jak byl popsán v předchozí části této rozpravy. Ve čtyřicátých letech 17. století vstoupila do popředí paměť na exulanty, která plně odpovídala katolickému hodnotovému systému. V tomto případě měla podobu dvou odlišných přístupů k exulantům a paměti na ně. První z nich představovala snaha o jejich úplné zapomenutí. Slánští měšťané odmítali přiznat, že osoby, které odešly do exilu, ve městě žily či k němu měly jakýkoliv vztah.⁸⁵⁶

Na tuto hradbu, vytvořenou v myslích měšťanů, narazil při své žádosti o proplacení dluhu Vít Hrstek z Nového Města pražského. Od městské rady se dočkal pouze odmítavého stanoviska, v němž mu bylo sděleno, že zmiňovaní dlužníci ve městě nikdy nebydli.

---

⁸⁵² J. B. MILTNER (ed.), *Kalendář*, s. 10.

⁸⁵³ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 59, fol. 49.

⁸⁵⁴ K vnímání zbabělosti jako újmě na cti srov. Miroslav ŽITNÝ, *Ideál křesťanského rytířství v paměti rytířského rodu Pětipeských z Chýš a Egrberku*, in: V. Bůžek – J. Dibelka (edd.), *Utváření identity*, s. 183-217, zde s.185, 202

⁸⁵⁵ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 59, fol. 94, 122'.

⁸⁵⁶ J. KADERÁBEK, *Lidé*, s. 65-66.

Výjimku učinili u osoby Adama Zachaře, který léta patřil ke konšelskému sboru, upozorňovali ale na jeho pobyt v cizině související s jeho kacírstvím.⁸⁵⁷ Mnozí z konšelů, kteří zasedali v daném roce v městské radě, přitom patřili do nedávné sítě vztahů osob, jichž se dlužná částka týkala.⁸⁵⁸ Vazby vytvořené s exulanty přestaly být pro novou katolickou komunitu aktuální, společensky žádoucí a potřebné, proto byly vymazány z její kolektivní paměti.⁸⁵⁹ Tento jev ukazoval na proměnu slánské kolektivní identity, která byla svou podstatnou částí ukotvena ve formálních a neformálních vztazích, které mezi sebou měšťané navazovali. Popřením předchozích svazků se měšťané otevřeně hlásili k novému hodnotovému systému, který jim vštěpoval Jaroslav Bořita z Martinic.⁸⁶⁰

Druhým přístupem bylo záměrné budování negativní paměti na uprchlíky. Nezastupitelnou roli zde sehrály celozemské a vrchnostenské patenty třicátých let, z nichž slánští měšťané přejímali vhodné slovní obraty, jimiž označovali své bývalé sousedy.⁸⁶¹ Široký prostor pro uplatnění a prezentaci svého nového pohledu nalézali v žádostech, jimiž se na Jaroslava Bořitu z Martinic obraceli ve snaze odkoupit či rovnou bezplatně získat majetek exulantů.⁸⁶² Oproti třicátým létům se autory žádostí stávali lidé, kteří neměli k exulantům příbuzenské vztahy. Jejich snahy nemotivovala touha po zachování rodového majetku a kontinuity jeho držby, ale v první řadě jim šlo o osobní obohacení. Někteří měšťané své nároky vznášeli bezprostředně po odchodu svých sousedů do exilu a jejich majetek nejprve

---

⁸⁵⁷ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 58.

⁸⁵⁸ SOA Praha, Sběrka matrik, farní úřad Slaný, inv. č. 1, fol. 198-256.

⁸⁵⁹ K aktuálnosti sociálních vazeb srov. Wolfgang REINHARD, *Freunde und Kreaturen. Historische Anthropologie von Patronage-Klientel-Beziehungen*, Freiburger Universitätsblätter 139, 1998, s. 127-141. V české historiografii na tento problém upozornil Josef HRDLIČKA, *Historická antropologie pro střední třídu. Možnosti a limity antropologických přístupů ke studiu společnosti vrchnostenských měst v raném novověku*, in: M. Nodl – D. Tinková (edd.), *Antropologické přístupy*, s. 215-235, zde s. 222-223. V anglickém prostředí ukázal na proměnlivost sociálních vazeb Craig MULDREW, *The Economy of Obligation. The Culture of Credit and Social Relations in Early Modern England*, Wiltshire 1998, zejména s. 148-157, 298-303.

⁸⁶⁰ P. HLAVÁČEK – J. HRDLIČKA – Z. VYBÍRAL, *Města*, s. 356.

⁸⁶¹ Srov. strany 135-138 této práce; SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 140'.

⁸⁶² SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., Miltnerova sbírka, suplika Kateřiny Hanžburské, nedat.; kniha č. 1, fol. 52, 59', 79.

zabavili a až posléze se snažili svůj čin právně stvrdit. Největší vlna zájmu o exulantský majetek ze strany třetích osob se však zvedla právě ve čtyřicátých letech.⁸⁶³

Lidé, kteří odešli do Saska, byli v suplikacích posunuti do role zběhů, kteří svým odchodem potvrdili nezájem o svůj majetek.⁸⁶⁴ Cílem žadatelů byla podle nich křesťanská snaha zachránit zpustlé pozemky a nemovitosti před úplným zničením.⁸⁶⁵ Další okolností, která se v žádostech zdůrazňovala, byl údajně tajný průběh jejich odchodu a především motiv, který je k opuštění majetku vedl. Nebylo jím nic menšího než zrada katolické církve a měšťanské obce svého domovského města. To, že v cizině zůstávali, bylo považováno za zatvrzelost a známku kacířství.⁸⁶⁶ Jejich skon v cizím prostředí, mnohdy doprovázený hmotným i duševním strádáním, považovali slánští měšťané za spravedlivý trest, který je za jejich zradu postihl.⁸⁶⁷

Ve skutečnosti žádný z pisatelů žádostí o návrat původních majitelů požadovaných gruntů, domů a vinic nestál. Právní nárok exulantů na vlastnictví movitého i nemovitého majetku sice zaniknul tzv. právem odběžným, na nějž se žadatelé hojně odvolávali, mnozí ale stačili svůj majetek převést na své potomky, kteří jej mohli zpětně vymáhat.⁸⁶⁸ Další snahou bylo ukázat, že exulanti žádné potomky neměli nebo je zplodili nepočestným způsobem.⁸⁶⁹ Proměna paměti na uprchlíky byla nesena aktuální zjištnou snahou obohatit se na úkor

---

⁸⁶³ „[...] některým kapsářům pozůstalým v městě dobře bylo a se dařilo, nebo po těch sousedích odešlých domy štracovali a co v nich lepšího býti uznali, sobě brali a naháněli.“; J. B. MILTNER (ed.), *Kalendář*, s. 10.

⁸⁶⁴ „[...] sama se ho [majetku] tedy svévolně zbavila“; SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 59ʹ.

⁸⁶⁵ Tamtéž, fol. 100, 102. Převodům měšťanského konfiskovaného majetku se nově věnovaly pouze Olga FEJTOVÁ – Petra SLÁMOVÁ, *Několik poznámek k ekonomickým důsledkům pobělohorské emigrace na Novém Městě pražském*, in: M. Hrubá (ed.), *Víra*, s. 273-282.

⁸⁶⁶ „[Alžběta a Jakub Smutných] ti oba jsouce odporňi poznati a přijíti samospasitedlnou víru katolickou,, před několika lety ze Slaného a ven ze země do Míšně odešli [...] pro jich zatvrzelé kalvínství“; SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 79.

⁸⁶⁷ „[...] v tom emigrantství do smrti trval, až zahynul“; tamtéž, fol. 58.

⁸⁶⁸ W. WÄNTIG, *Grenzerfahrungen*, s. 91-97; V. FIALA, *Slaný*, s. 84-88; Tomáš KNOZ, *Finanční aspekty pobělohorských konfiskací*, *Český časopis historický* 100, 2002, s. 774-814, zde s. 777;

⁸⁶⁹ „[...] jsouce již věkem sešlí, nemajíce aniž kdy měli děti“; SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 79. K důležitosti cti v myšlení raně novověkých měšťanů srov. M. DINGES, *Die Ehre*, s. 409-440. V české historiografii J. SCHWALLEROVÁ, *Život*, s. 26-45.

odchozích měšťanů. Cílem žadatelů bylo naplnit znění vrchnostenských patentů a prokázat, že uprchlíci se výše jmenovanými prohřešky protivili vůli Jaroslava Bořity z Martinic a s jejich majetkem je proto možné beztretně nakládat.⁸⁷⁰ Negativní pohled na exulanty byl v očích Jaroslava Bořity z Martinic společensky žádoucí a ti měšťané, kteří se jej ve svých suplikacích přidrželi, v nich byli úspěšní. Odtud byl jen krůček k celospolečenskému rozšíření tohoto pohledu. Od čtyřicátých let 17. století se v paměti slánské měšťanské společnosti upevnil obraz exulanta, který byl vnímán jako špatný hospodář, jenž si neváží svého majetku, bezectný kacíf se zrádnou povahou. Změně myšlení odpovídala i skutečnost, že slánští uprchlíci byli již v každém zaznamenaném případě označováni za „*emigranty*“ či „*emigráty*“. Původní pohled, podle něž slánští měšťané odešli z města nedobrovolně z politických a náboženských důvodů, nahradila představa, že je do ciziny odvedly zřejmé důvody a špatné osobní vlastnosti.⁸⁷¹

Nejvíce se tato proměna odrazila v procesu, který byl veden proti bývalému primasovi Václavu Hanžburskému v jeho nepřítomnosti. Slánský emigrant doručil již v únoru 1638 do Slaného list z Prahy, ve kterém požadoval, aby mu obec odeslala peníze, které mu měla dlužit.⁸⁷² Přítomnost bývalého primasa v Čechách způsobila v městské radě rozruch zejména proto, že jedním z radních byl Hanžburského syn Jiří.⁸⁷³ Vzhledem ke skutečnosti, že konšelé nevěděli, zda Václav Hanžburský vlastní saský pas a je v zemi legálně, cítili se písemnou komunikací s ním ohrožení. Rozhodli se proto jeho záležitost udržet v tajnosti, neoznamovat ji Jaroslavu Bořitovi z Martinic a vyřídit ji pokud možno prostřednictvím osobní ústní komunikace („*poněvadž on osoba z emigrátův jest a proti J[eho] M[ilosti] C[ísařské] patentům a záповědi v Praze se zdržuje, že není bezpečné skrze psaní od ouřadu a celé obce jemu odpovědi dávatí, než skrze oustní (a to v tajnosti) rozmlouvání*“).⁸⁷⁴ Vybraní měšťané měli Hanžburskému vyřídit, že obec se v současnosti potýká s finančními těžkostmi a nemůže mu dlužnou částku uhradit („*nemožnost obce*“).⁸⁷⁵ Zda k plánovanému jednání mezi představiteli městské obce a bývalým primasem skutečně došlo se z dochovaných pramenů nepodařilo rekonstruovat. Celou záležitost ovšem měšťané před hrabětem neutajili, protože

---

⁸⁷⁰ J. KADEŘÁBEK, *Lidé*, s. 67-68.

⁸⁷¹ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 442, 444, 445'.

⁸⁷² Tamtéž, fol. 445'.

⁸⁷³ K jejich příbuzenskému poměru srov. J. KADEŘÁBEK, *Protireformace*, s. 28, 32.

⁸⁷⁴ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 445'.

⁸⁷⁵ K zadlužení a výnosům obce srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. M, inv. č. 7/24, fol. 5-12.

Václav Hanžburský odeslal k rukám císaře stížnost, ve které útočil na Jaroslava Bořitu z Martinic. Šlechtic mu měl zadržovat dlužné peníze a bránit mu v jejich nabytí.⁸⁷⁶ Smečenský šlechtic odeslal slánské městské radě kopii Hanžburského supliky, aby se k ní vyjádřila. Ta započala s rozsáhlým vyšetřováním, ve kterém se prezentoval nový postoj slánských měšťanů k exulantům.

Celé vyšetřování bylo vedeno ve snaze ukázat nepřátelský postoj Václava Hanžburského k smečenské vrchnosti a samotnému panovnickému domu, aby bylo možné naplnit znění „exulantských“ patentů, které je v takovém případě zbavovaly majetku. V první části procesu byl vyslýchán konšel Jiřík Hanžburský, který měl v zastoupení svého otce zodpovědět na některé z předložených otázek. Vyšetřování se ujal další z konšelů Samuel Cruciger. Ten rozhodně nemohl být označen za nezúčastněného tazatele a patrně si tuto možnost na městské radě vymohl.⁸⁷⁷ V otázkách, které Cruciger Jiříku Hanžburskému kladl, konstruoval několik vrstev negativního obrazu jeho otce. Nejprve se dotkl možnosti, že Václav Hanžburský je svým synem pravidelně zpravován o obecních záležitostech a tuto znalost používá v neprospěch města. Nepřímo tak Jiřího Hanžburského obvinil ze zrady měšťanské obce („*Jiřík zde o vyřízené věci do Freiberga psal a tak jeden bez druhého nevědomosti nic nečinili*“).⁸⁷⁸

Druhá otázka se týkala osoby Simeona Celeryna, který měl stejným způsobem Hanžburského informovat nejen o slánské měšťanské obci, ale podle vzneseného obvinění mu zasílal i zprávy s celozemským dosahem. Václav Hanžburský v ní byl označen nejen za zrádce slánské měšťanské obce, ale měl se zpronevěřit i svojí zemi a habsburskému rodu („*když jest jeho p[anu] otci jakou novinu, že by se císařskému lidu aneb samému císaři v něčem zle vedlo, přnesl, jsouc toho velmi vděčen a za to odměnu [...] švendýrovati nelitoval*“).⁸⁷⁹ Zajímavý byl i pohled na Simeona Celeryna, kterého Jaroslav Bořita z Martinic nenáviděl kvůli jeho účasti na šlechticově defenestraci a volbě Fridricha Falckého českým králem.⁸⁸⁰ Bývalý obecní starší se do obce vrátil spolu se saským vpádem a ve městě setrval

---

⁸⁷⁶ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 59, fol. 20.

⁸⁷⁷ Ke sporu o převod majetku Václava Hanžburského, který vedla Crucigerova žena Dorota s Jiříkem Hanžburským srov. strany 141-145 této práce.

⁸⁷⁸ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 59, fol. 20.

⁸⁷⁹ Tamtéž.

⁸⁸⁰ Srov. J. KADEŘÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 29-30.

až do své smrti v druhé polovině třicátých let. V Crucigerově podání byl vylíčen jako nebezpečný, všehoschný zrádce („*náchlebník, největší špelíř a kundšaftýř nepřátelský*“).⁸⁸¹

Další otázka mýřila z údajnému neoprávněnému pobytu Václava Hanžburského na území Čech. Konstruoval se v ní obraz člověka, který se lstivě a tajně vloudil do Čech, aby zde škodil jejich obyvatelům. Bývalý primas dávno neměl požívat ochrany saského kurfiřta („*od dávného času v Freiberce nezůstává*“), za jeho poddaného se měl pouze vydávat a skrývat se již po dlouhou dobu na území Království českého („*ledakde v pokoutech*“). V poslední otázce byl obraz Hanžburského dotvořen do podoby zatvrzelého kacíře, který se snažil od pravé katolické víry odvádět i ostatní slánské měšťany („*příkladem svým že jest jiný po sobě potáhl*“). Zatvrzelé kacířství jej také vedlo k dalším zradám na slánské obci, kterých se dopustil v průběhu saského vpádu („*když armáda kurfiřta přitáhla, z toho že potěšení míval*“).⁸⁸²

To, že hlavním cílem celého vyšetřování nebyla snaha dozvědět se odpovědi na kladené otázky, ale pouze jejich pomocí vytvořit negativní obraz Václava Hanžburského, bylo dále patrné ze skutečnosti, že odpovědi jeho syna Jiřika Hanžburského nebyly vůbec zaznamenávány. Slánský konšel nejspíše svého otce hájil a jeho odpovědi neodpovídaly konstruovanému obrazu, proto se nedočkaly svého zpísemnění, nebo se s jejich vypuštěním počítalo již od samého počátku vedení procesu.⁸⁸³ O to pečlivěji byly zaznamenávány výpovědi ostatních svědků, kteří před radu předstoupili a byly jim položeny stejné otázky jako Jiřikovi Hanžburskému.

První se k výsledku dostavil Václav Votický, který se podrobně vyjádřil k Hanžburského kacířství. Podle jeho výpovědi byl bývalý slánský primas skutečně zatvrzelým nepřitelem katolické víry a svědce ostatních měšťanů („*jiné v tom rozpaloval, mluvíc, že to na dlouho nebude*“).⁸⁸⁴ Zdůraznil také novou okolnost jeho zrádné povahy, totiž přetrvávající nenávisť k slánským měšťanům, která jej vedla k jeho útokům na obec a Jaroslava Bořitu z Martinic („*příkoří posavad obci činí*“). Svou další výpovědí přidal k vytvářenému obrazu Václava Hanžburského další prvek. Nařkl bývalého primase ze zadlužení slánské obce a krádeže obecních klenotů.⁸⁸⁵ Další přišel na řadu Samuel Šťáva. V předbělohorském období se tento

---

⁸⁸¹ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 59, fol. 20.

⁸⁸² Tamtéž, fol. 20’.

⁸⁸³ B. STOLLBERG-RILINGER, *Symbolische Kommunikation*, s. 507.

⁸⁸⁴ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 59, fol. 20’.

⁸⁸⁵ Tamtéž.

bývalý volenec snažil s Václavem Hanžburským spříznit a proniknout mezi slánské měšťanské elity.⁸⁸⁶ V nových poměrech na své pokusy zapomněl a ve shodě s pokládanými otázkami označil Hanžburského za zatvrzelého kacíře („*urputného*“). Ve své odpovědi rozvedl předchozí výpověď Václava Votického, když připustil, že Václav Hanžburský neodešel z města kvůli své konfesi, ale ze strachu z odhalení jeho finančních podvodů a krádeží („*vzavše je [peníze] s sebou, spíšeji a více pro takovou příčinu rád odešel, nežli pro náboženství*“). Třetí v pořadí, Jan Jeřabina, pouze zopakoval předchozí tvrzení Václava Votického a Samuela Šťávy („*mnoho peněz k sobě přijímal, z náboženství jiné rozpakoval*“).⁸⁸⁷

Zajímavé byly výpovědi Jiříka Sulivy a Samuela Kolínského, kteří se jako jediní z dotazovaných nepokoušeli vyhovět vytváření negativního obrazu Václava Hanžburského. Patrně šlo o svědky, které přizval Jiřík Hanžburský na obranu svých zájmů.⁸⁸⁸ Jedinou věc, kterou byl Jiřík Suliva ochoten před slánskou městskou radou dosvědčit, byl fakt, že Václav Hanžburský odešel pro náboženství ze země. Jediný také zmínil, že primase následovala do exilu i jeho manželka. Nechtěl se ovšem vyjadřovat k jeho postoji k městské obci, ani k jeho dalším možným charakterovým vadám („*co jest obci ublížil neb neublížil, že o tom neví*“).⁸⁸⁹ Samuel Kolínský dokonce potvrdil své očitě svědectví, že převody majetku mezi Václavem Hanžburským a jeho synem Jiříkem proběhly podle práva a obec ani vrchnost nemají na tyto majetky další nárok.⁸⁹⁰

Vystoupení posledních dvou jmenovaných mělo patrně sloužit jen jako dosvědčení řádného nabytí majetku Jiřího Hanžburského a jeho ochraně před nechtěnou pozorností smečenské vrchnosti. V dalších soudech, které se týkaly Václava Hanžburského, totiž zůstali oba zmiňovaní zdrženliví a na obranu svého postoje volili poukaz na zapomenutí události, které s bývalým primasem souvisely.⁸⁹¹ Oba měšťané se nesnažili proti nově budované paměti přímo vystoupit ani budovat alternativní obraz slánského exulanta. Svou pasivitou jej de facto potvrzovali.⁸⁹² Konšelům proto nic nebránilo v tom, aby přepis výslechu, ve kterém byl Václav Hanžburský označen za nepřítele císaře, slánské obce a martinického domu a

---

⁸⁸⁶ J. KADERÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 156, 172, 175.

⁸⁸⁷ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 59, fol. 21.

⁸⁸⁸ SOA Praha, Sbírka matrik, f. ú. Slaný, inv. č. 2, fol. 238.

⁸⁸⁹ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac. kniha č. 1, fol. 21.

⁸⁹⁰ Tamtéž, fol. 21’.

⁸⁹¹ K účelovému zapomínání jako obranné strategii srov. P. BURKE, *Variety*, s. 53.

⁸⁹² P. L. BERGER – T. LUCKMANN, *Sociální konstrukce*, s. 155-156.

pozbýval tím veškerých nároků na svůj majetek, odeslali k rukám Jaroslava Bořity z Martinic.⁸⁹³

Václav Hanžburský nebyl jediným exulantem, který se zasazoval o majetkové vyrovnání se slánskou měšťanskou obcí. V dubnu roku 1648 obdržela městská rada snešení Václava Linharta mladšího, který žádal o navrácení majetku po svém otci, bývalém konšelu Václavu Linhartovi.⁸⁹⁴ Někdejšímu slánskému měšťanu se podařilo plně integrovat do saské společnosti. Uchytil se v Drážďanech jako městský písař a své po otci zděděné jméno si nechal poněmčít na Wenceslaus Leonardi.⁸⁹⁵ Ve své korespondenci se Václav Linhart mladší již zcela identifikoval s německým jazykem a za obyvatele Saska se sám označoval.⁸⁹⁶ Na městské radě proto požadoval pouhé zpeněžení otcových statků prostřednictvím jím zvoleného zástupce.⁸⁹⁷

Také v tomto případě se snažili konšelé vytvořit negativní obraz žadatele, aby se jim podařilo ukázat neoprávněnost jeho požadavků. Prvním ze špatných povahových rysů Václava Linharta mladšího byl jeho nevděk vůči slánské měšťanské obci. Ta po jeho osíření roku 1625 podporovala jeho babičku Magdalenou Třískovou, aby jej mohla vychovat v řádného člověka. Za to se oba obci „odvděčili“ odchodem do exilu roku 1626.⁸⁹⁸ Dalších nenáležitostí se měl Václav Linhart mladší proti obci a Jaroslavu Bořitovi z Martinic provinit roku 1631, kdy při vpádu saských vojsk podporoval svého strýce Václava Pelarga. Po vyhnání vojsk neuposlechl podle městské rady císařských patentů a zůstal v království („*pokoutně se zdržoval*“). Nakonec byl vyzván vrchnostenskými úředníky Kašparem Pryamem, aby odešel do Prahy a přihlásil se Jaroslavu Bořitovi z Martinic za poddaného. V této chvíli zradil

---

⁸⁹³ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 59, fol. 21ʹ.

⁸⁹⁴ K působení Václava Linharta v městské radě a ostatních správních celcích srov. J. KADEŘÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 38, 40, 136-150.

⁸⁹⁵ Srov. J. KADEŘÁBEK, *Lidé*, s. 69.

⁸⁹⁶ K jazykové identifikaci L. BOBKOVÁ, *Exulant*, s. 322; Frank METASCH, *Die religiöse Integration der böhmischen Exulanten in Dresden während des 17. und 18. Jahrhunderts*, in: Joachim Bahlcke – Rainer Bendel (edd.), *Migration und kirchliche Praxis. Das religiöse Leben frühneuzeitlicher Glaubensflüchtlinge in alltagsgeschichtlicher Perspektive*, Köln-Weimar-Wien 2008, s. 69-94, zde s. 71-77; SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., Miltnerova sbírka, dopis Václava Linharta mladšího městské radě z 15. dubna 1648.

⁸⁹⁷ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 265.

⁸⁹⁸ Tamtéž, fol. 263.

neposlušný měšťan obec naposledy a odešel zpět do saského exilu.⁸⁹⁹ V poslední části svého listu vylíčili konšelé Václava Linharta jako špatného hospodáře, který svůj majetek zanechal ladem a nezaslouží si proto jeho navrácení.⁹⁰⁰ Ani Václav Linhart mladší své statky v průběhu čtyřicátých let díky přispění městské rady nezískal. Jeho další dopisy dokonce konšelé odmítali postoupit vrchnosti, protože ji považovali za její neslušné a nepatřičné zaneprázdnění, a doporučili mu, aby se v dané otázce na hraběte z Martinic obrátil sám.⁹⁰¹

Obezřetní byli slánští konšelé také v případě osob, které měly v exilu své příbuzné. Zvláštní pozornosti se dostávalo Magdaleně Pelargové, dceři „saského zrádce“ Václava Pelarga.⁹⁰² Ta neodešla se svým otcem do vyhnanství, ale zůstávala u své babičky Doroty Schodecké. Když se Schodecká rozhodla převést na ni svůj nemovitý majetek, musela slánské městské radě doložit, že jí nebude moci Pelargus nakládat.⁹⁰³ I přes její dobrozdání se převod statku neúměrně protahoval a komplikoval a jeho vyřizování trvalo déle než rok. Nakonec se kvůli Magdalenině nízkému věku musela statku ujmout její teta Anna Lidická.⁹⁰⁴

Stejným způsobem jako obraz exulanta se v průběhu čtyřicátých let formoval také obraz nekatolíka, resp. utrakvistické konfese. V prvé řadě se zcela proměnil postoj k vlastní nekatolické minulosti města a jeho tradici. Z minulosti města byly účelově vybrány pouze okamžiky, v nichž město získávalo od panovníků nadání a privilegia. O jejich obnovu slánští měšťané usilovali a snažili se zdůraznit ekonomický prospěch, který by Jaroslavu Bořitovi z Martinic z jejich navrácení plynul.⁹⁰⁵ Zcela popřena byla nekatolická minulost města. Ta byla přisuzována generaci otců, s jejichž pomýleností a chybami nechtěli mít synové nic společného. Předkové slánských měšťanů byli popisováni v negativním světle. Kvůli kacířství otců museli jejich potomci v současnosti nespravedlivě trpět.⁹⁰⁶

Odklon od zažitého pohledu na roli předků znamenal v paměti slánských měšťanů ostrý řez. K přeměně vnímání přitom došlo za jedinou generaci, která stačila k tomu, aby popřela

---

⁸⁹⁹ Tamtéž, fol. 263ʹ.

⁹⁰⁰ J. KADERÁBEK, *Lidé*, s. 70.

⁹⁰¹ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 332.

⁹⁰² J. KADERÁBEK, *Lidé*, s. 59-60.

⁹⁰³ Týž, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 79-82.; SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 59, fol. 63.

⁹⁰⁴ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 59, fol. 93.

⁹⁰⁵ Tamtéž, kniha č. 1, fol. 42-45. Podrobně byly snahy o zpětné získání privilegií rozpracovány v této kapitole v pasážích o komunikaci. Blíže s. 177-184.

⁹⁰⁶ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 45.

dosavadní dvou set letou tradici. V případě Slaného se zcela potvrdila předběžná teze Josefa Hrdličky, Petra Hlaváčka a Zdeňka Vybírala, že konfesijní příslušnost vytvářela komunitní pouta nejen mezi současníky, ale i mezi jednotlivými generacemi.⁹⁰⁷ Změna celospolečenské konfesijní identifikace tato pouta dokázala zpřetrhat. Podobnou změnu v kolektivní paměti bylo možné doložit i v Jindřichově Hradci. Tamější měšťané nejenže odmítli svou původní nekatolickou minulost, ale zcela ji přetvořili tak, aby prokázali nepřetržitou kontinuitu katolické víry ve své obci.⁹⁰⁸

Odmítavý postoj slánských měšťanů k nekatolickému obrazu města se projevil i v korespondenci s okolními městskými obcemi. V dopise lounské městské radě, který byl odpovědí na jejich požadavky ohledně vymáhání pohledávek, se vraceli k situaci v roce 1622, kdy bylo město ještě nekatolické, avšak již řízené katolickou správou dosazenou Karlem z Lichtenštejna. Veškerá odpovědnost za majetek Lounských měla podle konšelů připadnout knězi Heřmanu Blovskému, který byl ve zmiňované době prokazatelně katolíkem. Jiným osobám neměly být lounské pohledávky svěřeny, protože nekatolíci nepatřili mezi důvěryhodné členy měšťanské obce. Nekatolíci byli v tomto případě líčeni jako nespolehliví lidé, schopní se obohatit na úkor cizích lidí.⁹⁰⁹ Změnil se i obraz nekatolických kněží, kteří byli příště v pramenech označováni hanlivým termínem predikant.⁹¹⁰

6. 4. Nová zbožnost

S postupujícím věkem se začal Jaroslav Bořita z Martinic více zabírat otázkou po spáse své duše. Vedle Boží milosti, které se mu mělo dostat za jeho snahy o přivedení svých poddaných a všech obyvatel Království českého ke katolické víře, se jeho přemítání o posmrtných záležitostech odrazilo ve zbožných nadáních svatovítské kapitule.⁹¹¹ Jaroslav Bořita z Martinic nejprve nechal znovuobnovit nadání k oltáři sv. Ondřeje ve své rodové kapli. Listem z 22. června 1644 adresovaným svatovítské kapitule žádal o přidělení kněze, který by u oltáře dvakrát v týdnu sloužil mši. V neděli požadoval šlechtic o vykonání mše *De Tempore*, ve středu či v pátek, podle dalších povinností jemu propůjčeného duchovního, se měla sloužit mše zádušní. Vedle těchto pravidelných bohoslužebných úkonů si vymíňoval jednou za rok

⁹⁰⁷ P. HLAVÁČEK – J. HRDLIČKA – Z. VYBÍRAL, *Města*, s. 374.

⁹⁰⁸ J. HRDLIČKA, *Víra*, s. 440-442.

⁹⁰⁹ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 298.

⁹¹⁰ Tamtéž, kniha č. 59, fol. 63.

⁹¹¹ SOA Praha, Vs Smečno, inv. č. 985, sign. I. 111, kart. 1, dále nefoliováno.

u oltáře konat zpívanou mši *Anniversaris*.⁹¹² Posledním zmiňovaným obřadem se snažil Jaroslav Bořita z Martinic zajistit spásu svojí duši a prezentoval jí i povědomí o nepřetržité rodové kontinuitě.⁹¹³ Mše se měla sloužit za „*mé milé předky, celý rod můj, zvláště pak za mě jako fundátora po smrti mě*“.⁹¹⁴

Vedle požadavků souvisejících se zajištěním svého posmrtného života a péčí o duše svých předků se ve své fundaci smečenský šlechtic snažil také prezentovat jako dobrý křesťan, který má na srdci spásu svých bližních, protože svatoondřejský oltář byl nadán odpustky udělenými papežem Klimentem VIII. Z „*křesťanské lásky*“ se Jaroslav Bořita z Martinic uvolil, aby plnomocné odpustky sloužily všem katolickým osobám a v určenou dobu se u oltáře sloužily mše i za spásu ostatních duší trpících v očistci.⁹¹⁵

Ve Slaném se o povznesení duchovního života a obecné zbožnosti pokusili měšťané již ve třicátých letech obnovou literátského kůru, který se od začátku svého znovuoživení setkával s mnohými překážkami.⁹¹⁶ Ve čtyřicátých letech pokračovala sestupná tendence, kterou od konce třicátých let vykazovala vzdělanost spolu s pěveckými a intelektuálními schopnostmi slánských literátů. Tento pokles vzdělanosti zasáhl celou měšťanskou obec. Když ve městě v roce 1649 hledal Jaroslav Bořita z Martinic vhodné služebnictvo pro svůj dvůr a hraběnku z Martinic, měli s jejich hledáním smečenští úředníci veliké obtíže. Žádný z mladších měšťanů nebo dětí se podle jejich mínění pro takové povinnosti nehodil, protože osoby s požadovanými intelektuálními schopnostmi stěží dokázaly pokrýt potřebná místa ve správě města. Slaný se podle jejich názoru měnil spíše v čistě řemeslnickou sídelní jednotku.⁹¹⁷ Ve čtyřicátých letech také zcela zanikl latinský kůr, protože se nedostávalo měšťanů, kteří by tento jazyk ovládali.⁹¹⁸ Vstup do jeho řad již nepředstavoval posílení osobní

---

⁹¹² K daným mším srov. Marie KLETEČKOVÁ, *Několik poznámek k Seznamu unifikovaných názvů pro liturgická díla latinských ritů katolické církve*, Národní knihovna 13, 2002, s. 323-325.

⁹¹³ Tomáš MALÝ, *Smrt a spása mezi Tridentinem a sekularizací. Brněnští měšťané a proměny laické zbožnosti v 17. a 18. století*, Brno 2009, s. 32-35.

⁹¹⁴ SOA Praha, Vs Smečno, inv. č. 985, sign. I. 111, kart. 1

⁹¹⁵ Tamtéž.

⁹¹⁶ Srov. s. 127-128 této práce.

⁹¹⁷ „[...] že v tyto jminulý roztržitosti a [v]pády vojenský žádný školní učení a cvičení býti nemohlo [...] do školy děti dáti a od nich čím platiti neměli, nybrž při sobě doma majíc, pracem hmotným učili; SOA Praha, Vs Smečno, inv. č. 1031, sign. II. 13, kart. 2, dopis smečenských obilních písařů Jaroslavu Bořitovi z Martinic ze 4. listopadu 1649.

⁹¹⁸ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 432’.

prestiže a poukaz na výjimečné osobní vlastnosti jeho členů.⁹¹⁹ Z výše zmiňovaného důvodu přestal být literátský kůr prestižním společenstvím, které sdružovalo městskou inteligenci a příslušníky elit a měšťané o něj ztráceli zájem. Když v květnu roku 1644 projevil zájem stát se součástí bratrstva literátského kůru smečenský úředník Václav Ignatius Libovický, byla jeho žádost dokonce zaznamenána do pamětních knih jako výjimečná událost.⁹²⁰

Další nový projev zbožnosti přímo souvisel s vydáním celozemského patentu kardinála Arnošta z Harrachu, který reagoval na momentální válečné neúspěchy císařských vojsk. V roce 1642 utrpěla císařská armáda několik porážek od generála Lennarta Torstenssona, kterému se podařilo na jaře proniknout do Dolního Slezska. Odtud se mu otevřel průchod na Moravu, kterou začal postupně dobývat. Jeho mise vyvrcholila 6. června, kdy jeho jednotky po čtyřdenním obléhání obsadily Olomouc.⁹²¹ Kardinál z Harrachu spatřoval v porážkách, které Švédové císařským uštědřili, projev ztráty Boží milosti. Ve svém patentu proto vyzýval majitele všech panství v Čechách a na Moravě, aby se jejich poddaní snažili svými modlitbami znovu si Boha naklonit a odvrátit hrozící vojenské nebezpečí.⁹²²

Na smečenské panství a do Slaného dorazil Harrachův patent se zpožděním na počátku srpna 1642. Jaroslav Bořita z Martinic ho již v průběhu července poslal oběma děkanům, slánskému i smečenskému, ovšem oba latinské texty na místo svého určení nedorazily.⁹²³ Šlechtic je znovu přeposlal 8. srpna prostřednictvím svého oficiála místohejtmanovi Augustinu Kosinovi, aby je oběma duchovním předal. Smečenského pán zpoždění patentu, který nakazoval modlitby sloužící podpoře císařských vojsk („*že by armádě J[eho] M[ilosti] C[ísařské] dobré štěstí sloužilo a od ní nepřítel potlučen neb pryč zahánán byl*“) velmi znepokojovalo. Jaroslav Bořita z Martinic se obával toho, že by se v případě úspěchu císařské vojenské mise o vítězství nijak nezasloužil a možné neúspěchy by byly přičteny tomu, že se do společných modliteb na ochranu země nezapojili také smečenští poddaní a slánští

---

⁹¹⁹ V Brně byla na druhou stranu situace zcela opačná a literátské kůry a bratrstva se těšily velké oblibě. Srov. T. MALÝ, *Smrt*, s. 212.

⁹²⁰ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 104.

⁹²¹ J. B. MILTNER (ed.), *Zlomky*, s. 17, 19; František MATĚJEK, *Morava za třicetileté války*, Praha 1992, s. 246-248; týž, *Švédové na Moravě za třicetileté války*, *Časopis Moravského muzea* 73, 1988, s. 127-161, zde s. 140-142.

⁹²² A. CATALANO, *Zápas*, s. 269-271.

⁹²³ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 7'.

měšťané. Rozhodl se proto připojit k patentu své vlastní dobrozdání, kterým povinnost pravidelných modliteb rozšiřoval, aby tak nahradil proluku vzniklou v konání bohoslužeb.⁹²⁴

Představa, že příčinou vojenského utrpení by mohla být Boží nepřízeň, se postupně stala důležitým prvkem ve vnímání slánských měšťanů. Obraz Božího hněvu se ještě silněji promítl do myšlení slánských obyvatel na podzim roku 1649, kdy ve Slaném propukla morová nákaza.⁹²⁵ Zdaleka nedosahovala takových rozměrů jako poslední morová rána z roku 1625, které padlo za obětí více než 500 osob, přesto s sebou přinesla atmosféru strachu a neblahých očekávání.⁹²⁶ Stále však v očích měšťanů představovala mnohem menší hrozbu než očekávání přesunů švédských vojsk, o kterých bylo město pravidelně zpravováno.⁹²⁷

Situaci ve Slaném vnímal velmi negativně i Jaroslav Bořita z Martinic. Ve shodě se slánskými měšťany ji považoval za trest, který Bůh seslal na jeho poddané za jejich dosavadní hříchy a odpor proti jeho osobě.⁹²⁸ Jeho snahou bylo Boží hněv odvrátit a zabránit šíření nákazy ze Slaného po celém panství, popřípadě dosáhnout v Božích očích takové milosti, aby ránu seslanou na neposlušné hříšníky sám ukončil, s láskou pohlédl na šlechticovy poddané a odpustil jim.⁹²⁹ Svá rozhodnutí, jak v celé záležitosti postupovat, adresoval šlechtic svému regentu v pravidelných listech, které z Prahy odesílal v rozmezí tří až pěti dnů. Regent panství jejich obsah později tlumočil důchodním písařům, kteří měli hraběcí rozhodnutí prosazovat mezi obyvateli města Munciffaje i poddanými okolních vesnic, a slánskému hejtmanovi, který měl stejným způsobem působit na obyvatele Slaného.⁹³⁰

Další projevy vypjaté zbožnosti byly ve Slaném spojeny s úmrtím třetí Martinicovy choti, hraběnky Kateřiny Lidmily z Ještetic.⁹³¹ Hraběnka patřila mezi slánskými měšťany k oblíbeným prostředníkům. Své suplikace, jimiž se snažily obejít zaběhnutý komunikační rámec a vymoci si u hraběnky přímluvu u Jaroslava Bořity z Martinic, jí adresovaly především ženy, které patrně počítaly s tím, že šlechtična bude shovívavější a přístupnější

---

⁹²⁴ Tamtéž, fol. 8.

⁹²⁵ SOA Praha, Vs Smečno, inv. č. 1031, sign. II. 13, kart. 2, list důchodních písařů Jaroslavu Bořitovi z Martinic z 6. září 1649.

⁹²⁶ J. B. MILTNER (ed.), *Kalendář*, s. 10.

⁹²⁷ Týž (ed), *Zlomky*, s. 18.

⁹²⁸ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 21.

⁹²⁹ Srov. přepis jeho nařízení SOA Praha, Vs Smečno, inv. č. 1031, sign. II. 13, kart. 2, dopis smečenských úředníků Jaroslavu Bořitovi z Martinic z 9. září 1649.

⁹³⁰ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 336.

⁹³¹ SOA Praha, Vs Smečno, inv. č. 1114, kart. 13, nefol.

jejich požadavkům než její manžel.⁹³² Zpráva o jejím úmrtí v roce 1649 proto byla ve Slaném následována velkým ohlasem.⁹³³ Truchlící šlechtic uspořádal v souvislosti s jejím pohřbem několik slavnostních aktů, kterých se se slánští měšťané zúčastňovali. V den pohřbu se ve smečenském kostele, v chrámech svaté Trojice a svatého Gotharda ve Slaném i ve všech kostelících na smečenském panství rozezněly zvony. Ty oznamovaly, že se přiblížil okamžik uložení hraběččiných ostatků. Spolu s nimi se začalo s výsluhami mší za hraběččinu duši. Slánští měšťané se také spontánně modlili za její spásu v kostelích.⁹³⁴

Dále se nová zbožnost odrazila ve snaze slánských měšťanů zajistit výzdobu obou kostelů, která by odpovídajícím způsobem sloužila chvále Boží.⁹³⁵ Ve svých snahách narazili měšťané na nechuť Jaroslava Bořity z Martinic podílet se vyššími finančními obnosy na renovaci slánských sakrálních staveb a jejich vybavení. Slánští měšťané upozorňovali v srpnu 1641 šlechtice na to, že oba kostely byly zásadním způsobem poničeny ohněm a následnými dešti, které vedly k podmáčení obou staveb a provalení střech. Urozenec ale předpokládal, že nadání kostelů je vnitřní záležitostí slánské měšťanské obce, které plyne z užívání děkanových služeb jejími členy. Vyzval proto měšťany, aby na vyspravení střech obou kostelů učinili ve Slaném sbírku. Jaroslav Bořita z Martinic nebyl ochoten zaplatit ani za novou výzdobu. Podle jeho mínění byl stávající vzhled kostela pro oslavu Boží milosti dostačující. Zvláště upozorňoval měšťany na možnost využít k výzdobě kostela sv. Gotharda finanční nadání zesnulého kněze Jana Cerva, které se původně mělo použít k záduší pro výsluhu mší za jeho duši. Nakonec se měšťanům podařilo zajistit služby pokrývače Jiříka Spurného, který se uvolil pokrýt střechu kostela sv. Gotharda za pouhých 40 kop grošů.⁹³⁶

Neochota Jaroslava Bořity z Martinic vynakládat vyšší částky na zvelebování obou kostelů se odrazila i v jejich nevybavenosti pro základní duchovní úkony. Naplno vystoupil celý problém do popředí v září 1641, kde se do města vypravili synové Jaroslava Bořity z Martinic. Urozenci s sebou přivezli jezuity, kteří měli v kostele sv. Gotharda sloužit zvláštní mši. Pro jejich potřebu se ovšem nedostávaly misály a další bohoslužebné předměty. Slánští měšťané se proto museli ptát duchovních z okolních měst, zda by jim je pro danou příležitost

---

⁹³² K genderové loajalitě žen srov. Jeniffer HELLER, *The Mother's Legacy in Early Modern England*, Cambridge 2011, s. 86-89.

⁹³³ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 59, fol. 206.

⁹³⁴ SOA Praha, Vs Smečno, inv. č. 1114, kart. 13, dopis důchodních písařů Jaroslavu Bořitovi z Martinic, nedat.

⁹³⁵ Srov. F. VOLKLAND, *Konfession*, s. 84.

⁹³⁶ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 17-17'.

nemohli zapůjčit. Se svou žádostí se obrátili i na smečenského děkana Jana Hamříka, který jim pro zvláštní příležitost zapůjčil „*dvouch misálův římských*“, ovšem pod výminkou, že po odjezdu vzácných hostů je slánští kostelníci neprodleně vrátí na Smečno, aby v chrámu sv. Gotharda nezůstaly nadobro.⁹³⁷

Stejně štěstí neměli lounští měšťané, kteří se na slánské městské radě pokoušeli vymoci monstranci, kterou jim zapůjčili ještě v bouřlivém roce 1621. Konšelé jejich žádost zamítli s tím, že monstrance byla patrně ukradena. Celou vinu za její odcizení přiřkli tehdejšímu děkanovi Janu Heřmanovi Blovskému a odmítli o dané věci s lounskými měšťany dále jednat.⁹³⁸ Svým sousedům přitom slánští měšťané lhali. Když byl roku 1649 vytvořen soupis „*klenotův a ozdob kostelních v městě Slaném*“, na prvním místě seznamu se objevila monstrance odpovídající popisu lounských měšťanů, navíc s kalíškem na hostii symbolizujícím měsíc, jehož vyobrazení náleželo městu Louny od husitských dob („*monstrancí stříbrná pozlacená s měsíčkem, jak velebná svátost oltářní do něho se staví*“).⁹³⁹

V poslední řadě vzrostl ve čtyřicátých letech počet zbožných odkazů k záduší chrámu sv. Gotharda. Tato proměna se odrazila v odkazech učiněných za života donátora i v testamentární praxi. Ve Slaném se dochovalo pouze malé množství raně novověkých měšťanských testamentů, které byly v 19. století svázány do jedné knihy bez ohledu na jejich dataci. Všichni testátoři, kteří svou poslední vůli učinili mezi lety 1602, kdy byl nákladem obce dostavěn nový kostel sv. Trojice, a rokem 1635, směřovali své dary k jeho záduší.⁹⁴⁰ Po tomto roce se začaly ve velkém množství objevovat odkazy k záduší chrámu sv. Gotharda, aby počátkem čtyřicátých let zcela převážily. Potvrzovala se tím katolická konfesijní sebeidentifikace slánských měšťanů, protože kostel sv. Trojice byl většinou vnímán jako nekatolický.⁹⁴¹

Odkazy učiněné za života donátora ve čtyřicátých letech již směřovaly pouze k chrámu sv. Gotharda. Smečenský úředník Pavel Vorasický se rozhodl roku 1641 darovat k záduší koflík k potřebě vysluhování oltářních svátostí a zavázal se do konce svého života každý rok

---

⁹³⁷ Tamtéž, fol. 40-41’.

⁹³⁸ Tamtéž, fol. 298.

⁹³⁹ F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce I*, s. 409-410; SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 341.

⁹⁴⁰ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 82, kniha kšaftů 1572-1682.

⁹⁴¹ Srov. Alessandro CATALANO, *Příběh jednoho mýtu: Bernard Ignác z Martinic – kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu – jezuité*, in: Vladimír Příbyl – Dana Příbylová (edd.), *Slánské rozhovory 2005*. Itálie, Slaný 2006, s. 25-34, zde s. 31.

na velké svátky zásobovat chrám svícemi.⁹⁴² V květnu téhož roku Regina Sulivová přislíbila odvést k záduší krávu, která měla sloužit k vyživování slánského děkana.⁹⁴³ Celých osm let se vleklo vypořádání majetku bývalého slánského primasa Jana Špičky. V roce 1643 dosáhly jeho dcery shody a odkázaly ze svých podílů dvacet kop míšeňských grošů ke svatogothardskému záduší.⁹⁴⁴ Posledním příkladem mohl být odkaz Daniele Třebonského, který v roce 1644 daroval záduší sv. Gotharda tři libry vosku s dobrozdáním, že podobnou nadaci bude každoročně opakovat u příležitosti Velikonoc.⁹⁴⁵

Přesto by bylo chybou usuzovat z rostoucího počtu zádušních odkazů k chrámu sv. Gotharda na stoupající osobní zbožnost slánských měšťanů a smečenských úředníků. Žádný ze zbožných odkazů nebyl motivován snahou o spásu vlastní duše, ale jednotlivce vedly k jejich činům různé praktické motivy.⁹⁴⁶ Pavel Vorasický se zavázal ke svému daru jako poděkování městské radě za to, že v roce 1639 povolila pohřeb jeho ženy na slánském hřbitově, ačkoliv nepatřila do slánské městské obce.⁹⁴⁷ Také v případě Doroty a Justýny Špičkových byl odkaz veden snahou o snažší vyřízení jejich záležitosti, která se protahovala kvůli otcovu působení proti Jaroslavu Bořitovi z Martinic během saského vpádu.⁹⁴⁸ Daniel Třebonský se snažil pojistit si svým odkazem pohřební místo v chrámu svatého Gotharda, které náleželo jeho rodině.⁹⁴⁹ Dalším znamením, že zbožné odkazy vedla spíše možnost získat jejich prostřednictvím osobní výhody, bylo jejich nenaplňování ze strany odkazujících měšťanů. Již příští Velikonoce po učinění zbožného odkazu musela slánská městská rada napomínat Daniela Třebonského, aby k záduší dodal slibované voskovice, protože v chrámu je jich nedostatek.⁹⁵⁰

Vedle neplnění závazků souvisejících se zbožnými odkazy byli slánští měšťané napomínáni i za další projevy vlažnosti ve víře či dokonce rouhavého jednání. Někteří z měšťanů například využívali toho, že v neděli proudily do kostela zástupy věřících nejen

---

⁹⁴² SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 59, fol. 73.

⁹⁴³ Tamtéž, fol. 73'.

⁹⁴⁴ Tamtéž, fol. 115.

⁹⁴⁵ Tamtéž, fol. 119'-120.

⁹⁴⁶ Na neostrou hranici mezi vnímáním profánní a duchovní stránky zbožných odkazů upozornil T. MALÝ, *Smrt*, s. 182-185.

⁹⁴⁷ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 59, fol. 73.

⁹⁴⁸ J. KADERÁBEK, *Protireformace*, s. 31-33.

⁹⁴⁹ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 59, fol. 120.

⁹⁵⁰ Tamtéž, fol. 159'.

ze Slaného, ale i z okolních vsí. Rozkládali proto před chrámem sv. Gotharda stánky a nabízeli kolemjdoucím svoje výrobky, především potraviny. Prodej na tomto improvizovaném tržišti zahajovali před samotnou bohoslužbou, ale pokračovali v něm i během jejího konání. V kostele nebyli přítomni jak prodávající, tak osoby, které zlákali od naslouchání slovu Božímu. Největší oblibě se těšily stánky pekařů a řezníků, kteří prodávali chleby, preclíky a uzená masa. Z velmi rozhořčeného listu Jaroslava Bořity z Martinic, který adresoval Augustinu Kosinovi 11. května 1641, vyplynulo, že se podle jeho zpráv dokonce někteří z věřících během bohoslužeb odcházeli občerstvit, opouštěli je předčasně, aby ještě dostali prodávané zboží, či se zastavovali u stánků vinopalů a na mši a kázání přicházeli opilí jejich výrobky.⁹⁵¹ Situace byla v tomto ohledu obdobná i v jiných městech. V Uherském Brodě si například kněz Jan Václav Polontius stěžoval, že v neděli se na náměstí veřejně obchoduje. Velké problémy měl se Židy usazenými ve městě, kteří měli podle jeho slov nabádat své děti, aby křikem rušily jeho kázání, přičemž se k jejich výtržnostem s chutí přidávali ostatní měšťané, u kterých duchovní pochyboval o skutečně niterném přijetí katolické víry.⁹⁵²

Úhrnem mohl autor této práce říci, že nové projevy zbožnosti souvisely ve Slaném ve čtyřicátých letech s výjimečnými událostmi, jimiž byly morové rány, vojenské hrozby či úmrtí členů martinického rodu. Většina jich také byla odpovědí na prvotní podnět shora, který přicházel od Jaroslava Bořity z Martinic nebo církevních institucí. Zdola vedené pokusy o pozvednutí obecné zbožnosti narážely na finanční nedostatky či liknavost samotných slánských obyvatel. Některé z jejích projevů, především zádušní odkazy učiněné ještě za života některého z měšťanů, byly spíše snahou zalíbit se Jaroslavu Bořitovi z Martinic a získat tak na něm hmotné výhody. U žádného z odkazů nebylo přímo vysloveno, že byl veden snahou o spásu duše donátora, a slibované obnosy či předměty k záduší mnohdy vůbec nebyly odvedeny. Přesto byla důležitá změna v konfesijní sebeidentifikaci donátorů související se změnou místa, k němuž směřovali své odkazy. Snahy literátského kůru pak narážely na nedostatek příslušníků intelektuálních elit, který byl způsoben jejich odchodem do exilu či měst, která nebyla v takové míře vystavena vojenské hrozbě. Výše naznačené skutečnosti i stejně jako proměna vnímání nekatolíků a exulantů či loajalita měšťanů při vojenském nebezpečí ukázaly, že i když bylo možné vyslovit pochybnosti o tom, že se katolická víra stala pro slánské měšťany niternou záležitostí, bylo ve čtyřicátých letech ve Slaném možné hovořit o pevném ukotvení katolické konfesijní sebeidentifikace.

---

⁹⁵¹ Tamtéž, fol. 158, 159, 161.

⁹⁵² P. ZEMEK, *Reformace*, s. 304.

6. 5. Nevhodné suplikování – změny v komunikaci mezi měšťany a Martinici

Ve čtyřicátých letech slánští měšťané nadále používali komunikační strategii, která spočívala v podávání písemných suplikací přímo Jaroslavu Bořitovi z Martinic. Obcházeli tím hierarchizovaný komunikační rámec, který se snažil smečenský šlechtic vytvořit. Podle jeho přání měla korespondence na základě své důležitosti putovat směrem od městské obce k místohejtmanovi Augustinu Kosinovi, který ji měl ve zhuštěné podobě interpretovat samotnému velmoži.⁹⁵³ Místohejtmanem se stal Kosina v roce 1640 po úmrtí Ambrože Fogeta díky svému loajálnímu přístupu k Jaroslavu Bořitovi z Martinic, který projevil ještě jako slánský primas. Na rozdíl od předchozích místohejtmanů v něj Martinic vkládal více důvěry a nepochyboval o pravdivosti zpráv, které mu poskytoval.⁹⁵⁴

V záležitostech, které se netýkaly pouze Slaného, se směli měšťané obracet na regenta panství Zachariáše Vejdu z Bezděkova, který měl také ve stručných výtazích zprávy postupovat svému pánovi. Přímý písemný styk mezi šlechticem a městskou radou, či dokonce „obyčejnými“ měšťany, se podle představ Jaroslava Bořity z Martinic neměl odehrávat. Korespondenci, která mezi ním a slánskými měšťany probíhala v předchozích letech, přičítal smečenský šlechtic na vrub neobvyklé situaci, která souvisela s obnovou panství po saském vpádu a zničení města při obrovském požáru roku 1634.⁹⁵⁵ Šlechtic se také znovu odebral do Prahy, kde pominulo aktuální vojenské nebezpečí, takže počítal s obnovením zaběhlého komunikačního standardu. Navíc měšťané v Martinicových očích výrazně poklesli ztrátou svého postavení. Po roce 1638 začali spadat pod šlechticovou přímou pravomoc a nepožívali již takových právních svobod jako v případě zástavní držby, kdy se ještě mohli odvolávat ke svému statutu královských poddaných.⁹⁵⁶ V nových podmínkách proto šlechtic nepočítal s komunikací, která by směřovala od jeho poddaných přímo k němu. Slánští měšťané ovšem považovali možnost podávat suplikace přímo Jaroslavu Bořitovi z Martinic za běžnou a předchozími lety potvrzenou výsadu.⁹⁵⁷ Ve svých písemných podáních proto pokračovali a obcházeli požadovaný komunikační rámec.

---

⁹⁵³ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 3, 4', 8.

⁹⁵⁴ Tamtéž, kniha č. 59, fol. 49.

⁹⁵⁵ Ke vzniku vícestupňových interakčních systémů, ve kterém se vytvářejí hierarchické hranice mezi jednotlivými nositeli komunikace srov. N. LUHMANN, *Sociální systémy*, s. 470-471.

⁹⁵⁶ Srov. V. FIALA, *Slaný*, s. 74-76.

⁹⁵⁷ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 43.

Ve čtyřicátých letech se měšťanské suplikace zasílané Jaroslavu Bořitovi z Martinic týkaly především snahy znovu se domoci práv svobodného kšaftování a prodeje majetku. Slánská městská rada se pokoušela šlechtice přesvědčit, že navrácením těchto privilegií dojde k ekonomickému pozvednutí města. Konšelé argumentovali tím, že ve městě, které podobnými výsadami nebude nadáno, se neusadí přesporní měšťané z obavy, že by v případě své smrti nemohli zajistit pozůstalé či nebudou svou náhlou hmotnou nouzi moci řešit odprodejem části svých nemovitostí. Město se přitom potýkalo s velkým nedostatkem řemeslníků („*veliký nedostatek netoliko řemeslníkův trpěti [musíme] a v potřebách svých do jinších měst a městeček posílati*“).⁹⁵⁸ Obecně žádosti s ekonomickým obsahem převažovaly. Další své pokusy směřovali měšťané ke zřízení většího počtu výročních či mimořádných trhů, které by přinesly městu žádoucí hospodářské oživení. V tomto ohledu apelovali na šlechtice i v záležitosti údržby cest, protože nízkou návštěvu stávajících trhů přičítaly jejich špatnému stavu. Podle mínění konšelů by městské hospodaření a užitky vrchnosti byly mnohem vyšší, kdyby se kupci nenechávali odradit rozbitými a zarostlými cestami, na nichž se báli možného přepadení, a nevolili cesty oklikou či rovnou nemířili na jiné trhy.⁹⁵⁹

Svá podání se měšťané pokoušeli formulovat tak, aby vyhovovala hodnotovému systému Jaroslava Bořity z Martinic, a dosáhli tak jejich přijetí.⁹⁶⁰ V první řadě zdůrazňovali, jaké zisky přinese navrácení ztracených privilegií katolické víře. Peníze získané novými nadáními by mohl smečenský šlechtic využít ke zlepšení životní úrovně děkanů či šíření katolické víry mezi dětmi („*pro fedruňk služebníkův Božích i vzdělávání mládeže v pravé, čisté, katolické, samospasitedlné víře*“).⁹⁶¹ Další snahou bylo v suplikacích pokračovat ve strategii ze třicátých let a zdůrazňovat a potvrzovat obraz Jaroslava Bořity z Martinic jako dokonalé katolické vrchnosti. Měšťané představovali ve svých žádostech šlechtice s atributy, které byly spojovány s otcovským ideálem a nalézaly svůj odraz i v líčení vlastností Boha Otce.⁹⁶² Hrabě z Martinic byl proto v žádostech líčen jako přísný, ale nanejvýše milostivý a spravedlivý „otec“ svých poddaných, pod jehož ochranu („*milostivou a otcovskou*“) se jeho „dětí“ utíkaly. Jako milující hlava rodiny měl Jaroslav Bořita z Martinic svým poddaným odpustit jejich

---

⁹⁵⁸ Tamtéž, fol. 44.

⁹⁵⁹ Tamtéž, fol. 43ʹ.

⁹⁶⁰ Na tento prvek komunikační strategie upozornil R. SCHLÖGL, *Vergesellschaftung*, s. 9-60.

⁹⁶¹ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 43ʹ.

⁹⁶² Obraz vrchnosti jako přísného, „žárlivě milujícího“ boha Otce našel svůj předobraz v *Bible*, Ex 20:5, 34:14.

drobné prohřešky, kterých se proti němu v dětské nevědomosti dopouštěli. Jako se potomci vždy sklonili před neochvějnou vůlí svého otce, stejně tak se měšťané hotovili přijmout smečenského hraběte za svou po Bohu nejvyšší autoritu („*nemajíce po Pánu Bohu žádného jiného*“).⁹⁶³

Přes výše uvedené snahy nesl urozenec suplikace měšťanů velmi nelibě. Považoval je za nevhodné zaneprázdnění ve svých povinnostech a často žádal své úředníky, aby poddaným zamezili v jejich sepisování.⁹⁶⁴ Výjimku byl šlechtic ochoten učinit pouze v případě, že suplikace přicházela z okruhu měšťanů, kteří působili v jeho službách nebo mu projevovali loajalitu. V takových případech se žádosti týkaly ponejvíce snahy o získání nemovitého majetku exulantů či jiných osobních výhod, např. přímluvy v právních sporech či jejich vyřešení ve prospěch žadatele.⁹⁶⁵ V srpnu 1641 se takovým způsobem na majetku exulantů obohatil Matyáš Břečka, který působil v zámecké kuchyni, a získal na základě své žádosti viničnou dědinu.⁹⁶⁶ Měšťané z okruhu služebníků Jaroslava Bořity z Martinic se také v roli makléřů zasazovali o vyřízení záležitostí svých klientů, kteří podávali suplikace vrchnosti jejich prostřednictvím.⁹⁶⁷

Největší prohřešek, jehož se suplikanti mohli dopustit, ovšem nastával v okamžiku, kdy se Jaroslav Bořita z Martinic uvolil na jejich žádost odpovědět. Své snešení totiž považoval za konečné a platné završení celého komunikačního procesu, na nějž neočekával další odezvu. Většina suplikujících se však snažila vystupovat nejen jako objekt šlechticova snesení, ale snažili se emancipovat na stejnou komunikační úroveň a vést s ním dialog.⁹⁶⁸ Smečenský vladař považoval jejich snahy za nestoudné chování protivící se jeho vůli („*nezbední suplikantové*“).⁹⁶⁹ Sepisované suplikace pokládal za útok na svůj obraz prozřetelné a dokonalé vrchnosti, která vydává spravedlivá rozhodnutí sloužící ku prospěchu jejich poddaných („*mnohokrátě proti nejedné ode mě jim odpovědi a spravedlivý, dosti světlý resoluti mý, vždy přece svévolně vystupovali*“). Jaroslav Bořita z Martinic v těchto případech odmítal v komunikaci dále pokračovat a vyzýval svého místohejtmana Augustina Kosinu, aby v tomto

---

⁹⁶³ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 167'.

⁹⁶⁴ Tamtéž, fol. 1'.

⁹⁶⁵ J. KADERÁBEK, *Lidé*, s. 66-68.

⁹⁶⁶ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 39.

⁹⁶⁷ J. LEE, *Political Intermediaries*, s. 183-186.

⁹⁶⁸ N. LUHMANN, *Sociální systémy*, s. 476.

⁹⁶⁹ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 178.

ohledu seznámil s jeho rozhodnutím slánské měšťany („*neb přesto by mi oni třebas deset takových supplicati podali, já jim na ně žádné odpovědi nedám*“).⁹⁷⁰

Měšťané reagovali na hraběcí zákaz stejným způsobem jako v roce 1638, kdy žádali císaře o vyvázání města ze zástavy. V případě suplikací, které se obraceli na šlechtice s žádostí o povolení svobodně kšaftovat, na obecní náklady vysílali do Prahy deputace složené z členů městské rady, aby mu sdělily obsah žádostí osobně.⁹⁷¹ Například v listopadu 1641 vyslali slánští měšťané na Pražský hrad konšely Samuela Šťávu s Janem Petruželkou, kteří žádali o audienci u Jaroslava Bořity z Martinic. Při osobním jednání chtěli šlechticovi přednést novou žádost o povolení kšaftování a převodů majetku, která byla tentokrát doplněna o soupis škod způsobených na obecních stavbách (obou chrámech, škole, radnici, městských zdech, branách a špitále) s poznámkou, že šlechtic by měl přispět na jejich opravu. Tímto do jisté míry provokativním krokem dohnali šlechtice k rozhodnutí, aby Augustin Kosina snahy o zasílání suplikací jednotlivci a městskou radou pokutoval. Do řádného plnění vrchnostenského rozkazu Kosinu také osobně zainteresoval tím, že mu pohrozil srážkami z platu, budou-li se podobné události opakovat.⁹⁷²

Místohejtmanova loajalita a jeho úzkostlivé lpění na Martinicem vytvořeném komunikačním rámci představovala pro slánské měšťany překážku, kterou se v okamžiku, kdy ji nemohli odstranit, snažili alespoň obcházet. Slánský primas Jan Michal Brodský začal ve svém domě od počátku roku 1642 pořádat radní snešení, o kterých neměl Augustin Kosina nejmenší tušení. Při těchto tajných schůzích primátor s ostatními radními nejen vypracovávali obecní suplikace, ale stvrzovali také majetkové zápisy do městských knih a vedli další městskou agendu. Některé ze zápisů dokonce primas vytvářel sám bez vědomí ostatních radních. Na nedovolenou činnost slánských radních se přišlo zpětnou kontrolou jiných zápisů, při níž Augustin Kosina odhalil, že u mnohých radních snešení nebyl přítomen. Neprodleně se o celé záležitosti zmínil Jaroslavu Bořitovi z Martinic, který odpověděl vydáním patentu upravujícího průběh zapisování do městských knih a další písemné komunikace. Od 21. března 1642, kdy patent vstupovat ze šlechticovy vůle v platnost, musel být každému písemnému aktu uskutečněnému na slánské radnici přítomen v první řadě

---

⁹⁷⁰ Tamtéž., fol. 1ʹ.

⁹⁷¹ K tomu srov. Erving GOFFMAN, *Interaction Rituals. Essays on Face to Face Behaviour*, London 1972, zejména s. 6-14.

⁹⁷² SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1., fol. 42-43.

místohejtman Augustin Kosina, přičemž prohlášení se vztahovalo i na jeho další nástupce, primas, purkmistr, konšel následující v úřadě po něm a radní písař.⁹⁷³

Důležitá byla pro písemnou komunikaci i její plynulost. I v relativně klidnějším období čtyřicátých let, kdy nebylo území Slánského kraje vystavené útokům nepřátelských vojsk, představovalo doručování pravidelných listů mezi Slaným, Smečnem a Prahou problém. Na vině bylo hned několik příčin. Předně se v kraji stále zdržovala císařská vojska, jejichž působení na Slánsku bylo ve svých důsledcích srovnatelné s cizozemskými vpády.⁹⁷⁴ Další okolností byl nedostatek poslů, kteří na daném území působili, a s ním spojený růst ceny jejich služeb.⁹⁷⁵ Většina poslů byla zaměstnána v krajských službách a v rámci regionu byla silně vytížena, protože vedle císařských a krajských patentů roznášela také zprávy o momentálních pohybech vojsk, která měla města uchránit jejich kvartýrování.⁹⁷⁶ Navíc za roznos a ohlašování takových zpráv požadovali poslové od městských rad výplatu za jejich řádné doručení („*od cesty*“), jinak odmítali jejich vydání rukám primase. V krajním případě odesílali krajští hejtmané patenty do měst s tím, že je musejí na vlastní náklady rozšířit po celém kraji a posly zajistit na vlastní náklady.⁹⁷⁷

Všechny výše naznačené komplikace narušovaly komunikaci smečenského šlechtice s jeho úředníky a odrážely se ve správě Slaného. Jaroslav Bořita z Martinic v první řadě odmítal praxi vyplácení hotovosti za předávání krajských a císařských patentů a vyhledávání vlastních poslů, kteří by vyřizovali krajské záležitosti.⁹⁷⁸ Slánskou městskou radu vyzval, aby její členové ve zvláštních rejstřících zaznamenávali výše jednotlivých částek, které se na posly vynaložily, aby je mohl pohledávat a zpětně vymáhat u krajského hejtmana, hraběte

---

⁹⁷³ Tamtéž., fol. 4'.

⁹⁷⁴ J. B. MILTNER (ed.), *Zlomek*, s. 16-18; týž (ed.), *Kalendář*, s. 12, 14.

⁹⁷⁵ K úloze poslů v předbělohorské době a nákladnosti jejich služeb srov. Jana VOJTÍŠKOVÁ, *Písemná komunikace mezi českými královskými městy v době předbělohorské na příkladu Nového Města pražského a polabského pětiměstí*, Praha 2011, s. 124-129; Josef PETRÁŇ a kol, *Dějiny hmotné kultury II (2) Kultura každodenního života od 16. do 18. století*, Praha 1997, s. 936-952; Zdeněk VYBÍRAL, „*Pravdivě v poselství našem chodí*“, aneb *Případ neblahého posla*, *Dějiny a Současnost* 21, 1999, ř. 5, s. 13-16.

⁹⁷⁶ R. KMOCHOVÁ, „*I přišli k nám tito soldáti*“, s. 136.

⁹⁷⁷ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 7'.

⁹⁷⁸ K zásahům státní moci do dosud autonomních panství srov. S. BRAKENSIEK, *Communication*, s. 152-153.

Jana Zdeňka Vratislava z Mitrovic.⁹⁷⁹ Vedle finanční stránky celé věci představovala nepřekonatelný problém otázka spolehlivosti posílů, protože v okamžicích, kdy nebyli krajští úředníci schopni nalézt profesionálního doručitele, poslali se zprávou prakticky kohokoliv. Osoby, které v takových případech do Slaného s listy přicházely, neznaly zaběhnutý postup při jejich předávání a ve velké míře netušily, komu mají danou zásilku svěřit.⁹⁸⁰

Dne 8. srpna 1642 například odeslal Jaroslav Bořita z Martinic Janu Zdeňkovi Vratislavovi z Mitrovic dva místodržitelství patenty, aby je rozšířil ve Slánském kraji, přičemž jej požádal, aby je předal i do Slaného. Oslovený hejtman poslal do města služebného pacholka s nařízením, že listiny musí předat slánského purkmistrovi. Ten však po svém příchodu do města nezamířil na radnici, kde se v tu dobu purkmistr zdržoval, ale pokoušel se jej vyhledat v jeho domě. Když jej na uvedeném místě nezastihl, položil zde oba patenty na stůl a odešel.⁹⁸¹ Okolnosti okolo patentů „*na stůl povržených*“ rozlítily Jaroslava Bořitu z Martinic natolik, že vystoupil proti oběma krajským hejtmanům, Janu Zdeňkovi Vratislavovi z Mitrovic a Bohuslavu Hložkovi z Žampachu. V listu z 6. září 1642 oba jmenované šlechtice vyzval, aby se lépe starali o svěřený úřad a opustili od předchozí praxe („*aby ste vy sami to vše skutečně řídili, všechny i všelijaké posly po kraji rozslali a v známost uvozovali*“).⁹⁸²

Dalším překážkám v komunikaci se svými úředníky se smečenský hrabě rozhodl čelit novými úpravami její hierarchie. Přikázal proto slánskému místohejtmanovi Augustinu Kosinovi, aby nadále přijímal snesení od slánské městské rady a vypracovával vlastní dobrozdání o situaci ve městě, neměl je však nově zasílat přímo šlechtici, ale dopravovat je do vrchnostenské kanceláře k rukám smečenského úředníka. Ten je měl každé pondělí v noci předávat Martinicovu soukromému poslovi, který mu zprávy dovážel do Prahy („*[zprávy] sem týž ouředník můj smečenský každý týden v pondělí na noc posílá a sem ke mně v outerý ráno přichází*“). Augustin Kosina si ovšem na nepohodlí spojené s osobním doručováním zpráv na smečenský zámek jen těžko zvykal. Volil proto setrvání v zaběhnutém cyklu a odesílal šlechticovi zprávy do Prahy přímo a navíc prostřednictvím běžných posílů.⁹⁸³

---

⁹⁷⁹ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 7'-9'.

⁹⁸⁰ J. VOJTÍŠKOVÁ, *Písemná komunikace*, s. 124.

⁹⁸¹ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 9.

⁹⁸² Tamtéž, fol. 9'.

⁹⁸³ Tamtéž, fol. 10'.

Nepravidelné doručování zpráv o situaci ve Slaném, kterému chtěl šlechtic novými úpravami zamezit, tak pokračovalo a způsobovalo další komunikační šum. Navíc rostly náklady spojené s doručováním korespondence mezi Jaroslavem Bořitou z Martinic a jeho úředníky, protože Kosina vyplácel vedle privátního posla i další běžné doručovatele. Smečenský šlechtic jej proto několikrát vyzval k tomu, aby se začal řídit novou normou a podřídil se novému komunikačnímu rámci (*„ty toho nečiníš, i psaní mně sem odsíláš a jemu [poslu] z důchodů svých platíš [...] v tom já s Tebou hrubě zle nespokojen jsem“*).⁹⁸⁴

Tvrdou ránu zasadil celému komunikačnímu systému rok 1644. Tehdy zemřel regent Zachariáš Vejda z Bezděkova, který v hraběcích službách působil více než dvacet let.⁹⁸⁵ Jaroslav Bořita z Martinic ztratil v jeho osobě jednoho ze svých nejspolehlivějších služebníků, znalce poměrů ve Slaném a na okolním panství. Ztrátu nesli těžce i členové slánské měšťanské obce. V posledních letech se jim podařilo získat v Zachariáši Vejdovi z Bezděkova cenného přímluvce, který měl blízký vztah k Jaroslavu Bořitovi z Martinic a vyznal se v jeho nevypočitatelných náladách. V roce 1641 jim např. při své návštěvě Slaného Zachariáš Vejda z Bezděkova doporučoval, aby se na Jaroslava Bořitu z Martinic obrátili se svými žádostmi týkajícími se ekonomického posílení městské obce. Vyzval je také, aby si ve svém snažení pospíšili, protože šlechtic se těší dobrému rozmaru (*„co nejdříve býti může k tomu se přičinili a J[eho] H[raběcí] Excell[enci] o nadání a milosti udělení obci [...] žádali, že nyní čas příležitý k tomu jest a H[raběcí] Excell[ence] že oumyslu a vůle té býti ráčí“*).⁹⁸⁶ Jeho úmrtím se narušila klientská síť vztahů, která se vytvořila mezi ním a příslušníky slánských měšťanských elit, na jejímž základě se měšťané snažili dosáhnout výhod pro slánskou obec.⁹⁸⁷

Při obrácení informačního toku, tedy v komunikaci směrem od Jaroslava Bořity z Martinic k slánské měšťanské obci, zasílal smečenský pán svá nařízení regentu všech panství Zachariáši Vejdovi z Bezděkova, který je většinou písemně postupoval Augustinu Kosinovi. Ten je slánským měšťanům sděloval stejně jako v předchozích letech ústně, když je předčítal shromážděné obci.⁹⁸⁸ Po přečtení je písař zaznamenal do radního manuálu či knihy

⁹⁸⁴ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 10'.

⁹⁸⁵ „Téhož léta 18. Augusti, umřel Vácslav Libovický, ouředník Smečanský, na jehož pohřbu pan Zacharyáš Vejda, regent těch časů J. H. Ex. se v kostele těžce rozstonal, z kteréž nemoci nevyšel až 24. Sept. umřel; J. B. MILTER (ed.), *Zlomek pamětí slánských*, s. 18. K vypořádání Vejdovy pozůstalosti srov. SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 134.

⁹⁸⁶ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 59, fol. 77'.

⁹⁸⁷ J. KADERÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 94.

⁹⁸⁸ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 37'.

patentů a v opisu byla vyvěšena na veřejně slánské radnice („na místě radním“).⁹⁸⁹ Oproti předchozím letům byla patrná snaha Jaroslava Bořity z Martinic zjistit, zda se jeho vůle prezentovala opravdu všem měšťanům. Augustin Kosina musel proto zaznamenávat, zda se s nařízením seznámili skutečně všichni měšťané („v plnosti obce“) nebo se na radnici někdo nedostavil („pánům některým“).⁹⁹⁰ Klíčovou roli měli opět sehrávat příslušníci městských samosprávných celků, především městské rady, jejichž přítomnost měla zaručovat, že v případě nepřítomnosti celé obce dokážou dále šířit urozenskou vůli.⁹⁹¹

6. 6. Soupeření center moci – vrchnost v poměru k slánským děkanům

Patrně s rostoucím znepokojením sledoval Jaroslav Bořita z Martinic postupně sílící vliv slánského děkana Bartoloměje Roetlendera. Jeho strach z narůstající moci církevních institucí byl patrný i v celozemském měřítku a odrazil se například v jeho snahách o pozastavení vzniku nových arcibiskupství.⁹⁹² Okamžitě po převzetí panství roku 1638 se s duchovním rozloučil a na jeho místo přivedl nového kněze Jana Cerva.⁹⁹³ Ten ale navázal na Roetlenderovu činnost a začal si upevňovat svou mocenskou pozici v rámci smečenského panství. Zároveň se na sklonku roku 1641 začal potýkat s existenčními potížemi, které plynuly z neschopnosti slánské obce odpovídajícím způsobem zajistit jeho obživu. Ačkoliv se smečenský pán pokoušel vymáhat částky dlužné děkanovi na slánských měšťanech a poddaných svých vesnic žalářováním („městského na rathaus a sedlského do šatlavy“), nijak se nesnažil vyživovat jej vlastním nákladem, o což jej děkan několikrát žádal. Jeho písemná podání, že kvůli velkému odlivu osob z panství způsobeného emigrací a vojenskými útoky nemůže pouze s penězi od svých farníků vystačit, zůstávala nevyslyšena.⁹⁹⁴ Jaroslav Bořita z Martinic se totiž rozhodl využít děkanovy nepříznivé ekonomické situace a donutit jej k odchodu z děkanství. Pro tuto domněnku svědčila i skutečnost, že ve stejné době započal s hledáním nového, loajálnějšího duchovního, který by se nepokoušel o další církví podpořenou mocenskou emancipaci v rámci smečenského panství.⁹⁹⁵

---

⁹⁸⁹ J. HRDLIČKA – J. KADERÁBEK, *Individuální prvky*, s. 84.

⁹⁹⁰ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol.

⁹⁹¹ J. HRDLIČKA, *Víra*, s. 519-520.

⁹⁹² A. CATALANO, *Zápas*, s. 286-290.

⁹⁹³ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 3.

⁹⁹⁴ Tamtéž, kniha č. 1., fol. 3-6.

⁹⁹⁵ K tomu srov. rozmíšky s Harrachem A. CATALANO, *Zápas*, s. 289.

Důležitým krokem k odstranění stávajícího slánského děkana byly změny v uspořádání far. Jaroslav Bořita z Martinic nejprve odtrhl od smečenského děkanství hobšovickou faru, kterou přidal Cervovi ke správě do děkanství slánského. K přibylým povinnostem ovšem zanechal děkanovi stejný plat. Od prvních okamžiků také začal duchovního napomínat z neřádného spravování nového benefícia, které zřejmě z časových důvodů nedokázal obstarávat. Na další děkanovy snahy o lepší finanční zajištění reagoval Jaroslav Bořita z Martinic krátkodobým zvýšením ročního platu o 50 kop grošů, které však neodpovídaly náročnosti správy daných farností. Peněžní nadání šlechtic nezapomněl spojit s útokem na děkanovu osobu („*pan děkan slánský jsa již člověk letitý a nemladý, kdyby zbytečného lakomství na straně zanechal, mohl by dobře na tom platu [žít býti]*“).⁹⁹⁶

Pro vzájemný vztah Jaroslava Bořity z Martinic a kněze Jana Cerva bylo určující i soupeření slánského děkana se smečenským děkanem Václavem Aloisiem Nepomuckým. Hrabě z Martinic smečenského duchovního na úkor Jana Cerva upřednostňoval a protěžoval, což slánský děkan nesl s velkou nelibostí.⁹⁹⁷ Návštěvy smečenského děkana na slánské faře se pak neobešly bez vzájemných konfliktů, protože Jan Cervus se jej dotýkal zřejmě i během kázání a popouzel proti němu slánské měšťany. Václav Aloisius Nepomucký přitom ve Slaném často přenocoval na svých cestách do Prahy. Zřejmě největším projevem zášti mezi oběma děkany se stala událost ze září 1640. Dvanáctého dne tohoto měsíce přijel Václav Nepomucký za hraběcím úředníkem Augustinem Kosinou, který jako bývalý slánský primas přebýval ve Slaném. Svého koně nechal smečenský děkan před Kosinovým domem, který byl nedaleko fary. Když Václav Nepomucký vyřídil s úředníkem své záležitosti, našel svého koně zohaveného („*že jest někdo tomu koni jeho ocas uřezal a na čele hlavy v srsti pleš udělal*“).⁹⁹⁸ Smečenský duchovní vnímal celou událost jako útok na svou čest a požadoval na slánské městské radě, aby neprodleně odhalila viníka.⁹⁹⁹ Slánští konšelé ovšem jeho žádosti z výše naznačených důvodů nevyhověli. Smečenský děkan musel odjet na svou farnost pohaněn.

Slánský duchovní tlak ze strany Jaroslava Bořity z Martinic nevydržel a souhlasil se svým odchodem. Na jeho místo měl nastoupit Řehoř Mitis, kterého si smečenský šlechtic vyhlédl již v kněžském semináři, s největší pravděpodobností na doporučení kardinála Arnošta

---

⁹⁹⁶ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 3.

⁹⁹⁷ Tamtéž, fol. 8, 12, 35.

⁹⁹⁸ Tamtéž., kniha č. 59, fol. 54.

⁹⁹⁹ Srov. M. DINGES, *Ehre*, s. 36-38.

z Harrachu. Ten mu koncem dubna 1643 oznámil, že Mitis již „*dokonale na kněžství posvěcen jest*“ a nic tedy nebrání tomu, aby se ujal slánského děkanství.¹⁰⁰⁰ Celá situace se nenadále vyřešila v Martinicův prospěch sama, když Jan Cervus v následujících dnech náhle zemřel.¹⁰⁰¹ Jaroslav Bořita z Martinic nejprve váhal, zda krátce po absolvování kněžského semináře dokáže Řehoř Mitis obstát v úloze děkana, kardinál Arnošt z Harrachu jej však ujistil, že se mladík v jezuitské koleji „*pilně a dobře učil*“ a svěšený úkol pro něj nebude představovat větší obtíže.¹⁰⁰² Svého místa se Řehoř Mitis ujal 22. května 1643.¹⁰⁰³

Ve svém novém působišti Řehoř Mitis nevydržel dlouhou dobu. Nový děkan snášel s velkými těžkostmi zásahy smečenské vrchnosti do svých pravomocí.¹⁰⁰⁴ S velkou nelibostí se také potýkal s tím, že mu měla být místo roční platu odvedena pouze jeho polovina, protože za první dvě čtvrtletí zaplatili slánští měšťané již Janu Cervovi. Dávky dostával Řehoř Mitis opět s velkým zpožděním a na jeho naléhání na Jaroslava Bořitu z Martinic nepřicházely žádné odpovědi, protože šlechtic nebyl spokojen s jeho loajalitou.¹⁰⁰⁵ Trpělivost děkanovi došla již v únoru 1644, kdy ohlásil smečenskému pánovi, že hodlá ze Slaného odejít. Slánští měšťané, kteří zřejmě nevěděli o lokálním mocenském soupeření mezi Jaroslavem Bořitou z Martinic a představiteli církve, byli jeho postojem zaskočeni. Na svou obhajobu zaslali urozenci list, ve kterém jej ubezpečovali o tom, že nemají podíl na děkanově rozhodnutí odejít („*pan děkan v tom se prohlásiti ráčil, že déleji ve službách duchovních s námi pracovati nemínil, [ačkoliv si] na žádné nedostatky nestěžoval a stěžovati nemohl [...] příčiny jsme k tomu nedali*“).¹⁰⁰⁶

Hrabě z Martinic už si ovšem našel za rozhořčeného Mitise zastoupení v osobě kněze Vavřince Ludvíka Hoffmanna. Pro příjezd nového děkana dal Jaroslav z Bořita z Martinic ze Slaného vypravit do Prahy početnou družinu. Městská rada musela ze svého středu vybrat dva konšely, kteří doprovázeli kočár jedoucí pro nového kněze. Slavnostního průvodu se zúčastnil i vybraný kostelník. Na ochranu spřežení bylo vybráno šest mušketýrů, kteří kočár obklopovali a doprovázeli konvoj do Prahy.¹⁰⁰⁷ S tímto doprovodem dorazil nový děkan také

---

¹⁰⁰⁰ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 15.

¹⁰⁰¹ SOA Praha, Sběrka matrik, f. ú. Slaný, inv. č. 2, fol. 423.

¹⁰⁰² SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 15'.

¹⁰⁰³ Tamtéž, fol. 100.

¹⁰⁰⁴ A. CATALANO, *Zápas*, s. 209.

¹⁰⁰⁵ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 106.

¹⁰⁰⁶ Tamtéž, fol. 101, 105.

¹⁰⁰⁷ Tamtéž, fol. 105; E. MUIR, *Ritual*, s. 252-254.

do Slaného. Ačkoliv v případě Vavřince Hoffmana projevil Jaroslav Bořita z Martinic lepší úsudek a děkan lépe vyhovoval jeho požadavkům, v roce 1649 musel začít s hledáním duchovního správce nanovo. Vavřinec Hoffman totiž v jeho průběhu zemřel.¹⁰⁰⁸

Šlechticovy snahy o osazení slánského děkanství novým duchovním správcem přerušil nenadálý vpád švédských vojsk do Prahy. Osudným se Jaroslavu Bořitovi z Martinic stalo ostřelování Pražského hradu a Malé Strany z děl a houfnic, které Švédové přitáhli k městu. Smečenský šlechtic byl při jednom z nich zasažen kartáčovou střelou, která mu způsobila těžká zranění.¹⁰⁰⁹ Při následném plenění jeho kanceláře lehla popelem prakticky veškerá jeho úřední i osobní korespondence. Zraněný šlechtic v jeho průběhu upadl do švédského zajetí.¹⁰¹⁰ Generál Jan Kryštof Königsmark, který smečenského uroence zajal, mu umožnil, aby se ze své nezáviděnlivé situace vyplatil. Jaroslav Bořita z Martinic se nejprve o pomoc obrátil na slánskou měšťanskou obec. Požadoval na ní, aby mu zajistila peníze nutné k jeho osvobození. Slánští měšťané ovšem prostřednictvím městské rady na jeho žádost odpověděli zamítavě s poukazem na finanční těžkosti obce.¹⁰¹¹

Prostředkováním ostatních šlechticů, kteří se za zajatého šlechtice finančně zaručili, se Jaroslav Bořita z Martinic dostal z dosahu vojenského řádění na druhý břeh Vltavy.¹⁰¹² V posledních dnech se snažil umírající šlechtic pokyny svým úředníkům a slánských měšťanům diktovat svým písařům. Jeho vážný zdravotní stav mu nedovoloval předkládané písemnosti ani podepisovat („*poněvadž jsem se vlastní rukou svou pro velikou bolest nikoliv podepsati mohl*“).¹⁰¹³ Smečenský hrabě zemřel 21. listopadu 1649.¹⁰¹⁴ Jeho smrt znamenala další zlom v konfesijním a mocenském vývoji slánské měšťanské obce.¹⁰¹⁵

---

¹⁰⁰⁸ SOA Praha, Sběrka matrik, f. ú. Slaný, inv. č. 2, fol. 541.

¹⁰⁰⁹ A. SEDLÁČEK, z *Martinic*, s. 919-920

¹⁰¹⁰ A. CATALANO, *Zápas*, s. 290.

¹⁰¹¹ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 59, fol. 193´.

¹⁰¹² A. CATALANO, *Zápas*, s. 291, 295.

¹⁰¹³ Lobkovické sbírky Nelahozeves, Lobkovicové roudničtí – Rodinný archiv, B 214, fol. 171, dopis Jaroslava Bořity z Martinic Zdeňku Vojtěchu Popelovi z Lobkovic z 20. října 1649.

¹⁰¹⁴ A. SEDLÁČEK, z *Martinic*, s. 920.

¹⁰¹⁵ Šlechticovo úmrtí mělo zásadní vliv i na celozemské uspořádání srov. A. CATALANO, *Zápas*, s. 296-297.

6. 7. Shrnutí

Když převzal Jaroslav Bořita z Martinic roku 1638 Slaný do plnoprávné dědičné držby, znamenalo to pro měšťany nutnost se sžívat se svým novým sociálním statutem. Přes počáteční pokusy vymoci si na smečenském vladaři robotní úlevy se obyvatelé města časem smířili se svým novým postavením. V době švédského vpádu již měšťané projevovali nové vrchnosti příkladnou lojalitu. Hrabě z Martinic si dokázal jejich poslušnost vynutit vytvořením přísně hierarchizovaného komunikačního systému a byrokratizací samosprávných celků. Ve stejné době bylo možné zpozorovat také úplnou změnu hodnotového systému slánských měšťanů. Ta se odrazila v jejich pohledu na exulanty a jejich potomky a příbuzné usazené ve městě. Dále se promítla do zbožných odkazů, které slánští měšťané postupovali kostelu sv. Gotharda, a snah o oživení literátského kůru. V souvislosti s tímto pohybem se zvyšovalo sebevědomí slánských děkanů, kteří se pokoušeli mocensky emancipovat na Jaroslavu Bořitovi z Martinic. Ten na jejich snahy reagoval ekonomickým tlakem a soustavným navyšováním jejich povinností, takže na místě slánského děkana docházelo k častým výměnám. Další Martinicovy zásahy do městského organismu přerušila jeho náhlá smrt způsobená zdravotními komplikacemi po těžkém zranění, které šlechtic utrpěl při švédském obléhání Prahy roku 1649.

7. POD NOVOU VRCHNOSTÍ (1649-1665)

Statky Jaroslava Bořity z Martinic připadly po jeho smrti jeho čtyřem přeživším synům. Nejstaršímu Jiřímu Adamovi, Bernardu Janovi Ignáci, Maxmiliánu Valentinovi a v neposlední řadě také Ferdinandu Leopoldu Bennonovi, proboštu vyšehradské kapituly.¹⁰¹⁶ V tomto místě bylo třeba opravit názor starší literatury, která za správce Slaného označovala Jiřího Adama z Martinic.¹⁰¹⁷ Tento šlechtic byl jako prvorozený syn smečenského domu nadán přídomkem pán na Smečně a ve Slaném, statky ale přenechal k užívání svému bratrovi Maxmiliánu Valentinovi z Martinic.¹⁰¹⁸ Ten dal o svém porovnání s bratrem neprodleně vědět slánskému úředníkovi Augustinu Kosinovi, kterého vyzval, aby už listy týkající se správy Slaného nezasílal jeho bratrům, ale pouze jemu.¹⁰¹⁹

Zanedlouho poté do města jeho nový správce také zavítal. Jeho přítomnost ve Slaném byla spojena se symbolickým potvrzením loajality všech měšťanů a jejich plného přijetí katolické víry. Maxmilián Valentin z Martinic nejprve dopisem adresovaným jeho úředníku Augustinu Kosinovi sezval všechny plnoprávné měšťany, měšťanky a vdovy na radnici.¹⁰²⁰ Učinil tak po vzoru svého otce, který stejné místo ve dvacátých letech využíval k prosazování nových mocenských a konfesijních poměrů.¹⁰²¹ Scénář jeho převzetí moci se lišil od toho, který v roce 1638 přichystal slánským měšťanům jeho otec, Jaroslav z Bořita z Martinic, jen v detailech. Ty však byly důležité pro pochopení změn, které nastaly v průběhu 11 let, jež od dědičného prodeje Slaného uběhly.

Šlechtic přijel v doprovodu jezuity Zachariáše. Na radnici se sešel se všemi představiteli lokální moci, jimiž byli slánský děkan Václav Vykročil, hejtman všech martinických panství Matyáš Břečkovský, slánský hejtman Augustin Kosina a slánský purkrabí Viktorin Daniel

---

¹⁰¹⁶ První syn Jaroslav narozený v roce 1618 se dožil pouhých osmnácti let. Srov. A. SEDLÁČEK, *z Martinic*, s. 920.

¹⁰¹⁷ J. ŠŤOVÍČEK, *Slaný v době pobělohorské*, s. 69.

¹⁰¹⁸ Na správu Slaného Maxmiliánem Valentinem z Martinic upozornil také A. CATALANO, *Příběh*, s. 30.

¹⁰¹⁹ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 59, fol. 210', list Maxmiliána Valentina z Martinic Augustinu Kosinovi z 21. března 1650.

¹⁰²⁰ Tamtéž, fol. 212'.

¹⁰²¹ K roli radnice srov. T. WELLER, *Der Ort*, s. 285-307; J. HRDLIČKA – J. KADEŘÁBEK, *Individuální prvky*, s. 84-85.

Alexandr.¹⁰²² Oproti situaci, kdy Jaroslav Bořita z Martinic prezentoval své nové mocenské postavení, šlo v tomto případě o „pouhé“ potvrzení statu quo. Maxmilián Valentin z Martinic proto nezvolil místo, které by přímo odkazovalo k podřízenému postavení slánské měšťanské obce a neumístil celý probíhající rituál do panského domu.¹⁰²³ Z jeho postoje byla spíše patrná snaha ukázat dobrou vůli nové vrchnosti, která oceňuje poslušnost svých poddaných. Právě skutečnost, že se celý akt mohl odehrávat na radnici, ukazoval na úplnou loajalitu slánských konšelů a dalších příslušníků slánských měšťanských elit k nové vrchnosti.

Prvním krokem, který Maxmilián Valentin z Martinic před shromážděnými učinil, položil základy budování paměti na svého otce Jaroslava Bořitu z Martinic.¹⁰²⁴ Ve svém proslovu, v němž vyzdvihl osobní kvality zesnulého šlechtice, neopomenul zdůraznit příčinu jeho smrti. „Časné vykročení“ ze světa Jaroslava Bořity z Martinic, které bylo následkem zranění způsobeného nepřítelem katolické víry při její hrdinné obraně, dotvářelo jeho obraz dokonalého služebníka katolického vyznání i církve a stavěla jej na roveň jejích mučedníků.¹⁰²⁵ Další bod proslovu Maxmiliána Valentina z Martinic se dotýkal věrnosti, kterou jeho otec smrtí v císařských službách osvědčil panovnickému domu a celému rodu Habsburků.¹⁰²⁶ Svým proslovem mladý šlechtic přibližoval svého otce dobovému ideálnímu obrazu loajálního šlechtice.¹⁰²⁷ Završoval také sebe prezentaci svého otce, který v předchozích letech doufal v možnost osvědčit svou věrnost katolické církvi právě mučednickou smrtí.¹⁰²⁸ Zároveň daný okamžik sloužil i sebe prezentaci samotného Maxmiliána Valentina z Martinic, který v sobě sliboval zachovat veškeré ctnosti svého otce, zajistit jejich pokračování a osvědčit se ve službách habsburského domu stejným způsobem jako Jaroslav Bořita z Martinic či dokonce svého otce předčít.¹⁰²⁹

---

¹⁰²² SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 59, fol. 212´.

¹⁰²³ Tamtéž, fol. 212´-213.

¹⁰²⁴ K tomu srov. G. CUBBIT, *History*, s. 75-90, zejména s. 81-82.

¹⁰²⁵ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 59, fol. 212. K diskurzu mučedníka srov. Johan LEEMANS (ed.), *More Than a Memory. The Discourse of Martyrdom and the Construction of Christian Identity in the History of Christianity*, Leuven 2005, zejména s. XIII-XIV úvodu, k období protireformace s. 243-370.

¹⁰²⁶ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 59, fol. 212.

¹⁰²⁷ K tomu srov. V. BŮŽEK, *Urozenec*, s. 106-107.

¹⁰²⁸ Srov. s. 71-74 této práce.

¹⁰²⁹ K tomu srov. Rostislav SMÍŠEK, *Císařský dvůr a dvorská kariéra Ditrichštejnů a Schwarzenberků za vlády Leopolda I.*, České Budějovice 2009, s. 77-79.

Druhý krok nástupnického rituálu Maxmiliána Valentina z Martinic spočíval ve slibu poddanství nové vrchnosti. Jednotlivci předstupovali před šlechtice a slibovali mu poddanství, poslušnost a věrnost. První se před něj postavil primas jako nejvyšší představený městské obce. Svou autoritou zastupoval i měšťany, kteří se nemohli celého aktu zúčastnit osobně.¹⁰³⁰ Po něm následovali purkmistr a zbývající radní. Dále svou poslušnost slibovali měšťané a jejich manželky. Řadu uzavíraly vdovy.¹⁰³¹ Každému předstoupivšímu zopakoval hejtman panství Matyáš Břečkovský formuli: „*Slibuji poddanost, věrnost a poslušnost*“, aby jejím nesprávným vyslovením či komolením nedošlo k narušení probíhajícího rituálu.¹⁰³² Po jejím vyřčení stvrdili měšťané a měšťanky svůj slib podáním ruky Maxmiliánu Valentinovi z Martinic.¹⁰³³

Další události se týkaly městských samosprávných celků. Slánští konšelé a obecní starší předstoupili před přítomného šlechtice s žádostí o obnovu městské rady a dalších úřadů.¹⁰³⁴ Maxmilián Valentin jejich žádosti vyhověl a ustanovil novou městskou radu, sbor obecních starších, rychtářů a kostelníků. Obnova samosprávy měla spíše formální ráz, protože personální složení se příliš nezměnilo, byla však důležitým potvrzením kontinuity práva a identity měšťanské obce. Po nastolení do úřadů vykonali zvolení měšťané novou přísahu, ve které se zavazovali k pilnému vykonávání své práce.¹⁰³⁵ Obec byla naopak vyzvána k poslušnosti nově zvoleným konšelům a dalším obecním správcům. Nařízení přitom zdůrazňovalo hodnoty, které byly pro měšťanskou obec považovány za ideální – svornost, rovnost, jednotu a poctivost.¹⁰³⁶ Jako projev své dobré vůle v závěru svého prohlášení navrátil Maxmilián Valentin z Martinic svým poddaným právo svobodně nakládat svým majetkem a odkazovat jej, ovšem s jeho osobním vědomím.¹⁰³⁷

---

¹⁰³⁰ J. KADEŘÁBEK, *Vrcholné orgány*, s. 4.

¹⁰³¹ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 59, fol. 213.

¹⁰³² „[...] *řikáním slov po výš dotčeném J[eho] M[ilosti] všech panství hejtmanů*“; tamtéž. K verbálnímu narušení rituálu způsobenému nesprávným odříkáváním formule srov. B. STOLLBERG-RILINGER, *Much Ado*, s. 10-12.

¹⁰³³ Ke symbolice gest rukou včetně jejího podávání srov. Jean-Claude SCHMITT, *Svět středověkých gest*, Praha 2004, s. 149, 211-216.

¹⁰³⁴ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 59, fol. 213.

¹⁰³⁵ Tamtéž, fol. 213’.

¹⁰³⁶ J. HRDLIČKA, *Měšťan*, s. 143-146; J. MILLER, *Uzavřená společnost*, s. 77-79, 84-85; SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 59, fol. 214.

¹⁰³⁷ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 59, fol. 215.

Poté se všichni přítomní odebrali do kostela sv. Gotharda. Zde oba duchovní sloužili mši. Měšťané a měšťanky po jejím skončení přicházeli k přijímání pod jednou, aby vedle poslušnosti dotvrdili i svou příslušnost ke katolické víře. Právě přítomnost konfesijní složky celého rituálu byla nejdůležitějším prvkem, který odlišoval přístup Maxmiliána Valentina z Martinic od počínání jeho otce. Zatímco Jaroslav Bořita z Martinic chápal celou záležitost v první řadě jako disciplinační akt, kterým dokazoval svoje nově nabyté mocenské postavení, jeho syn spatřoval v převzetí panství možnost, jak prezentovat slánským měšťanům jejich konfesijní příslušnost a svůj hodnotový systém spojený s budováním rodové paměti. Zároveň jim prostřednictvím symbolické komunikační formy nabízel zhuštěný výklad svého významového pole.¹⁰³⁸ Přijetí nové vrchnosti bylo zakončeno znovu na radnici. Sem se odebrali již jen členové městské rady a obecních starších spolu s Maxmiliánem Valentinem z Martinic a jeho úředníky a správci.¹⁰³⁹ Šlechtic zde nechal vystrojit hostinu, která měla stvrzovat nově vytvořené vazby mezi ním a čelnými představiteli slánské městské obce.¹⁰⁴⁰ Svou skladbou a bohatstvím bylo jídlo pro slánské měšťany neobvyklé a později jej reflektovali jako „vzácný oběd z rozličných a oupravných krmí“.¹⁰⁴¹ Během hostiny se také odehrávaly rozličné „kratochvíle“, které sloužily k obveselení nového pána.¹⁰⁴²

Jak poukázala Barbara Stollberg-Rilingerová, záznamy rituálů svou formou a způsobem podání vypovídaly spíše než o jejich skutečném průběhu o pisateli, který se zaměřoval na jejich určité prvky, jež chtěl zdůraznit a prezentovat jejich zachycením svůj osobní postoj.¹⁰⁴³ Z popisu rituálu opětovného přijetí poddanství a nové vrchnosti bylo patrné, že se její tvůrci, s největší pravděpodobností členové slánské městské rady, snažili ukázat své plné ztotožnění s hodnotovým systémem Maxmiliána Valentina z Martinic. Za důležité považoval autor této rozpravy jejich zdůrazňování svého výjimečného postavení v rámci slánské měšťanské obce, které bylo budoucímu čtenáři zápisu představeno vylíčením celé personální výměny městské rady, a především společného hodokvasu s novou vrchností. Úplná změna hodnotového systému slánských měšťanů ještě více vystoupila do popředí při srovnání popisů z let 1638 a 1649. V prvním případě autoři z řad elit již přijali katolickou konfesijní

---

¹⁰³⁸ P. L. BERGER – T. LUCKMANN, *Sociální konstrukce*, s. 44-48.

¹⁰³⁹ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 59, fol. 214’.

¹⁰⁴⁰ Ke spolustolovnictví jako rituálu přijetí srov. A. GENNEP, *Přechodové rituály*, s. 35.

¹⁰⁴¹ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 59, fol. 214’.

¹⁰⁴² Tamtéž, fol. 214’-215.

¹⁰⁴³ B. STOLLBERG-RILINGER, *Symbolische Kommunikation*, s. 503-507

sebeidentifikaci, stále se však snažili proti svojí vrchnosti mocensky vymezit a litovali ztráty statutu královského města. V roce 1649 konšelé ochotně stvrzovali své podřízené postavení, které považovali za přirozené, a s ním související legitimitu vrchnostenské vlády.¹⁰⁴⁴

7. 1. Přejídné období – snahy o mocenskou emancipaci?

Někteří slánští měšťané se pokusili využít smrt Jaroslava Bořity z Martinic a následného mezičasu faktického bezvládní, kdy se o řízení panství zasazovali všichni Martinicovi synové, přičemž jejich příkazy byly mnohdy zcela protichůdné, k prosazení změn ve svůj prospěch.¹⁰⁴⁵ Nejprve se blíže nejmenovaní konšelé snažili dosadit na slánské děkanství člověka, který by více spolupracoval s městskou radou. Začali tedy s písemným jednáním s vhodnými kandidáty, kteří by nastoupili na uprázdněné děkanství. Slánští konšelé nenavázali na předchozí rozhovory Jaroslava Bořity z Martinic a obrátili se na okolní farnosti.¹⁰⁴⁶

Nejvíce se jim zalíbil kněz Jan Jakub Brambůrek, kterého začali přemlouvat, aby se ve Slaném ujal dosud neosazeného děkanského stolce.¹⁰⁴⁷ Ten nejprve nesouhlasil, ale o několik dnů později zaslal slánské radě list, ve kterém jí popisoval Boží vnuknutí, jehož se mu dostalo a v němž jej Kristus nabádal k tomu, aby navštívil Slaný, který strádá nedostatkem duchovního vedení, a začal s hlásáním Božího slova.¹⁰⁴⁸ Slánští měšťané změnu jeho rozhodnutí přijali s povděkem a neprodleně o celé záležitosti zpravili své přechodné správce. Za adresáta svého podání si zvolili Bernarda Ignáce z Martinic, kterému sdělovali, že se jim podařilo získat nového duchovního. Svou vlastní iniciativu ospravedlňovali tím, že bez přítomnosti kněze duchovně strádají („*abych v tom duchovním pokrmu hladu dalšího netrpěli*“).¹⁰⁴⁹ Důvodem byla spíše skutečnost, že bez přítomnosti duchovního se velmi protahovalo vyřizování přechodových rituálů souvisejících s jednotlivými fázemi životního cyklu.¹⁰⁵⁰ V další části svého listu se k tomuto motivu nepřímou přiznali i slánští konšelé („*aby*

---

¹⁰⁴⁴ K tomu srov. J. HRDLIČKA, *Víra*, s. 469.

¹⁰⁴⁵ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 349, 352, 380.

¹⁰⁴⁶ Stejným způsobem se v Uherském Brodě odrazilo soupeření mezi konzistoi a vrchností, srov. P. ZEMEK, *Reformace*, s. 284-286.

¹⁰⁴⁷ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 349.

¹⁰⁴⁸ Tamtéž, fol. 350.

¹⁰⁴⁹ Tamtéž, fol. 351.

¹⁰⁵⁰ E. MUIR, *Ritual*, s. 23.

*nám [...] svátostmi posloužiti mohl“).*¹⁰⁵¹ Bernard Ignác z Martinic jim odpověděl, že se mu podařilo zajistit služby kazatele z kostela sv. Jakuba ve Starém Městě pražském a služeb Jana Brambůrka již nebude zapotřebí. Konšelé se jeho rozhodnutí dále neprotivili a omluvným listem kněze Brambůrka zprostili dalšího usilování o slánské děkanství.¹⁰⁵²

Ve svém snažení pokračovali ve Slaném i poté, co proběhl výše popsany rituál mocenského a symbolického přijetí nové vrchnosti a statku se ujal Maxmilián Valentin z Martinic. Nejspíše počítali s tím, že se mladému šlechtici ve zmatku prvních měsíců nepodaří plně zorientovat v městských správních a finančních záležitostech.¹⁰⁵³ Skutečnost, že slánští měšťané nepovažovali nového smečenského pána za takovou hrozbu jako jeho otce, se odrazila v jejich ekonomických aktivitách. Mezi jednotlivci začal probíhat čilý obchod s nemovitostmi a pozemky, který slánští radní bez vědomí vrchnosti a jejích úředníků zapisovali do radních manuálů i pozemkových knih.¹⁰⁵⁴ Maxmilián Valentin na tyto obchody brzy přišel a pokusil se je zastavit. O radu se obrátil ke svému bratrovi Jiřímu Adamovi z Martinic, přičemž se jej tázal, zda má proti měšťanům tvrdě zakročit. Jiří Adam z Martinic překvapivě nabádal svého bratra k mírnějšímu postupu, když jej upozorňoval na to, že v jiných ohledech jsou slánští měšťané věrnými poddanými („*ke mně [se] věrně a poslušně chovají“*). Doporučil dokonce Maxmilianu Valentinovi, aby udělil slánským měšťanům další privilegia, která by Slaný ekonomicky pozdvihla.¹⁰⁵⁵

Svou roli v tomto ohledu sehrála skutečnost, že slánští měšťané se ve svých podáních, která směřovali k oběma bratrům a jimiž navázali na zaslání suplik z třicátých a čtyřicátých let, již zcela identifikovali s katolickou vírou a systémem hodnot vrchnostenského okruhu.¹⁰⁵⁶ Vedle vlastního rituálu přijetí nové vrchnosti se otevřelo další pole, na němž bylo možné tuto změnu prokázat. Slánští měšťané ve svých písemnostech ukazovali sami sebe jako věrné příslušníky katolické církve („*dobrého katolického obcování“*).¹⁰⁵⁷ Ještě silněji se prohloubil mezigenerační odpor proti otcům, kteří svým kacířstvím a nezodpovědností dovolili, aby obec

---

¹⁰⁵¹ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 351.

¹⁰⁵² Tamtéž, fol. 352.

¹⁰⁵³ Do správy města se ještě po nějakou dobu snažili zasahovat všichni čtyři bratři. Srov. J. ŠTOVÍČEK, *Slaný v době pobělohorské*, s. 69-70.

¹⁰⁵⁴ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 371.

¹⁰⁵⁵ Tamtéž, fol. 380.

¹⁰⁵⁶ Došlo zde k úplnému setření hranic mezi hodnotovými systémy, resp. potlačení slánské kolektivní identity a nekatolické sebeidentifikace. Srov. R. SCRIBNER, *Symbolishing Boundaries*, s. 824.

¹⁰⁵⁷ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 412.

přišla o některá svá privilegia („*zvláště víry svaté katolické se vespolek nepřidrželi a je [privilegia] potratili*“).¹⁰⁵⁸ Klíčovým se stalo uznání vlastního podřízeného postavení, které bylo oproti minulým desetiletím zdůrazňováno a považováno za přirozený stav věci („*věrní, poslušní, dědiční poddaní*“).¹⁰⁵⁹ Zatímco přijetí katolické konfesijní identifikace bylo patrné již na přelomu třicátých a čtyřicátých let, změna ve vnímání vlastního podřízeného sociálního statutu se dovršila až nyní.¹⁰⁶⁰

Maxmilián Valentin z Martinic svému bratrovi vyhověl a jeho jménem zbavil slánské měšťany robotních povinností a nutnosti podílet se na polních pracích na smečenském panství. Od této chvíle mohli slánští měšťané namísto práce prokazovat vrchnosti službu výplatou peněžitých částek. Vymínil si pouze, že městské povozy budou nadále zásobovat vrchnostenský pivovar dostatečným množstvím dříví, aby nikdy nedošlo k zastavení jeho provozu.¹⁰⁶¹ Dalších výhod se slánským měšťanům dostalo poté, co se snažil smečenský šlechtic začít s vytvářením paměti na svou osobu jako dobrého vladaře a milostivou vrchnost („*na památku panování svého [bych] nějakou milosti učiniti chtíti ráčil*“).¹⁰⁶²

Spíše než o snahu emancipovat se mocensky či konfesijně z okruhu Maxmilianova Valentina z Martinic šlo v padesátých letech o několik případů konání jednotlivců, kteří se pokusili využít momentální situace výměny osob v čele panství ke svému osobnímu prospěchu. Katolická víra a hodnoty představované smečenskými urozenci se staly natolik součástí kolektivní identity slánských měšťanů i jejich konfesijní sebeidentifikace, že veškeré jejich pokusy probíhaly uvnitř tohoto systému. Neobrácely se proti němu, ani se žádným způsobem nepokoušely využívat argumentací jiných hodnotových systémů či dokonce odkazů na bývalou slánskou kolektivní identitu s jejími nekatolickými konfesijními prvky.¹⁰⁶³ Právě to, že se mohli Maxmilián Valentin a Jiří Adam z Martinic neustále utvrzovat o loajalitu slánských poddaných, vedlo nakonec k jejich rozhodnutí ekonomicky pozvednout slánskou městskou obec.

---

¹⁰⁵⁸ Tamtéž, fol. 413ʹ.

¹⁰⁵⁹ Tamtéž, fol. 428, 429, 531.

¹⁰⁶⁰ Tento jev bylo možné považovat za důsledek dlouholeté hodnotové dominance sociálního okruhu kolem Jaroslava Bořity z Martinic. Srov. L. KLUSÁKOVÁ et al., *Namísto úvodu*, s. 19.

¹⁰⁶¹ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 430.

¹⁰⁶² Tamtéž, kniha č. 59, fol. 240ʹ.

¹⁰⁶³ K přijetí nových hodnotových rolí P. L. BERGER – T. LUCKMANN, *Sociální konstrukce*, s. 76-79.

7. 2. Nové normy Bernarda Ignáce z Martinic

Správa Slaného vedená Maxmiliánem Valentinem z Martinic neměla dlouhého trvání. Příčinou se stalo náhlé úmrtí Jiřího Adama z Martinic v roce 1651, které vedlo k dalším přesunům rodového majetku.¹⁰⁶⁴ Na jeho místo vladaře smečenského domu postoupil Bernard Ignác z Martinic, který v této době dosáhl jednoho z vrcholů své kariéry získáním místa nejvyššího zemského purkrabího. Přitom ke světské dráze nejprve nebyl předurčen, do smrti svého bratra Jana Jindřicha se zabýval duchovními záležitostmi a působil jako magdeburský a posléze pasovský kanovník.¹⁰⁶⁵ O nové situaci se dozvěděli slánští měšťané opět prostřednictvím Augustina Kosiny, který byl o celé záležitosti zpraven listem od Maxmiliána Valentina z Martinic. Z tónu celé zprávy bylo možné usuzovat, že šlechtic nesl ztrátu spravovaného panství s nelibostí. Mezi bratry možná došlo i k rozdílu.¹⁰⁶⁶ Maxmilián Valentin zřejmě počítal s tím, že Bernard Ignác zaneprázdněný službou v nejvyšších zemských úřadech nebude mít o správu Slaného zájem, ponechá si jako Jiří Adam pouze predikát „pán na Slaném“ a správu města s jeho výnosy přenechá jemu.¹⁰⁶⁷

Bernard Ignác z Martinic se správy Slaného ujal vydáním dvou obsáhlých instrukcí. První čítala dvacet pět bodů a zaměřovala se na činnost městské rady, přičemž její postoj ke konfesijnímu uspořádání ve městě upravovaly první tři články. Druhá instrukce se snažila vymezit podobu náboženského života ve Slaném celým svým obsahem. V prvním bodě první instrukce se smečenský šlechtic obracel k městské radě a upravoval jí průběh její přísahy. Konšelé měli nadále skládat slib věrnosti obci a vrchnosti před křížem a dvěma zapálenými voskovicemi. Nejprve byli vyzváni, aby zdvihli dva prsty, které pak položili na první kapitolu evangelia svatého Jana a učinili vyznání svaté katolické římské víry.¹⁰⁶⁸ Ve druhém bodě je šlechtic zavazoval k tomu, aby náležitě vyhledávali nekatolíky a zamezovali jim ve scházení a pořádání tajných pobožností. Ve třetím je vyzýval k dohledu

---

¹⁰⁶⁴ Zdeněk HOJDA, *Bernard Ignác z Martinic – pokus o portrét fundátora*, in: Dana Příbylová – Vladimír Příbyl (edd.), *Slánské rozhovory 2008*. Piaristé, Slaný 2009, s. 12-18, zde s. 13-14.

¹⁰⁶⁵ Alessandro CATALANO, *Bernard Ignác z Martinic a jesuité. Proměny vztahů mezi Tovaryšstvem Ježíšovým a politickou mocí v Čechách v druhé polovině 17. století*, in: P. Cemus – R. Cemus SJ (edd.), *Bohemia Jesuitica 1556-2006 I.*, s. 247-258, zde s. 251. K Martinicově kariérnímu vzestupu srov. též P. MAŤA, *Svět*, s. 790, 875-877; Z. HOJDA, *Bernard Ignác z Martinic*, s. 15.

¹⁰⁶⁶ Ke vztahu Bernarda Ignáce z Martinic s bratry srov. Z. HOJDA, *Bernard Ignác z Martinic*, s. 14.

¹⁰⁶⁷ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 59, fol. 250.

¹⁰⁶⁸ Tamtéž, fol. 252; Přisahal se na formulaci „*Na počátku bylo Slovo, Slovo bylo u Boha a Bůh byl Slovo.*“ Srov. *Bible*, Jan 1:1.

nad vykonáváním postů a chozením do kostela.¹⁰⁶⁹ Oproti podobně obecným artikulům, které vydával jeho otec Jaroslav Bořita z Martinic, Bernard Ignác poslední bod nebyvale rozvedl. Určoval v něm pokrmy, kterých se měli měšťané vystříhat v době půstu, určoval, jak dlouho mají setrvat na kázání a dokonce jim v době konání pobožností a svátků zapovídal veškerou činnost, která by je odváděla od myšlenek na spásu své duše („*všelijakého díla hmotného zjevně neb ukrytě nedělali, nic neforovali, nehandlovali, neprodávali*“).¹⁰⁷⁰

Druhá instrukce se stala sumou hodnotového systému Bernarda Ignáce z Martinic, ve které představoval slánským poddaným svůj pohled na ideální podobu prožívání katolické víry. V něm bylo možné oproti přístupu Jaroslava Bořity z Martinic zaznamenat znatelný posun. Smečenský šlechtic již nepožadoval na měšťanech pouhé mechanické potvrzování konfesijní příslušnosti prostřednictvím opakovaných zpovědí a přijímání pod jednou.¹⁰⁷¹ Jeho snahou bylo slánské obyvatele přivést k niternému přijetí vštípených hodnot („*Pána Boha všemouhoucího [abyste] nadevšecko milovali, jej vroucně uctili a chválili, jeho se báli*“).¹⁰⁷² Poprvé se v instrukci objevil motiv spásy duše, kterého měli věřící dosáhnout horlivostí, pevností ve víře, zejména v Matku Boží, a odpíráním zlého („*v prospěch spasení duší vašich*“).¹⁰⁷³

V další části instrukce představoval Bernard Ignác z Martinic podrobný návod, podle něžž měli slánští měšťané žít a dosáhnout tak spásy své duše. Ideální věřící v souladu s instrukcí o Velikonocích, Vánocích a jednom z mariánských svátků, buď Nanebevzetí Panny Marie či Narození Panny Marie, vykonal zpověď a přijímal pod jednou. Ve své mysli byl při těchto aktech neustále přítomen Boží milosti, aby jej myšlenky na jiné úkony nepřipravily o věčnou spásu.¹⁰⁷⁴ Následně přijal od zpovědníka uložené pokání a pilně je vykonal s vědomím, že svatá katolická církev je prostoupena milostí Ducha svatého, takže v případě uloženého trestu nemohl duchovní chybit.¹⁰⁷⁵ Dále se ve svátky a o nedělích vyhýbal jakékoliv práci, ale se zazněním zvonů spěchal na mši, kde vytrval až do skončení kázání a poté se po poledni

---

¹⁰⁶⁹ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 2, fol. 18’.

¹⁰⁷⁰ Tamtéž, fol. 19. K hodnotám barokního katolicismu srov. Jiří MIKULEC, *Katolická zbožnost mezi barokem a osvícenstvím*, in: M. Ondo Grečenkova – J. Mikulec (edd.), *Církev*, s. 143-163, zde s. 154.

¹⁰⁷¹ J. HRDLIČKA – J. KADEŘÁBEK, *Individuální prvky*, s. 72-76.

¹⁰⁷² SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 2, fol. 40.

¹⁰⁷³ Tamtéž, fol. 40’; T. MALÝ, *Smrt*, s. 81

¹⁰⁷⁴ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 2, fol. 40’.

¹⁰⁷⁵ Srov. *Bible*, Sk 2:17.

znovu odebral na nešpory. Na obě bohoslužby s sebou bral nejméně další tři členy své rodiny a čeládky a dbal na to, aby i oni vykonali pobožnost s myšlenkou na Boží spravedlnost.¹⁰⁷⁶

Poslední oddíl se týkal dodržování postů a obecných ustanovení. Člověk dbající své spásy podle mínění Bernarda Ignáce z Martinic v tomto období nejedl žádné masné výrobky, přičemž půst držel předepsaných čtyřicet dní před Velikonocemi, na den sv. Evangelisty Marka, v době konání procesí a jiných významných církevních událostí. Během nich jedl pouze ryby a luštěniny a nastalého času využíval k rozjímání o Boží dobrotě a budoucí spáse svojí duše. Obecně se po dobu celého roku vystříhal pití alkoholu, klení a nestydatostí plynoucích z tělesného pokušení.¹⁰⁷⁷

Šlechticovo přání se nedařilo vždy naplnit. Již v srpnu 1652 si slánský děkan stěžoval u primátora Daniela Vepřka, že měšťané odcházejí z výročních mší ještě před kázáním. Primas byl proto nucen zvolit dva inspektory, kteří nejen že dohlíželi na včasné chození do kostela, ale v okamžiku, kdy do něj přišli všichni měšťané, zavřeli kostelní dveře a zajistili je závorami, které odstranili až poté, co kázání skončilo.¹⁰⁷⁸ Jako by se tím vrátila celozemská opatření z roku 1627, kdy byli v českých městech tímto způsobem přinuceni vyslechnout kázání arcibiskupských plnomocníků všichni mužští obyvatelé měst.¹⁰⁷⁹ Přes tyto drobné rozpory byla katolická konfesijní identifikace ve slánských měšťanech již plně zakořeněna. Když je na sklonku roku 1652 žádali saští kupci o možnost prodávat na slánských trzích sukno, odvolávali se na mnohaletou tradici, kterou přerušila až třicetiletá válka a již chtěli znovu obnovit.¹⁰⁸⁰ Městská rada se po jejich žádosti obrátila na krajské hejtmany, jimž potvrdila, že saští soukeníci skutečně přijížděli pravidelně do Slaného, tradici ovšem označili

---

¹⁰⁷⁶ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 2, fol. 41.

¹⁰⁷⁷ Tamtéž, fol. 42-45.

¹⁰⁷⁸ Tamtéž, kniha č. 59, fol. 259'.

¹⁰⁷⁹ T. V. BÍLEK, *Reformace*, s. 118.

¹⁰⁸⁰ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 71, fol. 17. K předbělhorským česko-saským kontaktům srov. Friedrich NAUMANN (Hrsg.), *Sächsisch-böhmische Beziehungen im 16. Jahrhundert*, Chemnitz 2001; Wulf WÄNTIG, "Exulanten" aus dem böhmischen Niederland in den angrenzenden Gebieten Kursachsens und der Oberlausitz, in: M. Hrubá (ed.), *Víra*, s. 107-116; týž, *Zwischen Böhmen und Sachsen, zwischen Religion und Alltagswahrnehmung – die Mikrogeschichte frühneuzeitlicher Konfessionsmigration als Geschichte von Grenzerfahrungen und Grenzüberschreitungen*, *Comparativ* 14, 2004, č. 4, s. 17-27; Lenka BOBKOVÁ, *Knihy privilegií Českého království v drážďanském archivu*, *Folia Historica Bohemica* 16, 1993, s. 71-76; Bedřich JENŠOVSKÝ, *Politika kurfiřta saského v Čechách v posledních letech vlády Rudolfa II.*, Praha 1913.

za kacírskou, tedy spojenou s bývalou nekatolickou minulostí města. Žádala proto krajské hejtmany, aby jim v takových obchodech na území Slaného zamezili, protože nejsou stejného vyznání jako místní měšťané („[nejsou] v víře svaté katolické s námi srovnáni“).¹⁰⁸¹

Vydání obou zmiňovaných patentů odpovídalo celozemskému zvýšenému tlaku vůči poddaným, který souvisel s druhou fází rekatolizace motivovanou snahou o poválečnou obnovu země. Tyto snahy vyvrcholily v listopadu roku 1650, kdy vzniklo nařízení místodržitelství, na jehož základě měly vrchnosti v součinnosti s krajskými hejtmany a zemskou komisí vytvořit soupis obyvatelstva podle víry.¹⁰⁸² V roce 1651, kdy se patent dočkal svého vydání, byla vedle jeho zveřejnění obnovena zemská protireformační komise, která začala pod vedením sekretáře Mikuláše ze Schönfeldu působit nejprve v Hradeckém kraji.¹⁰⁸³ Vyhotovování seznamů, které se měly stát podkladem pro celozemský soupis, začalo ve Slaném z podnětu krajských hejtmánů již v dubnu 1651. Protože se záznamy týkající se Slánského kraje nedochovaly, vycházel autor pouze ze záznamů radního manuálu, do nějž nechali komisaři zapsat jmenný seznam všech osob s údaji o jejich věku a výsledky svého šetření. Podle něj se ve městě a na předměstích nacházelo 541 osedlých, z nichž se všichni hlásili ke katolické víře.¹⁰⁸⁴ Také nová reformační komise dorazila do města záhy, když 19. června 1652 její členové Jan Karel Příchovský a Rudolf Roder z Feltdorfu vyzvali všechny rychtáře, konšely a kostelníky okolních obcí, aby se sjeli do Slaného a zde vyhotovili seznamy zádušního majetku i vyznání a farní příslušnosti všech Martinicových poddaných.¹⁰⁸⁵

---

¹⁰⁸¹ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 71, fol. 18ʹ.

¹⁰⁸² Srov. Ivana ČORNEJOVÁ, *Náboženská situace v Čechách v době příchodu piaristů*, in: D. Příbylová – V. Příbyl (ed.), *Piaristé*, s. 7-11, zde s. 7. Vedle tohoto soupisu podnítl kardinál z Harrachu vytvoření seznamu s informacemi o stavu farností *Status animarum*. K němu srov. Eliška ČÁŇOVÁ, *Status animarum pražské diecéze z roku 1651*, Sborník archivních prací 29, 1979, s. 20-55; táž et al. (ed), *Soupis poddaných podle víry z roku 1651*, Praha 1993–2008. Z případových studií, které se zaměřovaly na jednotlivé lokality či sociální skupiny, výběrově srov. Dana ŠTEFANOVÁ – Jan HORSKÝ, *Rekatolizace a rodinné, sociální a kulturní životní světy. Panství Frýdlant - sonda do soupisu podle víry z roku 1651*, in: J. FRANCEK (ed.), *Rekatolizace*, s. 131-144; Eduard MAUR, *Čeď a tovaryši v Čechách v soupisu podle víry z roku 1651*, *Historická demografie* 23, 1999, s. 85-135; Michaela HOLUBOVÁ, *Obyvatelstvo dobrovické farnosti v soupisu poddaných podle víry z roku 1651*, *Historická demografie* 26, 2002, s. 37-61.

¹⁰⁸³ T. V. BÍLEK, *Reformace*, s. 238.

¹⁰⁸⁴ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 437-451.

¹⁰⁸⁵ Tamtéž, kniha č. 71, fol. 7.

Ve stejné době přitom vrchnost spolu se slánským děkanem řešila udání, podle nějž se ve městě stále ještě zdržovali nekatolíci. Zpráva se týkala dvou měšťanek, Alžběty Pelargové a Ludmily Hubatkové, které byly příbuzné s exulantem Václavem Pelargem. Oběma ženám byla nařízena povinná zpověď a přijímání pod jednou, přičemž z preventivních důvodů se měli pobožnosti zúčastnit i ostatní měšťané a měšťanky.¹⁰⁸⁶ Zajímavé bylo zjištění, že pokud obě ženy nevystupovaly v pramenech pod jinými jmény, což autor považoval vzhledem k nepřítomnosti záznamů o jejich nových sňatcích a nepřetržitému používání stejných jmen za velmi nepravděpodobné, neobjevily se obě měšťanky v seznamu slánských katolických osedlých.¹⁰⁸⁷ Bernard Ignác z Martinic se patrně snažil prezentovat směrem k panovnickému domu jako vrchnost, která má situaci na svém panství pevně v rukou a dosáhla plné rekatolizace svých poddaných. Z toho důvodu by ženy nezanesl do seznamu do té doby, než osvědčily svou nově nabytou konfesijní sebeidentifikaci.¹⁰⁸⁸

7. 3. Odchod poslední slánských nekatolíků

V padesátých letech bylo možné hovořit již o celospolečenském, zcela negativním pohledu na exulanty.¹⁰⁸⁹ Drtivá většina slánských měšťanů zcela přijala za vlastní katolickou konfesijní sebeidentifikaci, navíc za třicet let vyrostla nová generace těch, kteří ji nemuseli získávat a přejímat její nové hodnotové prvky, ale byli v ní vychováni od dětství a vnímali ji jako pevnou součást kolektivní identity slánské měšťanské obce.¹⁰⁹⁰ První věcí, kterou jim nová generace slánských měšťanů nedokázala odpustit, pramenila z kolektivního pojetí měšťanské obce jako jednotného organismu. S ním měl jeho člen snášet dobré i zlé. Právě to, že nestáli při svém městě ve zlých dobách, vyčleňovala v očích slánských měšťanů exulanty z jejich původní domovské obce („*obtížností s jinými sousedy slánskými nepocítili*“).¹⁰⁹¹

---

¹⁰⁸⁶ Tamtéž, kniha č. 59, fol. 223, 233’.

¹⁰⁸⁷ Tamtéž, kniha č. 1, fol. 437-450.

¹⁰⁸⁸ K vytváření seznamů srov. P. BURKE, *Žebráci*, s. 52-54.

¹⁰⁸⁹ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 364, 388’.

¹⁰⁹⁰ Lze hovořit o tzv. internalizaci významů, tedy jejich předávání a legitimizaci výchovou. Srov. P. L. BERGER – T. LUCKMANN, *Sociální konstrukce*, s. 65-67. Zmiňované tezi odpovídala i věková skladba slánských obyvatel, kterou zachytil opis podkladů pro soupis poddaných podle víry. Srov. SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 437-450.

¹⁰⁹¹ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 388’.

Nepřátelský postoj vůči exulantům se počátkem padesátých let ještě přiosťřil. Důvody byly dva. Prvním se stala naděje velkého množství měšťanů, kterým slánská obec dlužila větší sumy peněz, že se jim po ukončení vleklého válečného konfliktu podaří získat své pohledávky nazpět. Mnozí z nich se zřejmě spoléhali i na smířlivější přístup Bernarda Ignáce z Martinic, který se projevil v ekonomických úlevách, jež postoupil slánské obci.¹⁰⁹² Problémem, se kterým se věřitelé slánských měšťanů setkávali, byl nedostatek hodnověrných svědků, kteří by v době, kdy dluh vznikl, zasedali ve slánských samosprávných celcích a byli ochotni stvrdit oprávněnost jejich nároků. Protože většina z nich si činila nárok ještě na předbělohorské pohledávky, možnost, že naleznou naživu jediného ze slánských konšelů byla skoro mizivá.¹⁰⁹³ Ve svých pokusech zajistit si příslušné svědky se začali věřitelé obracet i za hranice Království českého. Zde se jim podařilo vypátrat zřejmě posledního žijícího slánského konšela, který v městské radě působil ještě v předbělohorské době. Šlo o Václava staršího Pelarga.¹⁰⁹⁴

Vedle veskrze anonymních či blíže nerozvedených podání adresovaných městské radě se ve sbírce Stará manipulace zachovala plná korespondence Doroty Králové-Doubravové s Václavem Pelargem a slánskou městskou radou.¹⁰⁹⁵ Ta podala stížnost českým místodržícím, že se v roce 1653 obrátila na slánské konšely se žádostí o proplacení částky 1 000 kop míšenských grošů, které měl její manžel zapůjčit slánské obci v roce 1616. Svůj nárok dokládala skutečností, že k půjčce došlo „*před rebelijí*“, a proto je nárok na jeho vypořádání právoplatný („*jeho zbavena býti nemohu*“). Odvolávala se také na svědectví, které ji v Drážd'anech vystavil bývalý konšel Václav Pelargus, ke kterému doputoval její dopis původně odeslaný do Freibergu.¹⁰⁹⁶

Slánští měšťané okamžitě označili její požadavek za zcela neoprávněný a Pelargovo svědectví za nevěrohodné. Nejprve se pokusili existenci dluhu zcela popřít a naznačit místodržitelům, že si jej Pelargus s Královou vymysleli.¹⁰⁹⁷ Svého zpochybnění se dočkala zejména přísaha Václava Pelarga, který přísahal na svou víru („*to přikládám k svojí víře*“).

---

¹⁰⁹² J. ŠŤOVÍČEK, *Slaný v době pobělohorské*, s. 69-70.

¹⁰⁹³ Srov. generační výměnu slánských samosprávných celků v průběhu třicátých let J. KADEŘÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 70-81.

¹⁰⁹⁴ K jeho životnímu osudu srov. týž, *Lidé*, s. 64-65, 68-69.

¹⁰⁹⁵ NA Praha, SM, sign. S, inv. č. I 215/63. Jednotlivé dopisy nejsou foliovány.

¹⁰⁹⁶ Tamtéž, dopis Doroty Králové-Doubravové českému místodržitelství z roku 1653, blíže nedatován, první dopis složky.

¹⁰⁹⁷ Tamtéž, dopis slánské městské rady českému místodržitelství z 20. října 1653.

Slánským měšťanům připadalo takové odvolání nepatřičné, protože Pelargův okruh hodnot již považovali za nepřipustné kacírství.¹⁰⁹⁸ Když české místodržitelství zvážilo dobrozdání obou stran, požadovalo k problému další vyjádření. V nich se slánští měšťané snažili doložit, že dluh vznikl již v roce 1618, tedy v rebelii, a je proto nevymahatelný. I nadále se drželi negativního popisu uprchlíků, které usvědčovali ze lži a kacírství.¹⁰⁹⁹

Ještě větší nevoli musely mezi slánskými měšťany způsobit žádosti samotných exulantů, kteří začali vycházet ze stejných předpokladů jako dlužníci, kterým v jejich sporech svědčili. O navrácení majetku se v padesátých letech znovu pokusil Václav Pelargus, který následoval příkladu svého synovce Václava Linharta mladšího, jenž po smrti Jaroslava Bořity z Martinic pokračoval ve své práci ze sklonku čtyřicátých let. Novou taktikou slánských katolíků se stalo trvání na tom, že exulanti musejí zájem o svůj majetek stvrdit také v rovině kolektivního přijetí těžkostí, které během jejich nepřítomnosti obec potkaly.¹¹⁰⁰ V očích měšťanů, kteří setrvali v Čechách, představovalo největší břímě povinnost odvádět zemské a vrchnostenské dávky („*veškeré kontribuce*“).¹¹⁰¹ Majetek byli ochotni exulantům navrátit v okamžiku, kdy splatí dlužné kontribuce za dobu své nepřítomnosti. Přitom je vždy vyčíslili v takové výši, aby zásadním způsobem přesahovaly hodnotu požadovaných statků.

Václav mladší Linhart například požadoval na městské radě, aby mu vrátila dům po otci, jehož cenu odhadoval na 1 400 kop míšeňských grošů. Konšelé mu obratem vyčíslili, že obci svou nepřítomností způsobil škodu ve výši 2 554 kop grošů. Ve svém listě mu výsměšně doporučovali, aby dům prodal a dluhy jím uhradil. Upozorňovali jej také na skutečnost, že dům patřil mezi zasažené požárem, takže jeho současná cena se pohybuje kolem 10 kop míšeňských grošů.¹¹⁰² Stejným způsobem naložili radní s žádostí Václava Pelarga. V jeho případě se ani nezaneprazdňovali určením dlužné částky. Učinili mu pouze výčet všech neodvedených dluhů, po jejichž splacení s ním byli znovu ochotni jednat („[neodvedl] žádných platův, berní, contributi, povinností městských“).¹¹⁰³

Na příkaz Bernarda Ignáce z Martinic, který respektoval majetkové nároky exulantů, nakonec slánští konšelé v červnu 1651 vyzvali Václava Pelarga, aby se ujal statků, které

---

¹⁰⁹⁸ Tamtéž, svědectví Václava Pelarga z 12. února 1655

¹⁰⁹⁹ Tamtéž, dopisy z 20. října 1653 a 24. října 1653.

¹¹⁰⁰ J. MILLER, *Uzavřená společnost*, s. 77-79, 84-85.

¹¹⁰¹ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 382.

¹¹⁰² Tamtéž, fol. 385.

¹¹⁰³ Tamtéž, fol. 388'.

na obci požadoval. Zcela mu však zamezili možnost svobodně je užívat. Když proti exulantovi znovu vystoupili s jeho konstruovaným obrazem špatného hospodáře („*svévolně ušel, grunty spustil a ztenčil*“), podmínili volné nakládání nemovitým a movitým majetkem konverzí ke katolictví, setrváním ve Slaném a uhrazením všech smyšlených dlužných částek. Pokud by Pelargus tuto podmínku odmítl, směl svoje nemovitosti zpeněžit a ponechat si příslušný výnos. Statky směl prodat pouze slánskému měšťanovi, a to v předepsaném termínu. V jiném případě je slánská rada Václavu Pelargovi hodlala odebrat. List stejného znění odeslali konšelé také Václavu mladšímu Linhartovi.¹¹⁰⁴

Oba měšťané si na postup slánských radních s velkou pravděpodobností stěžovali Bernardu Ignáci z Martinic. Z ledna 1652 se dochoval list, ve kterém se slánští konšelé hájili z nařčení, že se pokoušeli obejít rozhodnutí vrchnosti o navrácení majetku oběma slánským exulantům. Přesvědčovali Bernarda Ignáce z Martinic, že jsou ochotni zcela vyhovět jeho přání a odevzdat Václavu Pelargovi a Václavu mladšímu Linhartovi jejich nemovitosti bez dalších překážek. Konšelům jistě také uškodila skutečnost, že se oběma exulantům podařilo získat přímluvu saského kurfiřta a jeho ženy, kteří hájili právo na jejich dědictví.¹¹⁰⁵

Další postup slánských konšelů ukázal, že ačkoliv ve společnosti převládal zcela negativní obraz uprchlíků, byli se jej v okamžicích, kdy by takovýto postoj znamenal ohrožení jejich zájmů, ochotni vzdát a prezentovat pohled zcela opačný. V dalším listu, který slánští měšťané odeslali Václavu Pelargovi v únoru 1652, jej ze strachu před další nepřízní Bernarda Ignáce z Martinic nazývali svým přítelem (!) a ubezpečovali ho o tom, že se svým statky může nakládat zcela podle libosti („[proti tomu] *nikdy jsme nebyli, nejsme a býti nechceme, nýbrž toho nám, abyste dědictví jakmkoliv způsobem Vám by se líbilo užítí mohli, vždycky rádi přejeme*“).¹¹⁰⁶ Stejně se zachovali při zasílání dopisu v březnu 1652, který adresovali do Budyšína Matouši (Matějovi) Crocinovi. Tento slánský malíř odešel v roce 1626 do Pirny, kde se mu již nepodařilo získat tak velikou zakázku, jakou bylo domácí vymalování celého kostela sv. Gotharda, byl se ovšem schopen v Sasku drobnějšími zakázkami uživit. Lépe se mu vedlo právě v Budyšíně, kam po několika letech strávených v Pirně odešel a kde se dočkal značného věhlasu.¹¹⁰⁷ Slánští konšelé jej zcela v rozporu s negativním obrazem

---

¹¹⁰⁴ Tamtéž, fol. 454, 455', 457.

¹¹⁰⁵ Tamtéž, fol. 457, 469, 469'.

¹¹⁰⁶ Tamtéž, kniha č. 1, fol. 470.

¹¹⁰⁷ Siegfried SEIFERT, *Matthäus Crocinus – ein Bautzener Maler des 17. Jahrhunderts*, in: Christa-Maira Hassert (ed.), *Es blieb mehr als ein Name*, Bautzen 1997, s. 29-31; Marius WINZELER,

exulantů, který se ve městě prosadil, žádali, aby vymaloval městu nový erb, přičemž se snažili působit na jeho patriotismus („*pro tu lásku, kterou k vlasti své máte*“).¹¹⁰⁸

Václav Pelargus nakonec vyhověl žádostem slánské městské obce a v září 1652 po dlouhých dvaceti letech, které strávil mimo svou vlast, přijel do Slaného. Zde se rozhodl, že své statky zpeněží a rozprodá je místním měšťanům.¹¹⁰⁹ Jakmile slánský exulant zmiňované obchody uskutečnil, udála se před slánskou městskou radou neočekávaná věc. Předstoupila před ní Alžběta Pelargova se svou dcerou Magdalenou. Přítomným konšelům oznámila, že dosud setrvává v nekatolické víře, a protože se jí nehodlá vzdát, rozhodla se odejít se svým mužem do Saska.¹¹¹⁰

Ačkoliv katolická konfesijní sebeidentifikace v této době ve Slaném převládla a týkala se prakticky všech měšťanů, kteří byli loajální k nové vrchnosti, dokázala Alžběta Pelargová vyvinout účinnou rezistenční strategii, jíž obcházela vrchnostenská opatření. Vzhledem k důkladnosti kontroly, které se jí jako příbuzné exulanta dostávalo, a tvrdosti postihů, jež Jaroslav Bořita z Martinic proti slánským měšťanům vyvíjel, mohla podle autorova názoru tomuto tlaku čelit dvěma způsoby. Jeden mohl spočívat v jejím naprostém hodnotovém a konfesijním odloučení od slánské měšťanské společnosti, která v tomto ohledu její rozhodnutí tolerovala a vzhledem k jejímu bývalému výjimečnému postavení se zdržela vystoupení proti její osobě.¹¹¹¹ Svou roli by zde jistě hrál i genderový prvek, protože k ženám obecně přistupovali nositelé protireformace s větší shovívavostí.¹¹¹² Ve šlechtickém prostředí byly doložitelné případy žen, kterým byla ponechána možnost až do smrti setrvat u svého původního nekatolického vyznání. Nejznámější šlechtičnou, které se dostalo takové výsady, byla Magdalena Trčková z Lípy.¹¹¹³ Augustina Sofie ze Sulzbachu, manželka Václava

---

Bautzener Arbeiten für St. Marienstern. Künstler der Barockzeit im Dienste des Klosters, Lětopis 49, 2002, s. 28-41, zde s. 34-35; L. BOBKOVÁ, *Exulanti*, s. 32; J. KADERÁBEK, *Lidé*, s. 59-60.

¹¹⁰⁸ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 472'.

¹¹⁰⁹ Tamtéž, kniha č. 59, fol. 260'.

¹¹¹⁰ Tamtéž, fol. 264.

¹¹¹¹ K tomu srov. P. MAREŠ, *Chudoba*, s. 287-288.

¹¹¹² Srov. záznamy o odkladech konverze u novoměstských měštek J. MENDELOVÁ (ed.), *Dekrety*, s. 110.

¹¹¹³ J. MIKULEC, *31. 7. 1627*, s. 136-137; též, *Mezi konverzí a emigrací. Vídeňský dvůr a náboženská loajalita šlechty v Čechách v prvních pobělohorských desetiletích*, in: Václav Bůžek – Pavel Král, *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740)*, České Budějovice 2003 (= *Opera historica* 10), s. 397-414, zde s. 410-412; A. PODLAHA (ed.), *Dopisy*, s. 235.

Eusebia Popela z Lobkovic, využívala výjimky k provozování nekatolického vyznání, kterou jí udělil císař, ještě na sklonku šedesátých let 17. století.¹¹¹⁴

Pravděpodobnější verzi představovala rezistence vycházející z opačného přístupu k novému hodnotovému systému. Alžběta Pelargová by jej v tomto případě navenek zcela přijímala a účastnila se veškerých ritualizovaných potvrzování své nové konfese.¹¹¹⁵ Pravidelně by vykonávala ušní zpověď a přijímala pod jednou. Pro tento postup by hovořil i fakt, že vzhledem k pravidelným kontrolám a častému střídání děkanů, které by všechny zřejmě nešlo podplatit či jinak obcházet, bylo velmi nepravděpodobné, že by se těmto základním projevům katolické konfesijní identifikace dokázala po tak dlouhou dobu vyhýbat.¹¹¹⁶ Dochovaly se dokonce některé záznamy, ve kterých slánští měšťané hovořili o tom, že se spolu se svou vnučkou dostavila ke zpovědi a přijímání pod jednou a světené dítě vychovávala v souladu s obecně uznávaným hodnotovým systémem. Nekatolické vyznání a s ním související hodnotový systém se pak staly pouze její čistě osobní, niternou záležitostí, kterou pravděpodobně sdílela pouze se svou dcerou Magdalenou Pelargovou.¹¹¹⁷

Tradiční systém hodnot a konfesijní sebeidentifikaci si ovšem nemohly obě ženy uchovat bez jejich neustálého ožívání. Autor této rozpravy se domníval, že se jí tak podařilo díky kontaktu se saským prostředím.¹¹¹⁸ Vzhledem ke zmatkům neklidných dob, které měly zásadní vliv na komunikaci ve třicátých a čtyřicátých letech, bylo možné udržovat nepřetržitý styk mezi Magdalenou Pelargovou a jejím otcem. Ve čtyřicátých letech se podobným způsobem dařilo vyměňovat si zprávy o dění v obci konšelovi Jiřímu Hanžburskému a jeho otci Václavovi.¹¹¹⁹ Město bylo díky své poloze neustále vystaveno kvartýrování a přesunům nepřátelských i císařských vojsk, která přispívala ke všeobecnému neklidu a chaosu. Romana Kmochová ve své studii dokonce naznačila, že v takové míře jako Slaného se třicetiletá válka nedotkla žádného českého města.¹¹²⁰ Bylo by snad možné říci, že v jiném prostředí by se více než dvacet let trvající nepřetržitý písemný styk mezi exilem a domovskou obcí nepodařilo zajistit. K potvrzení této domněnky či nastínění dalších procesů vytváření různých obrazů exilu by bylo nutné provést další srovnávací analýzy, který by pokryly stejné nebo delší

---

¹¹¹⁴ Josef JANÁČEK, *Ženy české renesance*, Praha 1976, s. 246.

¹¹¹⁵ K účasti na rituálech srov. J. HRDLIČKA, *Víra*, s. 533-541.

¹¹¹⁶ J. MIKULEC, *31. 7. 1627*, s. 148-152.

¹¹¹⁷ P. L. BERGER – T. LUCKMANN, *Sociální konstrukce*, s. 105-109.

¹¹¹⁸ K tomu srov. M. HALBWACHS, *Kolektivní paměť*, s. 62.

¹¹¹⁹ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 59, fol. 20, 29-30.

¹¹²⁰ R. KMOCHOVÁ, „*I přišli k nám tito soldáti*“, s.131.

časové období jako ve Slaném a týkaly se většího počtu lokalit. Tento výzkum, který již přesahoval rámec předkládané práce, by ovšem její autor chtěl dále rozvíjet.

7. 4. Proměna slánské krajiny – vrchol snah o vizualizaci katolické víry a konfesijní proměnu slánské společnosti

Metodu prezentace základních hodnot a významů katolické víry pomocí jejího neustálého zpřítomňování v uměleckých dílech a předmětech hmotné kultury převzali po Jaroslavu Bořítovi z Martinic i jeho nástupci. Titulární pán na Slaném Jiří Adam z Martinic ani jím jmenovaný správce bratr Maxmilián Valentin z Martinic nedokázali na poli vizualizace katolické víry příliš pokročit. Jiří Adam z Martinic kvůli svému předčasnému skonu nezasáhl velkou měrou do tváře krajiny a architektury města, Maxmilián Valentin byl ve svých plánech zastaven svým starším bratrem Bernardem Ignácem.¹¹²¹ Přesto se pokusy navázat na otcův odkaz na tomto poli u obou mužů objevily.

Již v dubnu 1651 odeslal Maxmilián Valentin svému bratrovi Jiřímu Adamovi dopis, v němž ho seznamoval se stavem všech tří slánských kostelů.¹¹²² Odpovědi se mu dostalo až o dva měsíce později, kdy jej jeho nejstarší sourozenec nabádal k tomu, že je nejprve nutné zaměřit se při prezentaci katolické víry slánským měšťanům na nejviditelnější body všech staveb, tedy jejich střechy. Zásah se měl dotknout jak církevních, tak světských budov. Jiří Adam doporučoval ve svém listu Maxmiliánu Valentinovi, aby nejprve nechal z poničených střech odstranit poslední zbytky původních bání, které by mohly slánským měšťanům připomínat jejich nekatolickou minulost.¹¹²³ Poté měl nechat opravit poničené kříže na kostele a na jejich místo vynést nové, vyvedené ve zlatě, které by odkazovaly již jen k základnímu symbolu Kristova vykupitelského činu.¹¹²⁴

Snahy Jaroslava Bořity z Martinic o vizualizaci katolické víry slánským měšťanům vyvrcholily až v činnosti Bernarda Ignáce z Martinic. Urozenec se pustil do ambiciózního plánu, při kterém počítal s přetvořením celé slánské a smečenské krajiny tak, aby odpovídala jeho představám a prezentovala vítězství katolické konfesijní identifikace ve Slaném.¹¹²⁵ Ve svém snažení nebyl ojedinělý. Již na počátku dvacátých let rozprostřel do krajiny kolem

---

¹¹²¹ Z. HOJDA, *Bernard Ignác z Martinic*, s. 13.

¹¹²² SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 452.

¹¹²³ Šlo o husitské symboly luny, slunce a měsíce. Srov. F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce I.*, s. 409-410.

¹¹²⁴ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 429.

¹¹²⁵ S podobnými představami probíhala stavební činnost ve Štýrském Hradci, srov. J. BAUMGARTEN, *Konfession*, s. 174-175.

Jičína svou vizi Albrecht z Valdštejna. U známého vojevůdce ovšem převládal prvek sebezpůsobení vlastního mocenského významu, když krajinu kolem města Jičína přetvořil tak, aby připomínala cestu mezi Pražským hradem a Královskou oborou, kterou jezdil pouze císař. V dalších úpravách našel svůj odraz také jeho láska ke koním, jejichž chovu a prezentaci uzpůsobil další krajinné prvky svého panství.¹¹²⁶

Ústředním bodem Martinicových snah se stalo údajné náboženské vnuknutí jeho manželky, které Bernard Ignác z Martinic přetvořil v zakladatelskou legendu katolické víry na Slánsku. Podle jeho podání se měla jeho manželka modlit v kostele Nejsvětější Trojice, když ji zpoza stropu nad oltářem oslnila jasná záře. Když se šlechtična odvážila pozvednout oči, spatřila zářící hvězdu, která měla stejný tvar jako hvězda ze šternberského znaku. Hraběnka z Martinic pochopila její objevení jako výzvu k větší osobní zbožnosti a zbudování kláštera, který byl přiléhavý ke kostelu, v němž se zjevení událo. Legenda měla naznačit sepětí pánů z Martinic s katolickou vírou a zdůraznit hraběncinu osobní zbožnost. Přítomnost rodového symbolu Šternberků odkazovala k pokračování rodového spojení mezi Martinici a Šternberky a ospravedlňovala skutečnost, že ji dal Bernard Ignác z Martinic vetknout do aliančního znaku obou rodů, aby tak zdůraznil jejich spojení.¹¹²⁷

Na základě hraběncina vidění se rozhodl smečenský pán vystavět u kostela Nejsvětější Trojice františkánský klášter. Jeho snaha se nejprve setkala s neporozuměním místního děkana, který se obával, že přítomnost františkánského řádu zasáhne do jeho pravomocí. Snažil se proto vymínit si na smečenském urozcení, aby kostel nadále spravoval děkan a sám v něm sloužil veškeré mše.¹¹²⁸ Příchod františkánů nebyl po vůli ani slánským měšťanům, kteří byli nuceni podílet se na shánění potřebného materiálu na jeho stavbu a především zajišťovat forování těžkých kamenů z vrchnostenského lomu.¹¹²⁹ Se stavbou kláštera se začalo po tříletých přípravách 2. května 1654.¹¹³⁰

---

¹¹²⁶ Srov. Petr ULÍČNÝ, *Elementy Valdštejnova Jičína*, in: Eliška Fučíková – Ladislav Čepička (eds.), *Valdštejn. Albrecht z Valdštejna – Inter arma silent musae?*, Praha 2007, s. 229-238, zde s. 236-237; Jaromír GOTTLIEB, *Textura krajiny v textuře valdštejnské urbanistiky*, in: tamtéž, s. 207-215, zde s. 214-215; Petr FIDLER, *Rezidence říšského knížete Albrechta z Valdštejna v Praze a Jičíně*, *Zprávy památkové péče* 71, 2011, s. 3-7.

¹¹²⁷ Vladimír PŘIBYL, *Umění baroka na Slánsku*, in: *Knihy o Slaném*, Slaný 1994, s. 78-91, zde s. 84.

¹¹²⁸ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac, kniha č. 59, fol. 284.

¹¹²⁹ Tamtéž, fol. 303, 308, 313.

¹¹³⁰ V. PŘIBYL, *Umění*, s. 85.

Ve snahách o vizualizaci katolické víry nezůstával Bernard Ignác z Martinic osamocen, ale podněty k ní přicházely od samotných měšťanů. V roce 1651 obdržel list, ve kterém ho slánská městská rada žádala, zda může v panských lesích nařezat dostatečné množství chvojí a větvoví („*májoví zeleného*“), aby jimi vyzdobili kostel u příležitosti svátku Seslání Ducha svatého apoštolům.¹¹³¹ Zajímavý byl způsob, jež pisatelé žádosti zvolili, aby hraběte z Martinic přesvědčili o nutnosti oslavit zmiňovaný svátek tímto způsobem. Základní složkou jejich argumentace se stal odkaz na nepřetržitou kontinuitu zdobení chrámu.¹¹³² Podle měšťanů povolovala vrchnost připravovat interiér kostela od nepaměti a zdobení představovalo dlouho tradici („*s povolením pánův hejtmanův [...] vždycky to za obyčej bývalo*“).¹¹³³ Vnímání zvyku, jehož trvání bylo možné dopátrat nejméně třicet let nazpět, jako tradičního a ukotveného ve slánské společnosti, vypovídalo o celkové změně hodnotového světa slánských měšťanů a zcela odlišného vnímání některých myšlenkových kategorií.¹¹³⁴ Přesto musel Bernard Ignác z Martinic ještě na počátku padesátých let bojovat s nedostatkem předmětů, které by si slánští měšťané mohli spojovat s katolickou vírou. V prosinci 1652 si dokonce musel půjčovat krucifix a relikviář, aby bylo možné řádným způsobem oslavit nadcházející vánoční svátky.¹¹³⁵

Dominantu interiéru kostela Nejsvětější Trojice představovala kopie mariánské Lorety. Většina starší literatury měla za to, že se Bernard Ignác z Martinic inspiroval k její stavbě při návštěvě původního italského domu Boží Matky, který měli do Loreta ze Svaté země přinést andělé.¹¹³⁶ Alessandro Catalano však rozbořením deníku kardinála z Harrachu prokázal, že s nápadem vystavět na svých statcích kopii loretánské stavby přišel Bernard Ignác z Martinic již před svou cestou k domu Panny Marie. Připsal jeho čin snaze naklonit si Bohorodičku, aby se jejím přispěním dočkal narození vytouženého syna.¹¹³⁷ Výjevy na Loretě

---

¹¹³¹ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 428.

¹¹³² Stejným způsobem se snažil na svém panství konstruovat kontinuitu katolické víry Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka. Srov. J. HRDLIČKA, *Víra*, s. 451-454.

¹¹³³ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 428.

¹¹³⁴ Bylo by možné hovořit o nové tematizaci systému hodnot a dané skupiny. Srov. N. LUHMANN, *The Differentiation*, s. 327-329. Srov. také J. MILLER, *Protestantská propaganda*, v rukopise s. 1; Arndt BRENDECKE – Ralf-Peter FUCHS – Edith KOLLER, *Die Autorität der Zeit*, in: tíž (Hgg.), *Die Autorität der Zeit in der Frühen Neuzeit*, Berlin 2007, s. 9-22.

¹¹³⁵ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 71, fol. 25’.

¹¹³⁶ J. ŠTOVÍČEK, *Loretánská idea*, s. 15.

¹¹³⁷ A. CATALANO, *Příběh*, s. 25.

připomínaly divákům základní mariánské prvky katolické konfesijní identifikace, ať už šlo o zvěstování Božího početí archandělem Gabrielem, zrození Ježíše Krista a následné klanění tří mudrců či oplakávání jejího skonu. Bernard Ignác z Martinic nechal na plášti Lorety vyhotovit také zázračně přenesení stavby ze Svaté země do Itálie.¹¹³⁸

V roce 1660 využil Bernard Ignác z Martinic dosud neukončenou křížovou cestu k pořádání zbožného procesí kajícníků. S vysokou pravděpodobností se na něm podíleli členové náboženského bratrstva Narození Panny Marie od sv. Benedikta, které františkáni a smečenský pán pozvali již na procesí z let 1658 a 1659.¹¹³⁹ S nimi se ve městě poprvé objevily projevy nejvypjatější barokní zbožnosti. Špalírem měšťanů kráčeli lidé v rozedraných šatech, kteří se přes záda bičovali důtkami a řetězy. V zástupu byl nesen obraz Umučení Krista.¹¹⁴⁰ V Olomouci v téže době nosili kajícníci v průvodu vedle obrazů také nástroje Kristova umučení.¹¹⁴¹ Slánský průvod flagelantů krácel z kostela sv. Gotharda na Slánskou horu, aby symbolizoval stoupání trpícího Krista na Golgotu. Jejich bolest měla připomínat jeho poslední hodiny a bolestnou cestu k ukřižování. Zároveň flagelanti ukazovali na hříchy slánským měšťanům, které za ně svou obětí fyzické bolesti a modliteb snímal, a vyzývali je tím k dalšímu pokání.¹¹⁴² Podle dobových líčení doprovázely jejich průvod extatické výkřiky přihlížejících; někteří z přítomných měšťanů při pohledu na krvavou podívanou omdlévali.¹¹⁴³ Průvod se zřejmě svou režií držel pražského klementinského průvodu, jehož byl Bernard Ignác z Martinic s největší pravděpodobností účasten.¹¹⁴⁴ Na vrcholu hory byla již pro kajícničky připravena čistá roucha a ocet s houbami na omývání

---

¹¹³⁸ V. PŘIBYL, *Umění*, s. 86-87.

¹¹³⁹ J. MIKULEC, *Barokní náboženská bratrstva*, s. 89.

¹¹⁴⁰ A. PODLAHA, *Posvátná místa* I (6), s. 142-158.

¹¹⁴¹ Zdeněk ORLITA, „*Non multi, sed boni*“. *Mariánské sodality při jezuitské koleji sv. Jiří v Opavě v 17.-18. století a vývoj v ostatních částech olomoucké diecéze*, in: Tomáš Jiránek – Jiří Kubeš (edd.), *Bratrstva. Světská a církevní sdružení a jejich role v kulturních a společenských strukturách od středověku do moderní doby* (= III. pardubické bienále 29.-30. dubna 2004), Pardubice 2005, s. 103-140, zde s. 124-128.

¹¹⁴² Srov. Michael P. CARROLL, *The Cult of The Virgin Mary*, Oxford – Princeton 1992, s. 66-68.

¹¹⁴³ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 2, fol. 115.

¹¹⁴⁴ Kateřina BOBKOVÁ, *Velikonoční slavnosti v Klementinu*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku*, České Budějovice 2000, (=Opera historica 8), s. 575-591, zde s. 584-585.

jejich ran.¹¹⁴⁵ Poté zde byla sloužena oslavná mše Te Deum, které se museli zúčastnit všichni slánští měšťané následující špalírem kajícíky na vrchol Slánské hory.¹¹⁴⁶ V roce 1662 zde nechal Bernard Ignác z Martic vztyčit tři kříže symbolizující Kristovo utrpení na Kalvárii.¹¹⁴⁷

Spolu se stavbou Kalvárie přidal do svého smělého plánu hrabě z Martinic další pomyslňý kamínek. V tomto roce se mu podařilo dobudovat klášter františkánů. Smečenský šlechtic uspořádal obrovskou oslavu, na kterou sezval přední představitele Království českého a uspořádal také děkovné procesí. Nejprve se 12. srpna vysvětily zvony, které dal smečenský urozenec pro danou příležitost zhotovit. Druhý den se odebral průvod vedený kardinálem z Harrachu ke kostelu, kde až do odpoledních hodin sloužil děkovné mše. Měšťanům byl zatím upečen celý uherský býk naplněný drůbeží a ozdoben zlatými rohy.¹¹⁴⁸ Martinicovy plány na vytvoření souvislé křížové cesty málem zhatil požár, který v roce 1665 postihl františkánský klášter a dotkl se i Lorety. Obě kostelní věže vyhořely, přičemž jedna z nich se zřítíla na střechu kostela, prolomila ji a poškodila mariánskou chýši.¹¹⁴⁹ O neštěstí si neopomněl do svého „deníku“ učinit záznam také Arnošt z Harrachu.¹¹⁵⁰

Poslední stavební fázi připravované křížové cesty představovalo zhotovení kaple Božího hrobu.¹¹⁵¹ Její plány patrně Bernard Ignác z Martinic získal od rodu Ditrichštejnů, z něhož pocházela jeho druhá manželka a jehož zástupci nechali podobnou stavbu vytvořit již v roce 1622 v okolí Mikulova na vrcholu Svatého kopečka u kostelíka svatého Šebestiána. Kardinál František z Ditrichštejnu podél cesty na Svatý kopeček nechal o osm let později vystavět 14 výklenkových kapliček znázorňujících křížovou cestu, jejímž byl Boží hrob symbolickým vyvrcholením.¹¹⁵² Stavba byla dokončena v polovině roku 1665.

Slavnostního zasvěcení Božího hrobu se ujal kardinál Arnošt z Harrachu. Podle jeho deníkových záznamů se slavnost odehrála 10. srpna 1665. Kardinál podle všeho považoval Boží hrob za příliš malý a nebyl spokojen ani s umístěním oltáře. Když konečně došlo

---

¹¹⁴⁵ Z. ORLITA, *Non multi*, s. 127; J. MIKULEC, *Barokní náboženská bratrstva*, s. 104.

¹¹⁴⁶ Ke mši Te Deum srov. Sabine ŽAK, *Das Tedeum als Huldigungsgesang*, *Historisches Jahrbuch* 102, 1982, s. 1-32; Kate van ORDEN, *Music, Discipline and Arms in the Early Modern France*, Chicago-London 2005, s. 138-139.

¹¹⁴⁷ *Bible*, Mk 15:22, Jan 19:17.

¹¹⁴⁸ J. ŠTOVÍČEK, *Slaný v době pobělohorské*, s. 71.

¹¹⁴⁹ V. PŘIBYL, *Umění*, s. 85.

¹¹⁵⁰ A. CATALANO, *Příběh*, s. 33; K. KELLER – A. CATALANO (edd.), *Die Diarien IV*, s. 241.

¹¹⁵¹ Nejnověji Vladimír PŘIBYL a kol., *Kaple Božího hrobu u Slaného*, Slaný 2011.

¹¹⁵² J. ŠTOVÍČEK, *Loretánská idea*, s. 16.

k celému aktu, musel Harrach kvůli nízkému stropu vstupovat do nitra Božího hrobu po kolenou, přičemž tápal v dusivém kouři svic, jež nechal uvnitř zapálit Bernard Ignác z Martinic. Pražský arcibiskup se podle svých slov ze stavby vzdálil („*pokud jsem nechtěl oslepnout*“) a vyčkal, dokud dým nevyvětral. Až poté mohl sloužit děkovnou mší a dokončit vysvěcení celé kaple.¹¹⁵³

Dokončením kaple Božího hrobu propojil Bernard Ignác z Martinic pomyslnou čarou Slaný a Smečno. Ve slánské krajině vytvořil křížovou cestu, která prezentovala vítězství katolické víry a hodnotového systému smečenských vládců ve Slaném. Cesta, která od roku 1665 vycházela z chrámu sv. Gotharda, kde se nacházel obraz Narození Páně, pokračovala přes náměstí k lořetě františkánského kláštera, kde si věřící připomínali život matky svého Spasitele.¹¹⁵⁴ Následovalo stoupání na Slánskou horu, na níž v roce 1662 vyrostly tři kříže Kalvárie.¹¹⁵⁵ Cesta končila v kapli smečenského zámku, kde již jen zástupce smečenského rodu v soukromí meditoval před obrazem triumfujícího, z mrtvých vstalého Krista.¹¹⁵⁶ Na účasti na procesích již nemusel své poddané nutit. Dobrovolně se jich zúčastňovali, aby na nich prezentovali svou pokoru i kajícnost a jejich prostřednictvím našli milosrdenství v Božích očích a dosáhli spásy své duše.¹¹⁵⁷ Během čtyřiceti dvou let, které uběhly od zástavního prodeje smečenským pánům, se hřabatům z Martinic za vydatné, ač mnohdy nevítané, pomoci zemských a církevních institucí, ale i (tentokrát velmi vítaného) přispění osob z vlastního středu slánské obce, podařilo zcela přeměnit hodnotový systém slánských měšťanů.

7. 5. Shrnutí

V souvislosti s úmrtím Jaroslava Bořity z Martinic a následným převzetím Slaného jeho syny Maxmiliánem Valentinem a později Bernardem Ignácem bylo možné hovořit o výrazném

---

¹¹⁵³ A. CATALANO, *Příběh*, s. 34; K. KELLER – A. CATALANO (edd.), *Die Diarien IV.*, s. 265.

¹¹⁵⁴ V roce 1666 se s dostavbou piaristické koleje a definitivním příchodem piaristů do Slaného stala součástí cesty také návštěva kaple s obrazem Zasnoubení Panny Marie. Zachycení činnosti tohoto církevního řádu, který pozval Bernard Ignác z Martinic do Slaného roku 1658, již bylo nad rámec této rozpravy. Jeho působení ve městě by také nešlo uspokojivě rekonstruovat kvůli chybějícím pramenům.

¹¹⁵⁵ V. PŘIBYL, *Umění*, s. 78.

¹¹⁵⁶ J. ŠTOVÍČEK, *Loretánská idea*, s. 17.

¹¹⁵⁷ Srov. Štěpán VÁCHA, *Pražské děkovné procesí na paměť bělohorského vítězství*, Kuděj 9, 2007, č. 1-2, s. 16-31, zde s. 30; T. MALÝ, *Smrt*, s. 256-259.

uvolnění poměrů ve městě. V průběhu vlády Maxmiliána Valentina z Martinic byla obci navracena velká část privilegií, která se měšťané snažili aktivně získávat. Šlechtic se pokoušel také o ekonomické povznesení města. Jeho nástupce, Bernard Ignác z Martinic, přešel od tvrdého protireformačního tlaku, který na měšťany vyvíjel jeho otec, ke snaze přiblížit slánským měšťanům hodnoty katolické církve prostřednictvím jejich vizualizace ve slánské krajině. Šlechtic do ní zasadil alegorickou podobu Kristovy křížové cesty vedoucí ze Slaného do Smečna. Na měšťany se snažil působit i vydáváním patentů, ve kterých jim představoval obraz ideálního křesťana, jemuž se měli svým chováním přiblížit. Jeho postup nalézal ve slánské společnosti značnou odezvu. Měšťané již plně přejali hodnotový systém katolické víry. Mnozí v něm byli vychováni již od dětství. Z tohoto důvodu se stavěli nepřátelsky proti snahám exulantů domoci se zpět majetku, který jim zabavil Jaroslav Bořita z Martinic. Nová vrchnost byla ovšem shovívavější a dovolila Václavu Pelargovi a Václavu Linhartovi mladšímu krátkodobý návrat do města a odprodej navraceného majetku. Při jejich návratu do Saska s nimi odešly poslední nekatolické měšťanky, které dokázaly po třicet let vzdorovat protireformačnímu a rekatolizačnímu tlaku.

ZÁVĚR

Předkládaná disertační práce se zabývala střetem souboru hodnot a významů, které sdílel společenský okruh obyvatel města Slaný a okruh reprezentovaný jednotlivými členy rodu Bořitů z Martinic a jejich úředníky. Rozdílnost obou sociálních systémů, ve které hrála nezastupitelnou roli odlišná konfesijní sebeidentifikace jejich členů, představovala široké konfliktní pole, na němž se střetávaly místní mocenské, konfesijní, společenské či osobní rámce. Do tohoto pole vstupovali jeho jednotliví aktéři, kteří různými komunikačními prostředky sdíleli výše zmiňované soubory hodnot, zaujímali k nim osobní postoje, a tím se vymezovali v rámci své skupiny i navenek vůči druhému sociálnímu okruhu. Autor se snažil nejprve ukázat, z jakých hodnot oba významové soubory sestávaly, jak je jednotliví členové obou sociálních systémů vnímali a vytvářeli si tak povědomí o vlastní identitě a konfesijní identifikaci a zároveň tím konstruovali obraz druhého, v jistém ohledu konkurenčního celku.

Ve Slaném převažoval hodnotový systém odvozený z dobových představ o korporativním uspořádání městské společnosti, ve kterém na prvním místě stálo oceňování dobrého rodinného jména, jež se u jednotlivců zrcadlilo v nabytí různých forem osobní cti. Dále šlo o soudržnost a hrdost na příslušnost ke svazku královských měst, tradici samostatné správy městské obce a především nekatolickou konfesijní identifikaci, kterou slánští měšťané odvozovali z utrakvistické minulosti Slaného. Všechny tyto hodnoty měšťané prezentovali navenek pomocí ritualizovaného jednání. V rovině mocensko politické svou kolektivní identitu představovali při obnovách městských rad, vjezdech královských hofrychtěřů či městských oslavách spojených se stavebními úpravami důležitých městských architektonických prvků. Za uchovatele tradiční kolektivní identity slánské měšťanské obce bylo možné označit příslušníky elit, kteří se proti ostatním měšťanům vymezovali pomocí pramenně doložitelného označení „*slovutní páni*“ a snahou o podíl na politické moci ve městě.

Konfesijní rovina většinové (sebe)identifikace se odrážela v individuálních záznamech osobních pamětí či výzdobě městských dominant, jako byly brány a radnice. Prezentované symboly či vzpomínané události se vázaly k významným okamžikům spojeným s utrakvismem, ať už šlo o narození a úmrtí Jana Husa a Jeronýma Pražského, panování utrakvistického vládce Jiříka z Poděbrad, či později vydání Majestátu náboženských svobod. Dalším médiem, ve kterém se nekatolická sebeidentifikace měšťanů prezentovala, byla kázání slánských duchovních, která se týkala obdobných tematických okruhů. Důležitý prvek představovalo vymezování se proti ostatním konfesím, zejména konfesi katolické, které se odrazilo v sémantické rovině v různém, většinou pejorativním, označování jinověrců a ve

vytváření jejich negativního obrazu. Základními znaky katolické konfesijní identifikace, které byli slánští měšťané schopni postřehnout a vůči nimž se nejčastěji vymezovali, bylo přijímání pod jednou způsobou, instituce papeže jako hlavy katolické církve, misijní činnost jezuitského řádu a úcta k Panně Marii i světcům.

Různý postoj, který ke sdíleným hodnotám měšťané zaujímal, vedl ke konfliktům. Ty byly patrné zejména v okamžiku, kdy někteří jedinci hodnotový soubor slánské měšťanské obce a zejména jeho konfesijní rovinu zcela odmítali a cítili se být příslušníky katolické konfese. Ke střetům docházelo v otázce pohřbů, kdy nekatolíci odmítali pohřbívat katolíky na hřbitově odpovídajícím způsobem a záměrně opomíjeli některé důležité prvky pohřebního rituálu jako řádné vyzvánění, podobu pohřebního průvodu či zpěv příslušných písní. Další rovinu sporů představovaly osobní útoky na čest jednotlivců, které byly založeny na urážkách některé z hodnot sdílených konkurenčním okruhem. Nejčastěji šlo o poukaz na odlišnost v přijímání svátosti oltářní.

V poměru k duchovním, kteří sdíleli se slánskými měšťany stejnou konfesijní sebeidentifikaci, ale stáli mimo okruh měšťanské kolektivní identity, vystupovali zástupci slánské obce především jako k možným mocenským konkurentům. V předbělohorském období se je proto snažili za pomoci ekonomického tlaku učinit závislými na městské radě, která nakládala jejich hmotným zajištěním. Jejich snahy končily úspěchem a slánští děkani byli vůči městské radě v podřízeném postavení. Konflikty mezi děkany a slánskými měšťany se vedle mocenského soupeření odehrávaly v rovině přístupu k individuální zbožnosti. Slánští měšťané se stavěli negativně proti snahám jednotlivých kněží o povznesení náboženského života v obci a požadovali po nich pouze zajišťování plynulého průběhu důležitých přechodových rituálů životního cyklu. Spory většinou vrcholily v kázáních namířených proti elitním příslušníkům městské obce, kteří na ně odpovídali osazením fary novými duchovními.

Jaroslav Bořita z Martinic svou identitu a konfesijní sebeidentifikaci odvozoval ze dvou základních zdrojů. K prvnímu patřila jeho příslušnost k privilegovanému panskému stavu, která se odrážela ve sdílení hodnot souvisejících s dobrým rodovým jménem, osobních ctnostech a především nově se formujícím prvkem, který představovala hluboká vnitřní identifikace s loajalitou vládnoucímu panovníkovi a habsburského rodu. S ní souvisela i příslušnost ke katolickému konfesijnímu okruhu a z něj plynoucí sebeidentifikace. U smečenského šlechtice se nejvíce zrcadlila ve vypjaté mariánské úctě, která prošla mnohaletým vývojem završeným vírou v osobní vyvolení příslušníků martinického rodu Matkou Boží a představách o naplnění této volby přivedením všech obyvatel Království českého ke katolické víře.

Klíčovými faktory, které ovlivňovaly vzájemný poměr slánských měšťanů k Jaroslavu Bořitovi z Martinic, bylo několik. První z nich představovalo sousedství, protože pozemky smečenského uroence přímo přiléhaly ke Slanému a jemu poddaným vesnicím. Dalším byla spletitá síť formálních a neformálních vztahů, která slánské měšťany pojila s místními nižšími šlechtici, zejména rodem Pětipeských z Chýš, kteří byli v lokálních podmínkách k Martinicům v nepřátelském postavení. Svou úlohu sehrávaly také podmínky ekonomického charakteru, jako vzájemné úvěrové vztahy či konkurenční podmínky na místních trzích. Nezastupitelnou úlohu hrálo střetávání se v otázkách konfesijní sebeidentifikace, které spočívalo v útěcích a výhostech smečenských poddaných do nekatolického Slaného, zabraňování martinickým úředníkům v pobývání a usazování se ve městě či vzájemné nactiutrhání.

Nastíněná situace, která v sobě nesla silný konfliktní potenciál, po změně vnějších podmínek způsobených selháním nekatolického povstání proti královské moci vedla k nezadržitelnému střetu. Slaný se po neúspěšném pokusu o vyvinění z postupu proti panovnickému domu stal roku 1623 zástavním majetkem Jaroslava Bořity z Martinic. Jeho hodnotový systém byl v tomto okamžiku nadřazen hodnotovému systému slánských měšťanů. Z výše naznačených důvodů souvisejících s jeho prožíváním víry a postojem k vládnoucí dynastii se prvořadým úkolem Jaroslava Bořity z Martinic stalo úspěšné pokatoličtění jeho nově nabytého statku, tedy de facto vnucení svého hodnotového světa jeho obyvatelům. Své snahy o přivedení slánských měšťanů ke katolické víře chápal jako službu panovnickému domu a zároveň cestu k zajištění spásy své duše.

Základní projev přijetí katolické sebeidentifikace představovala pro Jaroslava Bořitu z Martinic konverze, která měla podobu zpovědi a následného přijímání pod jednou způsobou. Po jediném vykonání tohoto aktu považoval smečenský šlechtic daného měšťana za příslušníka svého hodnotového okruhu. Vedle každoročního stvrzování své nové konfesijní sebeidentifikace, které mělo podobu opakování aktu zpovědi a přijímání při hlavních křesťanských svátcích a zvláštních příležitostech, které Jaroslav Bořita z Martinic vyhlášoval, nevyžadoval šlechtic do roku 1627 na měšťanech žádné další projevy opravdovosti jejich konverze. Až v tomto roce začal věnovat zvýšenou pozornost dodržování výročních postů. Snahy o konverzi slánských měšťanů byly ve dvacátých letech výhradní záležitostí světské moci představované Jaroslavem Bořitou z Martinic a jeho úředníky, především slánským hejtmanem Mikulášem Hanžburským z Kopečka. Do pozadí při konverzích ve Slaném ustupovala osoba kněze Jana Heřmana Blovského. Duchovní se nesnažil ve dvacátých letech aktivně vystupovat a sloužil spíše jako nástroj protireformačních snah Jaroslava Bořity

z Martinic. Přijímáním zpovědi konvertujících měšťanů a následným sloužením oltářní svátostí působil pouze jako garant přijetí nového systému hodnot. V listopadu 1629 jej na místě slánského děkana nahradil dosavadní smečenský duchovní Batoloměj František Roetlender. Ten již vystupoval proti slánským měšťanům mnohem aktivněji. Jeho snahy o přivedení slánských obyvatel do lůna katolické církve vrcholily ve třicátých letech.

V postupu Jaroslava Bořity z Martinic bylo možné vysledovat dva vzájemně se doplňující směry. Jeden byl namířen proti jednotlivým členům slánské měšťanské obce a nesl vysoce individuální rysy. Druhou část svých snah zacílil smečenský šlechtic proti Slanému jako celku a zasáhl jej v rovině jeho kolektivní identity a paměti. Individuální stránka protireformačního procesu spočívala ve vytváření seznamů se jmény měšťanů, na které bylo zapotřebí vyvíjet přednostní tlak. Dále šlo o vrchnostenské patenty, které se týkaly jednotlivců. Osobní přístup byl patrný i v jednání martinických úředníků, kteří si zvali slánské měšťany k osobním pohovorům, při nichž na ně apelovali, aby přijali hodnotový systém smečenského šlechtice. Právě postoj, který k prosazování katolické víry zaujímali smečenští úředníci, byl dalším klíčovým faktorem rozdílného přístupu k jednotlivcům, kteří se stávali objekty rekatolizačního úsilí. Osoby katolického okruhu, které se musely denně setkávat s protireformační každodenností, byly v mnoha ohledech shovívavější než samotný hrabě z Martinic. Důležitější než niterné přijetí víry slánskými měšťany pro ně byla úspěšná disciplinace poddaných, která by následně byla prezentována vrchnosti.

V postupu proti slánské měšťanské kolektivní identitě se hrabě z Martinic zaměřil na rituály spojené s obnovováním městské rady a rituály životního cyklu. Smečenskému šlechtici se podařilo zaútočit na obě složky skupinové identity slánských měšťanů. Postup proti elitám, které byly jejími hlavními nositelkami, byl popsán výše. Stejně chápali měšťané změny, které se dotkly rituálů životního cyklu. Přijímání katolické identity prostřednictvím křestního obřadu pro ně představovalo zlom, který nebyli ochotni přijmout. Hrabě z Martinic dále zasáhl proti paměti slánské měšťanské obce. Město bylo zbaveno privilegií a svobod, kterými odkazovalo na starobylost a své výlučné postavení. V patentech a vrchnostenských instrukcích začal Jaroslav Bořita z Martinic odkazovat především na nepočetné jednání slánských měšťanů, které vyústilo ve zradu královského majestátu. Svá tvrzení dokládal odkazy na minulost města. Z paměti slánských elit vymazané události let husitských válek a období roků 1546-1547 se dostaly do popředí jako připomínka kontinuity jejich bezectného a zrádného chování.

Důležitým prvkem snah Jaroslava Bořity z Martinic byla vizualizace nových mocenských a konfesijních poměrů. V rovině paměti na tradici a kontinuitu měšťanské obce byla důležitá

stavba Panského dvora. Místo pro jeho zbudování bylo pečlivě zvoleno tak, aby připomínalo podřízenost města Jaroslavu Bořitovi z Martinic a jeho úředníkům i vítězství katolické víry ve městě. Panský dvůr vyrostl vedle radnice a svou velikostí opticky i symbolicky potlačoval její dominantu. Budova, která byla spojována s obrazem nezávislosti měšťanské obce, a především představovala její mocenské centrum, se symbolicky dostala do područí vrchnostenské správy. Dále se šlechtic zaměřil na přeměnu vnitřních prostor kostela a stavebnictví drobných sakrálních staveb v okolí města, které představovaly obyvatelům Slaného základní prvky katolické konfesijní identifikace. Šlo především o obrazy s mariánskou tematikou, nová tabernákula a monstrance.

Tlaku, který měl za úkol změnit hodnotový svět slánských měšťanů, se jednotlivci snažili čelit za použití rozličných rezistenčních technik, přičemž jejich přístupy se velmi lišily. Primas Václav Hanžburský spoléhal na to, že vrchnostenská úředníka neznají sociální realitu slánské obce a posílal za sebe do kostela někoho jiného. Nejzazším postojem ke snahám Jaroslava Bořity z Martinic se stala emigrace, která vyvrcholila v roce 1626 odchodem více než tři set osob do saských příhraničních měst. Všem zmiňovaným formám protireformačního tlaku se pokoušeli slánští měšťané čelit také kolektivně. Svou odlišnou identitu si byli slánští měšťané schopni udržet pouze v rámci skupiny, která jim ji neustále stvrzovala. Okolo nekatolických zástupců elit se proto ve dvacátých letech vytvořila síť formálních a neformálních vztahů, ve které byly na krátkou dobu setřeny veškeré sociální rozdíly mezi jednotlivými měšťany. S pomocí sdílení svého tradičního souboru hodnot uvnitř této vztahové sítě drželi slánští nekatolíci ve dvacátých letech nově osídlené katolíky a loajální konvertity vně dění ve městě.

Pro úspěšný zásah proti nekatolíkům potřeboval Jaroslav Bořita z Martinic osoby, které byly schopny rozeznávat oba systémy významů a z kariérních či osobních stanovisek se rozhodly pro novou, katolickou konfesijní identifikaci. Ve Slaném se zatím objevovali pouze jednotlivci, kteří ji pozvolna přijímali za vlastní, nedalo se hovořit o převládajícím sociálním jednání. Jedinci svou loajalitu nové víře většinou prezentovali v okamžiku, kdy jim z příklonu k ní kynul okamžitý užitek, přičemž všechny případy časově spadaly do samého konce dvacátých let. Kolektivní rezistence slánských nekatolíků se neomezila pouze na snahu o vytvoření neprostupné sociální sítě, která by dokázala držet katolíky stranou dění ve městě, ale našla svůj odraz také ve snahách o správní emancipaci z vrchnostenské držby, která vyvrcholila rokem 1627, kdy se slánští měšťané neúspěšně pokusili vyvázat z poddanství.

Největším projevem rezistence proti protireformačnímu tlaku se staly dva procesy z dvacátých let. První byl veden proti Janu Jahodovi a Janu Blejšovi. Zdůrazňovaná

prezentace jejich nekatolické konfesijní sebeidentifikace, na níž autor představil jejich vnímání katolického hodnotového okruhu a které se oba měšťané nezdrželi ani v průběhu několika soudních přelíčení, vyústila nakonec v jejich odchod do exilu. Druhý byl spojen s kazatelskou činností samozvaného spasitele Jiříka Balcara z Tmáně, který se během následně vedených výslechů prezentoval jako Bohem vyvolený člověk, který byl předurčen ke spáse svých bližních. Při popisu procesu, který s ním byl veden, se autor pokusil ukázat, jakým způsobem jeho výpovědi později využívala protestantská literatura k jeho zpodobnění jako ideálního představitele evangelické víry.

Vývoj ve třicátých letech zásadním způsobem ovlivnila krátká epizoda saského vpádu z přelomu let 1631-1632. Ve Slaném vedla k přechodnému návratu nekatolické konfesijní sebeidentifikace a snaze o obnovu původní kolektivní identity. Době po vyhnání Sasů vévodil vleklý proces, který měl označit hlavní viníky vpuštění nepřátelských vojsk do města a určit, které osoby tímto způsobem zradily Jaroslava Bořitu z Martinic. Ve vedení argumentace proti hlavnímu podezřelému, jímž se stal slánský primas Jan mladší Šultys z Felsdorfu, se prezentovali ostatní slánští měšťané za pomoci nového souboru hodnot, aby tím dosáhli odpuštění svých trestů. Primas, který nedokázal cílenému sociálnímu tlaku svých bývalých společníků čelit, nakonec po několika letech zemřel v naprostém společenském vyloučení. Vedení procesu s sebou přineslo nové komunikační postupy mezi Jaroslavem Bořitou z Martinic, jeho úředníky a slánskou obcí. Důležitým komunikačním médiem se staly poddanské suppliky, které byly zasílány přímo šlechticovi. Měšťané se jejich pomocí snažili představit celou obec jako oběť válečných útrap. Dalším využíváním základních prvků hodnotového systému smečenského urozenice se pokoušeli docílit ekonomických a politických výhod pro sebe i celé město. Na opačném pólu byla patrná snaha Jaroslava Bořity z Martinic o vytvoření jasné komunikační hierarchie, která by přispěla ke snažšímu a účinnějšímu předávání jeho hodnotového světa slánským poddaným. Smečenský šlechtic k dosažení svého cíle využíval služeb poslů, byrokratizace městské správy, rozšiřování pravomocí svých úředníků či důrazu na jejich bezchybné vykonávání předepsané služby.

Postupující změna konfesijní sebeidentifikace, se kterou musel smečenský velmož začínat prakticky znovu, se držela zaběhnutých kolejí a dále pokračovala v obou výše naznačených liniích. Jejím novým prvkem se stalo mocenské soupeření mezi jednotlivými složkami protireformačního procesu. Do aktivit smečenského urozenice se snažily zasahovat instituce s celozemskou a krajskou působností a představitelé církve. Důležitá byla aktivita děkana Bartoloměje Františka Roetlendera, který se z vlastního podnětu snažil o rekatolizaci slánského literátského kůru a úzce spolupracoval s kardinálem Arnoštem z Harrachu, jehož

patenty se na panství snažil prosazovat i bez vědomí Jaroslava Bořity z Martinic. Ten nesl podobné zásahy do svých pravomocí s velkou nelibostí a považoval je dokonce za útok na své lokální i celozemské mocenské postavení. Všem církevním představitelům proto na svém panství bránil v jakýchkoliv protireformačních aktivitách.

Slaný musel ve třicátých letech čelit také zvýšenému tlaku ze strany nakvartýrovaných vojáků. I jejich přítomnosti se snažili u své vrchnosti zamezit prostřednictvím vypracovávání různých suplik. Odkazy na novou konfesijní sebeidentifikaci, které slánští měšťané do svých písemností vkládali, byly v případě kvartýrování vojska spíše vedlejším produktem disciplinačních snah hraběte z Martinic. Prvotní snahou jeho využívání vojska jako odstrašujícího prvku vůči slánské měšťanské obci byl jednoznačně ekonomický zájem. Slánští měšťané naopak věřili, že se jim pomocí odkazů na hodnotový systém Jaroslava Bořity z Martinic podaří přesvědčit jej o jejich obrácení ke katolictví a následném odvrácení vojenské hrozby. Jejich pokusy ovšem vycházely ze špatného předpokladu, že je přítomnost vojska podmíněna jejich přechodem ke katolické konfesijní sebeidentifikaci stejně jako ostatní činnosti jejich každodenního života. Necháпали proto, proč jejich snahy tváří v tvář smečenskému šlechtici selhaly, a císařští žoldněři byli ve městě přes jejich deklarované katolictví ubytovávaní. Jaroslav Bořita z Martinic naopak spatřoval v jejich neochotě po vzájemném ekonomickém vyrovnání, které bylo do velké míry skutečně způsobeno finančním vyčerpáním obce, vzdor a postup proti své osobě, a proto v ubytovávání vojsk ve městě pokračoval. Přispíval tak nejen k dalšímu pustnutí Slaného, protože měšťané před žoldněři utíkali do jiných měst, ale i svého panství, na něž císařští odvedenci podnikali loupeživé nájezdy.

Ve třicátých letech již nalézaly výše uvedené techniky a metody protireformačních snah Jaroslava Bořity z Martinic ve slánské měšťanské obci svou odezvu. V první řadě se odrazily v proměně její sociální sítě. Někteří z měšťanů pochopili, že jim nové sociální uspořádání nabízí širokou škálu kariérního uplatnění. Ve své snaze o vzestup mezi nově vznikající elity se obraceli ke stejným aktivačním prvkům, které využívali v předchozích letech, když se snažili proniknout k elitám původním. Hledali tedy kmotry svým dětem v řadách služebníků Jaroslava Bořity z Martinic. Postupem času měšťané, kteří se snažili vstoupit mezi nově se formující elity, pochopili, že jejich dosavadní zkušenost s aktivací sociálních vztahů v novém světě nepostačuje. Pozvolna se objevili jedinci, kteří poznali, že důležitým aktivačním krokem, kterým si dokáží zajistit blízkost Jaroslava Bořity z Martinic a jeho úředníků, je vstup do okruhu jeho služebnictva. Ideálem se stalo prokazovat smečenskému šlechtici

„dobrou službu“, která znamenala plné přihlášení se k identitě jeho sociálního okruhu prezentovanou formou výměny statků a služeb.

Vedle kariérních snah některých měšťanů sehrál důležitou roli odchod většiny příslušníků nekatolických měšťanských elit do saského exilu v roce 1632. Zbývající utrakvističtí měšťané tím ztratili uchovatele své konfesijní sebeidentifikace a celé obecní kolektivní identity. Bez nepřetržitého kontaktu mezi sebou a jejich hlavními nositeli nebyli schopni uchovat veškeré její prvky v úplnosti. Postupným rozpadem tradiční identity se slánští měšťané cítili být odtrženi od své domovské obce. Někteří se připojili k příslušníkům elit a následovali je do exilu, kde věřili v možnost uchování a pokračování svého hodnotového systému. Pro jeho přenos volili stejné techniky jako ve své domovské obci. Tento pokus neskončil vždy úspěchem, protože mnozí mladší příslušníci slánské měšťanské obce spatřovali cestu svého dalšího směřování v integraci do společnosti saských měst. Ve svém životě se již zcela ztotožnili s příslušností k identitě saských měšťanů, projevovali ji i navenek a odmítali se účastnit na zachování své dřívější identity příslušníka slánské měšťanské obce. Slánští měšťané ztratili v exilu kontakt s hlavními držiteli své kolektivní identity, a nebyli ji proto schopni svým potomkům předat. S nepřítomností elit se také vytratil legitimizační prvek celého procesu – nové generaci nebyla představena autorita, která by ji dovedla ke ztotožnění se souborem hodnot důležitým pro porozumění identity jejich otců.

Osoby, které ve Slaném setrvaly a pokoušely se pokračovat ve svém každodenním životě, byly donuceny zvolit jiný postup. Ve snaze získat zpět ztracenou orientaci v sociálním světě se začaly hromadně přimykát k vrchnostenskému sociálnímu okruhu. Ten jim nabízel nový symbolický výklad světa, kterému byly schopny díky shodnosti mnoha významových prvků porozumět a přijmout jej za vlastní. Nositeli nové identity měli být především vrchnostenští úředníci, kteří svým jednáním zpřítomňovali osobu smečenského šlechtice v okamžicích, kdy se nenacházel na svém panství. Pro konverzi měšťanů však byli mnohem důležitější konvertité získaní po roce 1622 a noví katoličtí příslušníci elit. V nově se formujícím sociálním prostředí sehráli roli „významných druhých“. K zlomové fázi celého procesu docházelo v letech 1636-1637, kdy postupně umírali poslední nekatoličtí představitelé slánských elit a ostatní nekatolíci se definitivně uchylovali do exilu.

Tento pohyb bylo možné ve třicátých letech označit za výrazný, nikoliv však za celospolečensky platný. Noví příslušníci elit nebyli přijímáni všemi členy slánské měšťanské obce. Objevovala se vůči nim oproti minulým letům neslýchaná opozice, přičemž nejsilněji se dotýkala členů městské rady. Útoky podněcované jednotlivci souvisely s tím, že někteří měšťané nepovažovali členy městské rady za vhodné nositele identity slánské obce.

V jejich očích noví radní nedosahovali svými kvalitami společenského statutu, jehož se jim dostalo za věrné služby Jaroslavu Bořitovi z Martinic, protože jejich odpůrci spatřovali příslušnost k elitám ještě v tradičních znacích a hodnotách, jichž byli přední měšťané nositeli v předchozích letech. Noví slánští konšelé si ovšem byli volbou svých kariérních strategií jisti. Loajalita k Jaroslavu Bořitovi z Martinic se jim vyplácela, a proto byli ochotni některé obecné útoky proti městské radě dokonce zcela ignorovat.

Proměna hodnotového světa slánských měšťanů se zrcadlila také v jejich postoji k měšťanům, kteří po roce 1624 odcházeli do saského exilu. Jejich pohled na své bývalé sousedy byl nejprve veskrze pozitivní. Měšťané byli ochotni nadále pohlížet na odchozí jako na členy svého sociálního systému. Osobám, které před svým útekem požívaly ve Slaném zvláštního sociálního statutu, ho až do konce dvacátých let 17. století přiznávali a používali v korespondenci s nimi náležitých oslovení jako např. „*slovutný pán*“ či „*přítel*“. Jejich pozitivní hodnocení se přeneslo i do krátké doby saského vpádu, kdy se někteří z nich navrátili zpět do Slaného a získali významné postavení v městské obci jako nositelé původní konfesijní identifikace a kolektivní identity.

Po vyhnání Sasů a druhém odchodu slánských exulantů byla ve třicátých letech ze strany Jaroslava Bořity z Martinic patrná snaha vytvořit jejich negativní obraz. Prostor pro uplatnění svých snah našel v korespondenci se svými úředníky a zejména ve vrchnostenských patentech. V jednom z nich představil dva obrazy uprchlíků do Saska. První z nich se před svým odchodem neprovinil jeho vůli a v pozdější době se stali legitimními poddanými saského kurfiřta. Druhý obraz pracoval s představou tajně, pokoutně se navrátilých osob, které se vrátily pokračovat ve své záškodnické činnosti proti své vrchnosti, popř. císaři. Zatímco prvním byl ochoten smečenský šlechtic přiznat majetkové nároky na opuštěná obydlí a pozemky, druhým z výše naznačených důvodů jejich vlastnické požadavky odepíral.

Podporu v budování tohoto obrazu našel v krajských a celozemských patentech, kde byl stereotyp exulanta vytvářen obdobným duálním způsobem, a to v návaznosti na dočasné spojení saského kurfiřta a římského císaře. Na patentem představený obraz exulantů odpovídali slánští měšťané nejprve velmi pozvolna. V průběhu třicátých let se stal jejich postoj k uprchlíkům hodnotově neutrálním, začaly se však objevovat první zdola vedené hlasy, které vytvářely jejich negativní obraz. Jejich vznik bylo možné spojit s katastrofálním požárem města v roce 1634, který začal být uprchlíkům dáván za vinu, a prvotními snahami o získání majetků, které ve městě po svém odchodu zanechali.

I přes většinové přijetí katolické konfesijní sebeidentifikace neustávali slánští měšťané v pokusech o mocenskou emancipaci a navrácení statutu královského města. Vrcholem jejich

snah se stalo období let 1635-1636, ve kterém se několikrát pokusili o vyvázání z poddanství. Jejich podání, která nejprve bez vědomí Jaroslava Bořity z Martinic adresovali císaři, ovšem nenalezla svého širšího uplatnění. Ve svých snahách byl v tomto ohledu úspěšnější smečenský urozenec, kterému se za pomoci zprostředkování osob blízkých panovníkovi, zejména Viléma Slavaty z Chlumu a Košumberka, podařilo v roce 1638 získat Slaný do plnomocné dědičné držby. Změnu svého sociálního statutu vnímali měšťané velmi negativně a v prvních okamžicích se s ní velmi těžce smířovali. Palčivou otázkou se stalo zejména naplňování robotních povinností, jimiž se měšťané cítili být dehonestováni a postaveni na roveň venkovanů z okolních vesnic. Postupem času začali slánští poddaní služeb poskytovaných Jaroslavu Bořitovi z Martinic, zejména dovážení dřeva a viktualií z pražských trhů, využívat pro uspokojování vlastních ekonomických potřeb. Proti tomuto postupu musel nakonec urozenec důsledně zasáhnout, aby nedocházelo k poškozování jeho dobrého jména.

Ve čtyřicátých letech již bylo možné hovořit o pevném ukotvení katolické konfesijní identifikace. Výše naznačené skutečnosti, stejně jako proměna vnímání nekatolíků a exulantů či loajalita měšťanů při vojenském nebezpečí, ukázaly, že i když bylo možné vyslovit pochybnosti o tom, že se katolická víra stala pro slánské měšťany niternou záležitostí, bylo ve čtyřicátých letech ve Slaném možné hovořit o pevném ukotvení katolické konfesijní sebeidentifikace. V plné míře se projevila v postoji měšťanů k vpádu nekatolických vojsk z let 1639-1640, kdy slánští obyvatelé zůstali loajální Jaroslavu Bořitovi z Martinic a neopakovaly se jejich výstřelky z doby saského vpádu. Ze svého přístupu poté někteří z měšťanů těžili při svém strmém kariérním růstu.

Změna hodnot našla své uplatnění i v pohledu na exulanty. Ti byli postaveni do role zrádců slánské měšťanské obce, kacífů, kteří se za svoje vystoupení proti katolické víře dočkali zaslouženého skonu v cizině. Prvotní motiv této radikální proměny obrazu exulanta, jímž bylo získání jejich nemovitého majetku, se postupně přeměnil v celospolečensky rozšířený pohled, který se stal pevným základem slánské kolektivní identity. V největší míře se změna odrazila v procesu, který městská rada vedla v nepřítomnosti proti obviněnému exulantu Václavu Hanžburskému. Ten v něm byl prezentován jako zrádce katolické víry, zloděj a špatný správce obce. Stejným způsobem jako obraz exulanta se proměnilo vnímání nekatolické konfesijní identifikace a jejich představitelů, zejména nekatolických kněží.

Důležitým znakem proměny hodnotového systému slánských měšťanů se staly nové projevy zbožnosti. Ty ve Slaném ve čtyřicátých letech souvisely s výjimečnými událostmi, jimiž byly morové rány, vojenské hrozby či úmrtí členů martinického rodu. Většina jich také byla odpovědí na prvotní podnět shora, který přicházel od Jaroslava Bořity z Martinic nebo

církevních institucí. Zdola vedené pokusy o pozvednutí obecné zbožnosti narážely na finanční nedostatky či liknavost samotných měšťanů. Některé z jejích projevů, především zádušní odkazy učiněné ještě za života některého z měšťanů, byly spíše snahou zalíbit se Jaroslavu Bořitovi z Martinic a získat tak na něm hmotné výhody. U žádného z odkazů nebylo přímo vysloveno, že byl veden snahou o spásu duše donátora. Slibované obnosy či předměty k záduší mnohdy vůbec nebyly odvedeny. Přesto byla důležitá změna v konfesijní sebeidentifikaci donátorů související se změnou místa, k němuž směřovali své odkazy. Snahy literátského kůru narážely na nedostatek příslušníků intelektuálních elit, který byl způsoben jejich odchodem do exilu či měst, která nebyla v takové míře vystavena vojenské hrozbě.

Nadále ve čtyřicátých letech pokračovalo soupeření mezi jednotlivými představiteli protireformace. Ve Slaném vyvrcholilo v otevřeném střetu mezi Jaroslavem Bořitou z Martinic a jednotlivými slánskými děkany. Ty smečenský pán podle své libosti odvolával z jejich úřadu ve snaze nalézt mezi vhodnými uchazeči člověka, který by odpovídal jeho představám a nesnažil se o vlastní mocenské a protireformační aktivity. Ve stejné době se přiostrhoval i jeho postoj ke kardinálovi Arnoštu z Harrachu, kterému bránil v nákupu některých panství či se odmítavě stavěl proti jeho příliš mírnému postupu při celozemské rekatolizaci. V rovině komunikačních aktivit usiloval Jaroslav Bořita z Martinic o co možná nejplynulejší chod vzájemné korespondence či ústních snešení mezi slánskou měšťanskou obcí a svými úředníky a především pevného ukotvení přísně hierarchizovaného komunikačního rámce, na jehož vrcholu stanul. V této době zcela odmítal veškeré aktivity, které by nevycházely z jeho podnětu. Souviselo to se zvýšenou snahou slánských měšťanů o navrácení některých privilegií a jejich soustavného porušování komunikační hierarchie, které smečenský velmož vnímal velmi negativně.

Výraznou změnu celého rekatolizačního procesu přineslo úmrtí Jaroslava Bořity z Martinic. Převzetí panství jeho synem Maxmiliánem Valentinem v sobě již plně odráželo přesun vrchnostenských snah od prvotní disciplinace poddaných k prohlubování jejich katolické konfesijní sebeidentifikace. Tyto snahy vyvrcholily v činnosti Maxmilianova nástupce, jeho bratra Bernarda Ignáce z Martinic. Ten ve dvou patentech, které pro slánskou měšťanskou obec vydal v polovině padesátých let, představil ideální obraz barokního katolíka, jehož naplnění od slánských měšťanů požadoval. Ve svých snahách se dotkl prakticky všech stránek každodenního života, který měl být od tohoto okamžiku prochnut všudypřítomnou osobní zbožností. Jeho aktivity bylo možné spojit s novou vlnou rekatolizačních snah z počátku padesátých let, které se odrazily také v místních podmínkách v podobě vizitací duchovních, činnosti nové protireformační komise a vytváření podkladů pro

soupisy poddaných podle víry. Měšťané ovšem nebyli schopni takto propracované plány v úplnosti dodržovat, proto docházelo k rozdílkám mezi nimi a vrchnostenskými úředníky či duchovními.

O pevném ukotvení katolické konfesijní sebeidentifikace a hodnotového systému martinické vrchnosti hovořil i poslední stupeň, jehož dosáhl celospolečenský pohled na saské exulanty. V padesátých letech bylo možné nalézt již jen jejich zcela negativní obraz. Drtivá většina slánských měšťanů přijala za vlastní katolickou konfesijní sebeidentifikaci, navíc za třicet let vyrostla nová generace těch, kteří ji nemuseli získávat a přejímat její nové hodnotové prvky, ale byli v ní vychováni od dětství a vnímali ji jako pevnou součást kolektivní identity slánské měšťanské obce. Ačkoliv se v této době podařilo některým slánským uprchlíkům získat zpět své majetky, jež museli v Čechách osobně odprodat, čelili ve městě celospolečenskému vyloučení, které jim nedovolilo nadále setrvat ve své původní vlasti. S jejich třetím a posledním odchodem se zcela uzavřela nekatolická minulost města, protože spolu s nimi odešly dvě poslední ženy hlásící se k nekatolickému vyznání.

Tento triumf katolického hodnotového systému, jehož představitelé dvou generací pánů z Martinic dosáhli, představil Bernard Ignác z Martinic v koncepci barokní krajiny, kterou rozvinul do okolí Slaného a své rezidence na Smečně. V průběhu let 1655-1665 zde vzniklo několik sakrálních staveb, obrazů či symbolických zastavení, které společně vytvořily symbolický odraz Kristova života a křížové cesty, jež započínal ve Slaném obrazem jeho narození a končil v soukromě kapli smečenského zámku výjevem jeho slavného zmrtvýchvstání. Ze Slaného do Smečna po cestě procházeli při různých procesích a slavnostech slánští měšťané, kteří patrně ani netušili, jaká propast se během čtyřiceti let vytvořila mezi hodnotovým systémem, který již považovali za svůj vlastní a neměnný, a světem jejich otců a dědů, k němuž se nyní stavěli nepřátelsky a považovali jej za projev neodpuštělného kacířství.

Soupis pramenů a literatury

Nevydané prameny

NÁRODNÍ ARCHIV PRAHA

Apelační soud

sign. R, inv. č. 109/11

Františkáni Praha

sign. 250, nadační listina z 13. srpna 1662

Stará manipulace

sign. S

inv. č. 1 215/63

sign. M

inv. č. 7/24

inv. č. 7/35

STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV PRAHA

Sbírka matrik a průvodní listinný materiál

Středočeský kraj, farní úřad Slaný

inv. č. 1 matrika narozených 1597-1617 a oddaní 1595-1617

inv. č. 2 tripartitní matrika Slaný

Velkostatek Smečno

inv. č. 97, kniha listin a smluv

inv. č. 985, sign. I. 111, kart. 1

inv. č. 1003, sign. I. 164, kart. 1

inv. č. 1114, kart. 13

STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV TŘEBOŇ

pracoviště Jindřichův Hradec

inv. č. 103, kniha č. 20, kopiář listů Viléma Slavaty

STÁTNI OKRESNÍ ARCHIV Kladno

Archiv města Slaný

nezpracováno

kniha č. 1, pamětní kniha 1638-1685

kniha č. 2, pamětní kniha 1641-1652

kniha č. 3, kniha patentů 1622-1630

kniha č. 4, kniha patentů 1648-1651

kniha č. 55, manuál radní 1595-1604

kniha č. 56, manuál radní 1605-1612

kniha č. 57, manuál radní 1613-1624

kniha č. 58, manuál radní 1625-1638

kniha č. 59, manuál radní 1638-1661

kniha č. 68, notulář listů 1616-1623

kniha č. 69, notulář listů poselacích 1610-1626

kniha č. 70, kniha misivů 1622-1636

kniha č. 71, kniha misivů 1635-1642

kniha č. 78, kniha misivů 1629-1638

kniha č. 82, kniha kšaftů 1572-1682

kniha č. 88, kniha soudní 1611-1660

kniha č. 96, kniha svědomí 1629-1656

Miltnerova sbírka

LOBKOVICKÉ SBÍRKY NELAHOZEVES

Lobkovicové roudničtí – Rodinný archiv

B 214

SÄCHSISCHES HAUPTSTAATSARCHIV DRESDEN

Geheimes Kriegsratskollegium

Loc. 10833/2

Loc. 10833/3

Geheimes Archiv

Loc. 8297/1

Rukopisy a staré tisky

NÁRODNÍ KNIHOVNA PRAHA

sign. 54A61, Paměti Václava Kněžovského

rkp. č. 54 C 152, Jan Bylina ml. Artikulové sněmu českého 1636

KNIHOVNA NÁRODNÍHO MUZEA

oddělení rukopisů a starých tisků

rkp. VIII A 18.

Prameny vydané

BARTOŠ, František Michálek (ed.), Jan Amos Komenský. Historie o těžkých protivenstvích církve české, Praha 1912.

BEDNAŘÍK, Karel – HAVELKOVÁ, Věra (ed.), Česky psané závěti z fondu státního archivu v Drážďanech, Sborník archivních prací 34, 1984, s. 439-511.

BOBKOVÁ, Lenka (ed.), Exulanti z Prahy a severozápadních Čech v Pirně v letech 1621-1639, Praha 1999.

BOROVÝ, Kliment (ed.), Jednání a dopisy konsistoře katolické a utrakvistické I.-II., Praha 1868-1869.

ČERVENÝ, Václav – ČERVENÁ, Jarmila (edd.), Berní rula. Generální rejstřík ke všem svazkům (vydaným i dosud nevydaným) berní ruly z roku 1654 doplněný (tam, kde se nedochovaly) o soupis poddaných z roku 1651 I., Praha 2003.

GRUND, Antonín (ed.), Cestopis Bedřicha z Donína, Praha 1940.

JANÁČEK, Josef (ed.), Pavel Skála ze Zhoře. Historie česká, Praha 1984.

JIREČEK, Josef (ed.), Paměti nejvyššího kancléře království Českého Viléma, hraběte Slavaty I., Praha 1866.

JIREČEK, Josef (ed.), Práva městská Království českého a Markrabství moravského spolu s krátkou jich sumou od M. Pavla Krystyana z Koldína, Praha 1876⁵.

KELLER, Katrin – CATALANO, Alessandro (edd.), Die Diarien und Tagzettel des Kardinals Ernst Adalbert von Harrach (1598-1667) I-VII, Wien-Köln-Weimar 2010.

MAREK, Pavel (ed.), Svědectví o ztrátě starého světa. Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna, České Budějovice 2005 (= Prameny k českým dějinám 16.-18. století, sv. B/1).

- MENDELOVÁ, Jaroslava (ed.), Dekrety reformační komise pro Nové Město pražské z let 1627-1629, Praha 2009 (= Documenta Pragensia Monographia 24).
- MILTNER, Jan Bohuslav (ed.), Kalendář historický Daniele Vepřka, měšťtěnína slánského, in: Výroční zpráva gymnasia v Hradci Králové 1883, s. 1-15.
- MILTNER, Jan Bohuslav (ed.), Zlomek pamětí slánských z r. 1643-1645 od hr. Martinického úředníka, in: Výroční zpráva gymnasia v Hradci Králové 1883, s. 15-19.
- PALACKÝ, František, Přehled současný nejvyšších důstojníků a úředníků, in: Jaroslav Charvát (ed.), Dílo Františka Palackého I, Praha 1941, s. 325-416.
- PETERS, Jan (ed.), Václav Kněžoveský a jeho paměti, Slánský obzor 6, 1898, s. 13-56.
- PODLAHA, Antonín (ed.), Dopisy reformační komise v Čechách z let 1627-1629, Praha 1908.
- SLÁDEK, Miloš (ed.), Svět je podvodný verbíř. Výbor z českých jednotlivě vydaných svátečních a příležitostných kázání konce 17. a prvních dvou třetin 18. století, Praha 2005.
- ŠRONĚK, Michal (ed.), Vincenc Kramář. Zpustošení Chrámu svatého Víta v roce 1619, Praha 1998.
- ŠUBERT, Václav (ed.), Apologie druhá stavův Království českého, tělo a krev Pána Ježíše Krista pod obojí způsobou přijímajících, která roku 1618 na ospravedlnění Čechův před Evropou od týchž pánův stavův v českém i německém jazyku tiskem vydaná, Praha 1862.
- TISCHER, František (ed.), Dopisy konsistoře podobojí z let 1610-1619 I-III, Praha 1917-1925.
- TISCHER, František (ed.), Dopisy Viléma hraběte Slavaty psané Jaroslavu Bořitovi z Martinic a jeho synovi z let 1633 a 1634, Sborník historický 3, 1885, s. 193-202, 283-292;
- TISCHER, František (ed.), Dopisy Viléma hraběte Slavaty psané Jaroslavu Bořitovi z Martinic a jeho synovi z roku 1635, Sborník historický 4, 1886, s. 352-363.

Literatura

- BACKMANN, Sibylle – KÜNST, Hans-Jörg – ULLMANN, Sabinne – TLUSTY, Ann B. (edd.), Ehrkonzepte in der Frühen Neuzeit. Identitäten und Abgrenzungen, Berlin 1998.
- BARTEČEK, Ivo, Informátoři saského dvora z Království českého v letech stavovského povstání 1618-1619, in: Ivo Barteček – Zdeněk Šamberger (edd.), Ad honorem Josef Polišenský. 1915-2001, Olomouc 2007, s. 63-70.

- BARTEČEK, Ivo, Vyhlídky saské kandidatury na český trůn 1619, *Folia Historica Bohemica* 8, 1985, s. 89-107.
- BAUMGARTEN, Jens, *Konfession, Bild und Macht. Visualisierung als katholisches Herrschafts- und Disziplinierungskonzept in Rom und im habsburgischen Schlesien (1560-1740)*, Hamburg-München 2004.
- BEDNAŘÍK, Karel – KOBUCH, Manfred, Bergmannova sbírka ve Státním archivu v Drážďanech, *Archivní časopis* 31, 1981, s. 161-168.
- BEINERT, Wolfgang, Dogma o Boží dobrotě. Neposkvřené početí Panny Marie, *Teologické texty* 21, 2010, s. 65-69.
- BERGER, Peter L. – LUCKMANN, Thomas, *Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii vědění*, Brno 1999.
- Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona (ekumenický překlad), Praha 1997.
- BIERTHER, Katrin, *Der Prager Frieden von 1635*, München 1997.
- BÍLEK, Tomáš Václav, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, Praha 1883.
- BÍLEK, Tomáš Václav, *Reformace katolická neboli obnovení náboženství katolického v Království českém po bitvě bělohorské*, Praha 1892.
- BÍLEK, Tomáš Václav, *Tovaryšstvo Ježišovo a působení jeho vůbec a v zemích království Českého zvláště*, Praha 1896.
- BIRELEY, Robert, *Kommentar: Einführung – Forschungsstand – Begriffsklärung*, in: Rudolf Leeb – Sabine Claudin Pils – Thomas Winkelbauer (Hgs.), *Staatsmacht und Seelenheil. Gegenreformation und Geheimprotestantismus in der Habsburgermonarchie*, München 2007, s. 38-42.
- BOBKOVÁ, Kateřina, *Velikonoční slavnosti v Klementinu*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku*, České Budějovice 2000 (= *Opera historica* 8), s. 575-591.
- BOBKOVÁ, Lenka, *Exulant*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s. 297-326.
- BOBKOVÁ, Lenka, *Kniha privilegií Českého království v drážďanském archivu*, *Folia Historica Bohemica* 16, 1993, s. 71-76.
- BOBKOVÁ, Lenka, *Pobělohorský exil v Sasku a možnosti jeho dalšího výzkumu*, in: Michaela Hrubá (ed.), *Víra nebo vlast? Exil v českých dějinách raného novověku*, Ústí nad Labem 2001, s. 72-106.
- BOSSY, John, *Křesťanství na Západě 1400-1700*, Praha 2008.
- BOSSY, John (ed.), *The Spirit of the Counter Reformation*, Cambridge 1968.

- BRADY Jr., Thomas A., Confessionalization: The Career of a Concept, in: John M. Headly – Hans Joachim Hillerbrand – Anthony J. Papallas (eds.), *Confessionalization in Europe 1555-1700. Essays on Honor and Memory* of Bodo Nischan, London-Hampshire 2004, s. 1-27.
- BRAKENSIEK, Stefan, Communication between Authorities and Subject in Bohemia, Hungary and the Holy Roman Empire, 1650-1800. The Three Case Studies, in: Wim Blockmans - André Holenstein - Jon Mathieu (eds.), *Empowering Interactions. Political Cultures and the Emergence of the State in Europe 1300–1900*, Aldershot 2009, s. 149–162.
- BRAKENSIEK, Stefan, Staatliche Amtsträger und städtische Bürger, in: Peter Lundgreen (Hrsg.), *Bürgertum – Bürgerlichkeit – Bürgerliche Gesellschaft. Eine Bilanz des Bielefelder Sonderforschungsbereichs zur Sozialgeschichte des neuzeitlichen Bürgertums*, Göttingen 2000, s. 136–170.
- BRANDT, Juliane, Verfolgung, Minderheitsposition und langfristige Formulierung konfessioneller Identität. Analyse und Auswirkungen dieser Entwicklung am Beispiel der ungarischen Protestanten im 19. Jahrhundert, in: Joachim Bahlcke (Hrsg.), *Glaubenflüchtlinge. Ursachen, Formen und Auswirkungen frühneuzeitlicher Konfessionmigration in Europa*, Berlin 2008, s. 373-401.
- BRENDECKE, Arndt – FUCHS, Ralf-Peter – KOLLER, Edith, Die Autorität der Zeit, in: Arndt Bredeck – Ralf-Peter Fuchs – Edith Koller (Hrsg.), *Die Autorität der Zeit in der Frühen Neuzeit*, Berlin 2007, s. 9-22.
- BROWN, Warren C. – GÓRECKI, Piotr, What Conflict Means? The Making of Medieval Conflict Studies in the United States 1970-2000, in: Warren C. Brown – Piotr Górecki (eds.), *Conflict in Medieval Europe. Changing Perspectives on Society and Culture*, Hampshire-Berlington 2003, s. 1-36.
- BRUNSON, Andrew C., *Psalm 118 in the Gospel of John*, Tübingen 2003.
- BURIAN, Vladimír, *Vývoj náboženských poměrů v Brně 1570-1618*, Brno 1948.
- BURKE, Peter – BRIGGS, Asa, *A Social History of the Media. From Gutenberg to the Internet*, Cambridge 2009³.
- BURKE, Peter, *History and Social Theory*, Cambridge-Malden 2005.
- BURKE, Peter, *Variety kulturních dějin*, Brno 2006.
- BURKE, Peter, *Žebráci, šarlatáni, papežové. Historická antropologie raně novověké Itálie. Eseje o vnímání a komunikaci*, Praha 2007.
- BUŠTÍKOVÁ, Lenka, Analýza sociálních sítí, *Sociologický časopis* 35, 1999, s. 193-206.
- BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel – VYBÍRAL, Zdeněk, *Člověk českého raného novověku*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s. 9-53.

BŮŽEK, Václav, „Páni a přátelé“ v myšlení a každodenním životě české a moravské šlechty na prahu novověku, *Český časopis historický* 100, 2002, s. 229-264.

BŮŽEK, Václav, Paměť v heraldické výzdobě předmětu hmotné kultury šlechtických sídel 16. a 17. století, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007, s. 37-67.

BŮŽEK, Václav, „Posměch nemalej se stal“. Příběh ze šlechtické každodennosti 16. století, in: Bronislav Chocholáč – Libor Jan – Tomáš Knoz (edd.), *Nový Mars Moravicus aneb Sborník příspěvků, jež věnovali prof. Dr. Josefu Válkovi jeho žáci a přátelé k sedmdesátinám*, Brno 1999, s. 419-429.

BŮŽEK, Václav, Urozenec, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s. 79-110.

CARROLL, Michael P., *The Cult of The Virgin Mary*, Oxford – Princeton 1992.

CATALANO, Alessandro, Bernard Ignác z Martinic a jesuité. Proměny vztahů mezi Tovaryšstvem Ježíšovým a politickou mocí v Čechách v druhé polovině 17. století, in: Petronilla Cemus – Richard Cemus SJ (edd.), *Bohemia Jesuitica 1556-2006 I.*, Praha 2010, s. 247-258.

CATALANO, Alessandro, Die Tagebücher und Tagzettel des Karinals Ernst Adalbert von Harrach, in: Josef Pauser – Martin Scheutz – Thomas Winkelbauer (Hgg.), *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.-18. Jahrhundert). Ein exemplarisches Handbuch*, Wien-München 2004, s. 781-789.

CATALANO, Alessandro – KELLER, Katrin, Die Tagzettel des Kardinals Ernst Adalbert von Harrach, *Frühneuzeit-Info* 18, 2007, 9-24.

CATALANO, Alessandro, Italský deník Arnošta Vojtěcha z Harrachu (1598-1667), in: Vilém Herold – Jaroslav Pánek (ed.), *Baroko v Itálii – baroko v Čechách. Setkávání osobností, idejí a uměleckých forem*, Praha 2003, s. 333-353.

CATALANO, Alessandro, Italský deník kardinála Arnošta Vojtěcha z Harrachu a bouřlivý rok 1638, *Souvislosti* 13, 2002, s. 29-33.

CATALANO, Alessandro, Kardinal Ernst Adalbert von Harrach (1598-1667) und sein Tagebuch. Ein Dissertationsprojekt, *Frühneuzeit-Info* 12, 2001, s. 71-77.

CATALANO, Alessandro, Příběh jednoho mýtu: Bernard Ignác z Martinic – kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu – jezuité, in: Vladimír Příbyl – Dana Příbylová (edd.), *Slánské rozhovory 2005. Itálie, Slaný 2006*, s. 25-34.

CATALANO, Alessandro, Zápas o svědomí. Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598-1667) a protireformace v Čechách, Praha 2008.

- COCHRANE, Erich W., Counter-Reformation or Tridentine Reformation? Italy in the Age of Carlo Borromeo, in: John M. Headly – John B. Tomaro (eds.), *San Carlo Borromeo: Catholic Reform and Ecclesiastical Politics in the Second Half of the Sixteenth Century*, Washington 1988, s. 31-46.
- CONTRERAS, Jame, Aldermen and Judaizers. Cryptojudaism, Counter-Reformation and Local Power, in: Anne J. Cruz – Marry Elizabeth Perry (eds.), *Culture and Control in Counter-Reformation Spain*, Minnesota 1992, s. 93-124.
- CUBITT, Geoffrey, *History and Memory*, Manchester – New York 2007.
- CURVES, Jeanine, *Burial Rituals and the Reformation. Comparative Study*, Utrecht 2010.
- ČÁŇOVÁ, Eliška, Počátky rekatolizace ve středočeském kraji, *Středočeský sborník historický* 7, 1972, s. 61-75.
- ČÁŇOVÁ, Eliška, Rekatolizace severních Čech, in: Marie Vojtíšková (ed.), *Sborník příspěvků k době poddanského povstání r. 1680 v severních Čechách*, Praha 1980, s. 9-42.
- ČÁŇOVÁ, Eliška, Rekatolizace ve Středočeském kraji, *Středočeský sborník historický* 11, 1976, s. 65-85.
- ČÁŇOVÁ, Eliška et al. (ed), *Soupis poddaných podle víry z roku 1651*, Praha 1993–2008.
- ČÁŇOVÁ, Eliška, Vývoj správy pražské arcidiecéze v době násilné rekatolizace Čech (1620-1671), *Sborník archivních prací* 35, 1985, s. 486-560.
- ČECHURA, Jaroslav, *Černínové versus Kysibelští*, Praha 2003.
- ČECHURA, Jaroslav, Člověčenství, *Právněhistorické studie* 33, 1993, s. 33-52.
- ČECHURA, Jaroslav, *Zimní král aneb české dobrodružství Fridricha Falckého*, Praha 2004.
- ČORNEJOVÁ, Ivana – KUCHARŮVÁ, Hedvika – VALENTOVÁ, Kateřina (edd.), *Locus pietatis et vitae*, Praha 2008.
- ČORNEJOVÁ, Ivana, Náboženská situace v Čechách v době příchodu piaristů, in: Dana Příbylová – Vladimír Příbyl (edd.), *Slánské rozhovory 2008. Piaristé*, Slaný 2009, s. 7-11.
- ČORNEJOVÁ, Ivana, Pobělohorská rekatolizace v českých zemích. Pokus o zasazení fenoménu do středoevropských souvislostí, in: Ivana Čornejová (ed.), *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci*, Praha 2003, s. 14-18.
- ČORNEJOVÁ, Ivana, *Tovaryšstvo Ježíšovo. Jezuité v Čechách*, Praha 1995.
- DAVID, Zdeněk V., A Cohabitation of Convenience: The Utraquists and the Lutherans Under the Letter of Majesty, 1609-1620, *The Bohemian Reformation and Religious Practice* 3, 2000, s. 173-214.
- DAVID, Zdeněk V., Celistvost církve pod obojí a otázka novoutrakvismu, *Český časopis historický* 101, 2003, s. 882-910.

- DAVID, Zdeněk V., *The Plebeianization of Utraquism? The Controversy over the Bohemian Confession of 1575, The Bohemian Reformation and Religious Practice 2*, 1998, s. 127-158.
- DAVID, Zdeněk V., *Religious Toleration in Utraquist Bohemia*, in: Petr Hlaváček et al., *(In)tolerance v evropských dějinách*, Praha 2011, s. 101-115.
- DELUMEAU, Jean, *Catholicism Between Luther and Voltaire: a New View of the Counter-Reformation*, London 1977.
- DELUMEAU, Jean, *Hřích a strach. Pocity viny na evropském Západě ve 13.-18. století*, Praha 1998.
- DEVENTER, Jörg, *Gegenreformation in Schlesien. Die habsburgische Rekatholisierungspolitik in Glogau und Schweidnitz 1526-1707*, Köln-Weimar-Wien 2003.
- DEVENTER, Jörg, *Grenzen überschreiten. Konversionen zum Katholizismus in Böhmen und Schlesien im späten 16. und 17. Jahrhundert*, in: Lenka Bobková – Jana Konvičná (ed.), *Náboženský život a církevní poměry v zemích Koruny české ve 14.-17. století*, Praha 2008, s. 670-681.
- DEVENTER, Jörg, *Nicht in die Ferne nicht in die Fremde? Konfessionmigration im schlesisch-polnischen Grenzraum in 17. Jahrhundert*, in: Joachim Bahlcke (Hg.), *Glaubenflüchtlinge. Ursachen, Formen und Auswirkungen frühneuzeitlicher Konfessionmigration in Europa*, Berlin 2008, s. 95-118.
- DIBELKA, Jaroslav, *Obranné strategie mužů a žen obviněných ze smilstva a cizoložství. Panství Třeboň na přelomu 17. a 18. století*, České Budějovice 2012.
- DIBELKA, Jaroslav, *Obranné strategie mužů a žen obviněných ze smilstva a cizoložství na třeboňském panství na přelomu 17. a 18. století. Venkované jako aktéři všedního života ve světle trestně právní agendy*, České Budějovice 2010 (= Disertační práce).
- DIBELKA, Jaroslav, *Paměť jako prostředek k udržení pravomoci výkonu hrdelního práva*, in: Václav Bůžek – Jaroslav Dibelka (edd.), *Utváření identity ve vrstvách paměti*, České Budějovice 2011 (= *Opera historica* 15), s. 77-95.
- DIBELKA, Jaroslav, *Tajemství rodiny Hlučných. Obranné strategie žen obviněných z infanticidia*, *Dějiny a současnost* 29, 2007, č. 9, s. 37-39.
- DINGES, Martin, *Die Ehre als Thema der Historischen Anthropologie. Bemerkungen zur Wissenschaftsgeschichte und zur Konzeptualisierung*, in: Klaus Schreiner – Gerd Schwerhoff (Hgg.), *Verletzte Ehre. Ehrkonflikte in Gesellschaften des Mittelalters und der Frühen Neuzeit*, Köln-Weimar-Wien 1995, s. 29-62.
- DOTZAUER, Winfried, *Die Ankunft des Herrschers. Der fürstliche „Einzug“ in die Stadt (bis zum Ende des Alten Reichs)*, *Archiv für Kulturgeschichte* 55, 1973, s. 245-288.

- DUCREUX, Marie-Elizabeth, Několik úvah o barokní zbožnosti a o rekatolizaci Čech, *Folia Historica Bohemica* 22, 2006, s. 143-177.
- DÜLMEN, Richard van, *Divadlo hrůzy. Soudní praxe a trestní rituály v raném novověku*, Praha 2001.
- DÜLMEN, Richard van, *Historická antropologie. Vývoj, problémy, úkoly*, Praha 2002.
- ŘURČANSKÝ, Marek, Vojsko – klíčový problém městské správy v Čechách za třicetileté války?, *Historie – Otázky – Problémy* 3, 2010, s. 67-76.
- ŘURČANSKÝ, Marek, Zkušenosti Nymburských s vojáky za třicetileté války. Sonda do problematiky obrazu vojáka v českém prostředí, *Kuděj* 1, 1999, č. 1, s. 22-38.
- EBERHARD, Winfried, Entwicklungsphasen und Probleme der Gegenreformation und katholischen Erneuerung in Böhmen, *Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte* 84, 1989, s. 235-257.
- EBERHARD, Winfried, Zur reformatorischen Qualität und Konfessionalisierung des nachrevolutionären Hussitismus, in: František Šmahel (Hrsg.), *Häresin und vorzeitige Reformation in Spätmittelalter*, München 1998, s. 213-239.
- EHRENPREIS, Stefan– LOTZ-HEUMANN, Ute, *Reformation und konfessionales Zeitalter*, Darmstadt 2002.
- EHRENPREIS, Stefan, Konfessionalisierung von unten. Konzeption und Thematik eines bergischen Modells?, in: Berkhart Dietz – Stefan Ehrenpreis (Hgs.), *Drei Konfessionen in einer Region. Beiträge zur Geschichte der Konfessionalisierung in Herzogtum Berg om 16. bis zum 18. Jahrhundert*, Köln 1999, s. 3-15.
- ELIAS, Norbert, *O procesu civilizace. Sociogenetická a psychogenetická zkoumání. Proměny chování světských horních vrstev na Západě I.-II.*, Praha 2006-2007.
- ELKAN, Albert, Entstehung und Entwicklung des Begriffs „Gegenreformation“, *Historische Zeitschrift* 112, 1914, s. 473-493.
- ERIKSSON, Magnus – KRUG-RICHTER, Barbara, Streitkulturen – Eine Einführung, in: Magnus Eriksson – Barbara Krug-Richter (Hgs.), *Streitkulturen. Gewalt, Konflikt und Kommunikation in der ländlichen Gesellschaft (16.-19. Jahrhundert)*, Köln-Weimar-Wien 2003, s. 1-16.
- FEJTOVÁ, Olga – PEŠEK, Jiří, Recepce díla Martina Luthera v pražských a lounských měšťanských knihovnách doby předbělohorské, *Documenta Pragensia* 15, 1997, s. 83-123.
- FEJTOVÁ, Olga – SLÁMOVÁ, Petra, Několik poznámek k ekonomickým důsledkům pobělohorské emigrace na Novém Městě pražském, in: Michaela Hrubá (ed.), *Víra nebo vlast? Exil v českých dějinách raného novověku, Ústí nad Labem* 2001, s. 273-282.

FEJTOVÁ, Olga, Německá diskuse ke konfesionalizaci v evropském kontextu, *Český časopis historický* 109, 2011, s. 739-785.

FEJTOVÁ, Olga, Odras rekatolizačního procesu ve skladbě náboženské a moralistní literatury v knihovnách novoměstských měšťanských elit v době pobělohorské, *Documenta Pragensia* 20, 2002, s. 101-113.

FEJTOVÁ, Olga, Rekatolizace v městech pražských v době pobělohorské – úspěch, nebo fiasko? Příspěvek k důsledkům pobělohorské rekatolizace na Novém Městě pražském, in: Olga Fejtová – Václav Ledvinka – Jiří Pešek – Vít Vlnas (edd.), *Barokní Praha – Barokní Čechie 1620-1740*, Praha 2004, s. 457-471.

FEJTOVÁ, Olga, Rekatolizace v městech pražských v době předbělohorské. *Nové Město pražské v kontextu procesu katolické konfesionalizace*, Praha 2011 (= Disertační práce).

FIALA, Václav, Slaný v letech 1618-1632. České město za třicetileté války, *Rozpravy Královské české společnosti nauk, Třída filosoficko - historicko jazykozpytná, Nová řada VIII/1*, Praha 1925.

FIALOVÁ, Eva, Bitva u Saské Kamenice (1639) a nové objevené doklady k tomuto střetu ve fondu Rodinného archivu Černínů z Chudenic, *Archivum Trebonense* 12, 2011, s. 193-210.

FIALOVÁ, Ludmila a kol., *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1996.

FIDLER, Petr, Rezidence říšského knížete Albrechta z Valdštejna v Praze a Jičíně, *Zprávy památkové péče* 71, 2011. s. 3-7.

FIDLER, Petr, Über den Urheber eines Architekturwerks, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740)*, České Budějovice 2006 (= *Opera historica* 11), s. 167-174.

FOERSTER, Marc R., *The Counter-Reformation in the Villages. Religion and Reform in the Bishopric of Speyer*, London 1992.

FORD, James Thomas, Preaching in the Reformed Tradition, in: Larissa Taylor (ed.), *Preachers and People in the Reformations and Early Modern Period*, Leiden 2001, s. 65-90.

FRANCEK, Jindřich (ed.), *Rekatolizace v českých zemích. Sborník příspěvků z konference v Jičíně*, Pardubice 1995.

FUHRMANN, Rosi – KÜMIN, Beat – WÜRGLER, Andreas, Supplizierende Gemeinden. Aspekte einer vergleichenden Quellenbetrachtung, in: Peter Blickle (Hrsg.), *Gemeinde und Staat im Alten Europa*, München 1998, s. 267-323.

FÜSSEL, Marian – RÜTHER, Stefanie, Einleitung, in: Christoph Dartmann – Marian Füssel – Stefanie Rüter (Hgg.), *Raum und Konflikt. Zur symbolischen Konstituierung gesellschaftlicher Ordnung in Mittelalter und Früher Neuzeit*, Münster 2004.

GAŽI, Martin, O rozumnosti bez rozumu a břečťanu příběhů. Prolegomena k dějinám předmoderních zázraků, in: Martina Ondo Grečenková – Jiří Mikulec (edd.), Církev a zrod moderní racionality, Praha 2008 (= Folia Historica Bohemica – Supplementum II), s. 183-239.

GENNEP, Arnold van, Přechodové rituály. Systematické studium rituálů, Praha 1997.

GINDELY, Anton, Dějiny českého povstání 1618 I.- IV., Praha 1870-1880.

GINDELY, Anton, Geschichte der Dreißigjährigen Krieges in drei Abteilungen, Prag 1882.

GINDELY, Anton, Geschichte der Gegenreformation in Böhmen, Leipzig 1894.

GINZBURG, Carlo, Benandanti. Čarodějnictví a venkovské kultury v 16. a 17. století, Praha 2002.

GOETZ, Hans-Werner, Der „rechte“ Sitz. Die Symbolik von Rang und Herrschaft im Hohen Mittelalter im Spiegel der Sitzordnung, in: Gertrud Blaschitz – Helmut Hundbichler – Gerhard Jaritz – Elisabeth Vavra (edd.), Symbole des Alltags – Alltag der Symbole, Graz 1992, s. 22-48.

GOFFMAN, Erving, Interaction Rituals. Essays on Face to Face Behaviour, London 1972.

GOTTLIEB Jaromír, Textura krajiny v textuře valdštejnské urbanistiky, in: Eliška Fučíková – Ladislav Čepička (edd.), Valdštejn. Albrecht z Valdštejna – Inter arma silent musae?, Praha 2007, s. 207-215.

GRULICH, Josef, Populační vývoj a životní cyklus venkovského obyvatelstva na jihu Čech v 16. až 18. století, České Budějovice 2008.

GRULICH, Josef, „Slavnostní okamžiky“ – svatební a křestní obřad v období raného novověku. (Závěry tridentského koncilu a pražské synody ve světle jihočeských matričních zápisů z 2. poloviny 17. století), Historická demografie 24, 2000, s. 49-82.

GRULICH, Josef, Venkovan, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), Člověk českého raného novověku, Praha 2007, s. 166-189.

GRULICH, Josef, Zkoumání „maličností“. Okolnosti vzniku mikrohistorie, Český časopis historický 99, 2001, s. 519-547.

HALBWACHS, Maurice, Kolektivní paměť, Praha 2009.

HALL, James, Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění, Praha-Litomyšl 2008².

HALLEY, Janet E., Identity and Censored Language. The Case of the Familists, in: Richard C. Trexler (ed.), Persons in Groups. Social Behavior as Identity Formation in Medieval and Renaissance Europe, Binghamton-New York 1985, s. 221-230.

HANUŠ, Josef, O pobělohorské protireformaci, Bratislava 1926.

- HANZAL, Josef, Rekatolizace v Čechách – její historický smysl a význam, Sborník historický 37, 1990, s. 37-90.
- HAVELKA, Miloš, Ideje – dějiny – společnost. Studie k historické sociologii vědění, Brno 2010.
- HAVELKA, Miloš, Spor o smysl českých dějin, in: Miloš Havelka (ed.), Spor o smysl českých dějin I. 1895-1938, Praha 1995, s. 7-43.
- HELLER, Jeniffer, The Mother's Legacy in Early Modern England, Cambridge 2011.
- HERZIG, Arno, Der Zwang zum wahren Glauben. Rekatholisierung vom 16. bis zum 18. Jahrhundert, Göttingen 2000.
- HIML, Pavel, Zrození vagabunda. Neusedlí lidé v Čechách 17. a 18. století, Praha 2007.
- HLAVÁČEK, Ivan, Zákonodárné dílo Pavla Kristiána Koldína z Koldína a městská diplomatika, in: Karel Malý (ed.), Městské právo v 16.-18. století v Evropě. Sborník příspěvku z mezinárodní konference uspořádané právníkou fakultou UK ve dnech 25.-27. září 1979 v Praze, Praha 1982, s. 279-288.
- HLAVÁČEK, Petr – HRDLIČKA, Josef – VYBÍRAL, Zdeněk, Města a měšťané, in: Václav Bůžek a kol., Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty, Praha 2010, s. 356-402.
- HOFFMAN, Philip R., Rechtmäßiges Klagen oder Rebellion? Konflikte um die Ordnung politischer Kommunikation im frühneuzeitlichen Leipzig, in: Rudolf Schlögl (Hrsg.), Interaktion und Herrschaft. Die politik der frühneuzeitlichen Stadt, Konstanz 2004, s. 309-356.
- HOFFMANN, Carl A., Konfessionell motivierte und gewandelte Konflikte in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts – Versuch eines mentalitätsgeschichtlichen Ansatzes am Beispiel der bikonfessionellen Reichsstadt Augsburg, in: Peer Frieß – Rolf Kießling (Hg.), Konfessionalisierung und Region, Konstanz 1999, s. 99-120..
- HOFFMANN, František, Listy a obrazy z minulosti Jihlavy. Od počátku do roku 1848, Jihlava 1999.
- HOFMAN, Jiří, Švédský vpád do Čech 1639/1640, Olomouc 2009 (= Diplomová práce).
- HOJDA, Zdeněk – POKORNÝ, Jiří, Pomníky a zapomínky, Praha-Litomyšl 1996.
- HOJDA, Zdeněk, Bernard Ignác z Martinic – pokus o portrét fundátora, in: Dana Příbylová – Vladimír Příbyl (edd.), Slánské rozhovory 2008. Piaristé, Slaný 2009, s. 12-18.
- HOLETON, David R., „All Manner of Wonder Under the Sun“: A Curious Development in the Evolution of Utraquist Eucharistic Liturgy, The Bohemian Reformation and Religious Practice 3, 2000, s. 161-172.

HOLETON, David R., *The Evolution of Utraquist Eucharistic Liturgy: a textual study, The Bohemian Reformation and Religious Practice* 2, 1998, s. 97-126.

HOLT, Mark P., *Burgundians into Frenchmen: Catholic Identity in Sixteenth-Century Burgundy*, in: Michael Wolfe (ed.), *Changing Identities in Early Modern France*, Durham-London 1997, s. 345-370.

HOLUBOVÁ, Michaela, *Obyvatelstvo dobrovické farnosti v soupisu poddaných podle víry z roku 1651*, *Historická demografie* 26, 2002, s. 37-61.

HORSKÝ, Jan – NEŠPOR, Zdeněk R., *Typologie české víry raného novověku. Metody a možnosti studia lidové religiozity v 18. století*, *Český časopis historický* 103, 2005, s. 41-85.

HORSKÝ, Jan, *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním. Úvahy o povaze, postupech a mezích historické vědy*, Praha 2009.

HRDLIČKA, Josef – KADEŘÁBEK, Josef, *Individuální prvky administrativního tlaku na konverze měšťanů českých měst ve dvacátých letech 17. století*, *Folia Historica Bohemica* 27, 2012, s. 71-98.

HRDLIČKA, Josef, *Die (Re-) Katholisierung lokaler Amtsträger in Böhmen: Konfession oder Disziplin?*, in: Rudolf Leeb – Susanne Claudine Pils – Thomas Winkelbauer (Hgs.), *Staatsmacht und Seelenheil. Gegenreformation und Gehirmprotestantismus in der Habsburgermonarchie*, Wien-München 2007, s. 357-366.

HRDLIČKA, Josef, *Historická antropologie pro „střední třídu“? Možnosti a limity antropologických přístupů ke studiu společnosti vrchnostenských měst v raném novověku*, in: Martin Nodl – Daniela Tinková (edd.), *Antropologické přístupy v historickém bádání*, Praha 2007, s. 215-235.

HRDLIČKA, Josef, *Konflikt jindřichohradeckých měšťanů s Vilémem Slavatou v pamětech Jiříka ze Kře*, *Jihočeský sborník historický* 69-70, 2000-2001, s. 188-208.

HRDLIČKA, Josef, *Měšťan*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s. 139-165.

HRDLIČKA, Josef, *Mezi ctí a normou. Ke kultuře služby slavatovských hejtmanů okolo roku 1630*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740)*, České Budějovice 2006 (= *Opera historica* 11), s. 347-373.

HRDLIČKA, Josef, *Otázky bez odpovědí aneb konsenzuální ticho při obnovách městských rad v raně novověkých Čechách*, in: Václav Bůžek – Jaroslav Dibelka (edd.), *Člověk a sociální skupina ve společnosti raného novověku*, České Budějovice 2007 (= *Opera historica* 12), s. 187-220, zde s. 206-207.

HRDLIČKA, Josef, Politika, komunikace a protireformace v předmoderním městě: Jindřichův Hradec 1590-1630. Teze habilitační práce, in: Václav Bůžek (ed.), Šlechta raného novověku pohledem českých, francouzských a španělských historiků, České Budějovice 2009 (= Opera historica 13), s. 399-426.

HRDLIČKA, Josef, Selbstverwaltung unter adeliger Herrschaft: Die Stadt Jindřichův Hradec (Neuhaus) nach der Revolte gegen Wilhelm Slavata (1620-1626), in: Stefan Haas – Mark Hengerer (Hgg.), Im Schatten der Macht. Kommunikationskulturen in Politik und Verwaltung 1600-1950, Frankfurt – New York 2008, s. 51-74.

HRDLIČKA, Josef, Slavatova obrana jezuitského řádu a jeho představy o konfesijním uspořádání Čech z počátku dvacátých let 17. století, Folia Historica Bohemica 23, 2008, s. 225-248.

HRDLIČKA, Josef, Víra a moc. Politika, komunikace a protireformace v předmoderním městě (Jindřichův Hradec 1590-1630), České Budějovice 2009 (= Habilitační práce).

HREJSA, Ferdinand, Česká konfese: její vznik, podstata a dějiny, Praha 1912.

HREJSA, Ferdinand, Luterství, kalvinismus a podobojí na Moravě před Bílou horou, Český časopis historický 44, 1938, s. 296-326, 474-485.

HRUBÁ, Michaela, „Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle“. Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době, Ústí nad Labem 2002.

HRUBÝ, František, Luterství a kalvinismus na Moravě před Bílou horou, Český časopis historický 40, 1934, s. 265-309; 41, 1935, s. 1-40, 237-268.

HRUBÝ, František, Luterství a novoutrakvismus v českých zemích v 16. a 17. stol., Český časopis historický 45, 1939, s. 31-44.

HUBKOVÁ, Jana, Fridrich Falcký v zrcadle letákové publicistiky. Letáky jako pramen k vývoji a vnímání české otázky v letech 1619-1632, Praha 2010.

HULÍNSKÝ, Jindřich, Ohlasy dob zašlých, Slaný 2008².

HULÍNSKÝ, Jindřich, Slánský primas Jiří Vojna (Polemius) a jeho doba, Slánský obzor 22, 1914, s. 29-37.

HULÍNSKÝ, Jindřich, Slánští kališníci. Dvě historické črty z patnáctého věku, Slánský obzor 31, 1923, s. 38-53.

JAKUBEC, Ondřej, Kulturní prostředí a mecenát olomouckých biskupů potridentské doby, Olomouc 2003.

JANÁČEK, Josef, České dějiny. Doba předbělohorská 1526-1547 I./II., Praha 1984.

JANÁČEK, Josef, Ženy české renesance, Praha 1976.

- JEDIN, Hubert, Catholic Reformation or Counter-Reformation?, in: David Martin Luebke (ed.), *The Counter-Reformation*, Oxford 1999, s. 19-47.
- JENŠOVSKÝ, Bedřich, *Politika kurfiřta saského v Čechách v posledních letech vlády Rudolfa II.*, Praha 1913.
- JUST, Jiří, 9. 7. 1609. *Rudolfův Majestát. Světla a stíny náboženské svobody*, Praha 2009.
- JUST, Jiří, *Luteráni v našich zemích do Bílé hory*, in: Jiří Just – Zdeněk R. Nešpor – Ondřej Matějka, *Luteráni v českých zemích v proměnách staletí*, Praha 2009, s. 23-122.
- KADEŘÁBEK, Josef, *Horní vrstva měšťanské společnosti v domácí historiografii pozdního středověku a raného novověku. Nástin vývoje terminologie a dalších směrů bádání*, *Historická demografie* 36, 2012, s. 25-40.
- KADEŘÁBEK, Josef, *Lidé bez domova, domov bez paměti? Návraty slánských pobělohorských exulantů*, in: Václav Bůžek – Jaroslav Dibelka (edd.), *Utváření identity ve vrstvách paměti*, České Budějovice 2011 (= *Opera historica* 15), s. 53-76.
- KADEŘÁBEK, Josef, *Proměny slánských měšťanských elit v době protireformace (1610-1635)*, České Budějovice 2012 (= *Rigorózní práce*).
- KADEŘÁBEK, Josef, *Protireformace Slaného v letech 1610-1635 a její dopad na sociální vazby radních*, *Historická demografie* 33, 2009, s. 9-44.
- KADEŘÁBEK, Josef, *„Přišli o něj, že kacířští byli“ Subjektivní vnímání majetkového práva saských exulantů v 17. století na příkladu města Slaného*, in: Jaromír Tauchen – Karel Schelle (eds.), *Státoprávní vztahy českého státu a německé říše ve středověku a jejich důsledky pro další vývoj* (v tisku).
- KADEŘÁBEK, Josef, *Vrcholné orgány slánské samosprávy v letech 1610-1620*, *Středočeský sborník historický* 36, 2010, s. 3-21.
- KALOUSEK, Josef, *České státní právo*, Praha 1892.
- KARÁSKOVÁ, Pavla, *Laické pohřby na Moravě v 16. a 17. století*, Brno 2010 (= *Bakalářská práce*).
- KAUFFMANN, Thomas, *Einleitung: Interkonfessionalität, Transkonfessionalität – binnenkonfessionelle Pluralität. Neue Forschung zur Konfessionalisierungsthese*, in: Kaspar von Greyerz – Manfred Jakobowski-Tiessen – Thomas Kaufmann – Hubert Lehmann (Hrsg.), *Interkonfessionalität, Transkonfessionalität – binnenkonfessionelle Pluralität. Neue Forschung zur Konfessionalisierungsthese*, Heidelberg 2003, s. 9-16.
- KAVKA, František – SKÝBOVÁ, Anna, *Husitský epilog na koncilu tridentském a původní koncepce habsburské rekatolizace Čech. Počátky obnoveného pražského arcibiskupství 1561-1580*, Praha 1969.

- KAVKA, František, Bílá hora a české dějiny, Praha 1962.
- KELLER, Katrin, Kontakte und Konflikte. Kleinstadt und Adel am Beginn der Frühen Neuzeit, in: Helmut Bräuer – Elke Schlenrich (Hgs.), Die Stadt als Kommunikationsraum. Beiträge zur Stadtgeschichte vom Mittelalters bis ins 20. Jahrhundert. Festschrift für Karl Czok zum 75. Geburtstag, Leipzig 2001, s. 495-514.
- KETTERING, Sharon, Patrons, Brokers, and Clients in Seventeenth-Century France, New York-Oxford 1986.
- KIESERLING, André, Kommunikation unter Anwesenden. Studie über Ineraktionssysteme, Frankfurt am Main 1999.
- KILIÁN, Jan, Filip Fabricius z Rosenfeldu a Hohenfallu. Život, rod a dílo defenestrovaného sekretáře, České Budějovice 2005.
- KILIÁN, Jan, Mělnická rekatolizace a náboženská emigrace, in: Jan Kilián (ed.), Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova, Mělník 2004, s. 71-96.
- KLETEČKOVÁ, Marie, Několik poznámek k Seznamu unifikovaných názvů pro liturgická díla latinských ritů katolické církve, Národní knihovna 13, 2002, s. 323-325.
- KLINGEBIEL, Thomas, Ein Stand für sich? Lokale Amtsträger in der Frühen Neuzeit, Hahn 2002.
- KLUSÁKOVÁ, Luďa – KŘÍŽOVÁ, Markéta – KUBIŠ, Karel – ŘEZNÍK, Miloš – TINKOVÁ, Daniela, „My“ a „oni“ – náčrt teoretické reflexe problematiky, in: Luďa Klusáková a kol., Obraz druhého v historické perspektivě II. Identity a stereotypy při formování moderní společnosti, Praha 2003 (= Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et Historica 5, Studia Historica 52), s. 11-28.
- KLUSÁKOVÁ, Luďa, Prostředí a identita, in: Luďa Klusáková a kol., Obraz druhého v historické perspektivě II. Identity a stereotypy při formování moderní společnosti, Praha 2003 (= Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et Historica 5. Studia Historica LII), s. 59-78.
- KMOCHOVÁ, Romana, „I přišli k nám tito soldáti“. Vojenské excesy ve Slaném za třicetileté války, Historie-Otázky-Problémy 3, 2011, s. 131-136.
- KNOZ, Tomáš, Finanční aspekty pobělohorských konfiskací, Český časopis historický 100, 2002, s. 774-814.
- KOLLMANN, Hynek, O archivu Sv. Kongregace de propadanda fide, Časopis musea království Českého 66, 1892, s. 423-442.
- KOLLMANN, Hynek, O vlivu Propagandy na vznik tak řečené pokladny solní (cassa salis), Časopis musea království Českého 72, 1898, s. 139-157.

- KOLLMANN, Josef, Povstání poddaných statku Markvartice proti Otovi Jindřichovi z Vartenberka r. 1625. Zánik Vartemburského rodu, *Z minulosti Děčínska* 2, 1974, s. 65-107.
- KOMÍNEK, Alois, Vystěhovalci čeští po bitvě bělohorské, *Památky archeologické* 9, s. 554-558.
- KOPIČKA, Petr, Rebelie aneb pozdvižení v Roudnici nad Labem 1619-1620, *Porta Bohemica* 4, 2007, s. 9-53.
- KORBELÁŘOVÁ, Irena, Opava za třicetileté války a v pobělohorském období, in: Karel Müller – Rudolf Žáček, *Opava, Praha 2006 (= Dějiny slezských měst)*, s. 165-207.
- KORTUS, Oldřich, Cheb a okolí za saského vpádu v letech 1631 a 1632, *Sborník Karlovarského kraje* 16, 2008, s. 95-122.
- KORTUS, Oldřich, Pobělohorští exulanti za saského vpádu v letech 1631 a 1632, in: Jiří Hrbek – Petr Polehla – Jan Zdichynec (edd.), *Od konfesijní konfrontace ke konfesijnímu míru. Sborník z konference k 360. výročí uzavření Vestfálského míru, Ústí nad Orlicí 2008*, s. 235-248, zde s. 240-245.
- KORTUS, Oldřich, Sasové v Čechách v letech 1631 a 1632, Praha 2008 (= Disertační práce).
- KOSKOVÁ, Helena, Století exilu, in: Zuzana Zemanová – Lenka Pořízková (eds.), *Cizinec – vyhnanec – přistěhovalec, Olomouc 2012*, s. 7-17.
- KOVAŘÍK, Jiří, Žďárští ze Žďáru a vývoj panství Kladno, *Slánský obzor* 106, 1998, s. 4-14.
- KRÁLÍKOVÁ, Michaela, Pohřební ritus 16.-18. století na území střední Evropy, Brno 2007.
- KRATOCHVÍL, Karel, Pelhřimovský primas Matěj Mauricius Klokotský a radní vrstva. K roli příbuzenských vztahů v samosprávě královských měst v 17. století, in: Václav Bůžek – Jaroslav Dibelka (edd.), *Člověk a sociální skupina ve společnosti raného novověku, České Budějovice 2007 (= Opera historica 12)*, s. 221-254.
- KROFTA, Kamil, Boj o konsistoř pod obojí v letech 1562-1575 a jeho historický základ, *Český časopis historický* 17, 1911, s. 28-57, 178-199, 283-303, 383-420.
- KŘESADLO, Karel, Slaný od prvních zpráv do Bílé hory, in: *Knihy o Slaném, Slaný 1994*, s. 43-64.
- KŘESADLO, Karel, Správa a soudnictví ve Slaném v polovině 16. století, *Středočeský sborník historický* 10, 1975, s. 173-182.
- KUBEŠ, Jiří, Vilém Slavata a jeho hejtmani. K anatomii prestiže raně novověké šlechty, *Historický obzor* 12, 2001, s. 70-75.
- KUČERA, Jan, P. 8. 11. 1620. Bílá hora. O potracení starobylé slávy české, Praha 2003.
- KŮRKA, Pavel, (Staro-) utrakvismus 16. století – konfese měst?, in: Zdeněk Víšek – Blažena Hrabánková (edd.), *Česká husitská reformace. Slánské rozhovory 2010, Slaný 2011*, s. 29-31.

- LACINA, Josef, O Danieli Vepřkovi, kanclíři Slánském a jeho rodině, Sborník historický 2, 1889, s. 50-55.
- LACINA, Josef, Paměti královského města Slaného I. Za svobody i v porobě, Slaný 1885.
- LANZINNER, Maxmilian – STROHMEYER, Arno (Hgs.), Der Reichstag 1486-1613. Kommunikation – Wahrnehmung – Öffentlichkeiten, Göttingen 2006.
- LEE, James, Political Intermediaries, Political Engagement ant Politics of Everyday Life in Urban Tudor England, in: Rudolf Schlögl (ed.), Urban Elections and Decision-Making in Early Modern Europe 1500-1800, Newcastle upon Tyne 2009, s. 179-195.
- LEEMANS, Johan (ed.), More Than a Memory. The Discourse of Martyrdom and the Construction of Christian Identity in the History of Christianity, Leuven 2005.
- LENTZ, Matthias, Konflikt, Ehre, Ordnung. Untersuchungen zu den Schmähbriefen und Schandbildern des späten Mittelalters und der frühen Neuzeit (ca 1350 bis 1600), Hannover 2004.
- LEVI, Giovanni, On Microhistory, in: Peter Burke (ed.), New perspectives on historical writing, Pennsylvania 2001, s. 97-119.
- LIND, Vera, Selbstmord in der Frühen Neuzeit. Diskurs, Lebenswelt und kultureller Wandel, Göttingen 1999.
- LÍVA, Václav, Studie o Praze pobělohorské. Rekatolisace, Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy 7, 1933, s. 1-120.
- LOUŽEK, Marek, Max Weber. Život a dílo weberovské interpretace, Praha 2005.
- LÖW, Martina, Raumsoziologie, Frankfurt am Main 2001.
- LUBINSKI, Axel, Gutsherrschaft als lokale Gesellschaft und Konfliktgemeinschaft. Ergebnisse und Perspektiven der Forschung am Beispiel des ubeherrschten Hans Bevers aus Schwansee (Amt Grevesmühlen in Mecklenburg, 1696/97), in: Axel Lubinski – Thomas Rudert – Martina Schattkowsky (Hgs.), Historie und Eigen-Sinn. Festschrift für Jan Peters zum 65. Geburtstag, Weimar 1997, s. 237-260.
- LUEBKE, David Martin, Battles Over Definition, in: David Martin Luebke (ed.), The Counter Reformation, Oxford 1999, s. 1-15.
- LUHMANN, Niklas, Art as a Social System, Stanford 2000.
- LUHMANN, Niklas, The Differentiation of Society, New York 1982.
- LUHMANN, Niklas, Die Politik der Gesellschaft, Frankfurt am Main 2000.
- LUHMANN, Niklas, Sociální systémy Nárýs obecné teorie, Brno 2006.
- LYNCH, Katherine A., Individuals, Families and Communities in Europe 1200-1800. The Urban Foundations of Western Society, Cambridge 2003.

- MACEK, Josef, Česká středověká šlechta, Praha 1997.
- MACEK, Josef, Jagellonský věk v českých zemích IV, Praha 1999.
- MacHARDY, Karin J., War, Religion and Court Patronage in Habsburg Austria. The Social and Cultural Dimensions of Political Interaction 1521-1622, New York 2003.
- MALÁ, Alena, Bohemika v Hlavním zemském archivu v Drážďanech, Archivní časopis 10, 1960, s. 241-242.
- MALÝ, Tomáš, „Confessional Identity“ in Moravian Royal Towns in the 16th and 17th Centuries?, in: Milena Bartlová – Michal Šroněk (eds.), Public Communication in European Reformation, Praha 2007, s. 323-335.
- MALÝ, Tomáš, Smrt a spása mezi Tridentinem a sekularizací. Brněnští měšťané a proměny laické zbožnosti v 17. a 18. století, Brno 2009.
- MAREK, Pavel, Úloha rodové paměti v životě prvních lobkovických knížat, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), Paměť urozenosti, Praha 2007, s. 134-156.
- MAREŠ, Petr, Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení, Sociologický časopis 36, 2000, s. 285-297.
- MAREŠOVÁ, Marie, Předbělohorské matriky ze Středočeského kraje, Středočeský sborník historický 7, 1972, s. 91-108.
- MARKUS, Antonín, Stavovská apologie z roku 1618, Český časopis historický 17, 1911, s. 58-74, 200-217, 304-315, 421-435.
- MARSH, Peter, Identity: An Ethogenic Perspective, in: Richard C. Trexler (ed.), Persons in Groups. Social Behavior as Identity Formation in Medieval and Renaissance Europe, Binghamton-New York 1985, s. 17-30.
- MAŘA, Petr, Nejstarší české a moravské deníky. Kultura každodenního života v raném novověku a některé nové perspektivní prameny, Folia Historica Bohemica 18, 1997, s. 99-120.
- MAŘA, Petr, Svět české aristokracie (1500-1700), Praha 2004.
- MAŘA, Petr, Tagebücher, in: Josef Pauser – Martin Scheutz – Thomas Winkelbauer (Hg.), Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.-18. Jahrhundert). Ein exemplarisches Handbuch, Wien-München 2004, s. 767-780.
- MAŘA, Petr, Vorkonfessionelles, überkonfessionelles, transkonfessionelles Christentum. Prolegomena zu einer Untersuchung der Konfessionalität des böhmischen und mährischen Hochadels zwischen Hussitismus und Zwangskatholisierung, in: Joachim Bahlcke – Karen Lambrecht – Hans-Christian Maner, Konfessionelle Pluralität als Herausforderung. Koexistenz und Konflikt in Spätmittelalter und Früher Neuzeit, Göttingen 2006, s. 307-333.

- MATĚJEK, František, *Morava za třicetileté války*, Praha 1992.
- MATĚJEK, František, Švédové na Moravě za třicetileté války, *Časopis Moravského muzea* 73, 1988, s. 127-161.
- MATLAS, Pavel, *Shovívavá vrchnost a neukáznění poddaní? Hranice trestní disciplinace poddaného obyvatelstva na panství Hluboká nad Vltavou v 17.-18. století*, Praha 2011.
- MAUR, Eduard, Čeled' a tovaryši v Čechách v soupisu podle víry z roku 1651, *Historická demografie* 23, 1999, s. 85-135.
- MAUR, Eduard, Urbanizace Čech v raném novověku, *Historická demografie* 25, 2001, s. 5-64.
- MAUR, Eduard, Vývoj matričního zápisu v Čechách, *Historická demografie* 6, 1972, s. 40-59.
- MELKESOVÁ, Miroslava, Adhiberi solent, qui compatres vocantur. Kmotrovství ve venkovském prostředí raného novověku na základě výzkumu chýnovské farnosti, *Historická demografie* 27, 2003, s. 63-120.
- MELKESOVÁ, Miroslava, Geografický horizont křtů v polovině 17. století na Chýnovsku, *Historická demografie* 30 – suplement, 2006, s. 205-242.
- MENDELOVÁ, Jaroslava, Novoměstské měšťky a protireformace, *Documenta Pragensia* 13, 1996, s. 145-151.
- MENDELOVÁ, Jaroslava, Rady Nového a Starého Města pražského v letech 1547-1602, in: Olga Fejtová – Václav Ledvinka – Jiří Pešek (edd.), *Pražské městské elity středověku a raného novověku – jejich proměny, zázemí a kulturní profil*, Praha 2004 (= *Documenta Pragensia* 22), s. 97-105.
- METASCH, Frank, Die religiöse Integration der böhmischen Exulanten in Dresden während des 17. und 18. Jahrhunderts, in: Joachim Bahlcke – Rainer Bendel (edd.), *Migration und kirchliche Praxis. Das religiöse Leben frühneuzeitlicher Glaubensflüchtlinge in alltagsgeschichtlicher Perspektive*, Köln-Weimar-Wien 2008, s. 69-94.
- MEZNÍK, Jaroslav, Tolerance na Moravě v 16. století, in: Milan Machovec (ed.), *Problém tolerance v dějinách a perspektivě*, Praha 1995, s. 76-85.
- MIKULEC, Jiří, 31. 7. 1627. Rekatolizace šlechty v Čechách. Čí je země, toho je i náboženství, Praha 2005.
- MIKULEC, Jiří, *Barokní náboženská bratrstva*, Praha 2000.
- MIKULEC, Jiří, Katolická zbožnost mezi barokem a osvícenstvím, in: Martina Ondo Grečenková – Jiří Mikulec (edd.), *Církev a zrod moderní racionality. Víra – pověra –*

vzdělanost – věda v raném novověku, Praha 2008 (Folia Historica Bohemica – Supplementum II), s. 143-163.

MIKULEC, Jiří, Mezi konverzí a emigrací. Vídeňský dvůr a náboženská loajalita šlechty v Čechách v prvních pobělohorských desetiletích, in: Václav Bůžek – Pavel Král, Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740), České Budějovice 2003 (= Opera historica 10), s. 397-414.

MIKULEC, Jiří, Náboženská bratrstva – institucionalizovaná zbožnost a smrt, in: Martin Holý – Jiří Mikulec (edd.), Církev a smrt. Institucionalizace smrti v raném novověku, Praha 2007 (= Folia Historica Bohemica – Supplementum I), s. 163-186.

MIKULEC, Jiří, Pobělohorská rekatolizace v českých zemích, Praha 1992.

MILLER, Jaroslav, Propaganda a legitimizační strategie evropského protestantismu, 1580–1650, rukopis knihy.

MILLER, Jaroslav, Snový svět idejí a syrovost skutečnosti. Městská historiografie raného novověku jako utopie?, Český časopis historický 106, 2008, s. 261-287.

MILLER, Jaroslav, Uzavřená společnost a její nepřátelé. Město středovýchodní Evropy (1500-1700), Praha 2006.

MUIR, Edward, Ritual in Early Modern Europe, Cambridge 2005².

MULDREW, Craig, The Economy of Obligation. The Culture of Credit and Social Relations in Early Modern England, Wiltshire 1998.

MULLET, Michael A., The Catholic Reformation, Oxford 1999.

NAUMANN, Friedrich (Hrsg.), Sächsisch-böhmische Beziehungen im 16. Jahrhundert, Chemnitz 2001.

NEITMANN, Klaus, Die Publikation von Staatsverträgen und Landesordnungen in Deutschordensland Preußen, in: Heinz-Dietrich Heimann – Ivan Hlaváček (Hgg.), Kommunikatonpraxis und Korrespondenzwesen in Mittelalter und in der Renaissance, Paderborn-München-Wien-Zürich 1998.

NERUŠIL, Josef, Srdce je místo pro Boha, ne pro jídlo, Katolický týdeník 50, 2007, č. 3, s. 10.

NEŠPOR, Zdeněk R., Demonstrace konfesionality prostřednictvím pohřebních rituálů v Českých zemích po vydání tolerančního patentu, in: Martin Holý – Jiří Mikulec (edd.), Církev a smrt. Institucionalizace smrti v raném novověku, Praha 2007 (= Folia Historica Bohemica – Supplementum I), s. 265-293.

- NEUDERTOVÁ, Michaela, Jiří Popel z Lobkovic a prostředky rekatolizace na sklonku 16. století (Příspěvek k dějinám rekatolizace severozápadních Čech), Ústecký sborník historický 2000, s. 132-144.
- NODL, Martin – TINKOVÁ, Daniela (edd.), Antropologické přístupy v historickém bádání, Praha 2007.
- NODL, Martin, Dějepisectví mezi vědou a politikou. Úvahy o historiografii 19. a 20. století, Brno 2007.
- NORWOOD, Frederick Abbot, The Reformation Refugees as an economic Force, Chicago 1942.
- NOWOSADTKO, Jutta, Die Ehre, die Unehre und das Staatsinteresse, Geschichte im Wissenschaft und Unterricht 44, 1993, s. 362-381.
- ODLOŽILÍK, Otakar, Z korespondence pobělohorské emigrace z let 1621-1624, in: Věstník královské české společnosti nauk 1932, Praha 1933, s. 1-198.
- OEXLE, Otto Gerhard, Memoria als Kultur, in: Otto Gerhard Oexle (Hrsg.), Memoria als Kultur, Göttingen 1995, s. 9-78.
- OHLIDAL, Anna, „Konfessionalisierung“: Ein historisches Paradigma auf dem Weg von der Sozialgeschichte zur Kulturwissenschaft?, Acta Comeniana 15-16, 2002, s. 327-342.
- OHLIDAL, Anna, Konfessionalisierung: ein Paradigma der historischen Frühneuzeitforschung und die Frage seiner Anwendbarkeit auf Böhmen, Studia Rudolphina 3, 2003, s. 19-28.
- OHLIDAL, Anna, Präsenz und Präsentation. Strategien konfessioneller Raumbesetzung in Prag 1600 am Beispiel des Prozessionswesens, in: Evelin Wetter (Hrsg.), Formierung des konfessionellen Raumes in Ostmitteleuropa, Stuttgart 2008, s. 207-218.
- OPOČENSKÝ, Hanuš, Protireformace v Čechách po bitvě na Bílé hoře, Praha 1921.
- ORDEN, Kate van, Music, Discipline and Arms in the Early Modern France, Chicago-London 2005.
- ORLITA, Zdeněk, „Non multi, sed boni“. Mariánské sodality při jezuitské koleji sv. Jiří v Opavě v 17.-18. století a vývoj v ostatních částech olomoucké diecéze, in: Tomáš Jiránek – Jiří Kubeš (edd.), Bratrstva. Světská a církevní sdružení a jejich role v kulturních a společenských strukturách od středověku do moderní doby (= III. pardubické bienále 29.-30. dubna 2004), Pardubice 2005, s. 103-140.
- PARROTT, David, The Business of War. Military Enterprise and Military Revolution in Early Modern Europe, Cambridge 2012.

- PAVLÍČKOVÁ, Radmila, Sídla olomouckých biskupů. Mecenáš a stavebník Karel z Liechtensteinu-Castelkorna 1664-1695, Olomouc 2001.
- PEKAŘ, Josef, Bílá hora, Praha 1921.
- PEPER, Ines, Konversionen im Umkreis des Wiener Hofes um 1700, München 2010.
- PERNES, Jiří a kol., Pod císařských praporem. Historie habsburské armády 1526-1618, Praha 2003.
- PERRY, Marvin, Antisemitism: Myth and Hate from Antiquity to Present, New York 2002.
- UHLÍKOVÁ, Lucie, Obraz Žida v moravské lidové písni. Příspěvek ke studiu etnických stereotypů, Brno 2003 (= Disertační práce).
- PESCHECEK, Christian Adolph, Čeští exulanti v Sasku, Varnsdorf 2001.
- PEŠEK, Jiří, Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547-1620, Praha 1993.
- PEŠEK, Jiří, Pražská univerzita, městské latinské školy a měšťanské elity předbělohorských Čech (1570-1620), Český časopis historický 89, 1991, s. 341-348.
- PEŠEK, Jiří, Reformační konfesionalizace v Německu 16. a 17. století. Publikace a diskuze 80. a 90. let, Český časopis historický 96, 1998, s. 602-610.
- PETERS, Jan, Leute-Fehde. Ein ritualisiertes Konfliktmuster des 16. Jahrhunderts, Historische Anthropologie 8, 2000, s. 62-97.
- PETRÁŇ, Josef a kol, Dějiny hmotné kultury II. (2). Kultura každodenního života od 16. do 18. století, Praha 1997.
- PETRÁŇ, Josef, Na téma mýtu Bílé hory, in: Zdeňka Hledíková (ed.), Tradito et Cultus. Miscellanea historica bohemia Miloslao Vlk archiepiscopo Pragensi ab eius collegis amicisque ad annum sexagesimum dedicata, Praha 1993, s. 141-262.
- PETRÁŇ, Josef, Staroměstská exekuce. Několik stránek z dějin povstání feudálních stavů proti Habsburkům v letech 1618-1620, Praha 1971.
- PFLÜGER, Christine, Die Kommunikation von Herrschaftsansprüchen durch Präsenz. Zu Aufgaben und Funktionen königlicher Kommissare in der politischen Kommunikation im Reich zwischen 1552 und 1558, in: Maximilian Lanzinner – Arno Strohmeier (Hgg.), Der Reichstag 1486-1613. Kommunikation – Wahrnehmung – Öffentlichkeiten, Göttingen 2006, s. 195-220.
- PODLAHA, Antonín, Posvátná místa Království českého I/6, Praha 1912.
- PO-CHIA HSIA, Ronnie, The World of Catholic Renewal 1540-1770, Cambridge 2005².
- POLIŠENSKÝ, Josef, Třicetiletá válka a evropská krize 17. věku, Praha 1970.

PÖRTNER, Regina, *The Counter-Reformation in Central Europe. Styria 1580-1630*, Oxford 2001.

PRAŽÁK, Václav, Převzetí panství Jindřichův Hradec hrabaty Černíny v roce 1694. Anatomie jednoho rituálu, in: Václav Bůžek – Jaroslav Dibelka (edd.), *Člověk a sociální skupina ve společnosti raného novověku*, České Budějovice 2007 (= *Opera historica* 12), s. 159-168.

PREISS, Pavel, Kaple piaristické koleje ve Slaném, in: Jana Petráková – Dana Příbylová (edd.), *Rozpravy o baroku. Umění baroka na území severozápadně od Prahy*, Kladno 1993, s. 5-9.

PŘIBYL, Vladimír, *Františkánský klášter ve Slaném 1655-1950*, Slaný 2005.

PŘIBYL, Vladimír, *Kaple Božího hrobu u Slaného*, Slaný 2011.

PŘIBYL, Vladimír, *Umění baroka na Slánsku*, in: *Kniha o Slaném*, Slaný 1994.

REINHARD, Wolfgang, „Konfessionalisierung“ auf dem Prüfstand, in: Joachim Bahlcke – Arno Strohmeier, *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa. Wirkungen des religiösen Wandels im 16. und 17. Jahrhundert in Staat, Gesellschaft und Kultur*, Stuttgart 1999, s. 79-88.

REINHARD, Wolfgang, *Freunde und Kreaturen. Historische Anthropologie von Patronage-Klientel-Beziehungen*, *Freiburger Universitätsblätter* 139, 1998, s. 127-141.

REINHARD, Wolfgang, *Freunde und Kreaturen. Verflechtung als Konzept zur Erforschung historischer Führungsgruppen. Römische Oligarchie um 1600*, München 1979 (= *Schriften der Philosophischen Fakultäten der Universität Augsburg* 14).

REINHARD, Wolfgang, *Glaube und Macht. Kirche und Politik im Zeitalter der Konfessionalisierung*, Freiburg-Basel-Wien 2004.

REINHARD, Wolfgang, *Konfession und Konfessionalisierung in Europa*, in: Wolfgang Reinhard (Hrsg.), *Bekenntnis und Geschichte. Die Confessio Augustana im historischen Zusammenhang*, München 1981, s. 165-189.

REINHARD, Wolfgang, *Was ist katholische Konfessionalisierung?*, in: Wolfgang Reinhard – Heinz Schilling (Hgg.), *Die katholische Konfessionalisierung. Wissenschaftliches Symposium der Gesellschaft zur Herausgabe des Corpus Catholicorum und des Vereins für Reformationsgeschichte*, Münster 1995, s. 419-452.

REINHARD, Wolfgang, *Zwang zur Konfessionalisierung? Prolegomena zu einer Theorie des konfessionellen Zeitalters*, *Zeitschrift für Historische Forschung* 10, 1983, s. 257-277.

REZEK, Antonín, *Dějiny saského vpádu (1631-1632) a návrat emigrace*, Praha 1889.

- ROBERTS, Simon, *Ordnung und Konflikt. Eine Einführung in die Rechtstechnologie*, Stuttgart 1981.
- ROEDL, Bohumír, *Huertova mise v Lounech*, in: Jindřich Francek (ed.), *Rekatolizace v českých zemích*, Pardubice 1995, s. 111-117.
- ROEDL, Bohumír, *V labyrintech třicetileté války*, in: Bohumír Roedl (ed.), *Louny*, Praha 2005, s. 133-150.
- ROUBÍK, František, *Královští rychtáři v pražských i jiných českých městech v letech 1547 až 1783*, *Sborník k dějinám hlavního města Prahy* 6, 1930, s. 265-355.
- ROYT, Jan, *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*, Praha 2011².
- RUBLACK, Hans-Christopher (Hrsg.), *Die lutherische Konfessionalisierung in Deutschland*, Heidelberg 1992.
- RYANTOVÁ, Marie, *Náboženská situace a církevní správa v Čechách za třicetileté války a po ní*, in: Jiří Hrbek – Petr Polehla – Jan Zdichynec (edd.), *Od konfesijní konfrontace ke konfesijnímu míru. Sborník z konference k 360. výročí uzavření Vestfálského míru, Ústí nad Orlicí 2008*, s. 166-183.
- RYANTOVÁ, Marie, *Podíl jezuitů na rekatolizaci panství Vysoký Chlumeck v době třicetileté války*, in: Ivana Čornejová – Hedvika Kuchařová – Kateřina Valentová (edd.), *Locus pietatis et vitae*, Praha 2008, s. 319-333.
- RYANTOVÁ, Marie, *Ženy v rekatolizačním procesu (několik úvah)*, in: Kateřina Čadková – Milena Lenderová – Jana Stráníková (edd.), *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*, Pardubice 2006, s. 241-250.
- RYBIČKA, Antonín, *Pan Jaroslav Bořita z Martinic a město jeho Munciffaj v letech 1600-1612*, in: *Zprávy o zasedání královské České společnosti nauk v Praze 1882*, Praha 1883, s. 94-101.
- RYNEŠ, Václav, *Palladium země České*, Praha 1948.
- SCRIBNER, Robert, *Symbolising Boundaries: Defining Social Space in the Daily Life of Early Modern Germany*, in: Gerhard Blaschitz – Helmut Hundsbichler – Gerhard Jaritz – Elisabeth Vavra (Hgg.), *Symbole des Alltags. Alltags der Symbole. Festschrift für Harry Kühnel zum 65. Geburtstag*, Graz 1992, s. 821-842.
- SEDLÁČEK, August, *z Martinic*, in: *Ottův slovník naučný XVI*, Praha 1900, s. 919-920.
- SEIDEL, Kerstin, *Freunde und Verwandte. Soziale Beziehungen in einer spätmittelalterlichen Stadt*, Frankfurt am Main-New York 2009.
- SEIFERT, Siegfried, *Matthäus Crocinus – ein Bautzener Maler des 17. Jahrhunderts*, in: Christa-Maira Hassert (ed.), *Es blieb mehr als ein Name*, Bautzen 1997, s. 29-31.

SEMOTANOVÁ, Eva, Slaný. Historický atlas měst České republiky VI., Praha-Kladno 1998.

SCHEFFCYK, Leo, Katolická úcta a evanglická chvála, Teologické texty 16, 2005, s. 208-209.

SCHILLING, Heinz, Die „Zweite Reformation“ als Kategorie der Geschichtswissenschaft, in: Heinz Schilling (Hrsg.), Die reformierte Konfessionalisierung in Deutschland. Das Problem der „Zweiten Reformation“, Güterloh 1986, s. 387-438.

SCHILLING, Heinz, Die Konfessionalisierung im Reich. Religiöser und gesellschaftlicher Wandel in Deutschland zwischen 1555 und 1620, Historische Zeitschrift 246, 1988, s. 1-45.

SCHILLING, Heinz, Die Konfessionalisierung von Kirche, Staat und Gesellschaft – Profil, Leistung Defizite und Perspektiven eines geschichtswissenschaftlichen Paradigmas, in: Wolfgang Reinhard – Heinz Schilling (Hgg.), Die katholische Konfessionalisierung, Münster 1995, s. 1-49.

SCHILLING, Heinz, Konfessionalisierung und Staatsinteressen. Internationale Beziehungen 1559-1660, Paderborn 2007.

SCHILLING, Heinz, Konfessionskonflikt und Staatsbildung. Eine Fallstudie über das Verhältnis von religiösem und sozialem Wandel in der Frühneuzeit am Beispiel der Grafschaft Lippe, Gütersloh 1981.

SCHINDLING, Anton, Konfessionalisierung und Grenzen von Konfessionalisierbarkeit, in: Anton Schindling – Walter Ziegler (Hgg.), Die Territorien der Reich im Zeitalter der Reformation und Konfessionalisierung. Land und Konfession 1500-1650, Band 7, Bilanz – Forschungsperspektiven – Register, Münster 1997, s. 9-44.

SCHINDLING, Anton, Utváření konfesí, konfesionalizace a multikonfesionalita jako základní problém evropských dějin v 16. a 17. století. Nová německá literatura k problematice, Český časopis historický 106, 2008, s. 80-108.

SCHLÖGL, Rudolf, Vergesellschaftung unter Anwesenden. Zur kommunikativen Form des Politischen in der Vormoderne, in: Rudolf Schlögl (Hrsg.), Interaktion und Herrschaft. Die Politik der frühneuzeitlichen Stadt, Konstanz 2004, s. 9-60.

SCHMIDT, Georg, Der Dreißigjährige Krieg, München 2010.

SCHMIDT, Heinrich Richard, Dorf und Religion. Reformierte Sittenzucht in Berner Landgemeinden der Frühen Neuzeit, Stuttgart-Jena-New York 1995.

SCHMIDT, Heinrich Richard, Perspektiven der Konfessionalisierungsforschung, in: Rudolf Leeb – Sabine Claudin Pils – Thomas Winkelbauer (Hgg.), Staatsmacht und Seelenheil. Gegenreformation und Geheimprotestantismus in der Habsburgermonarchie, München 2007, s. 28-37.

SCHMIDT, Heinrich Richard, Sozialdisziplinierung? Ein Plädoyer für das Ende des Etatismus in der Konfessionalisierungsforschung, *Historische Zeitschrift* 265, 1997, s. 639-682.

SCHMITT, Jean-Claude, *Svět středověkých gest*, Praha 2004.

SCHMITT, Jean-Claude, Welche Geschichte der Werte?, in: Barbara Stollberg-Rillinger – Thomas Weller (Hgg.), *Wertekonflikte – Deutungskonflikte. Internationales Kolloquium des Sonderforschungsbereichs 496 an der Westfälischen Wilhelms-Universität Münster*, 19.-20. Mai 2005, Münster 2007, s. 21-36.

SCHORN-SCHÜTTE, Luise, *Historische Politikforschung. Eine Einführung*, München 2006.

SCHULZE, Winfried, Gerhard Oestreichs Begriff „Sozialdisziplinierung in der Frühen Neuzeit“, *Zeitschrift für Historische Forschung* 14, 1987, s. 265-302.

SCHUNKA, Alexander, *Gäste, die bleiben. Zuwanderer in Kursachsen und der Oberlausitz im 17. und frühen 18. Jahrhundert*, Hamburg 2006.

SCHÜPBACH-GUGGENBÜHL, Samuel, *Schlüssel zur Macht. Verflechtung und informelles Verhalten im Kleinen Rat zu Basel 1570-1600*, Basel 2002.

SCHWALLEROVÁ, Jana, „Život a dobrá čest jedním krokem kráčeji“. Čest a každodennost ve Veselí nad Lužnicí v 17. a 18. století, *Kuděj* 8, 2006, s. 26-45.

SILVERMAN, Sydel, At the Intersection of Anthropology and History: Territorial Festivity in Siena, in: Richard C. Trexler (ed.), *Persons in Groups. Social Behavior as Identity Formation in Medieval and Renaissance Europe*, Binghamton-New York 1985 s. 31-37.

SMÍŠEK, Rostislav, *Císařský dvůr a dvorská kariéra Ditrichštejnů a Schwarzenberků za vlády Leopolda I.*, České Budějovice 2009.

STARÝ, Václav, Rekatolizace Prachatic v letech 1622-1626, in: Jindřich Francek (ed.), *Rekatolizace v českých zemích*, Pardubice 1995, s. 125-130.

STERNECK, Tomáš, „Chtějí pak krchov, by pak třebas na několiko zámkuov zamčen byl, mocně odevřiti a to mrtvé tělo sami pochovati“. Pohřby v konfesijně rozděleném prostředí na příkladu předbělohorského Brna, in: Martin Holý – Jiří Mikulec (edd.), *Církev a smrt. Institucionalizace smrti v raném novověku*, Praha 2007 (= *Folia Historica Bohemica – Supplementum I*), s. 79-113.

STERNECK, Tomáš, *Vetfelci nebo partneři? Důstojníci v očích měšťské elity na příkladu Dona Baltazara de Marradas y Vique a Servatia Hurdome de la Fossa v Českých Budějovicích za třicetileté války*, *Historie – Otázky – Problémy* 3, 2011, s. 57-66.

STOLLBERG-RILLIGER, Barbara, Einleitung, in: Barbara Stollberg-Rilinger – Thomas Weißbrich (Hgg.), Die Bildlichkeit symbolischer Akte (Symbolische Kommunikation und gesellschaftliche Wertesysteme), Münster 2010, s. 9-21.

STOLLBERG-RILLIGER, Barbara, Much Ado About Nothing? Rituals of Politics in Early Modern Europe and Today, in: Annual Bulletin of the German Historical Institute, Washington 2011, 9-25.

STOLLBERG-RILLIGER, Barbara, Symbolische Kommunikation in der Vormoderne. Begriffe - Thesen - Forschungsperspektiven, Zeitschrift für historische Forschung 31, 2004, s. 489-527.

STOLLBERG-RILLIGER, Barbara, Zeremoniel, Ritual, Symbol. Neue Forschungen zur symbolischen Kommunikation in Spätmittelalter und Früher Neuzeit, Zeitschrift für historische Forschung 27, 2000, s. 289-405.

STROHMEYER, Arno, Theorie der Interaktion. Der europäische Gleichgewicht der Kräfte in der frühen Neuzeit, Wien – Köln – Weimar 1994.

ŠKARPOVÁ, Marie, Kancionál český M. V. Šteyera – návrh českého hymnografického kánonu, Brno 2006 (= Disertační práce).

ŠMAHEL, František, Husitská revoluce I., Praha 1995.

ŠTEFANOVÁ, Dana – HORSKÝ, Jan, Rekatolizace a rodinné, sociální a kulturní životní světy. Panství Frýdlant - sonda do soupisu podle víry z roku 1651, in: Jindřich Francek (ed.), Rekatolizace v českých zemích. Sborník příspěvků z konference v Jičíně, Pardubice 1995, s. 131-144.

ŠTINDL, Martin, Patrimoniální péče o duchovní tvář poddanského města (Velké Meziříčí 1592-1676), in: Marie Macková (ed.), Poddanská města v systému patrimoniální správy, Ústí nad Orlicí 1996, s. 163-172.

ŠTOVÍČEK, Jan, Loretánská idea a barokní historismus u Martiniců v době pobělohorské, in: Jana Petráková – Dana Příbylová (edd.), Rozpravy o baroku. Umění baroka na území severozápadně od Prahy, Kladno 1993, s. 14-21.

ŠTOVÍČEK, Jan, Slaný v době pobělohorské, in: Kniha o Slaném, Slaný 1994, s. 65-77.

ŠVÁB, František, Panství smečenské, Slánský obzor 31, 1923, s. 3-20; Slánský obzor 32, 1924, s. 3-22.

TENFELDE, Klaus, Adventus. Zur historischen Ikonologie des Festzugs, Historische Zeitschrift 235, 1982, s. 45-82.

TINKOVÁ, Daniela, Člověk na okraji společnosti, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), Člověk českého raného novověku, Praha 2007, s. 190-215.

- TOEGEL, Miroslav, Zbíhání poddaných na pardubickém panství v druhé polovině 17. století, Sborník historický 7, 1959, s. 191-226.
- TOMKOVÁ, Eva, Švédské vpády do Trutnova a Dvora Králové nad Labem, in: Jan Kilián (ed.), Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova, Mělník 2004, s. 48-55.
- UHLÍŘ, Dušan, Černý den na Bílé hoře, Brno 1998.
- ULIČNÝ, Petr, Elementy Valdštejnova Jičína, in: Eliška Fučíková – Ladislav Čepička (edd.), Valdštejn. Albrecht z Valdštejna – Inter arma silent musae?, Praha 2007, s. 229-238.
- VACEK, František, Rada Velvarská pánům Slanským v letech 1622-1631, Slánský obzor 2, 1894, s. 22-28.
- VACEK, František, Slánští ve válkách husitských, Slánský obzor 1, 1893, s. 14-20.
- VACKOVÁ, Jarmila, O umění nastupující protireformace u nás, Dějiny a současnost 9, 1967, č. 2, s. 2-4.
- VÁCHA, Štěpán, Pražské děkovné procesí na paměť bělohorského vítězství, Kuděj 9, 2007, č. 1-2, s. 16-31.
- VÁLKA, Josef, Myšlení a obraz v dějinách kultury. Studie, eseje, reflexe, Brno 2009.
- VÁLKA, Josef, Tolerance, nebo koexistence? (K povaze soužití různých náboženských vyznání v českých zemích v 15. až 17. století), Studia Comeniana et historica 18, 1988, s. 63-75.
- VILÍMKOVÁ, Milada, Význam osobnosti stavebníka pro interpretaci barokní architektury, Umění 29, 1981, s. 540-542.
- VLNAS, Vít, Jan Nepomucký, česká legenda, Praha 1993.
- VOJTÍŠKOVÁ, Jana, Písemná komunikace mezi českými královskými městy v době předbělohorské na příkladu Nového Města pražského a polabského pětíměstí, Praha 2011.
- VOLF, Josef, Čeští exulanti v matrikách perenských, Sborník Jednoty potomků pobělohorských exulantů-pokutníků a přátel rodopisu v Praze 3, 1932, č. 2, s. 30-42; č. 3-4, s. 46-53; Sborník Jednoty potomků pobělohorských exulantů-pokutníků a přátel rodopisu v Praze 4, 1933, č. 1, s. 2-4; č. 2, s. 15-21; č. 3-4, s. 30-38; Sborník Jednoty starých českých rodů v Praze 5, 1934, č. 1, s. 1-7; č. 2, s. 13-22; č. 3-4, s. 29-32; Sborník Jednoty starých českých rodů v Praze 6, 1935, č. 1, s. 1-7; č. 2, s. 13-21; Sborník Jednoty starých českých rodů v Praze 7, 1936, č. 1, s. 1-7; č. 2, s. 15-23; č. 3-4, s. 32-40.
- VOLF, Miloslav, Jaroslav Bořita z Martinic po defenestraci, Středočeský sborník historický 7, 1972, s. 76-90.
- VOLKLAND, Frauke, Konfession und Selbverständnis. Reformierte Rituale in der gemischtkonfessionellen Kleinstadt Bischofzell im 17. Jahrhundert, Göttingen 2005.

VOLKLAND, Frauke, Konfession, Konversion und soziales Drama. Ein Plädoyer für die Ablösung des Paradigmas des „konfessionellen Identität, in: Kaspar von Greyerz – Manfred Jakubowski-Tiessen – Thomas Kaufmann – Hubert Lehmann (Hgg.), Interkonfessionalität, Transkonfessionalität – binnenkonfessionelle Pluralität. Neue Forschung zur Konfessionalisierungsthese, Heidelberg 2003, s. 91-105.

VYBÍRAL, Zdeněk, Dějiny stavovství v pohledu poválečného českého marxismu a následný „velký obrat“, in: Bohumil Jiroušek a kol., Proměny diskursu české marxistické historiografie, České Budějovice 2008, s. 427-446.

VYBÍRAL, Zdeněk, „Pravdivě v poselství našem chodí“, aneb Případ neblahého posla, Dějiny a současnost 21, 1999, č. 5, s. 13-16.

WALLACE, Peter G., Communities and Conflict in Early Modern Colmar 1550-1730, New Jersey 1995.

WÄNTIG, Wulf, „Exulanten“ aus dem böhmischen Niederland in den angrenzenden Gebieten Kursachsens und der Oberlausitz, in: Michaela Hrubá (ed.), Víra nebo vlast? Exil v českých dějinách raného novověku, Ústí nad Labem 2001, s. 107-116.

WÄNTIG, Wulf, Grenzerfahrungen. Böhmisches Exulanten im 17. Jahrhundert, Konstanz 2007.

WÄNTIG, Wulf, Zwischen Böhmen und Sachsen, zwischen Religion und Alltagswahrnehmung – die Mikrogeschichte frühneuzeitlicher Konfessionsmigration als Geschichte von Grenzerfahrungen und Grenzüberschreitungen, Comparativ 14, 2004, č. 4, s. 17-27.

WEBER, Max, Metodologie, sociologie a politika, Praha 2009.

WEBER, Max, Sociologie náboženství, Praha 1998.

WELLER, Thomas, Der Ort der Macht und die Praktiken der Machtvisualisierung. Das Leipziger Rathaus in der Frühen Neuzeit als zeremonieller Raum, in: Christian Hochmuth – Susanne Rau (Hgg.), Machträume der frühneuzeitlichen Stadt, Konstanz 2006, s. 285-307.

WHALEY, Joachim, Religious Toleration and Social Change in Hamburg 1529-1819, Cambridge 1985.

WILSON, Peter H., The Thirty Year's War. Europe's tragedy, New York-London 2009.

WINKELBAUER, Thomas, Grundherrschaft, Sozialdisziplinierung und Konfessionalisierung in Böhmen, Mähren und Österreich unter der Enns im 16. und 17. Jahrhundert, in: Joachim Bahlcke – Arno Strohmeyer, Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa. Wirkungen des Religiösen Wandels im 16. und 17. Jahrhundert im Staat, Gesellschaft und Kultur, Stuttgart 1999, s. 307-338.

WINKELBAUER, Thomas, Karrieristen oder fromme Männer? Adelige Konvertiten in den böhmischen Ländern um 1600, in: Bronislav Chocholáč – Libor Jan – Tomáš Knoz (edd.), *Nový Mars Moravicus aneb Sborník příspěvků, jež věnovali prof. Dr. Josefu Válkovi jeho žáci a přátelé k sedmdesátinám*, Brno 1999, s. 431-452.

WINKELBAUER, Thomas, Konfese a konverze. Šlechtické proměny vyznání v českých a rakouských zemích od sklonku 16. do poloviny 17. století, *Český časopis historický* 98, 2000, s. 476-540.

WINKELBAUER, Thomas, Konvertita, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s. 275-296.

WINKELBAUER, Thomas, Sozialdisziplinierung und Konfessionalisierung durch Grundherren in den österreichischen und böhmischen Ländern im 16. und 17. Jahrhundert, *Zeitschrift für historische Forschung* 19, 1992, s. 317-339.

WINTER, Zikmund, *Život a učení na partikulárních školách XVI. a XVII. století*, Praha 1901.

WINTERLING, Aloys (Hrsg.), *Historische Anthropologie. Basistexte*, München 2006.

WINZELER, Marius, *Bautzener Arbeiten für St. Marienstern. Künstler der Barockzeit im dienste des Klosters*, *Lětopis* 49, 2002, s. 28-41.

WOLF, Peter, Feinde der Aufklärung oder Freunde der Gelehrsamkeit? Protestantische Jesuitenkritik im 17. und 18. Jahrhundert, in: Petronilla Cemus – Richard Cemus SJ (edd.), *Bohemia Jesuitica 1556-2006 I.*, Praha 2010, s. 259-275.

WRIGHT, Anthony D., *The Counter-Reformation. Catholic Europe and Non-Christian World*, London 1982.

WÜST, Wolfgang (ed.), *Die lokale Normsetzung und Ordnungspolitik auf dem Lande*, Berlin 2008.

ZÁBRANSKÝ, Vilém, Některé aspekty přijímání měšťanů do měst ve světle novoměstské knihy měšťanských práv 1612-1658, *Zpravodaj historického klubu* 18, 2007, s. 7-32.

ZÁVODSKÝ, Josef, *Reformace a protireformace ve Velkém Meziříčí. Nábožensko-kulturní obraz moravského města, Velké Meziříčí* 1937.

ZEEDEN, Ernst Walter, *Die Entstehung der Konfessionen. Grundlagen und Formen der Konfessionsbildung im Zeitalter der Glaubenskämpfe*, München-Wien 1965.

ZEEDEN, Ernst Walter, *Konfessionsbildung. Studien zur Reformation, Gegenreformation und katholischen Reform*, Klett-Cotta 1985.

ZEMEK, Petr, *Reformace, protireformace a rozvinutí protireformačního katolictví v Uherském Brodě – křesťanská víra v proměnách času*, Uherský Brod 2006.

ZIEGLER, Walter, Kritisches zur Konfessionalisierungsthese, in: Peer Frieß – Rolf Kießling (Hgg.), Konfessionalisierung und Region, Konstanz 1999, s. 41-53.

ZIEGLER, Walter, Typen der Konfessionalisierung in katholischen Territorien Deutschlands, in: Wolfgang Reinhard – Heinz Schilling (Hgg.), Die katholische Konfessionalisierung, Münster 1995, s. 405-418.

ŽAK, Sabine, Das Tedeum als Huldigungsgesank, Historisches Jahrbuch 102, 1982, s. 1-32.

ŽEMLIČKA, Josef, Slaný – pozdní vznik jednoho královského města, in: Josef Žemlička – Vladimír Příbyl (edd.), Slaný: české město ve středověku. Sborník příspěvků z kolokvia k 700. výročí královského města Slaného, Kladno 1997, s. 7-23.

ŽITNÝ, Miroslav, Deník Šťastného Václava Pětipeského z Chýš z roku 1605, in: Václav Bůžek (ed.), Šlechta raného novověku pohledem českých, francouzských a španělských historiků, České Budějovice 2009 (= Opera historica 13), s. 187-262.

ŽITNÝ, Miroslav, Ideál křesťanského rytířství v paměti rytířského rodu Pětipeských z Chýš a Egrberku, in: Václav Bůžek – Jaroslav Dibelka (edd.), Utváření identity ve vrstvách paměti, České Budějovice 2011 (= Opera historica 15), s. 183-217.

Biogramy slánských měšťanů a měšťanek

Biogramy jsou řazeny abecedně podle příjmení, resp. přídomku měšťanů a měšťanek.

Jindřich Arnošt

O jeho životě se zachovaly pouze útržkovité záznamy. Mezi lety 1605-1620 působil v městské radě. Ta jej pravidelně vysílala do Prahy, aby ji odtud informoval o dění v dolní konzistoři. Po roce 1620 jeho stopa v pramenech zmizela.¹

Jan Babička

Pomáhal při chrámu sv. Gotharda a kostele sv. Trojice jako pulsant. Při pohřbu dítěte katolíka Jana Malíře odmítl doprovázet slavnostní průvod zvoněním. K neposlušnosti přemluvil i ostatní zvoníky. Za tento přečin byl městskou radou vsazen do klády a posléze vymrskán metlami z města.²

Jiří Bažant

Živil se jako forman. Záhy po převzetí města Jaroslavem Bořitou z Martinic konvertoval ke katolictví. V pramenech se objevoval jako účastník soudních líčení proti nekatolíkům, které horlivě udával.³

Jan Blejsa

Roku 1624 vystoupil proti vrchnostenským úředníkům, když se odmítl zúčastnit slavnosti Božího těla. Vytrvale se bránil konverzi ke katolictví, ačkoliv byl obviněn z útoku proti vrchnosti a tajného pokřtění svého dítěte nekatolickým knězem. Po skončení procesu, ve kterém byl odsouzen ke ztrátě dvou třetin svého majetku, odešel do Pirny, kde i zemřel.⁴

---

¹ Josef KADERÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit v době protireformace 1610-1635*, České Budějovice 2012, s. 130-145; Karel KŘESADLO, *Slaný od prvních zpráv do Bílé hory*, in: *Kniha o Slaném*, Slaný 1994, s. 43-64, zde s. 63.

² SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 55, fol. 513-514'.

³ Tamtéž, kniha č. 88, fol. 11.

⁴ Srov. Josef KADERÁBEK, *Lidé bez domova, domov bez paměti? Návraty slánských pobělohorských exulantů*, in: Václav Bůžek – Jaroslav Dibelka (edd.), *Utváření identity ve vrstvách paměti*, České Budějovice 2011 (= *Opera historica* 15), s. 53-76, zde s. 62-63; Tomáš V. BÍLEK, *Reformace katolická, neboli obnovení náboženství katolického v Království českém po bitvě bělohorské*, Praha 1892. s. 62; František Michálek BARTOŠ (ed.), *Jan Amos Komenský. Historie o těžkých protivenstvích církve české*, Praha 1912, s. 220; Václav FIALA, *Slaný v letech 1618-1632. České*

Dorota Brodská

Manželka primase Jana Michala Brodského. V roce 1640 se jí podařilo vyplatit svého manžela ze švédského zajetí, kam byl odvečen po přepadení města jednotkami Johana Gustafssona Banéra.⁵

Jan Michal Brodský

Svou kariéru začal v roce 1635 v obnoveném sboru obecních starších. Svěřené místo zastával po dva roky. Do čela městské rady se vyšvihl náhle roku 1641, aniž by v ní kdy dříve působil. Jaroslav Bořita z Martinic jej totiž odměnil za věrnost, kterou mu projevil za švédského vpádu. Jan Michal Brodský sice nejprve uprchl z města, ale poté se nechal Švédy dlouhodobě věznit, což smečenský šlechtic považoval za příkladný projev loajality. Své nově nabyté místo primase si ovšem nedokázal udržet. Ještě téhož roku přivedl do jiného stavu služebnou děvečku, kterýžto prohřešek jej odsunul mezi obecní starší. Znovu v městské radě usedl až roku 1650.⁶

Simeon Celeryn

Od roku 1614 působil jako obecní starší. Za tento sbor se roku 1618 zúčastnil sjezdu, kteří svolali do koleje Karla IV. nekatoličtí defensoři. Přes jejich přísný zákaz byl přítomen defenestraci českých místodržících. Jednal i o volbě českého krále na pražském sněmu v roce 1619. Vysloužil si za to pozdější nenávisť Jaroslava Bořity z Martinic, který mu po převzetí Slaného zabavil většinu majetku. Poslední zmínky o jeho osobě pocházejí z roku 1633, kdy se mu narodil syn Benjamín.⁷

---

město za třicetileté války, Rozpravy Královské české společnosti nauk, Třída filosoficko - historicko jazykozpytná, Nová řada VIII/1, Praha 1925, s. 58-60; Jan ŠTOVÍČEK, *Slaný v době pobělohorské*, in: *Kniha o Slaném*, Slaný 1994, s. 65-77, zde s. 65.

⁵ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 59, fol. 34, 40, 48.

⁶ Tamtéž, fol. 34'-40, 94, 122'.

⁷ J. KADERÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 82, 139-145; SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac. kniha č. 57, fol. 253'.

Matěj Crocinus

Slánský malíř, autor vnitřní výmalby kostelů sv. Gotharda a sv. Trojice. Roku 1626 odešel do Saska. Usadil se v Pirmě, kde získával spíše drobnější zakázky. Odtud se odstěhoval do Budyšína, kde se dočkal značného věhlasu.⁸

Dorota Crucigerova

Vdova po obecním starším Jindřichu Jeptiškovi. Krátce po jeho smrti se provdala za nejmladšího syna Václava Hanžburského Jana. Mnozí ji obviňovali z toho, že tak učinila ze zjištěných důvodů. Po jeho náhlé smrti si vzala katolíka Samuela Crucigera. Spolu s ním se pokusila získat majetek Václava Hanžburského, když se snažila prokázat, že svůj majetek před odchodem do exilu převedl na svého syna Jiřího nelegálně. Nárok na něj si činila z pozice jeho bývalé snachy. Pro dosažení svého cíle neváhala udávat ostatní měšťany z kacířství a podplácet hraběcí úředníky. Ve svém počínání byla ovšem neúspěšná.⁹

Samuel Cruciger

V pramenech se objevuje zřetelněji roku 1635, kdy byl zvolen mezi inspektory, kteří dohlíželi na řádnou docházkou na kázání a ke zpovědi. Zároveň stanul v čele latinského kůru. Ve stejném roce se dočkal i volby mezi konšely. V městské radě působil až do své smrti. Oženil se s Dorotou Hanžburskou, vdovou po Janu Hanžburském. Spolu s ní se pokusil domoci primasova majetku, který před svým odchodem převedl na nejstaršího syna Jiřího. Jeho snahy skončily nezdarem. V městské radě působil do počátku padesátých let, kdy se stal obecním starším.¹⁰

Václav Čejbik

V pramenech se poprvé objevil v roce 1628 jako čerstvý konvertita, který udával svoje sousedy za kacířství a útoky proti vrchnosti. Díky tomu byl vrchností dosazen do sboru

---

⁸ Siegfried SEIFERT, *Matthäus Crocinus – ein Bautzener Maler des 17. Jahrhunderts*, in: Christa-Maira Hassert (ed.), *Es blieb mehr als ein Name*, Bautzen 1997, s. 29-31; Marius WINZELER, *Bautzener Arbeiten für St. Marienstern. Künstler der Barockzeit im Dienste des Klosters*, *Lětopis* 49, 2002, s. 28-41, zde s. 34-35; Lenka BOBKOVÁ (ed.), *Exulanti z Prahy a severozápadních Čech v Pirmě v letech 1621-1639*, Praha 1999, s. 32; J. KADEŘÁBEK, *Lidé*, s. 59-60.

⁹ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 359-363'; kniha č. 70, fol. 76'.

¹⁰ Tamtéž, kniha č. 58, fol. 354, kniha č. 59, fol. 20-22; kniha č. 70, fol. 20-23.

obecních starších, který byl roku 1635 ve Slaném znovu obnoven po jeho zrušení Karlem z Lichtenštejna v roce 1622. O rok později se stal Čejbik představeným kramářského cechu. Jeho loajalita jej vynesla až do městské rady. Konšelem se stal roku 1641.¹¹

Jan Čermák

Hrnčíř. Jeho otec odešel ze Slaného do Saska, aby nemusel konvertovat ke katolictví. Ve třicátých letech se pokoušel Jan Čermák získat nazpět jeho majetek.¹²

Matouš Dub

Slánský hostinský. Zapletl se do rvačky, v níž vyústil spor katolíka Jakuba Smetany a nekatolíků Tomáše Kožišníka a Matouše Neminy o neposkvrněné početí Panny Marie.¹³

Andres Felč

Zámožný soukeník. Roku 1633 v opilosti předpovídal, že se Slaný dočká dalšího osvobození saskou armádou. Pro své výroky byl krátkodobě vězněn.¹⁴

Ambrož Foget

Kramář, který roku 1613 stanul v čele cechu smíšených řemesel. Od roku 1615 působil jako volenec. O tři roky později se propracoval mezi obecní starší. V tomto sboru zasedal až do jeho zrušení v roce 1622. S manželkou Dorotou měl dvě dcery: Annu (1617) a Dorotu (1620). V roce 1637 se stal místohejtmanem Slaného. O tři roky později zemřel.¹⁵

Kateřina Hanžburská

Manželka Jiřího Hanžburského. V pramenech se zřetelněji objevila v době, kdy pomáhala svému manželovi při soudním sporu s Dorotou Crucigerovou. Při svém snažení neváhala sáhnout ke stejně nevybíravým prostředkům jako protistrana.¹⁶

---

¹¹ Týž, *Víra v síti vztahů (Slaný 1610-1635)*, České Budějovice 2008 (= Diplomová práce), s. 68; SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 59, fol.

¹² SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 363.

¹³ Tamtéž, kniha č. 55, fol. 426.

¹⁴ Tamtéž, kniha č. 96, fol. 62-63.

¹⁵ J. KADERÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 140-146, 151.

¹⁶ Týž, *Protireformace Slaného a její dopad na sociální vazby radních*, Historická demografie 33, 2009, s. 9-44, zde s. 31-32.

Jan Hanžburský

Syn dlouholetého slánského primase Václava Hanžburského. Ve velmi mladém věku se oženil s měšťankou Dorotou Jeptiškovou, která se ve Slaném netěšila nejlepší pověsti. Zanedlouho poté zemřel.¹⁷

Jiří Hanžburský

Nejstarší syn dlouholetého slánského primátora Václava Hanžburského. Konvertoval ke katolictví, aby uchránil před konfiskací rodinný majetek, který na něj otec převedl v exilu ve Freibergu. Roku 1627 se stal konšelem. Nabytí majetku po otci se stalo pro ostatní měšťany podnětem k vedení rozsáhlých právních pří a sporů, které jej měly o něj připravit a dokázat, že jej nabyl neoprávněně a zůstává ve styku se svým otcem, obávaným kacířem. Ze všech těchto soudních řízení vyšel Hanžburský vítězně a uchoval si i své postavení. V roce 1639 veřejně proklamoval svou věrnost Jaroslavu Bořitovi z Martinic, když přislíbil vytrvat v obraně města proti Švédům a neopustit město. V městské radě díky tomu působil až do své smrti 14. září 1652.¹⁸

Václav Hanžburský

Řezník, jeden z nejbohatších slánských měšťanů, který svůj majetek prezentoval velkorysou stavbou renesančního domu s třípatrovou věží, který si nechal vybudovat na slánském Pražském předměstí. Svou politickou kariéru započal roku 1604 jako radní písař. Místo si pojistil výhodným sňatkem s majetnou vdovou Dorotou Antošovou. S ní zplodil syny Jiřího a Jana a dcery Annu (1610) a Magdalenu (1612). Když byl roku 1608 zvolen do městské rady, bylo to rovnou na místo primase. Svoje místo držel až do vydání císařského patentu z roku 1617, který ukládal městským radám královských měst obměnu na nejvyšších postech. Ve stejném roce se však stal představeným cechu řezníků. Jeho náhradník ve funkci primasa, Jiří Vojna, ovšem již roku 1618 zemřel a Hanžburský se znovu ujal vedoucího místa v městské radě. Během stavovského povstání patřil mezi přirozené vůdce slánské městské obce. Přesto našel své místo v městské radě i po převzetí města Jaroslavem Bořitou z Martinic. Roku 1623 se vrátil i na místo primasa. Ve své funkci však aktivně vystupoval

---

¹⁷ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., Miltnerova sbírka, suplika Kateřiny Hanžburské Marii Eusebii ze Šternberka.

¹⁸ J. KADEŘÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 77, 82, 148-149; Josef LACINA, *Paměti královského města Slaného I. Za svobody i v porobě*, Slaný 1885, s. 242.

proti vrchnostenským úředníkům a nabádal ostatní měšťany k aktivnímu odporu proti probíhající protireformaci. Roku 1626 odešel do saského exilu. Pobýval ve Freibergu, odkud se do Slaného roku 1631 nakrátko vrátil se saským vpádem. Po jeho neúspěchu setrval v exilu, z nějž se ve čtyřicátých letech pokoušel získat na slánské městské radě peníze, které jí zapůjčil ještě jako primátor. Ačkoliv jeho boj byl marný, neváhal podávat stížnosti na Jaroslava Bořitu z Martinic až k císařovým rukám. V exilu patrně i zemřel.¹⁹

Jan Holárek

Ve Slaném provozoval ševcovskou živnost. Roku 1617 se stal představeným obuvnického cechu. Účastník hromadné rvačky v hospodě Matouše Duba, v níž se zvrhla rozepře mezi katolíkem Jakubem Smetanou a přítomnými nekatolíky.²⁰

Jan Hostomský

Od roku 1629 působil jako druhý radní písař. O šest let později se stal prvním radním písařem. Ve stejném roce se stal kantorem českého sboru obnoveného literátského kůru.²¹

Daniel Hubatka

Syn volence Víta Hubatky. Narodil se roku 1612. V roce 1626 odešel do Saska, kde v pozdějším věku působil v kurfiřtské armádě. V průběhu čtyřicátých let se do města vrátil a konvertoval ke katolictví. Roku 1643 dokonce usedl v městské radě, v níž působil dalších devět let.²²

---

¹⁹ Srov. J. KADEŘÁBEK, *Vrcholné orgány*, s. 3-21; týž, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 37-38, 44-49; Josef HRDLIČKA – Josef KADEŘÁBEK, *Individuální prvky administrativního tlaku na konverze měšťanů českých měst ve dvacátých letech 17. století*, *Folia Historica Bohemica* 27, 2012, s. 71-98, zde s. 93-95; J. LACINA, *Paměti*, s. 232-276; SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 56, fol. 197. K. KŘESADLO, *Slaný*, s. 59.

²⁰ J. KADEŘÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, 153; SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 55, fol. 426.

²¹ J. KADEŘÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 148; SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 350', 354.

²² J. KADEŘÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 174; SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 414', kniha č. 59, fol. 184, 213, 252'.

Ludmila (Lidmila) Hubatková

Vdova po obecním starším Vítu Hubatkovi. Pozdější manželka jeho přítele, volence Jindřicha Vyšína, kterému po svatbě roku 1613 začali ostatní měšťané také přezdívat Hubatka. Svému prvnímu manželovi porodila syny Jana Jiřího (1610) a Daniela (1612). S Jindřichem Vyšínem měla ještě další čtyři dcery: Kateřinu (1613), Annu (1615), Lidmilu (1619) a Judit (1620). Až do počátku padesátých let se jí podařilo uchovávat si své nekatolické vyznání a úspěšně čelit protireformačnímu tlaku.²³

Dorota Jahodová

Manželka obecního staršího Jana Jahody. Po jeho úmrtí v Praze, kde podlehl morové nákaze, odešla do saského exilu.²⁴

Jan Jahoda

V letech 1618-1622 působil jako obecní starší. V roce 1624 během svátku Božího těla odmítl před svým domem postavit oltář a klanět se monstranci. Na protest proti konané slavnosti odjel v jejím průběhu z města. Za to byl dlouhodobě vězněn a odsouzen k pokutě 50 kop grošů na zhotovení nové monstrance. Po jejím zaplacení se rozhodl odejít do exilu. Na své zastávce v Praze se nakazil morem, kterému zde také podlehl.²⁵

Jan Jeřabina

V procesu, který byl v letech 1637-1640 veden proti exulantu Václavu Hanžburskému, jej obviňoval ze špatného hospodaření se svěřeným majetkem. V roce 1650 nakrátko usedl do městské rady.²⁶

Jan Kalousek

Po nejmasovějším odchodu exulantů v roce 1626 vykrádal jejich domy. V pozdější době využíval zmatku válečných let a jejich nemovitosti zabavoval.²⁷

---

²³ J. KADERÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 164-173.

²⁴ F. M. BARTOŠ (ed.), *Jan Amos Komenský. Historie*, s. 217.

²⁵ J. KADERÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 71-73; *týž, Lidé*, s. 62-63; T. V. BÍLEK, *Reformace katolická*, s. 62; F. M. BARTOŠ (ed.), *Jan Amos Komenský. Historie*, s. 217.

²⁶ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 59, fol. 23, 213'.

²⁷ Tamtéž, kniha č. 58, fol. 277.

Václav Karbus

Byl žalářován za to, že se vysmíval čerstvému konvertitovi Jiříku Bažantovi, když šel z katolické mše.²⁸

Jan Kašovský

Katolík. Ve Slaném žil již v předbělohorské době, ale roku 1606 se z něj kvůli své víře odstěhoval. Vrátil se o šestnáct let později, kdy byl Karlem z Lichtenštejna dosazen na místo primase, který měl docílit konverze slánských elit. Jeho protireformační snahy byly do značné míry neúspěšné, protože se mu nepodařilo začlenit do slánské měšťanské obce. Po převzetí města Jaroslavem Bořitou z Martinic v roce 1623 byl ze svého místa propuštěn, protože na něm prakticky nedosáhl žádných výsledků. Záhy po svém odchodu z města zemřel.²⁹

Samuel Kolínský

Městský rychtář. Během procesu, který byl veden proti Jiřímu a Václavu Hanžburským v letech 1637-1640, jako jediný potvrdil, že exulant Václav Hanžburský předal svému synovi majetek podle práva, a ten proto nemůže propadnout hraběcí komoře.³⁰

Pavel Kotek

V pramenech byl zmíněn v souvislosti se zbabělým chováním v době Banérova vpádu do Slaného, při kterém měl ostatní měšťany nabádat k útěku z města nebo jeho předání švédským jednotkám.³¹

Augustin Kosina

Ve městě působil jako mydlář. V roce 1635 byl dosazen do čela městské rady. Byl loajálním služebníkem Jaroslava Bořity z Martinic. Aktivně udával své sousedy a před smečenským pánem očerňoval osoby, které odešly do exilu. V roce 1640 byl z funkce primasa vysazen nad město Slaný jako jeho vrchnostenský správce. Od té doby působil jako prostředník mezi

---

²⁸ J. KADERÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 75; SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 88, fol. 11-12

²⁹ J. KADERÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 95-96; V. FIALA, *Slaný*, s. 41-42; SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 57, fol. 407, 409, 411´.

³⁰ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 20´-25.

³¹ Tamtéž, fol. 34´.

šlechticem a měšťany. Své místo si udržel i po smrti svého patrona. Sloužil i Maxmiliánu Valentinovi a Bernadu Ignáci z Martinic.³²

Tomáš Kožišník

Roku 1602 vyvolal spor s katolíkem Jakubem Smetanou, když jej přesvědčoval o tom, že Panna Marie byla počata v hříchu.³³

Jan Kratochvíl

Pasíř. Do Slaného přišel v roce 1606 z Velkého Meziříčí, odkud utekl před protireformačními snahami tamějších jezuitů.³⁴

Blažej Laňka

Sladovník. Vedle Jana Špičky patřil k nejbohatším měšťanům ve Slaném. V letech 1613 a 1617-1622 představený cechu sladovníků a pivovarníků. Byl příbuzensky propojen s většinou členů městské rady. Roku 1622 se stal konšelem. V pozdějších letech se pokoušel zajistit si své místo navazováním vztahů s martinickými vrchnostenskými úředníky. Přesto byl roku 1633 vězněn za údajné přechovávání exulantů. V pozdější době byl obviňován z toho, že propůjčoval nekatolíkům svou stodolu pro pořádání tajných bohoslužeb. Při obnově rady roku 1635 již do ní zvolen nebyl.³⁵

Anna Lidická

Teta Magdaleny Pelargové. Působila jako správkyň jejího dědictví po babičce Dorotě Schodecké.³⁶

Václav Linhart

Měšťan s výraznými politickými ambicemi. Svůj kariérní vzestup započal roku 1610, kdy si vzal za manželku Kateřinu, schovanku bývalého slánského primase Petra Radnického. Měl

---

³² SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 400, 406, 417; kniha č. 59, fol. 250.

³³ Tamtéž., kniha č. 55, fol. 426.

³⁴ Tamtéž, kniha č. 56, fol. 43-44.

³⁵ J. KADERÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 69-71, 150-153; SOA Praha, matrika f. ú. Slaný, inv. č. 2, fol. 105, 106, 120.

³⁶ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 59, fol. 63.

s ní syny Bohuslava (1613) a Václava (1614) a dceru Magdalenu (1616). Výhodný sňatek mu pomohl dostat se roku 1611 mezi volence. O dva roky později se jeho jméno objevilo již mezi obecními staršími. Především Václav Linhart se v době svého působení v lavicích volenců nebránil stykům s bohatšími sedláky z okolních vesnic. V roce 1613, kdy se stal obecním starším, obrátil svou pozornost k městské radě a přerušil veškeré styky s venkovským prostředím. Propracovanou strategií, která spočívala v promyšleném navazování kmotrovských svazků s členy konšelského sboru, se mu do něj podařilo roku 1616 proniknout. Setrval v ní do roku 1622, kdy byla její část nahrazena katolíky a loajálními konvertity. O tři roky později Linhart zemřel.³⁷

Václav mladší Linhart

Narodil se roku 1614 obecnímu staršímu Václavu Linhartovi. V jedenácti letech osiřel a starala se o něj babička Magdalena Třísková. Roku 1626 společně s ní odešel do Saska. Roku 1631 se vrátil se svým strýcem Václavem Pelargem a působil v jeho službách jako písař. Stejně povolání zastával po svém druhém odchodu do Saska v Drážďanech. Zde si poněmčil své jméno na Wenceslaus Leonardi a vystupoval již jen jako poddaný saského kurfiřta. Ve čtyřicátých letech se snažil neúspěšně získat majetek zděděný po otci. Úspěšný byl až na počátku padesátých let, kdy se svým strýcem přijel svůj majetek rozprodat.³⁸

Jan Malíř

Katolík žijící ve Slaném v předbělohorské době. Zet' Ondřeje Svícníka. V pramenech se objevil, když při úmrtí jeho dítěte odmítli pulsanti zvonit při pohřebním průvodu.³⁹

Jan Miller

Barvíř látek. V roce 1626 konvertoval ke katolictví. Za to byl hejtmanem Mikulášem Hanžburským z Kopečka jmenován jedním z komisařů, kteří dohlíželi na včasné chození do kostela a řádné vykonání zpovědi a přijímání. Proti nekatolickým měšťanům postupoval

---

³⁷ J. KADEŘÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac. kniha č. 55, fol. 398; kniha č. 56, fol. 347; SOA Praha, Sbírká matrik, matrika f. ú. Slaný, inv. č. 1, fol. 203, 207, 231, 314.

³⁸ J. KADEŘÁBEK, *Lidé*, s. 70; týž, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 164; SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 263, 332.

³⁹ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 55, fol. 514'.

s velkou tvrdostí. O své místo přišel, když se obrátil proti městské radě a sliboval konšelům ztrátu hrdla, pokud nekonvertují.⁴⁰

Daniel Moucha

V letech 1605-1610 působil jako obecní starší. Poté se propracoval do městské rady, v níž působil až do své smrti roku 1616. V pramenech byl zachycen jeho spor s knězem Janem Knechteliem, který byl veden o sezení v kostelních lavicích.⁴¹

Jan Müller

Živil se jako bradýř a lazebník. Jeho umění využívali i místní nižší šlechtici. V průběhu let 1610-1615 se mu podařilo pomocí kmotrovství spříznit se s Adamem Tristramem Běšínem z Běšin, Vratislavem z Falkenštejna a Janem Jiřím Gerštorfem z Gerštorfu. Těchto vazeb využil ke společenskému vzestupu mezi slánské měšťanské elity. Nikdy však neusiloval o politickou kariéru. Po roce 1621 jako jeden z prvních přestoupil na katolickou víru a na důkaz opravdovosti své konverze nechal ve Slaném postavit dva kapucínské kříže. Slánští měšťané jej od tohoto okamžiku zavrhlí. Když o deset let později přitáhli k městu Sasové, pokusil se Müller vzít svůj čin zpět. Kříže vlastnoručně zboural a znovu přestoupil ke kališnictví. Jeho čin se minul svým účinkem. Měšťané jej mezi sebe zpět nepřijali. Jeho chování za saského vpádu jim naopak posloužilo k tomu, aby jej očernili v očích vrchnosti, když jej označili za jednoho z hlavních saských přísluhovačů.⁴²

Šimon Myslivec

V pramenech se krátce objevil roku 1623, když udal venkovského mlynáře za kacífství a čarodějnictví. Ve skutečnosti se mu mstil za poměr, který udržoval s Myslivcovou manželkou.⁴³

---

⁴⁰ Tamtéž, kniha č. 58, fol. 20'.

⁴¹ J. KADEŘÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 43; SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 56, fol. 27-28.

⁴² J. KADEŘÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s.53, 80-82, 97-98; Jan ŠŤOVÍČEK, *Loretánská idea a barokní historismus u Martiniců v době pobělohorské*, in: Jana Petráková – Dana Příbylová (edd.), *Rozpravy o baroku. Umění baroka na území severozápadně od Prahy*, Kladno 1993, s. 14-21; Antonín PODLAHA, *Posvátná místa Království českého I* (6), Praha 1912, s. 173; SOA Praha, Sbírká matrik, matrika f. ú. Slaný, inv. č. 1, fol. 215, 217, 281, 297, 391; inv. č. 2, fol. 200-237.

⁴³ SOkA Kladno, AM Slaný, kniha č. 88, fol. 113.

Matouš Nemina

Svou politickou kariéru začal v roce 1605 jako volenec. Již jako obecní starší se roku 1607 oženil s Annou, vdovou po konšelu Václavu Zikmundovi. Měl s ní dvě dcery: Kateřinu (1611) a Annu (1616). Sňatek se mu vyplatil po čtyřech letech, kdy se díky manželčiným kontaktům stal konšelem. V městské radě působil dalších pět let. Osudnou se mu stala císařem nařízená obměna rad královských měst z roku 1617, která ukončila jeho působení v městských samosprávných celcích.⁴⁴

Alžběta Pelargova

Dcera konšela Jiřího Schodeckého. Od roku 1613 manželka Václava Pelarga, se kterým prožila valnou část života v exilu. Z něj se vrátila, aby se po smrti Doroty Schodecké mohla starat o svou dceru Magdalenu. V roce 1652 předstoupila před slánskou městskou radu, aby ji sdělila, že odchází pro své nekatolické vyznání do saského exilu za svým manželem.⁴⁵

Magdalena Pelargova

Dcera slánského konšela Václava Pelarga. Nejprve odešla ve velmi raném věku se svým otcem do exilu. Po jeho krátkodobém návratu za saského vpádu se do města vrátila, aby zde zůstala v péči své babičky Doroty Schodecké. Po její smrti se o ní starala teta Anna Lidická. Později se z exilu vrátila její matka Alžběta, která se o ní starala spolu s její tetou. V roce 1652 odešla za svým otcem do Drážďan.⁴⁶

Václav Pelargus

Do Slaného se přizemnil roku 1613, když si vzal dceru konšela Jiřího Schodeckého Alžbětu. Od roku 1616 působil ve sboru obecních starších. O dvě léta později se stal konšelem. Roku 1626 odešel do Drážďan, aby se vyhnul konverzi ke katolické víře. Vrátil se spolu se saským vpádem o pět let později. Protože znal Slánský kraj a plyně hovořil německy, ustanovili ho saští vojáci novým krajským správcem. Po neúspěchu tohoto vojenského tažení znovu odešel zpět do Drážďan. Do Slaného se krátce vrátil již jako poddaný saského kurfiřta roku 1638, aby zde vyřídil majetkové záležitosti své ženy. Od konce čtyřicátých let se pokoušel

---

⁴⁴ J. KADEŘÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 38, 46, 130-136; SOA Praha, Sběrka matrik, matrika f. ú. Slaný, inv. č. 1, fol. 391.

⁴⁵ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 59, fol. 260'-264.

⁴⁶ Tamtéž, kniha č. 58, fol. 63, kniha č. 59, fol. 260'-264.

získat zpět své statky, který mu zabavil Jaroslav Bořita z Martinic ve dvacátých letech. Úspěšný byl až po šlechticově smrti, když se roku 1652 na Bernardu Ignáci z Martinic domohl svého jmění. Téhož roku osobně přijel do Slaného, aby je rozprodal. Poté se znovu vrátil do Drážd'an.⁴⁷

Jiří Perníkář

Živil se jako pekař a caletník. Roku 1606 stanul v čele pekařského cechu. V letech 1616-1622 působil ve sboru volenců. Manželství s měšťankou Annou bylo bezdětné, ujal se proto sirotka Jakuba Urye. Roku 1626 odešel s manželkou do saského exilu.⁴⁸

Lidmila Pružinka

Manželka řeznického mistra Šimona Pružiny. V roce 1629 byla odsouzena k pokutě 30 kop míšeňských grošů, když porušila zákaz Jaroslava Bořity z Martinic a v době své nemoci jedla maso.⁴⁹

Kašpar Pryam

Do Slaného přišel až v říjnu 1627 z Loun. Loajalita, již projevoval Jaroslavu Bořitovi z Martinic, jej roku 1629 vynesla do městské rady, v níž působil po dobu dvou let. Po zažehnání saského vpádu se stal vrchnostenským úředníkem, jemuž byl svěřen dohled nad Slaným. Zemřel 19. října 1637.⁵⁰

Václav Ron

Živil se vyděláním kůží. Poprvé se jeho jméno objevilo v roce 1627, kdy se stal městským rychtářem. Jako horlivý konvertita začal s udáváním ostatních měšťanů za útoky proti vrchnosti a kacífství. Za svou horlivost byl roku 1635 odměněn místem v městské radě.

---

⁴⁷ J. KADEŘÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 79-81, 148; týž, *Lidé*, s. 59, 64, 69; SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 1, fol. 382-388', 454, 455', 457; kniha č. 57, fol. 30; Národní archiv Praha, Stará manipulace, sign. S, inv. č. I 215/63.

⁴⁸ J. KADEŘÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s.141-153.

⁴⁹ Jan Bohuslav MILTNER (ed.), *Kalendář historický Daniele Vepřka, měštěnína slánského*, in: Výroční zpráva gymnázia v Hradci Králové 1883, s. 1-15, zde s. 8.

⁵⁰ J. KADEŘÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 148; J. B. MILTNER (ed.), *Kalendář*, s. 13; SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 86'.

Vzmohl se natolik, že si zřídil šenk, ve kterém prodával vrchnostenské pivo. Roku 1636 se stal představeným šenkýřské společnosti.⁵¹

Dorota Schodecká

Manželka dlouholetého slánského konšela Jiřího Schodeckého. Jejich dcera Alžběta se provdala za Václava Pelarga. Když odešli manželé Pelargovi podruhé do exilu, zanechali u ní na výchovu svou dceru Magdalenu. Nedlouho před svou smrtí se Dorota Schodecká pokusila převést svůj majetek na vnučku. Kvůli tomu, že byla matkou exulanta, jí to nejprve nebylo dovoleno. Nemovitosti nakonec musela převzít Magdalenina teta Anna Lidická.⁵²

Jakub Smetana

Živil se jako švec. Od roku 1606 stál v čele svého cechu. Jako katolík ve většinově nekatolickém městě vyvolával vášnivé věroučné spory s ostatními měšťany, které často končivaly rvačkami. Byl za to namnoze povoláván před městskou radu. Jako jeden z mála měšťanů přivítal převzetí města katolíky. Roku 1622 se díky své loajalitě katolické konfesi prosadil do městské rady. O tři roky později Smetana zemřel.⁵³

Jiřík Suliva

Roku 1635 byl zvolen za konšela. Odmítl křivě vypovídat proti exulantu Václavu Hanžburskému, proti němuž byl v letech 1637-1640 veden proces, který měl dokázat, že neprávoplatně převedl svůj majetek na syna Jiřího. I přes svůj postoj by roku 1641 znovu zvolen do městské rady.⁵⁴

Ondřej Svícník

V městské radě působil v letech 1605-1606, ač byl katolíkem. V pramenech se jeho život odrazil v souvislosti s úmrtím jeho vnučete, kterému pulsanti odmítli zvonit na poslední cestu. Svícník svou autoritou dosáhl jejich potrestání a nápravy celé věci.⁵⁵

---

⁵¹ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 32', 350'; kniha č. 96, fol. 62-63.

⁵² J. KADEŘÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 58, 156.

⁵³ Tamtéž, s. 146, 150-152, 155; SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 55, fol. 426.

⁵⁴ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 59, fol. 20-24.

⁵⁵ Tamtéž, kniha č. 55, fol. 514'; J. KADEŘÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 130-131.

Jan Škrítek

Hrnčír. V letech 1606-1613 působil jako představený svého cechu. Roku 1627 odmítl přijímat pod jednou způsobou a odešel raději do Saska.⁵⁶

Stanislav Šoltys

Kupec a povozník. Dostal se do konfliktu s vrchností, když označil nové katolické konšely za šelmy a zrádce.⁵⁷

Jan Špička

Představený řeznického cechu. Svými současníky byl považován za nejbohatšího slánského měšťana. Od roku 1605 působil ve sboru volenců, kde setrval po dobu pěti let. V roce 1607 se přiznal k rodině Balasů, a vedle Alžběty, vdovy po slánském primasovi Jiříku Balasovi, získal také dům na náměstí. Tento sňatek mu pomohl v dalším kariérním vzestupu. V roce 1611 se stal konšelem a své místo zastával až do roku 1615. Poté působil dva roky jako městský rychtář, aby se roku 1617 do městské rady znovu vrátil. Setrval v ní až do roku 1622. Po pětileté přestávce se k politické činnosti vrátil, dokonce ve funkci primasa. Úřad držel až do své smrti roku 1635. Se svou ženou měl šest dětí: Kateřinu (1611), Daniela (1612), Lidmilu (1614), Václava (1615), Daniela Celestina (1617), Justýnu (1620) a Dorotu.⁵⁸

Dorota Špičková

Nejmladší dcera řezníka a primase Jana Špičky. Spolu se svou sestrou Justýnou věnovaly větší peněžní částku záduší chrámu sv. Gotharda, aby odčinily otcovo selhání během saského vpádu.⁵⁹

Justýna Špičková

Narodila se roku 1620. Dcera řezníka a primase Jana Špičky. Část svého dědictví po otci věnovala záduší svatogothardského chrámu, aby tím usmířila Jaroslava Bořitu z Martinic.⁶⁰

---

⁵⁶ J. KADEŘÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 150-151; SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 50.

⁵⁷ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 400.

⁵⁸ J. KADEŘÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 155, 159, 161; J. LACINA, *Paměti*, s. 232-276.; SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 57, fol. 12; kniha č. 82, fol. 125.

⁵⁹ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 59, fol. 73.

⁶⁰ J. KADEŘÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 155.

Samuel Št'áva

Jeden z největších slánských kariéristů. S manželkou Dorotou měl dceru Kateřinu (1619) a syny Samuela (1632) a dvojčata Václava a Daniela (1635). V letech 1619-1622 zasedal v radě volenců. Své postoje měnil vždy podle situace. V předbělohorské době se snažil proniknout do městské rady. Po převzetí města Jaroslavem Bořitou z Martinic své předchozí příbuzenské svazky zvolna opouštěl a pokoušel se získat přízeň vrchnosti a jejích úředníků. Díky tomu se roku 1629 stal konšelem. Stejně si počínal za saského vpádu, kdy podporoval navráťivší se exulanty a vojenské velitele. Po porážce Sasů se svého předchozí jednání zřekl a byl loajální Jaroslavu Bořitovi z Martinic. Přesto při obnově rady roku 1635 klesl mezi pouhé rychtářské pomocníky. Št'áva však ve svém snažení vytrval. Roku 1636 se stal představeným cechu kramářů a mydlářů. Nesmiřitelně se stavěl proti exulantům, zejména Václavu Hanžburskému. Toho označoval za zhoubce veškeré obce a ostře proti němu vystupoval v procesu vedeném o jeho majetek, který se táhl v letech 1637-1640. Jeho nekompromisní postoj jej vynesl zpět do městské rady, kam jej Jaroslav Bořita z Martinic dosadil roku 1637. Odtud vystoupal až na místo primase, jímž se stal roku 1650. Při obnově roku 1652 jej na tomto místě nahradil Daniel Vepřek, Št'áva však zůstal v městské radě i nadále.⁶¹

Jan mladší Šultys z Felsdorfu

Ve městě působil nejprve jeho otec Jan starší Šultys z Felsdorfu, který odtud odešel do Kutné Hory. Později byl za svou účast ve stavovském povstání popraven s dalšími 26 jeho představiteli na Staroměstském náměstí. Jan mladší Šultys z Felsdorfu se do města vrátil v roce 1618, aby zde obsadil uvolněné místo rektora partikulární školy. V letech 1619-1620 působil jako obecní starší. Po převzetí města Jaroslavem Bořitou z Martinic se navzdory předchozím aktivitám svého otce propracoval až do městské rady, v níž zasedl v roce 1627. V roce 1629 se ocitl na místě primátora. Když bylo město roku 1631 obsazeno saským vojskem, začal s jeho představiteli spolupracovat. Postavil se do čela slánských měšťanů, vyhnal z města vrchnostenské úředníky a zabavil klíče od smečenského zámku. Městská rada začala pod jeho vedením nakládat hraběcím důchodem a převádět do obecního majetku některé Martinicovy vesnice. Když byli Sasové poraženi Albrechtem z Valdštejna a vyhnáni ze Slaného, Jaroslav Bořita z Martinic jej zbavil veškerých práv a majetku. Následovalo jeho

---

⁶¹ J. KADEŘÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 68, 79, 157, 173, 176; týž, *Protireformace*, s. 39; SOA Praha, Sběrka matrika, matrika f. ú. Slaný, inv. č. 2, fol. 91, 189, 191-210.

věznění, které s přestávkami trvalo pět let. Zlomený měšťan, který se v žaláři patrně pokusil o sebevraždu, zemřel v roce 1637 bez přístřeší a v bídě.⁶²

Kateřina Šultysová z Felsdorfu

Druhá manželka Jana mladšího Šultyse z Felsdorfu. V letech jeho věznění jej pravidelně tajně navštěvovala ve slánské šatlavě. Zplodili zde spolu syna Karla, který se narodil roku 1634.⁶³

Šimon Tchoř

Roku 1636 se stal představeným pekařské, mlynářské a perníkářské společnosti. Dále se jeho jméno objevovalo v pramenech pouze v souvislosti s jeho ženou, která se ve třicátých letech 17. století pokoušela vyhnout konverzi ke katolické víře.⁶⁴

Daniel Třebonský

Roku 1643 se stal konšelem. O rok později jako jeden z prvních měšťanů své zbožné odkazy připsal chrámu sv. Gotharda, který byl celospolečensky vnímán jako katolický a přihlásil se tak plně k hodnotám, které ve městě prosazoval Jaroslav Bořita z Martinic. Díky tomu se domohl značného majetku a stoupal v radniční hierarchii. V konšelských lavicích zasedal po celé sledované období.⁶⁵

Magdalena Trísková

Babička Václava mladšího Linharta. Starala se o něj po jeho osiření v roce 1625. O rok později spolu s ním odešla do Saska, kde i zemřela.⁶⁶

---

⁶² J. KADEŘÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 49, 54, 70-72; týž, *Protireformace*, s. 32-33; V. FIALA, *Slaný*, s. 77-80; J. HRDLIČKA – J. KADEŘÁBEK, *Individuální prvky*, s. 82-83; SOKA Kladno, AM, Slaný, kniha č. 57, fol. 261, 265; kniha č. 70, fol. 73-78.

⁶³ J. KADEŘÁBEK, *Protireformace*, s. 33; SOKA Kladno, AM Slaný, kniha č. 70, fol. 74-75.

⁶⁴ SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 355', 394-400.

⁶⁵ Tamtéž, kniha č. 59, fol. 73, 119'-120, 252', 293.

⁶⁶ Tamtéž, kniha č. 1, fol. 265.

Jakub Urye

Pastorek Jiřího Perníkáře a Anny Perníkárky. Po otci, který byl dlouholetým volencem a představeným pekařského cechu, převzal i řemeslo. Dostávalo se mu zvláštní pozornosti vrchnostenských úředníků, protože jeho pěstouni odešli do saského exilu.⁶⁷

Jan Vajdner

Do Slaného se tento původně pražský kupec přistěhoval roku 1605, když se výhodně přizemil do rodiny měšťana Václava Kněžovského. S jeho dcerou Annou měl dvě dcery: Lidmilu (1613), Dorotu (1614). V druhém manželství se mu narodila dcera Alžběta (1622). V průběhu svého působení na Novém Městě pražském se spřiznil s donínskými purkrabaty Vladislavem a Ottou. Toto příbuzenství jej vyneslo mezi slánské měšťanské elity. O své postavení přišel po ztrátě svých patronů, k níž došlo poté, co nezabránil konfliktu mezi slánskými měšťany a donínskými služebníky. Pokusil se proto proniknout mezi politické elity města a započal svou kariéru v řadách volenců, kam vstoupil roku 1613. O rok později se stal představeným kramářského cechu. Až v roce 1619 se propracoval mezi obecní starší, kde působil do zrušení sboru v roce 1622. Po převzetí města Jaroslavem Bořitou z Martinic mu byl zabaven dům, na jehož místě vyrostl vrchnostenský pivovar.⁶⁸

Daniel Vepřek

Autor historického kalendáře, ve kterém zachytil události dvacátých a třicátých let 17. století. Narodil se kolem roku 1600 Václavu a Lidmile Vepřkovým. Roku 1623 se oženil s Kateřinou Majerovou, se kterou měl později pět dětí: Ludmilu (1624), Václava (1626), Daniela (1628), Václava Peregrina (1629) a Bohuslava (1630). Roku 1626 odešel do exilu, ve kterém vydržel necelé dva roky. Po svém návratu roku 1628 byl krátkodobě vězněn. K jeho propuštění přispěla přímluva hraběnky Marie Šternberské z Martinic, které se zželelo jeho těhotné manželky. Věznění ovšem Vepřkovi nezabránilo v tom, aby se díky navazování svazků s vrchnostenskými úředníky propracoval do nejvyšších pater slánské měšťanské společnosti. Nejprve působil jako rychtářský písař (1635-1637). Následovalo místo obecního staršího

---

⁶⁷ J. KADEŘÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 139-145, 150; SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 71, fol. 48'.

⁶⁸ Srov. J. KADEŘÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 51-53, 65, 164, 167; SOA Praha, Sběrka matrik, matrika f. ú. Slaný, inv. č. 1, fol. 241; SOKA Kladno, AM Slaný, kniha č. 56, fol. 238, 243, Národní knihovna Praha, sign. 54A61, Paměti Václava Kněžovského, fol. 79.

(1637-1639). Poté se stal druhým radním písařem (1640). Téhož roku byl odvečen švédskými vojáky a do Slaného se vrátil až po zaplacení výkupného. Jaroslav Bořita z Martinic jej za jeho oddanost tváří tvář nepříteli odměnil tím, že jej jmenoval prvním městským písařem (1643). Jeho kariéra vyvrcholila v roce 1652, kdy se stal primasem, o dva roky později stanul v čele celého smečenského panství. Roku 1657 Daniel Vepřek zemřel.⁶⁹

Kateřina Vepřková

Dcera konšela a představeného střeleckého cechu Martina Majera. Roku 1623 se provdala za Daniela Vepřka. Porodila mu pět dětí: Ludmilu (1624), Václava (1626), Daniela (1628), Václava Peregrina (1629) a Bohuslava (1630). V roce 1626 odešla se svým mužem do saského exilu. Po návratu v roce 1628 dokázala těhotná Kateřina Vepřková pomoci svému manželovi z vězení, když pravidelně zasílala prosby o jeho propuštění hraběnce z Martinic. Stejně tak jej v roce 1640 vyplatila ze švédského zajetí, když se jí ve válečných dobách podařilo sehnat částku 320 říšských tolarů na jeho výkupné.⁷⁰

Jan Veselský

Zámožný soukeník, roku 1606 se stal představeným svého cechu. O rok později započal svou politickou kariéru, když vstoupil do řad obecních starších. Spoléhal přitom na pomoc svého bratra Modesta, který byl konšelem. Na bratrovo místo v městské radě nastoupil po jeho smrti roku 1611. Jeho první manželství s měšťankou Annou bylo bezdětné, osvojil si proto chlapce Jana, který byl nazýván Hořčice. Neúspěšně se mu pokusil zajistit místo v radě sňatkem se sestrou primase Václava Hanzburského Dorotou Jelínkovou. Ze ženitby ovšem sešlo poté, co dala Dorota přednost jinému měšťanovi. Jan Veselský se roku 1618 zúčastnil jednání v koleji Karla IV. a přes zákaz defensorů se podílel i na defenestraci českých místodržících. Jeho osoba ovšem unikla pozornosti Jaroslava Bořity z Martinic, takže setrval ve svém

---

⁶⁹ J. B. MILTNER (ed.), *Kalendář*, s. 1-15; Josef LACINA, *O Danieli Vepřkovi, kanclíři Slánském a jeho rodině*, Sborník historický 2, 1889, s. 50-55; J. KADEŘÁBEK, *Lidé*, s. 59-65.

⁷⁰ J. LACINA, *O Danieli Vepřkovi*, s. 50, 52; J. B. MILTNER (ed.), *Kalendář*, s. 1, 6, 9; SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac., Miltnerova sbírka, suplika Kateřiny Vepřkové Marii Eusebii ze Šternberka z února 1628.

konšelském úřadě i po převzetí města zmiňovaným šlechticem. V roce 1626 odešel i se svou novou ženou Kateřinou a dcerou Magdalenou do saského exilu, z něhož se již nevrátil.⁷¹

Václav Vlček

V pramenech se objevil poté, co se nevybíravě vyjadřoval o kvalitách nově dosazených radních, které roku 1635 vybral Jaroslav Bořita z Martinic do městské rady. Jeho možné příbuzenské vazby na dlouholetého konšela Petra Vlčka se nepodařilo prokázat.⁷²

Jiří Vojna

Rodina Vojnů patřila od poloviny 16. století mezi slánské elity. Jiří Vojna si významné postavení ve městě získal přízní s rodinou Psejků. Nejprve krátce působil v letech 1597-1600 v městské radě. Od roku 1607 při ní působil jako vrchní písař. Roku 1613 stanul v čele soukenického cechu. Do rady se znovu vrátil roku 1617, kdy se stal primasem. Písařský úřad ovšem zastával i nadále. Zemřel náhle roku 1618. Z pozůstalostního inventáře vyplývá, že vlastnil rozsáhlou knihovnu s německými, latinskými, řeckými a českými spisy.⁷³

Václav Votický

Řeznický mistr. Do Slaného přišel patrně na počátku třicátých let 17. století. V roce 1631 se stal konšelem. Úřad zastával ještě na sklonku padesátých let. V roce 1636 se mu podařilo stát se představeným svého cechu. Svou loajalitu Jaroslavu Bořitovi z Martinic prokázal roku 1639, kdy odmítl opustit město ohrožené švédskými vojsky. Poté následoval jeho vzestup v kariérním žebříčku dovršený ziskem místa primase roku 1648.⁷⁴

Adam Zachař

Řeznický mistr, který od roku 1606 působil jako představený cechu. O rok dříve se stal obecním starším. Toto místo zastával s přestavkou v roce 1609, kdy z neznámých příčin

---

⁷¹ Srov. J. KADEŘÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 38-40; týž, *Protireformace*, s. 35-36; SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac. kniha č. 57, manuál radní 1613-1624, fol. 253; kniha č. 82, fol. 113.

⁷² SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 58, fol. 400, 406, 417.

⁷³ J. KADEŘÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 46-48, 142-143, 151; Jindřich HULÍNSKÝ, *Slánský primas Jiří Vojna (Polemius) a jeho doba*, *Slánský obzor* 22, 1914, s. 29-37; SOkA Kladno, pracoviště Slaný, AM Slaný, nezprac., kniha č. 57, fol. 257, 258.

⁷⁴ SOkA Kladno, AM Slaný, nezprac., kniha č. 59, fol. 67, 122', 176.

kariérně klesl mezi volence. Od roku 1617, kdy došlo k volbě představených řeznického cechu a jejich novým zástupcem se stal Václav Hanžburský, se začal objevovat v jeho přízni. S pomocí svého nového patrona se mu roku 1618 podařilo vstoupit do městské rady. Přečkal v ní i protireformační obměnu konšelského sboru z roku 1622. O čtyři roky později odešel z náboženských důvodů do Saska. Usadil se v Pirně, kde i zemřel.⁷⁵

Jiří Žďárský

Studoval na Karlově univerzitě, kde získal titul mistra. Poté působil ve Slaném jako rektor místní partikulární školy. Zabýval se skladbou humanisticky laděné poezie v českém a latinském jazyce, jejíž zhudebněnou podobu prezentoval měšťanské obci prostřednictvím literátského kůru, jehož byl rektorem. Aby unikl nucené akademické peregrinaci, snažil se prosadit do městské rady. Své působení v městských samosprávných celcích započal v roce 1608 jako obecní starší. O rok později se stal konšelem. Zde setrval až do roku 1617, kdy přijal místo císařského rychtáře. Po dobu jednoho roku zastával obě místa zároveň, fakticky jako člen orgánu, na nějž měl dohlížet. O jeho nestrannosti nemohla být řeč. Do dvou měsíců od chvíle, kdy se ujal své nové funkce, si za účasti radních vzal dceru primase Jiřího Vojny Dorotu, s níž měl dceru Kateřinu (1621) a syna Jana Jiřího (1624) Po převzetí města Jaroslavem Bořitou z Martinic krátce působil v městské radě. Zemřel roku 1627.⁷⁶

---

⁷⁵ J. KADEŘÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 45-46, 49, 151-153; týž, *Lidé*, s. 14; V. FIALA, *Slaný*, s. 59; SOKA Kladno, AM Slaný, nezprac, kniha č. 1, fol. 58; kniha č. 56, fol. 347.

⁷⁶ J. KADEŘÁBEK, *Proměny slánských měšťanských elit*, s. 51-53, 65, 164, 167; SOKA Kladno, AM Slaný, kniha č. 56, fol. 197, 204; kniha č. 57, fol. 155; Jiří PEŠEK, *Pražská univerzita, městské latinské školy a měšťanské elity předbělohorských Čech (1570-1620)*, *Český časopis historický* 89, 1991, s. 341-348.